ISBN: 978-625-8490-48-0

www.ensarnesriyat.com.tr
siparis@ensarnesriyat.com.tr

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
I. ULUSLARARASI İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ SEMPOZYUMU
"YUNUS EMRE"
TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

I. ULUSLARARASI İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ SEMPOZYUMU

"YUNUS EMRE"

10 Temmuz 2021

TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

Editörler:
Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN
Doç. Dr. Ahmet EKŞİ
Arş. Gör. Ahmet Faruk YOLCU
Arş. Gör. Ali SATILMIŞ
Arş. Gör. Kâzım Berkay ÖZKARDAŞ

ensar

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

I. ULUSLARARASI İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ SEMPOZYUMU

"YUNUS EMRE"

10 Temmuz 2021

TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

ENSAR NEŞRİYAT TİC. A.Ş.

© Eserin her türlü basım hakkı anlaşmalı olarak Ensar Neşriyat'a aittir.

ISBN : 978-625-8490-48-0
Sertifika No: 50201

Kitabın Adı

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

I. ULUSLARARASI İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ SEMPOZYUMU

"YUNUS EMRE"

10 Temmuz 2021

TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

Editörler:

Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

Doç. Dr. Ahmet EKŞİ

Arş. Gör. Ahmet Faruk YOLCU

Arş. Gör. Ali SATILMIŞ

Arş. Gör. Kâzım Berkay ÖZKARDAŞ

Yayın Yönetmeni
Hüseyin KADER
Adem SAYDAN

Tebliğ içeriklerinin bütün hukukî ve akademik sorumluluğu yazarlarına aittir.

Kapak
Halil YILMAZ

İletişim
Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.
Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sok. No: 7 Eyüpsultan / İstanbul
Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04
www.ensarnesriyat.com.tr siparis@ensarnesriyat.com.tr

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

I. ULUSLARARASI İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ SEMPOZYUMU

"YUNUS EMRE"

10 Temmuz 2021

TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

Editörler:
Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN
Doç. Dr. Ahmet EKŞİ
Arş. Gör. Ahmet Faruk YOLCU
Arş. Gör. Ali SATILMIŞ
Arş. Gör. Kâzım Berkay ÖZKARDAŞ

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI **13**
Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN
Prof. Dr. Sadettin HÜLAGÜ

AÇILIŞ TEBLİĞİ: YUNUS'UN SÖZÜ **19**
Prof. Dr. Alim YILDIZ

I. OTURUM **35**
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN

YUNUS EMRE DİVANINDA NAMAZ **37**
PROF. DR. ABDULLAH KAHRAMAN

YÛNUS EMRE'NİN DÎVÂN'INDA KUR'ÂNÎ TELMİHLER **47**
Prof. Dr. Mehmet ÇİÇEK

YUNUS EMRE'DE TASAVVUF VE FIKIH DENGESİ **71**
Doç. Dr. Ayhan HIRA

YÛNUS EMRE DİVANİ'NDA HELÂL VE HARAM KAVRAMLARI **95**
Doç. Dr. Ahmet EKŞİ - Dr. Abdurrahman BULUT

YÛNUS EMRE'NİN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA HADİSİN YERİ **111**
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AYHAN

II. OTURUM **113**
OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. YUSUF ZIYA KESKİN

YÛNUS EMRE'NİN TASAVVUFÎ ÇİZGİSİ **115**
Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE

DERVÎŞ YÛNUS'A GÖRE DERVÎŞLİK VE DERVÎŞİN HALLERİ **117**
Dr. Öğr. Üyesi Adalet ÇAKIR ÇAĞLI

YÛNUS EMRE'DE KİBİR-TEVAZU MÜCADELESİ **133**
Prof. Dr. Cem TUNA

YÛNUS EMRE'NİN DÎVÂN'INDA "YETMİŞ İKİ MİLLET" KAVRAMI VE MÜSÂMAHA AHLÂKI **147**
Arş. Gör. Ali SATILMIŞ

BU TOPRAKLARIN GÖNÜL PRENSİ "YUNUS EMRE" **157**
Zeynep Şahin

III. OTURUM **169**
OTURUM BAŞKANI PROF. DR. MEHMET ÇİÇEK

YÛNUS EMRE'YE GÖRE KABİR YOLCULUĞU VE KABİR HAYATI **171**
Prof. Dr. Ali YILMAZ

YUNUS VE TENKİT **189**
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ

YÛNUS EMRE'DE ÖLÜM ALGISI VE ÖLÜM TEFEKKÜRÜNÜN TERAPÖTİK DEĞERİ . **197**
Doç. Dr. Ahmet Canan KARAKAŞ

KUR'AN-I KERİM'DE GEÇEN "DÜNYA HAYATI"NIN FANİLİK VE ALDATICILIK YÖNÜYLE YUNUS EMRE'NİN DİVANINA YANSIMASI **199**
Dr. Lokman BEDİR

YÛNUS EMRE'NİN ŞİİRLERİNDE PEYGAMBELER **213**
Dr. Melek YILMAZ GÖMBEYAZ

IV. OTURUM **229**
OTURUM BAŞKANI DOÇ. DR. AHMET CANAN KARAKAŞ

YUNUS EMRE'DE ÇALIŞMA AHLAKI **231**
Doç. Dr. Sefer YAVUZ

YUNUS EMRE'NİN TANRI TASAVVURU **249**
Dr. Öğr. Üyesi Metin PAY

YUNUS EMRE MODERN DÜNYAYA NE SÖYLER? **261**
Doç. Dr. Mustafa EREN

DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİKTE SEVGİ DİLİ (YUNUS EMRE ÖRNEĞI) **273**
Doç. Dr. Muhammet Fatih GENÇ / Doç. Dr. Süleyman GÜMRÜKÇÜOĞLU

YUNUS EMRE'NİN DÎVÂN'INDA MAKÂSİDÜ'Ş-ŞERİA **289**
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin OKUR

V. OTURUM **303**
OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. AHMET EKŞİ

BURSALI ÂŞIK YÛNUS VE BESTELENMİŞ İLAHİLERİ **305**
Doç. Dr. Mehmet ÖNCEL

YÛNUS EMRE DÎVÂN'INDA İNSAN TİPLERİ **329**
Doç. Dr. Ali CANÇELİK

"BİZİM YUNUS" DERKEN… **331**
Doç. Dr. Yusuf YILDIRIM

MEHMET FUAD KÖPRÜLÜ'YE GÖRE YUNUS EMRE (MEHMET FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN "TÜRK EDEBİYATINDA İLK MUTASAVVIFLAR" ADLI ESERİ BAĞLAMINDA) **341**
Dr. Öğr. Üyesi Bahattin TURGUT

YUNUS'UN BESTELİ ŞİİRLERİNİN SOSYAL MERÂSİMLERDEKİ YERİ **357**
Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEN

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI

Prof. Dr. Sadettin HÜLAGÜ, Kocaeli Üniversitesi Rektörü

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN (Başkan)
Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN
Doç. Dr. Sefer YAVUZ
Doç. Dr. Ali CANÇELİK
Doç. Dr. Ahmet EKŞİ
Dr. Öğr. Üyesi Metin PAY
İlhan COŞKUN
Arş. Gör. Ahmet Faruk YOLCU
Arş. Gör. Ali SATILMIŞ
Arş. Gör. Kâzım Berkay ÖZKARDAŞ

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali ÖZTÜRK, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Alim YILDIZ, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hazem Said Mohammed MONTASIR, Al-Azhar University, Mısır
Prof. Dr. Mehmet ÇİÇEK, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Abdülkadir MACİT, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Admir MULOOSMANOVİC, International University of Sarajevo, Bosna Hersek
Doç. Dr. Ahmed Fadlalla Ahimeir ABAKAR, University of the Holy Qur'an and Islamic Sciences, Sudan
Doç. Dr. Ahmet Canan KARAKAŞ, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet EKŞİ, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ali CANÇELİK, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ayhan HIRA, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Derya BAŞ, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ercan ALKAN, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Kadir GÖMBEYAZ, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mehmet ÖNCEL, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Meliha YILDIRAN SARIKAYA, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Muhammet Fatih GENÇ, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mustafa EREN, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nevzat ERKAN, Kırklareli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Sefer YAVUZ, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Tariq Mohammed NOOR, University of Khartoum, Sudan
Doç. Dr. Ubeydullah SEZİKLİ, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Adalet ÇAKIR, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ali KAYA, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bahattin TURGUT, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ULUGÖL, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin OKUR, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEN, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Kerim ÖZMEN, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AYHAN, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Metin PAY, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ŞAHAN, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Recai ÇETRES, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Reşad ASGEROV, Baku State University, Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman GÜMRÜKÇÜOĞLU, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ÖZTÜRK, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

I. ULUSLARARASI İSLÂM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ SEMPOZYUMU "YÛNUS EMRE" POGRAMI

PROGRAM

Tarih: 10 Temmuz 2021

Saat: 10:00 – 17:30

Açılış Konuşmaları (10:00 – 10:45)

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN (Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı)

Prof. Dr. Sadettin HÜLAGÜ (Kocaeli Üniversitesi Rektörü)

Açılış Tebliği: Yûnus'un Sözü

Prof. Dr. Alim YILDIZ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü)

I. Oturum (10:45 – 12:00)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN

1. Yunus Emre Divan'ında Namaz

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

2. Yûnus Emre'nin Dîvân'ında Kur'anî Telmihler

Prof. Dr. Mehmet ÇİÇEK, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

3. Yunus Emre'de Tasavvuf ve Fıkıh Dengesi

Doç. Dr. Ayhan HIRA, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

4. Yûnus Emre Divan'ında Helal ve Haram

Doç. Dr. Ahmet EKŞİ & Arş. Gör. Dr. Abdurrahman BULUT

Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

5. Yûnus Emre'nin Düşünce Dünyasında Hadisin Yeri

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AYHAN, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

II. Oturum (12:00 – 13:15)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

1. Yûnus Emre'nin Tasavvufî Çizgisi

Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

2. Dervîş Yûnus'a Göre Dervîşlik ve Dervîşin Halleri

Dr. Öğr. Üyesi Adalet ÇAKIR ÇAĞLI, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

3. Yûnus Emre'de Kibir-Tevazu Mücadelesi

Prof. Dr. Cem TUNA, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi

4. Yûnus Emre'nin Dîvân'ında Yetmiş İki Millet Kavramı ve Müsamaha Ahlakı

Doç. Dr. Kadir GÖMBEYAZ & Arş. Gör. Ali SATILMIŞ

Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

5. Bu Toprakların Gönül Prensi "Yûnus Emre"

Zeynep ŞAHİN, Araştırmacı

III. Oturum (13:15 – 14:30)

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet ÇİÇEK

1. Yûnus Emre'ye Göre Kabir Yolculuğu ve Kabir Hayatı

Prof. Dr. Ali YILMAZ, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

2. Yûnus Emre ve Tenkit

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

3. Yûnus Emre'de Ölüm Algısı ve Ölüm Tefekkürünün Terapötik Değeri

Doç. Dr. Ahmet Canan KARAKAŞ, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

4. Kur'an-ı Kerim'de Geçen "Dünya Hayatı"nın Fanilik ve Aldatıcılık Yönüyle Yûnus Emre'nin Dîvân'ına Yansıması

Dr. Öğr. Üyesi Lokman BEDİR, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

5. Yûnus Emre'nin Şiirlerinde Peygamberler

Dr. Melek YILMAZ GÖMBEYAZ, Diyanet İşleri Başkanlığı

IV. Oturum (14:30 – 15:45)

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ahmet Canan KARAKAŞ

1. Yûnus Emre'de Çalışma Ahlakı

Doç. Dr. Sefer YAVUZ, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

2. Yûnus Emre'nin Tanrı Tasavvuru

Dr. Öğr. Üyesi Metin PAY, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

3. Yûnus Emre Çağımıza Ne Söyler?

Doç. Dr. Mustafa EREN, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

4. Dinî Danışma ve Rehberlikte Sevgi Dili (Yûnus Emre Örneği)

Doç. Dr. Muhammet Fatih GENÇ & Dr. Öğr. Üyesi Süleyman GÜMRÜKÇÜOĞLU

Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

5. Yûnus Emre'nin Divan'ında Mekâsıdü'ş-Şerî'a

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin OKUR, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

V. Oturum (15:45 – 17:00)

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ahmet EKŞİ

1. Bursalı Âşık Yûnus ve Bestelenmiş İlahileri

Doç. Dr. Mehmet ÖNCEL, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

2. Yûnus Emre Dîvân'ında İnsan Tipleri

Doç. Dr. Ali CANÇELİK, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

3. "Bizim Yûnus" Derken

Doç. Dr. Yusuf YILDIRIM, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

4. Mehmet Fuad Köprülü'ye Göre Yunus Emre (Mehmet Fuad Köprülü'nün "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" Adlı Eseri Bağlamında)

Dr. Öğr. Üyesi Bahattin TURGUT, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

5. Yûnus'un Besteli Şiirlerinin Sosyal Merasimlerdeki Yeri

Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEN, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

DEĞERLENDİRME OTURUMU VE KAPANIŞ (17:00 – 17:30)

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN

Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

Doç. Dr. Ali CANÇELİK

Doç. Dr. Sefer YAVUZ

Tebliğ Sunan Katılımcılar

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Prof. Dr. Ali YILMAZ, Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Prof. Dr. Alim YILDIZ, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Cem TUNA, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. Mehmet ÇİÇEK, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Ahmet Canan KARAKAŞ, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Ahmet EKŞİ, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Ali CANÇELİK, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Ayhan HIRA, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Kadir GÖMBEYAZ, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Mehmet ÖNCEL, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Doç. Dr. Muhammet Fatih GENÇ, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Mustafa EREN, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Sefer YAVUZ, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Yusuf YILDIRIM, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Adalet ÇAKIR ÇAĞLI, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Bahattin TURGUT, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin OKUR, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEN, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Lokman BEDİR, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AYHAN, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Metin PAY, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman GÜMRÜKÇÜOĞLU, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dr. Melek YILMAZ GÖMBEYAZ, Diyanet İşleri Başkanlığı

Arş. Gör. Dr. Abdurrahman BULUT, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Arş. Gör. Ali SATILMIŞ, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Zeynep ŞAHİN, Araştırmacı

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Sunucu: Sayın Rektörüm, Sayın Dekanım, Değerli Katılımcılar ve YouTube kanalımız üzerinden sempozyumumuzu takip eden kıymetli izleyiciler, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen Yunus Emre temalı "I. Uluslararası İslam Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu"na hoş geldiniz. Programı arz ediyorum: Açılış konuşmaları, açılış tebliği, sempozyum oturumları, değerlendirme oturumu ve kapanış.

Şimdi, açılış konuşmasını yapmak üzere Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Abdullah Kahraman hocamızı davet ediyorum. Buyrunuz sayın hocam.

Prof. Dr. Abdullah Kahraman: Teşekkür ederim. Euzü billahi mine'ş-şeytani'r-racim. Bismillahirrahmanirrahim. Allah'a hamd, Peygamberimiz Efendimiz Hazretlerine, âline, ashâbına, ehl-i beytine ve yolundan gidenlere ve bütün irfan insanlarına salât u selam olsun. Ve aynı zamanda bizi izleyen, sempozyumumuza hem buradan hem de Youtube kanalından iştirak ederek dinleme lütfunda bulunan bütün izleyicilerimize ve dinleyicilerimize de selam ve sevgilerimizi de arz ediyorum. Değerli Rektörüm, Sayın Cumhuriyet Üniversitesi Rektörüm ve Değerli Katılımcılar…Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi olarak öteden beri icra etmeye çalıştığımız faaliyetlerden birisi bu sempozyumdur. Pandemi ortamının getirdiği -zahmeti rahmete çevirmek adına- online sistemden istifade ederek bu uluslararası sempozyumu düzenlemeyi uygun bulduk ve planladık. Bunu da gönül ve irfan dünyamızın en zengin simalarından biri olan Yunus'umuzla, bizim Yunus'la başlatmak istedik doğrusu. Bunun için değerli katılımcılarımıza, hocalarımıza teklifler götürdük ve sağ olsunlar her biri bizi kırmadı. Tebliğleriyle sempozyumumuzu şereflendirdiler, şenlendirdiler ve renklendirdiler. Bir gün boyunca sürecek olan sempozyumumuzda yaklaşık otuz civarında tebliğ sunulacak. Değişik üniversitelerimizden tebliğ sunan hocalarımız olacak. Ben şimdiden katılım sağlayan, bu işin emeğini üstlenen, mutfağında çalışan bütün fakülte hocalarımıza, memurlarımıza, araştırma görevlilerimize ve oturum başkanlığı yapacak hocalarımıza; hassaten böyle bir sempozyumun düzenlenmesi konusunda bizleri cesaretlendiren ve her zaman olduğu gibi böyle bir sempozyumun hazırlanması konusunda da bize destek veren Kocaeli Üniversitesi Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Sadettin Hülagü Hocamıza teşekkür ediyorum. Biz onun gönül dünyasının ne kadar zengin olduğunu bildiğimiz için, ondan da cesaret alarak böyle bir sempozyumu düzenledik ve üniversitemizin

kültür tarihine armağan etmek istedik. Mütevazı bir katkı sunmayı arzuladık. Dolayısıyla bu hazırlıkla, Yunus adına açılmış bu irfan sofrasıyla huzurlarınıza çıkmış bulunuyoruz. İlahiyat eğitimi elbette dini bir eğitimdir; ancak bendeniz özellikle ilmin irfansız olamayacağını, irfansız, gönülsüz, tasavvufsuz bir ilmin kuru ve meyvesiz bir ağaç olacağı kanaatini taşıyanlardanım. Hayatım boyunca böyle inandım, böyle yaşadım. Derslerimi de bu şekilde anlattım ve anlatmaya da devam ediyorum. Kuru bir ilahiyat eğitimi müsteşrik eğitimidir benim kanaatimce, biraz kaba tabirle de olsa hakikat budur. Bizi ve bizim ilahiyatımızı farklı kılan gönül damarlarından akan irfandır. Onun için, böyle bir sempozyumu irfan adamlarımızdan biri olan Yunus'la başlatmakla da vermek istediğimiz mesaj budur. Bizim kültür binamızın ana taşları, vazgeçilmez ögeleri bu değerlerimizdir. Ben sözleri çok fazla uzatmadan, eğer online yayın konusunda birtakım eksiklik ve aksaklıklar olursa -ki olmaz inşallah- bizleri mazur görmeniz, hatalarımızı affetmeniz dileğiyle hepinize tekrar saygı sunarken şimdi sözü değerli rektörüm sayın Prof. Dr. Sadettin Hülagü hocama tevdi ediyorum. Hocam buyrun.

Prof. Dr. Sadettin Hülagü: Muhterem hazirun öncelikle hepinizi muhabbetle selamlarım. Böyle bir programı tertip ettikleri için hususen İlahiyat fakültemiz dekanına ve hocalarına teşekkürlerimi sunarım.

İlahiyat Fakültemiz Uluslararası İslam Kültür ve Medeniyeti üst başlığı ile yeni bir sempozyum dizisi başlatıyor. Hayırlara vesile olmasını diliyorum. Yunus Emre'nin vefatının 700. yıldönümüne tekabül etmesi hasebiyle Cumhurbaşkanlığı tarafından 2021 senesi Yunus Emre ve Türkçe yılı olarak ilan edilmiştir. İlahiyat fakülteminizin sempozyum dizisinin ilkini Yunus Emre temasıyla icra etmesi bu açıdan isabetli olmuştur.

Malumuz üzere Yunus Emre, İslam kültür ve medeniyet hayatının temel taşlarını yerleştiren isimlerin başında gelir. O irfani hakikatleri edebî bir üslup içinde farklı lisanlarda terennüm üç büyük şair-sûfîden birisidir. İbnü'l-Fârız Arapça, Mevlana Celaleddin Rûmî Farsça seslenirken Yunus ise bütün insanlığa bu topraklardan Türkçenin arı duru bir sesi olarak seslenmiştir. İslam'ın bu topraklarda yerleşmesinde ve milletimizin ayakbastığı coğrafyalarda kıvam kazanmasında Yunus Emre'nin şahs-ı manevisi daima hazır olmuştur.

Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde Moğol saldırıları ve isyanlar nedeniyle Anadolu'da sosyal hayat karmaşık bir vaziyet almıştı. Gönüllerde ve zihinlerde onulmaz yaraların açıldığı bu devir, siyasal, fikrî ve akidevî açıdan bir karmaşa içindeydi. İşte böylesi bir kargaşa ortamında yetişen Yunus Emre, Tapduk Emre'ye bende olmuş, şeyhinden aldığı aşk merkezli tasavvuf anlayışını şiirleri vasıtasıyla dolaştığı farklı coğrafyalardaki insanlara anlatmaya çalışmıştır. Kendisinin veciz ifadesiyle "dertli bir dolap gibi inleyen" Yunus Emre buhranlı zamanlarda insanlara ümit kaynağı olmuş ve onların yollarına ışık tut-

muştur. O yıkılış asrında dirilişin sesi olmuştur. Bu tablo içerisinde onun misyonunun ve bugün de neden hâlâ seviliyor olmasının en çarpıcı yönü şu dizelerde saklı olsa gerektir:

"Ben gelmedim da'vî için benüm işim sevi için
Dostun evi gönüllerdir gönüller yapmaya geldüm."

Hüseyin Vassâf'ın nitelemesiyle "ümmî-i kâmil" bir zât olan Yunus Emre, bir halk şairi değil, gerçek manada halkın şairi olmuştur. Şeyhi Tapduk Emre'nin "bizim Yunus" ifadesi Türkçe konuşulan farklı bölgelerde yankılanmış, Yunus Emre adeta bir milletin ortak âvazı olmuştur. Yunus Emre'den halk arasında "Bizim Yunus", "Koca Yunus"; tarikat çevrelerinde "Yunus Baba", "Yunus Dede", "Yunus Can…" şeklinde de bahsedilmiştir. Şüphesiz ki bu sıfat çokluğu hem Hz. Yunus'un zengin şahsiyet dünyasını hem de halkın ona bakış tarzını yansıtmaktadır. "Yunus senün sözlerün ma'nîdür bilenlere

Söyleyeler sözüni devr-i zamân içinde"

dizeleri hakikat bulmuş, sözlerindeki manadan herkes kendi kabınca hisse-yâb olmuş, sözleri zaman içinde devredip yeni gönüllerle buluşmuş ve buluşmaya da devam etmektedir.

Yunus Emre ilk önce elbette ki "âşık"tır. Çünkü aşka düşmeden Maşuk'a yani Hakk'a vuslat mümkün olmaz. Bir aşk insanı olarak Yunus, aşkı hayatının merkezindeki mesele hâline getirmiş, hakiki aşkın gereği bütün çilelerden geçmiş, aşkın erkanına uymuştur.

"İlk adım Yûnus'ıdı adımı 'âşık dakdım
Terk itdim ud u edeb şöyle haber bırakdım"

Beytinde ifade ettiği üzere adını Yunus iken aşık' tebdil ettirmiştir.

Yunus'la ilgili olarak anlatılan şu menkıbe de onun aşkla dile geldiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir: "Tapduk Emre, bir gün Yunus'a aşk şarabı sunarak," Yunus, bunu insan ayağı değmeyecek bir yere koy" der. Bunun üzerine Yunus ne yapacağını düşünür. Günlerce dağları taşları her yeri dolaşır, fakat insan ayağı değmeyecek bir yer bulamaz. Sonunda bu yerin kendi midesi olacağını düşünerek dizi üzerine çöker, aşk şarabını içer ve içer içmez de mest olur. Sonunda ilhama kapılarak şiirler söylemeye başlar." Anlaşılan o ki, aşka düşmeden onun söze bürünen sırlarını, diliyle söyleme gücünde değildir. Hasılı, "aşk söyletir, dert inletir."

Aşk öyle bir ilahi güç ve değerdir ki o olmadan Allah'a yaklaşma niyetiyle yapılan ibadetler bile sahibine bir fayda temin etmez:

"İlm ü amel zühd ü tâ'at pes ışksuz helâl olmaya"

Tüm bunlarla birlikte Yunus'u hem çağında hem de sonraki çağlarda önemli kılan özelliği, sevgiyi düşünce dünyasının asıl meselesi yapmasıdır. O, sevgisizliğin hüküm sürdüğü karanlık bir çağda yaşadı. Moğol ve Haçlı seferleriyle her türlü zulümle, kötülükle yüzyüze gelen bir çağda, çağdaşları Hz. Mevlâna, Hacı Bayram Veli gibi diğer Hak aşıkları ile birlikte insanları sevgiye çağırdı. Bir gönül doktoru oldu. Onun sevgi çağlayanı mısraları çağrısının ulaştığı her insanı aşkla tanıştırdı. Aşkla yani, kendisiyle ve yaratıcısıyla… Böylece, yeni bir toplum, yeni bir insan yapısı kuruldu. Cihana adalet, bilgi ve sevgi ışıklarını salan Osmanlı, Yunus ve onun gibi sevgi erenlerinin çabalarıyla kuruldu. Savaşların, haksızlıkların ve sevgisizliğin ziyadesiyle görünür olduğu çağımızda, insanoğlu yine "Düşmanımız kindir bizim" diyen sesi özlüyor. Bu, Yunus'un sesidir. "Yetmiş iki millete bir göz ile bakan" bir ermişin sesidir. O, bize yalnızca mücerred Allah sevgisini öğretmedi. Zira Hakk'ı sevmek yaratılmışları sevmekten geçiyordu. Bu yüzden onun telkin ettiği muhabbet şemsiyesi altına bütün varlıklar girdi. En başta da insan…. Zira, asıl sevgiye muhtaç olan oydu. Öte yandan sevgi, onda kuru bir teori olmadı. Bu anlayışı bir inanç hâline getirip yaşayarak günlük hayatının bir gerçeğine dönüştürdü.

Yunus, mısralarıyla bu çağın da aşk hocasıdır. Muhabbet rehberidir. Sevgi elçisidir. Hem Hakk'a hem de doğruluğa, iyiliğe ve güzelliğe, bu değerlerin hâkim olduğu bir dünyaya ulaşmak konusunda yol gösteren bir uyarıcıdır. Samiha Ayverdi'nin ifadeleriyle " Yunus, yüreğindeki aşk ve şevk ile yalnız Allah'ı değil, Allah'ın birer ismine mazhar olan bütün yaradılmışları da sevmiştir."

Bu vesileyle bize tekrar aşkı, muhabbeti, birliği, dirliği, insanı anlamayı ve sevmeyi hatırlatan Yunus Emre'yi hayırla yâd ederken, bu sempozyumu tertip edenleri, katılımcı hocalarımızı tebrik ediyorum, selam ve saygılarımı arz ediyorum.

Prof. Dr. Abdullah Kahraman: Eyvallah sayın hocam. Ağzınıza sağlık, gerçekten huşû içerisinde dinledik. Duygulandım. Şöyle bir şey söylemiştim zât-ı âlinize, bir işiniz çıkmak üzereydi: *"Hocam siz olmadan Yunus Sempozyumu düşünemiyorum."* Kalbimle söylemiştim, hakikaten şimdi bu konuşma bunun tam da tasdiki oldu. İyi ki katıldınız hocam, iyi ki varsınız. Sağlığınız, sıhhatiniz, nefesiniz, gönlünüz, irfanınız daima var olsun. Bizimle beraber olsun inşallah hocam. Değerli Sadettin Hocam'dan sonra şimdi, Cumhuriyet Üniversitesi rektörümüz, kadim dostum, aziz dostum ve şu anda şiir çağlayanlarımızdan bir mekân olan Azerbeycan coğrafyasından, Tebriz'den bağlanan şair, Prof. Dr. Alim Yıldız Hocamız bizlere açılış konferansı verecekler. Hocam buyrun, söz sizde.

Prof. Dr. Alim Yıldız: Teşekkür ediyorum. Sayın Rektörüm, Değerli Dekanım ve Bizi İzleyen Değerli Dostlarım. Hepinizi muhabbetle selamlıyorum. Yunus Emre 2021 yılında anılıyor. "Yunus Emre ve Türkçe Yılı" münasebetiyle birçok üniversite ve kuruluş Yunus Emre'yle ilgili programlar hazırlıyordu. Abdullah Hocam da bana böyle bir teklifte

bulununca kaçamadık, yurt dışı programı var dedik; ama oradan da bağlanırız dediler. Biz de şu anda Tebriz'de, daha doğrusu Urumiye'deyiz.

"Yunus'un Sözü" diye bir başlık vermiştim. Yunus'un şiirleri üzerine elbette birçok çalışmalar yapıldı. Hem divanı hem mesnevi hakkında birçok şey söylendi; ama Yunus'un üzerinde durulmayan noktalarından birisi sözünün kaynağı. Bu konuda on yahut on beş dakikalık bir tebliğ sunmayı düşünüyorum.

AÇILIŞ TEBLİĞİ: YUNUS'UN SÖZÜ

Prof. Dr. Alim YILDIZ*

Türk Edebiyatının kurucu isimlerinden olan Hoca Ahmed Yesevî, kendi hikmetlerinin Kur'ân-ı Kerîm kaynaklı olduğunu söyler. İfadelerinin vahye dayandığını öne sürer.[1] Bununla beraber Pîr-i Türkistan şiirde ayet ve hadisin manalarını Türkçe olmasının da daha uygun olacağını savunur.[2] Onun bu iddiası oldukça yerinde ve tutarlıdır. Zira Divan-ı Hikmet'te 40 civarında lafzen zikredilen ayet varken, 600 civarında ayet manen zikredilmiştir.[3] Hoca Ahmed Yesevî'nin bu tutumuyla vahyi anlama ve hayata aksettirme gayretinde olduğunu söylemek mümkündür. Yine müslüman toplumlarda derin bir etkiye sahip olan Mevlânâ da bir rubaisinde "Men bende-i Kur'ânem eger cân dârem/Yaşadığım müddetçe Kur'ân'ın kölesiyim" demiş ve bunun ardından vahye dayanmayan sözün heva ve hevesten ibaret olacağını ve böyle sözlerin yok olup unutulmaya mahkûm olacağını iddia etmiştir. Yunus Emre de Hoca Ahmed Yesevî ve Mevlânâ gibi kendi ifadelerini vahye dayandırır. Bir şiirinde Yunus şöyle der: *Yunus'un sözü şiirden amma aslı kitaptan* (137/9)[4] Bir başka şiirinde ise Yunus sözünün kaynağını şöyle zikreder:

Söz karadan aktan değil yazıp okumaktan değil
Şu görünen halktan değil Hâlık âvâzından gelir (42/3)[5]

Yunus Emre bu mısraında sözlerinin şiir kisvesinde olduğunu fakat vahiyden beslendiğini, bu ifadelerinin aslının vahiy/kitap olduğunu söylemektedir. Bu noktada Yunus'un bütün ilahilerinde vahyin etkisin olabileceğini söylemek yerinde olur. Fakat hangi ilahilerde hangi ayetler söz konusudur? Hoca Ahmed Yesevî ve Mevlânâ'nın vahiy kültürüne dair yapılmış doktora tezleri söz konusu iken[6] Yunus Emre'nin bu yönünün sadece sempozyum tebliğlerinde konuşuluyor olması Yunus'u anlama noktasında bize soru işaretleri doğurmaktadır. Bu sebeple Yunus Emre'nin vahye olan vukûfiyetinin derinlikli ve ayrıntılı bir

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü.

1 "Meni hikmetlerim fermân-ı Sübhan **Okub bilseng heme mana-i Kur'ân**, Günümüz ifadesiyle; Benim hikmetlerim Sübhân'ın fermanı **Okuyup bilsen hepsi Kur'ân anlamı"** (Münâcât)

2 "Ayet hadis manisi Türkî bolsa muvafık" (71. Hikmet)

3 Ayrıntılı bilgi için bkz. Alper Ay, *Divan-ı Hikmet'te Manevî Ayet İktibasları*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Sivas 2019.

4 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 148.

5 Tatçı, *age*, s. 58.

6 Halim Gül, *Mesnevî'de Tasavvufî Tefsir*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014.

şekilde çalışılması oldukça faydalı olacaktır. Zira Yunus ilahilerinin bugün hala hafızalarda yaşaması, bestelenmesi, dinlenmesi kısacası Yunus'un unutulmaması, onun zamanı yenmesi olarak değerlendirilmelidir. Yunus'un zamana galebe çalması ise beslendiği kaynak ile doğrudan ilişkilidir. Mevlânâ'nın ifadesi ile ancak vahye dayanan söz zamanı yenebilmektedir. Dolayısıyla Yunus'un ilahilerinde Kur'an-ı Kerîm'in çok güçlü bir etkisi vardır.

ÖRNEKLER:

Dünya Malı

Kur'ân-ı Kerîm'de dünya hayatının geçiciliği, oyun ve eğlence olması, aldatıcı olduğu gibi konular üzerinde sıklıkla durulur. Bu ayetlerde genellikle müslümanlar dünya malına karşı uyarılmış ve bunun kısa vadeli bir faydalanmadan ibaret olduğu vurgulanmıştır. Vahyin öngördüğü bu yaklaşım Hadîd suresinde levh-i mahfuza hamledilir ve Cenab-ı Hak şöyle buyurur:*(Her şeyin önceden yazılmış olması) elinizden çıkıp gidene üzülmemeniz ve O'nun size verdiği ile sevinip şımarmamanız içindir…"*[7]

Ayet-i kerîmede vurgulanan hakikate göre dünyalık için elden gidene, kaybedilene üzülmemek, kazanılan mala da sevinmemek telkin edilmiştir. Bu yaklaşım Yunus dilinde "varlığa sevinmeme, yokluğa yerinmeme" olarak geçer:

*Ne **varlıga sevinürem ne yokluga yirinürem***
Aşkunıla avınuram bana seni gerek seni (381/2)

Yunus Emre'nin bu ifadeleri yegane surette vahyin işaret ettiği yukarıdaki hakikatle ilgilidir. Aksi taktirde, ilgili ayet olmaksızın varlığa sevinmemek ve dahi yokluğa üzülmemek günümüz insanı için anlaşılabilir bir tavır değildir. Bu beyit Yunus'un söz konusu ettiğimiz ayeti çok iyi derecede bilmekte olduğunu ve bu bilgisini şiirinde lafzen değil de manen kullandığını göstermektedir. Yunus'un bu tavrı Ahmed Yesevî ile başlayan din dilini Anadolu sahasında pekiştirmiş ve şiir ile Kur'ân anlatmanın kapılarını aralamıştır.

Kuşların Zikri

Kur'ân-ı Kerîm'de insan dışındaki diğer varlıkların da Allah'ı andıkları fakat bizim bunu idrak edemediğimiz haber verilir. İlgili ayetlerden bazıları şöyledir:

"Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ı tesbih eder…"[8]

7 Hadîd 57/23.
8 Hadîd 57/1.

"Görmez misin ki göklerde ve yerdekiler ve ***havada kanat çırparak uçan kuşlar bizzat Allah'ı tesbih ederler****..."*[9]

Her bir çiçek bin nâzıla öger Hakk'ı niyâzıla
Bu kuşlar hoş âvâzıla ol pâdişâhı zikreder *(28/3)*

Ayet-i kerimedeki "havada kanat çırparak uçan kuşalar bizzat Allah'ı zikreder" lafzı ile Yunus'un "Bu kuşlar hoş avaz ile ol padişahı zikr eder" ifadesi aynı şeyi söylemiyor mu?

Cennet Cennet Dedikleri

Tevbe suresinde cennet ve buna bağlı olarak cennet nimetleri izah edilmiştir. Surenin 72. ayetinde cennet nimetleri sıralandıktan sonra Allah'ın kulundan razı olması söz konusu nimetlerden daha büyük olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla ayet-i kerime ekseninde cennet nimetleri değil bilakis Allah'ın kulundan razı olması idalize edilmiştir.

"Allah, inanan erkek ve inanan kadınlara içinde daimi kalacakları alt tarafından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vadetmiştir. ***Allah'ın onlardan razı olması (hepsinden) daha büyüktür. İşte bu en büyük kurtuluştur****."*[10]

Bu ayet-i kerimenin yaklaşımı Yunus Emre'nin Anadolu toplumunda en çok tartışılan mısralarına ışık tutar:

Cennet Cennet didükleri bir ev ile bir kaç Hûrî
İsteyene virgil anı bana seni gerek seni (381/8)

Yukarıdaki ayette Adn cennetlerindeki meskenlerden bahsedilmiş ve Yunus Emre buna mukabil "ev" kavramını kullanmıştır. Fakat "bana seni gerek seni" diyen Yunus, bu nimetlerin daha ötesini, en büyük kurtuluşu ve saadeti aramaktadır. Zannımızca onun maksadı cenneti ve nimetlerini hafife indirgemek değil daha güzeli varken daha aşağısını tercih etmemek, idealist olmaktır. Zira cennet ve içindeki nimetler netice itibarı ile yaratılmıştır ve yegane güzel olan Allah'ın kuluna ikramıdır. Dolayısıyla o ikramların sahibinin rızasını aramak akıl sahipleri için müstesna bir tavırdır.

Kalpleri Taşlaşanlar

Bakara suresine ismini veren kıssada İsrailoğlulları bir katili bulmak için bir inek kesmişler, bunun ardından ineğin etinden bir parça ile ölü adama vurmuşlar ve adam Al-

9 Nur 24/41. Konuyla ilgili diğer ayetler için bkz. İsra 17/44, Cuma 62/1, Teğabun 64/1.
10 Tevbe 9/72.

lah'ın kudretinin bir tecellisi olarak katilini söylemiştir. İneği kesme konusunda inatçılık eden ve Hakk'ı kabul etmeyen bu güruh için inen ayet ise şöyledir:

*"Bunun ardından kalpleri yine **katılaştı, taş gibi, belki de ondan daha katı** (oldu). Çünkü **taşlardan** öylesi vardır ki **içinden nehirler fışkırır**, öylesi de vardır ki çatlar da **içinden su çıkar…**"*[11]

Ayet-i kerimedeki kalbin taşa teşbihi ve taştan suyun çıkması Yunus mısralarında kendini gösterir:

***Taşdan çıkar dürlü sular** ayagından biter neler*
***Câhil gönli taşdan beter** câhil gelmez gelür degül (157/4)*

Öyle zannediyoruz ki Yunus Emre cahil derken okuma yazma bilmeyeni değil Allah'ı bilmeyeni kastetmektedir. Zira geleneğimizde Ebu Cehil ismini tahsilsizliği dolayısı ile değil Hakk'ı kabul etmemesi ve Allah'ı bilmemesi/tanımaması ile almıştır. Bu noktada şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki irfânî şiir geleneğimizde cahil derken bugünkü anlamda okuma yazma bilmeyen kişi değil, Allah'ı bilmeyen, imanı kabul etmeyen kişi kastedilmektedir. Yunus'un da bu beyitinde cahil derken kastettiği Bakara suresinde anlatılan yola gelmez kavimdir diyebiliriz.

Şîşe-i Âr

Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif sure ve ayetlerde mü'minlerin vasıflarından bahsedilmiştir. Bu ayetlerden bir tanesi de Mâide suresinde geçer. Cenab-ı Hak bu surede kendisinin sevdiği ve kendini seven müslümanın vasıflarından haber vermiş ve iman edenleri söz konusu ayette sayılan davranışlara davet etmiştir. Allah'ı seven ve Allah tarafından sevilen müslümanın en başta gelen vasıflarından birisi ise "kınayıcıların kınamasından korkmaması"dır. Söz konusu ayetin meali şöyledir: *"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse o zaman Allah, (sizin yerinize) **kendisinin onları, onların da kendisini sevdiği**, … **hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar**…"*[12]

Kınayanın kınamasından korkmamak, el-gün ne der duygusunu kırmaktır. Bu kırılmayı mutasavvıflar şîşe-i ârın taşa vurulması olarak tarif ederler. Aşık Yunus "nâmus u âr olmaz bana" derken tam olarak bu ayeti kastetmektedir. Aksi taktirde utanma ve arlanma duygusu olmayan arsız insan tipi karşımıza çıkacaktır ki bizim geleneğimizde böyle bir tavır söz konusu değildir.

Yunus Emre bir şiirinde bu ayeti çok iyi işlemiştir:

11 Bakara 2/74.
12 Mâide 5/54.

Yâr yüregüm yâr gör ki neler var

Bu halk içinde bize güler var

***Ko gülen gülsün** hak bizüm olsun*

*Gâfil ne bilür **Hakk'ı sever var** (79/1-2)*

Kıyametin Kopuşu

Ayet-i kerimelerde kıyametin nasıl kopacağına dair bazı bilgiler vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

*"**Gök** Rabbini dinleyip itaat ederek **yarıldığı zaman**."*[13]

*"**Gök yarıldığında**."*[14]

*"**Gök** o (günü dehşeti)nden dolayı **yarılmış**..."*[15]

Yukarıdaki ayet-i kerimelerin ortaklaşa vurgu yaptıkları husus kıyamet günü gök yüzünün yarılacak olmasıdır. Yunus Emre bu bilgileri şiirinde ustalıkla kullanarak bu ayetlerin hepsine işaret etmiştir:

***Ol günde gök çatlayısar** insân niçe katlanısar*

*Ol günde kim korkmayısar aglaşalum ol gün içün (*272/3)

Kıyametle ilgili ayetlerin bazılarında ise göğün yarılmasıyla birlikte dağların yerinden sökülecеği, yıldızların dökülecеği bilgisi de vardır:

*"**Gök yarıldığında**, **yıldızlar dağılıp döküldüğünde**, denizler fışkırtıldığında, kabirler alt üst edil(ip ölüler diriltil)diğinde, (her) nefis (yapıp) öne sürdüğünü, (yapmayıp) geride bıraktığını bilecek."*[16]

*"**Yıldızlar giderildiğinde**, **gök yarıldığı**, dağlar sökülüp savrulduğunda..."*[17]

Yunus Emre şiirinde bu ayetlerden ilhamla kıyameti tarif etmiş ve dağların yerinden sökülecеğini, göğün yarılacağını ve yıldızların dökülecеğini zikretmiştir:

Taglar yirinden ırıla heybetinden gök yarıla

***Yılduzlar bagı kırıla düşe yire** perrân ola (9/6-7)*

13 İnşikak 84/1-2.
14 İnfitar 82/1.
15 Müzzemmil 73/18.
16 İnfitar 82/1-5.
17 Mürselat 77/8-10.

Kıyamet Günü

Ayet-i kerimelerde kıyamete dair olarak verilen bilgilerden birisi de insanların müşkül bir durumda olacağı, herkesin kendi başı derdine düşeceği yönündedir. Söz konusu ayetlerden iki tanesi şöyledir:

O gün (kıyamet günü) onlardan herkesin kendine yetecek bir işi (derdi) vardır.[18]

O gün (kıyamette) herkes gelip kendi canı(nı kurtarmak) için uğraşır…[19]

Ayet-i kerimelerde vurgulanan kıyamette herkesin kendi derdine düşeceği bilgisi Yunus Emre'ye şöyle yansımıştır:

Ol kıyâmet bâzârında her bir kula baş kayusı

Ne kayursın anı seven çün ol 'arasâtda bile (317/8)

Konuyla ilgili ayetlerde bu müşkil durum anlatılırken insanın kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden kaçacağı/uzaklaşacağı haber verilmiştir:

O gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve oğullarından kaçacak.[20]

Yunus Emre de bu hakikati şiirine şöyle konu edinmiştir:

Ata oğuldan beze bakmaya ana kıza

Şol gün geliser bize unutma 'arasâtı (385/7)

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de kıyamet koptuktan sonra amel defterlerinin ortaya konulacağı ve günahkar insanın kendi defteri konusunda hayrete düşüceği haber verilmektedir. İlgili ayet şöyledir:

"(Amelleri yazılı) kitap konulmuştur. Artık o günahkarları görürsün ki onun içindeki şeylerden korkarak; "Eyvah bize! Bu kitap da ne acayip! Küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp onları sayıp dökmüş" derler…"[21]

Yunus Emre ise bu ayette bildiren gerçeği şiirinde şöyle işaret eder:

Yazuklarumuz tartıla *anca perdeler yırtıla*

Bilmedügün günâhlarun anda sana 'ıyân ola (9/7)

Beyitin ikinci mısrasında yukarıda kaydettiğimiz ayet işlenirken ilk mısrada ise yine kıyamet günü medyana gelecek bir başka olaya işaret edilmişir. Söz konusu ayet şöyledir:

18 Abese 80/37.

19 Nahl 16/111.

20 Abese 80/34-36. Konuyla ilgili diğer ayetlerden bazıları için bkz. Mü'minûn 23/101, Lokman 31/33, Meâric 70/11-/14.

21 Kehf 18/49. Konuyla ilgili bir diğer ayet için bkz. Mücâdele 58/6.

*"Kıyamet günü için **adaletle tartan teraziler** koyarız. Artık hiç kimse hiçbir şekilde haksızlığa uğratılmaz. (Yapılan şey) bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa onu getiririz. Hesap görücü olarak biz yeteriz."*[22]

Bu ayeti kerimede haber verilen mizan/terazi bilgisini ve Allah'ın hükmetmesini Yunus bir başka şiirde daha dile getirir:

Andan İsrâfîl Sûr ura ölenler yirinden tura

Mizân terâzû kurıla hükmini ide zü'l-Celâl (153/6)

Birinci mısrada bildirilen İsrafil'in sûra üflemesi ile de ayet-i kerimler söz konusudur.[23]

Yeryüzüne İbret Nazarıyla Bakmak

Vahyin insanoğlu için öngördüğü, tavsiye ettiği vasıflardan bir tanesi insanın yeryüzüne ibretle bakmasıdır. Zira yeryüzünde Allah'ın varlığına, birliğine ve kudretine dair çok fazla delil vardır. Bununla beraber helak olan kavimlerin kalıntıları da yine ayetlerde ibretle izlenmesi tavsiye edilen yerlerdendir. Bu minvalde nazil olan ayetlerden bir tanesi şöyledir:

"Yeryüzüne hiç bakmazlar mı? Biz orada her çiftten/her çeşitten nice güzel bitkilerbitirdik."[24]

Yunus Emre ise ayetten hareketle aşk erine yeryüzüne nazar etmesini tavsiye eder:

*İy 'ışk eri aç gözüni **yir yüzine kılgıl nazar***

***Gör bu latîf çiçekleri** bezenüben Hakk'a gider* (28/1)

Hayır ve Şer Allah'tandır

"...Eğer onlara bir iyilik dokunursa "bu Allah katındandır" derler. Eğer onlara bir kötülük dokunursa "bu senden" derler. De ki: "hepsi Allah tarafındandır..."[25]

Yûnus bu sözleri kogıl kendözünden elün yugıl

Senden ne gele bir digil çün **Hak'dan ola hayr u şer** (28/9)

22 Enbiya 21/47. Konuyla ilgili bir diğer ayet için bkz. Yunus 10/4.

23 Konuyla ilgili ayetler için bkz. Mü'minûn 23/101, Yasin 36/53, Zümer 39/68, Kaf 50/41, Kamer 54/6.

24 Şu'arâ 26/7. Konuyla ilgili diğer ayetler için bkz. Âl-i İmran 3/190, Nisâ 4/126, En'âm 6/11, Yunus 10/6, Ra'd 13/4, Nahl 16/13, Kehf 18/7, Hac 22/46, Ankebut 29/20.

25 Nisâ 4/78. Konuyla ilgili bir diğer ayet için bkz. Yunus 10/107.

Allah Her Yerde Hazır ve Nazırdır

"*Doğu da batı da (her yer) yalnız Allah'ındır.* ***Hangi tarafa yönelirseniz Allah'ın yüzü oradadır.*** *Şüphesiz Allah, (rahmet ve nimeti) geniş olandır ve O her şeyi bilendir."*[26]

İy dün ü gün Hak isteyen bilmez misin Hak kandadur

Her kandasam anda hâzır ***kanda bakarsam andadur*** (54/1)

Ahlak/Ayıp Aramamak, Tecessüs

*"...****Birbirinizin gizli kusurunu araştırmayın****..."*[27]

Eyâ gâfil aç gözüni gönlün yavlak uzatmagıl

Bakgıl kendü dirligüne ***kimse 'aybın gözetmegil*** (59/1)

Dağların Yaratılışı

Ayet-i kerimelerde dağların yeryüzünde bir kazık gibi sabit ve muhkem oldukları kayıtlıdır. Bu bilgiler neredeyse olduğu gibi Yunus Emre'de karşımıza çıkar:

"O ***yeri yayayıp döşeyen****, orada* ***sabit dağları*** *ve nehirleri var edendir..."*[28]

Düz döşedüm bu yirleri çöksü urdum bu tagları

Sayvân eyledüm gökleri girü tutup duran benem 193/4

Çöksü, bir şeyin kımıldamaması için üst üste konan baskı, çivi gibi anlamlara gelmektedir.

Yunus Emre'nin dağları çöksü kavramı ile tanıtması ayetlerde verilen bilgilerden olsa gerektir. İlgili ayetlerle beyitlerden bir tanesi daha şöyledir:

"Hem de yeryüzünde ***sabit ulu dağlar*** *meydana getirdi..."*[29]

"Biz yeri bir beşik, ***dağları da birer kazık*** *yapmadık mı?"*[30]

Yidi deniz yaratdı ol gevher tamlasından

Tagları muhkem kıldı *ol deniz köpüginden* (249/3)

26 Bakara 2/115.

27 Hucurat 49/12.

28 Ra'd 13/3.

29 Fussilet 41/10.

30 Nebe 78/6-7. Dağların yerde sabit olması ile ilgili diğer ayetler için bkz. Hicr 15/19, Nahl 16/15-16, Enbiyâ 21/31, Neml 27/61, Lokman 31/10, Kâf 50/7, Mürselât 77/27, Gâşiye 88/17-27.

Dua

"De ki; Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?"[31]

Niyâz içün buyurdı Hak namâzı

Niyâzdan vay sana gâfil olasın (279/7)

İnsanoğlu Ekinciye Benzer

Hadîd suresinde Allah, insanların dünya hayatındaki yaşam serüvenini ekinciye benzetir. İlgili ayet şöyledir:

"*Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda bir övünme, mal ve evlatta çoğalma yarışıdır. (Bu)* ***tıpkı şuna benzer****: bir yağmurun bitirdiği* ***bitki ekincilerin hoşuna gider****. Sonra o kurur da sen onu sararmış halde görürsün. Sonra da çer çöp olur…"*[32]

Miskîn Âdem oglanını benzetmişler ekinciye

Kimi biter kimi yiter yire tohum saçmış gibi (388/3)

Yunus, Âdemoğlunun ekinciye benzetildiğini söylüyor fakat benzetmenin kim tarafından nerede yapıldığını ise ifade etmiyor. Fakat ayet-i kerime ile beyit yan yana düşünüldüğünde insanoğlunu ekinciye bizzat Allah'ın benzettiği, bu teşbihin vahyin ürünü olduğunu rahatlıkla fark edebiliriz.

Hz. Âdem'in Yaratlışı ve Şeytan'ın Ona Secde Etmeyişi

"Hani biz ***meleklere Âdem'e secde edin demiştik*** *de iblis hariç* ***hepsi hemen secde ettiler****. O ise direndi büyüklük tasladı ve kafirlerden oldu."*[33]

"(Allah, İblis'e), sana emrettiğim zaman secde etmekten seni men eden nedir, dedi. (İblis de), ben ondan hayırlıyım, ***beni ateşten onu ise çamurdan yarattın****, dedi."*[34]

"Hani vaktiyle ***meleklere****; Âdem'e* ***secde edin demiştik*** *de* ***hemen secde ettiler****, yalnız şeytan etmedi. Ben, çamurdan yarattığın kimseye hiç secde eder miyim, dedi."*[35]

Çalap ***Âdem*** *cismini toprakdan var eyledi*

Şeytân geldi Âdem'e tapmaga 'âr eyledi

Eydür ben oddan nûrdan ol bir avuç toprakdan

31 Furkan 25/77.
32 Hadid 57/20.
33 Bakara 2/34.
34 A'râf 7/12
35 İsra 17/61.

Bilmedi kim Âdem'ün için gevher eyledi (356/1-2)

Yunus'un ifadeleri ayet-i kerimelerin Türkçe mealleri mesabesinde değerlendirilebilir.

Yüzlerinde Nişanı Olanlar

*"**Yüzlerinde** secdelerin eserinden (meydana gelen) **nişanları vardır**."*[36]

*Gircek âşık olanlarun **yüzinde nişânı olur***

Dünin günin turmaz akar gözleri yaşınun kanı (402/5)

Allah'ın Kuluna Yakınlığı

*"...Biz **ona şahdamarından** (kendisinden) **daha yakınız**"*[37]

*Sen kim didün yâ Rab bana **ben yakınam senden sana***

Çün yakınsın benden bana görklü yüzün göster bana 14/3

Hânümân

Kur'an-ı Kerîm'de müslümanlar kendilerini Allah'ın rızasından alıkoyabilecek şeyler hususunda uyarılmışlardır. Bular vahiyde mal-mülk, ticaret, ev-bark, eşler, çocuklar gibi özetlenmiştir. İlgili ayetlerden bir tanesi şöyledir:

*"Ey iman edenler! Şüphesiz **eşlerinizden** ve **evlatlarınızdan** size **düşman** (olanlar) da vardır. **Onlardan sakının**...Doğrusu mallarınız ve **evlatlarınız** bir fitne (bir imtihan konusu)dur"*[38]

Ayet-i kerimenin iniş sebebi için rivayetlerde dikkat çeken iki husus vardır. Birincisi karısı yüzünden hicretten geri kalan bir sahabe ve diğeri de yine eşi ve çocukları sebebiyle gazveden geri kalan bir sahabedir.[39] Rivayetlerde ortak olan nokta, kişinin karısı sebebiyle Allah yolunda yapması gereken şeyi yapamaması ve bundan geri kalmasıdır. Bu veriler ışığında Yunus divanına baktığımızda onun mevzuyu ne kadar derinlemesine bildiğini fark ederiz. Yunus bir şiirinde dünyayı insanı Allah yolundan alıkoyan eşine benzetir ve kadının niceleri yoldan geri bıraktığını, alıkoyduğunu ifade eder:

36 Fetih 48/29.

37 Kâf 50/16.

38 Teğâbun 64/14-15. Konuyla ilgili diğer ayetler için bkz. Enfal 8/28, Rum 30/21, Münâfikûn 63/9, Kehf 18/46, Âl-i İmran 3/13, Sebe 34/37, Tevbe 9/24.

39 Bedreddin Çetiner, *Fatiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*, Çağrı yay. s. 891

Dünyâ bir 'avret dürür yolundan iltür niceleri

Sürün gitsin ol 'ayyâr'ı anı sevmek 'ardur bize (333/5)

Görülüyor ki Yunus, konuyla ilgili ayetleri bildiği gibi ilgili ayetlerin iniş sebeplerini de biliyor ve bunları şiir dilinde oldukça başarılı bir şekilde işliyor.

Yine konuyla ilgili olarak Âl-i İmran suresinde dünya hayatının geçici nimetleri ve nefsin bunlara dair arzuları sıralanmış ve Yunus bu ayeti de çok başarılı bir şekilde işaret etmiştir:

*"**Kadınlardan**, **oğullardan**, **kantarlarca yığılıp biriktirilmiş altın ve gümüşten** ve (otlağa) salınmış (özel besili) atlardan; (deve sığır koyun keçi gibi) hayvanlardan ve ekinlerden yana nefsin istekleri, insanlara süslü (cazip) gösterildi. Bunlar (imtihan için verilen) dünya hayatının (geçici) birer nimetidir. Varılacak yerin en güzeli ise Allah'ın katındadır.*[40]*"*

*Kimi '**avret oglan sever** kimi **mülk-hânumân sever***

***Kimi ser-mâye dükkân sever** bu dünye hâlden hâledür (59/3)*

Ayette nefsin istekleri sıralanmış ve Yunus bunları neredeyse olduğu gibi şiirine aktarmıştır.

Allah Yolunda İnfak

"Allah yolunda **mallarını harcayıp da ardından başa kakıp gönül kırmayanların mükafatları Rableri katındadır**…"[41]

Şol kahır ile kazananlar güle güle yedirenler

Götürdüm perdelerimi didarıma baksın demiş (122/5)

Tatlı Sözlü Olmak/Gönül Kırmamak

"Bir tatlı söz ve bağışlama peşinden eziyet gelen sadakadan daha hayırlıdır…"[42]

Hulkunu şirin eylegil tatlı sözler söylegil

Ta sohbet içre erenler Yunus'u unutmayalar (57/9)

40 Âl-i İmran 3/14.

41 Bakara 2/262.

42 Bakara 2/263.

Hz. Nuh

"Dediler ki: Ey Nuh! ***Gerçekten bizimle*** *(dinine davette)* ***mücadele ettin. Üstelik bizimle mücadelende çok ileri gittin"***[43]

Nuh *oldum* ***Tufan*** *için* ***çok dürişdüm din içün***

Dinüme dönmeyeni suya gark idüb geldüm (191/7)

Yunus Emre, "çok dürişdüm din için" derken Nuh peygamberin kavminin verdiği cevabı bize işaret etmektedir.

Cehennem Ehli

Müddessir suresinde cennet ve cehennem ehlinin konuşmaları kayıtlıdır ve cennet ehli cehennem ehline bazı sorular sorar. Onlar da cevap verirler. Bu soru ve cevaplardan bir tanesi cehennem ehlinin cehenneme düşme sebepleridir ki kendi dillerinden şöylece ayette zikredilmiştir:

"Onlar suçlulara: sizi kavurucu ateşe sokan nedir (diye sorarlar). (Günahkarlar) derler ki: ***Biz namaz kılanlardan değildik****, yoksula da yedirmezdik…"*[44]

Yunus Emre'nin bu husutaki ifadesi ise şaşkınlık verecek düzeydedir:

Gönlünde ikilik tutan ol metaı bunda satan

Yarın cehennemde yatan bunda namaz kılmayandır (99/5)

Münafıklar Kördür

"(münafıklar) sağır dilsiz ve ***kördürler****…)*[45]

Kördür münafığın gözü *yarın kara koyar yüzü*

Halkın bana acı sözü gerek şekeristân ola (4/6)

İnsan Önce Kendine Öğüt Vermelidir

"Siz kitabı okuyup durduğunuz halde kendinizi unutup insanlara iyilik yapmalarını mı emrediyorsunuz…?"[46]

Eyidin Yunus'a dursun yüzünü toprağa sürsün

Öğüdün kendiye versin okuduğunu tutsun demiş (122/9)

43 Hûd 11/32.

44 Müddessir 74/40-45.

45 Bakara 2/18.

46 Bakara 2/44.

Her Nefis Ölümü Tadacaktır

*"**Her nefis ölümü tadacaktır**. Bir imtihan olarak sizi şer ile de hayır ile de deniyoruz. (Sonunda) ancak bize döndürüleceksiniz."*[47]

*"**Her nefis ölümü tadacaktır**. Sonra bize döndürüleceksiniz."*[48]

"(Yer) üzerinde bulunan her canlı fânîdir."[49]

Işkıla biliş cânlara ezel, ebed olmayısar

*Güm-râh olup **bu cihânda kimse bâkî kalmayısar*** 24/1

Ecel irdi va'de yitdi bu 'ömrüm kadehi toldı

***Kimdür ki içmedin kaldı** Allâh sana sundum elüm* 184/2

Hz. Peygamber Âlemlere Rahmettir

Enbiya suresinde Allah, Hz. Peygamberi âlemlere rahmet olarak gönderdiğini zikretmiştir: *"(Ey Muhammed) Biz seni âlemlere ancak bir rahmet olarak gönderdik."*

Bu ayet-i kerime Yunus Emre'nin mısralarında şöyle karşımıza çıkar:

Çalap nûrdan yaratmış cânını Muhammed'ün

'Âleme rahmet saçmış adını Muhammed'ün (145/1)

Beyitin ikinci mısrası ile söz konusu ayetin meali ortaktır.

Hz. Peygamber Mü'minlere Canlarından Daha Kıymetlidir

Ahzab suresinde haber verildiğine göre mü'minler için Hz. Peygamber canlarından daha kıymetlidir:

"O Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha evladır…"[50]

Yunus Emre ise ayette belirtilen kıstasın somut örneklerindendir:

Şol seni sevdi Sübhân oldun kamuya sultân

***Cânum yolına kurbân** olsun yâ Resûla'llâh* (344/4)

Bu bağlamda mutasavvıf bir şairin Hz. Peygamber'e canını feda ediyor olması sıradan bir sevgi ifadesi değil bilakis vahyin koyduğu bir kıstas olarak değerlendirmek

47 Enbiya 21/35.
48 Ankebut 29/57.
49 Rahman 55/26.
50 Ahzab 33/6.

mümkündür. Zira hemen her divanda buna benzer ifadeler bulunmaktadır. Örneğin Hoca Ahmed Yesevî "Mustafa'ya cânını kurban eylemez misin" der. Âşık Yunus ise "Canım kurban olsun senin yoluna" derken aynı ayete işaret ederler.

Hz. Peygamber Mü'minlere Çok Düşkündür

Tevbe suresinde haber verildiğine göre Hz. Peygamber iman edenlere karşı on derece şefkatli ve merhametlidir:

"(Ey insanlar!) Andolsun ki size kendinizde ***öyle bir peygamber geldi ki sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. Size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatli****, çok merhametlidir."*[51]

Dostum dimiş yaratmış hem anun kaydın yimiş

Ümmetden yana komış yönini Muhammed'ün 145/2 (9/128)

Allah ile Mü'minler Arasındaki Alışveriş

Tevbe suresinde iman edenler ile Allah arasında yapılan bir alışverişten bahsedilmiş ve bu mü'minler alışverişleri dolayısıyla sevinmektedirler. İlgili ayet şöyledir:

"Şüphesiz ki Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, onlara (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır; ...O halde (ey mü'minler!), O'nunla yaptığınız alışverişe sevinin..."[52]

Gircek âşık ol ola ***cân virmege ol ive***

Dostıla bâzâr içün niçe bin başdan geçer *(*70/7)

İnsanlar Farklı Farklıdır

Kur'an-ı Kerîm insanları her bakımdan farklılık arz ettiğini şu ifadelerle haber verir:

"Sizi yaratan O'dur. Öyle iken ***kiminiz kafir kiminiz de mü'min****..."*[53]

Kimin kâfir idüp kimin müselmân

Anı kimse itmez illâ ol eyler (95/7)

"Allah ***rızık bakımından kiminizi kiminize üstün kıldı****..."*[54]

51 Tevbe 9/128.

52 Tevbe 9/111.

53 Teğâbun 64/2.

54 Nahl 16/71. Konuyla ilgili diğer ayetler için bkz. En'âm 6/165, İsrâ 17/21, Zuhruf 43/32.

Kimi baydur kimi yoksul *dime kim*

Eger baydur eger yoksul ol eyler (95/9)

Levh-i Mahfuz

Olmuş ve olacak olan her şeyin kayıtlı olduğu kitaba verilen isimdir. En'âm suresinde bu kitaptan bahsedilmiş ve içinde yaş-kuru her şeyin kayıtlı olduğu haber verilmiştir:

"Gaybın anahtarları O'nun katındadır, onları O'ndan başkası bilmez. Karada ve denizde olan (her) şeyi O bilir. Bir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Ne yerin karanlıkları içindeki bir tane ***ne yaş ne kuru*** *hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın."*[55]

Kandayısa ***yaş-kurı*** *hîç sensüz olmaz biri*

Ne ölüsin ne diri hîç tenün yokdur senün 147/5

Yunus Emre her nerede olursa olsun ister yaş ister kuru olsun her şey O'nunla beraberdir derken yukarıdaki ayetten ilham almıştır.

Sonuç Niyetine

Bütün bu örneklerden yola çıkarak Yunus Emre'nin şiirleriyle ilgili şunları söyleyebiliriz. Ahmed Yesevî ve Mevlanâ Celaleddin Rumî'nin şiirlerinde manevî iktibaslarla ilgili çalışmaların yapıldığını ve bu çalışmalarda söz konusu şairlerin birçok Sûre'den çok sayıda ayet kullandığı tespit edilmiştir. Örneğin Ahmed Yesevî'nin Divân-ı Hikmet'te 96 Sûre'den muhtelif sayıda ayet kullandığı öğrencim Dr. Öğr. Üyesi Alper Ay tarafından tespit edilmiştir. Bu tespitten sonra yine aynı öğrencimden Yunus Emre ile ilgili aynı tür bir çalışma yapmasını istemiştim. Kitap olarak 2021 yılı sonuna doğru basılabilecek hale gelen bu çalışmada da Yunus Emre Divanı'nda 114 Sûre'den muhtelif sayılarda ayet kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu araştırmanın bir de hadisler yönünden yapılması gerekir. Bu çalışma yapıldığında yine çok sayıda manevî hadis iktibasları olduğu görülecektir.

Bu bilgilerden hareketle, Yunus Emre'nin çok büyük bir İslam âlimi olduğu, iyi derecede bir medrese eğitimi aldığı, Kur'an-ı Kerim'i sadece Arapçasıyla değil Türkçesini şiirde başarıyla kullanacağı şekliyle hafız olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Aynı ifadeyi hadisler için de kullanabiliriz.

El-hâsıl Yunus Emre'nin şiirlerinin kaynağı Kur'an-ı Kerim ve Hadisler yani Hz. Muhammed (sav)'dir. Sözü ve söz kaynağı İslam'dır.

55 En'âm 6/59.

I. OTURUM (10:45 – 12:00)

OTURUM BAŞKANI

PROF. DR. ABDULLAH KAHRAMAN

YUNUS EMRE DİVANINDA NAMAZ

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN*

ÖZET

XII ve XIII. Yüzyılın en büyük tasavvuf ve ahlak şairlerinden biri olarak bilinen Yunus Emre aynı zamanda Türkçe'yi en iyi şekilde kullandığı şiirleriyle de bilinmektedir. Onun *Divan*ı ve *Risaletü'n-nushiye* adlı eseri bunun en büyük kanıtıdır. Her iki eserinde de dini-tasavvufi ve sosyal pek çok konuyu şiirsel bir tarzda ifade eden Yunus Emre ele aldığı herbir meselenin en can alıcı tarafını yalın ve etkileyici bir şekilde ifade etmiştir. Onun detaylı sayılacak tarzda ele aldığı konulardan biri de namazdır. Biz bu tebliğimizde onun divanındaki şiirlerinden hareketle dinin direği ve İslamî ibadetlerin en belirgin olanlarından olan namazı nasıl ele aldığını ortaya koymak istiyoruz. Bunun için namazla ilgili şiirlerini ve ilgili mısraları bir araya getirerek uygun başlıklar altında toplamaya gayret ettik. Bazı şiirleri ise yorumlama yoluna gittik.

ABSTRACT

Yunus Emre go by the name of one of the greatest mystic and moral poets of the XII and XIII. Century and is also known for his poems in which he uses Turkish in the best way. His Divan and his work called Risaletü'n-nushiye are the biggest proofs of this claim. Yunus Emre, who handles many religious-mystical and social issues in a poetic way in both of his works, expressed the most crucial side of every issue he dealt with in a simple and impressive way. One of the subjects that he treats in a detailed way is prayer. In this paper, we want to reveal how he handles prayer, which is the pillar of religion and one of the most prominent Islamic worships, based on his poems in his divan. For this reason, we have tried to gather his poems and related verses about prayer and collect them under appropriate titles. Some of the poems, on the other hand, we went to the way of interpreting.

* Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı.

YUNUS EMRE'NİN BAKIŞIYLA FARKLI AÇILARDAN NAMAZ

1. Namazın Edâsı Gönlün Temiz Olmasına Bağlıdır

Yunus, bir somut örnek vererek namazın bir müminin hayatındaki öneminin ve fonksiyonunu altını çizmektedir. Ona göre namazın hakkıyla eda edilmiş olabilmesi için kılan kişinin gönlünün pasını silmesi gerekir. Zira nasıl ki bir elbiseye kan bulaştığında onun temiz olması o elbiseden kanın temizlenmesi gerekiyorsa paslı bir gönülde namaz kılınınca temiz olmalı ki o kişi hakkıyla namaz kıldığını söyleyebilsin. Bunu Yunus şöyle ifade eder:

Bir tona kan bulaşıcak yumayınca mismil olmaz

Gönül pâsı yunmayınca namâz edâ olmayısar.

2. Kuru Namaz Dervişi ile İrfan Sahiplerinin Farkı

Yunus Emre bir şiirinde ilim sahibi olsa da, sadece namaz kılıp irfan sahibi olmayanları ve namazın kendilerini derinleştiremediği kimseleri kuru namaz dervişi olarak niteler ve gerçek irfan sahipleri ile bunlar arasındaki farka şöyle işaret eder:

Dânışmânun câhili o namaz dervîşleri

Dervîşile dânışmân yavlak arışgan olur.

Onun bu ifadesine göre kuru namaz dervişleri çok iddiacı ve mücadeleci olsa da bu durum onları namazın götürmesi gereken bir sonuca götürmez. Onlar bu konuda dervişlerle mücadeleye tutuşurlar ancak bu durum hakikati anlamalarına engel olur.

Namaz kıldığı halde dervişleri kötüleyen veya onları küçümseyenlere de bir çift sözü vardır Yunus'un. O bu konuda şöyle der:

Namâz kıluram diyüben münkir gelmen dervîşlere

Eger bin yıl kılurısan kendü du'ân yarlıgamaz.

3. Cemaatle Namaz ve Sabah Namazı

Yunus Emre sabah namazını ve cemaatle namazı anlattığı bir şiirinde "kâinatta her şeyin Allah'ı teşbih ettiği"[57] gerçeğine telmihte bulunarak kuşların teşbih vakti olan seher vaktinde sabah namazına cemaatle katılmanın önemine şu mısralarıyla işaret etmektedir:

57 İsrâ,17/44.

Kuşlarıla turgıl bile

Kıl namâzı imâm ile

Yalvar günâhun gel dile

Tanla seher vaktinde tur.

4. Huşusuz Namaz Namaz Değildir

Namazda aslolan Allah'ın rızasını gözetmek ve masiva denilen Allah'tan başka şeyleri düşünmemektir. Allah'tan başka şeyleri namazda düşünmek huşuya aykırı olduğu gibi, namazda istenmeyen bir durum olan gaflete sebep olmaktadır. Bunun için Yunus Emre hem namaz kılıp hem de başka şeyleri düşünen kimsenin gönlünde ikilik olduğunu, namaz esnasında başka şeyler alıp satanın namazının gerçek namaz olmadığını ve bunun cehennemde yatacağını şöyle ifade etmektedir:

Gönlinde ikilik tutan ol metâ'ı bunda satan

Yarın Cehennem'de yatan bunda namâz kılmayandur.

5. Namaz İnsanı Mesht Eder

Yunus Emre'ye göre gerçek namaz sahibini manen mest eder. Zira bu kimse bir anlamda manevi anlamı ve tadı olan bir şarap içmiş ve bununla mest olmuş gibidir. O şöyle der:

Ben oruç-namâz içün süçi içdüm esridüm

Tesbîh-seccâde içün dinlerem şeşte-kopuz.

6. Namaz Allah'ın Emrine Uymaktır

Kur'ân'ın da birçok âyetinde ifade ettiği üzere namaz kılmak ve oruç tutmak dinin en temel ibadetleridir. Bu sebeple Allah dinin ayakta durması ve dindarlık zihniyetinin tezahür etmesi için hassaten bu iki ibadeti emretmektedir. Dolayısıyla bu ibadetleri yerine getiren Allah'ın emrine uymuş olur. Yunus bunu şöyle ifade eder:

Benden ögüt isterisen eydivirem bildigümden

Budur Çalab'un buyrugı tutun oruç kılun namâz.

7. Namaz İlahi Dergahta Durmaktır

Yunus'a göre namaz kılan kimse yalnız değildir. Her şeyden önce Rabbi ile baş-başadır. Yanında kimse olmasa da Rabbi vardır. Gerçek anlamda namaz kılan kimse İlahi dergaha durur ve bu dergaha duranı Allah nimetinden, cemalinden ve muhabbetinden mahrum etmez. Yunus'un ifadesiyle bu kimselerin durumu şöyledir:

Namâz kılan âdemîler tehî kalası degüldür

Ol pâdişâh dergâhından kimseyi mahrûm eylemez.

8. Namaz Müslüman Olmanın Şartıdır

Yunus namazın dinin direği olduğunu ve namazsız bir Müslümanlığın olmayacağını gayet güzel bir şekilde şu mısralarında ifade etmektedir:

Müsülmânam diyen kişi şartı nedür bilse gerek

Tanrı'nun buyrugın tutup biş vakt namâz kılsa gerek

Her kim bu sözden almadı biş vakt namâzı kılmadı

Bilün müsülmân olmadı ol Tamu'ya girse gerek.

9. Sabah, Öğle ve Yatsı Namazının Fazileti

Yunus bazı mısralarında beş vakit namazdan herbirinin faziletini ve namaz kılana sağladığı maddi ve manevi faydaları gayet sade bir şekilde ele almakta ve namazın hikmet-i teşriini şöyle ortaya koymaktadır:

Kılurısan tan namâzın Hak'la ola hem niyâzın
Âhiretde 'izz ü nâzun varup anda bulsa gerek
Öyle namâzın kılasın her ne dilersen bulasın
Tamu'dan âzâd olasın kullar âzâd olsa gerek
Yatsu namâzına ol hâzır hâzırları sever Kâdir
Îmânun eksügin bitür îmân pîş-rev olsa gerek

10. Hassaten Sabah Namazı

Yunus'un dilinde sabah namazının ayrı bir yeri vardır. O sabah namazının faziletini şöyle dile getirir:

Sana direm iy velî
Tur irte namâzına

Eger degülsen öli
Tur irte namazına
Ezân okur müezzin
Çagırur Allah adın
Yıkma dînün bünyâdın
Tur irte namazına
Agar pervâze kuşlar
Tesbîh okur agaçlar
Himmet alan kardaşlar
Tur irte namazına
Namâzı kıl zikr eyle
Elün götür şükr eyle
Ölecegün fikr eyle
Tur irte namazına
Namâz kıl yarak (azık) olsun
Âhretde gerek olsun
Sinünde çırâk olsun
Tur irte namazına
Namâz kıl îmânıla
Yatmagıl gümânıla (şüpheli)
Gidesin emânıla
Tur irte namazına
Çıka gide cân dahı
Şöyle kala ten dahı
Dervîş Yûnus sen dahı
Tur irte namazına

11. Gönül Yıkanın Namazı Namaz Olmaz

Yunus Emre meşhur bir şiirinde namaz kılmakla gönül yıkmak dolayısıyla ibadet ve ahlak arasında muazzam bir ilişki kurarak şöyle demektedir:

Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun namâz degül

Yitmiş iki millet dahı elin yüzin yumaz degül.

Buna göre namaz kılan kimse gönül kırıyorsa gerçekten namaz kılmıyor demektir. Ya da bir kez gönül yıkmak bütün namazların sevabını yok etmektedir. Öyle ki, yetmiş iki farklı millet bu kimsenin yüzünü yıkasa yine de temizlenmiş olmamaktadır.

12. Riya İle ve Gafletle Kılınan Namaz Kabul Olmaz ve Fayda Vermez

Kur'ân birçok âyetinde[58] riya ve gaflet ile kılınan namazın gerçek namaz olmadığını ifade ederek bu şekilde namaz kılanları uyarır. Yunus da bu âyetlerin manasını kendi mısralarıyla ve ifadeleriyle şöyle dile getirir:

Kılursın riyâ namâz yazugun çok hayrun az

Dinle neye varur söz Cehennem'de yatarsın.

Bu mısralarıyla Yunus gafletle ve bilinçsizce namaz kılanların eleştirildiği âyetlere işaret etmektedir.

13. Cenaze Namazı

Yunus mısralarında cenaze naamzına da şöyle değinir:

Geldi salacam (tabut)sarılur

Dört yana sala virilür

İl namâzuma dirilür

Allâh sana sundum elüm.

Gider olduk dostumuza iremedük kasdumuza

Namâz içün üstümüze duranlara selâm olsun

Oglan gider dânışmâna saladur dosta düşmâna

Şol dört tekbîr namâzıla (vaktum) tamâm kılam birgün

14. Yapılan Amele Güvenmemek Gerekir

İbadet dinin temeli olmakla birlikte kişinin Allah'ın rızasını kazanması, iyi insan olması ve cennete gitmesi için tek başına yeterli değildir. Yunus'un ifadesiyle:

Orucuna güvenme namâzuna tayanma

Cümle tâ'at tak olur nâz u niyâz içinde.

58 Bk. Mâun, 107/4-7.

15. Âşıklar İçin Oruca, Namaza, Zekata ve Gusle Yüklenen Derin Anlam

Yunus, gerçek âşıklar için oruş, namaz, zekat ve gusle farklı ve derin bir anlam yüklemekte ve şöyle demektedir:

Oruc-namâz gusl u hac hicâbdur 'âşıklara
'Âşık andan münezzeh hâssü'l-havâs içinde
Oruç-namâz zekât hac cürm ü cinâyet durur
Fakîr bundan âzâddur hâss-ı havâs içinde.

16. Namaz Doğruluk Ahlakı Öğretir ve Birliğimizi Sağlar

Namazın insana istikamet kazandırdığı ve namaz kılanın endişe taşımayacağı Yunus'un dilinde şöyle ifadelendirilir:

Âbdestümüz namâzumuz dogrulıkdur tâ'atümüz
'Işkıla bagladuk kâmet sâfumuzı kim ayıra
San'atun yigregi çün namâzımış hoş pîşe
Namâz kılan kişide olmaz yavuz endişe

17. Önce Namaz, Namazsız Müslüman Olmaz, Namaz Kılmayanın Kazancı

Yunus'un dilinde ve düşüncesinde namazın ne kadar anlamlı ve önemli olduğu şu mısralardan anlaşılmaktadır:

Allah buyrugın dutgıl namâzun kılup gitgil
Namâzun kılmayınca zinhâr varmagıl işe

Her şahsun kendü tuşın kendüye tuş eyledi
Sâdıklar ikrâr ile sûfîler namâz ile

Namâz kılmaz kişinün kazandugı hep harâm
Bin kızılı varısa birisi gelmez işe.

Namâz kılmayana sen müsülmândur dimegil
Hergiz müsülmân olmaz bagrı dönmişdür taşa

Yûnus imdi namâzun komagıl sen kıla gör

Ansuzın ecel irer 'ömür yitişür başa.

Bu mısralarında Yunus namaz kılmadan işe gitmemek gerektiğini veya çalışmanın ve rızık kazanmanın namaza engel olmaması gerektiğini ve namaz kılmayanın kazancının helal olmadığını anlatmaktadır. Şüphesiz onun bu bakışı tamamen Yunusça olup derin bir tasavvufi düşünce taşımaktadır. Yoksa fıkhi açıdan böyle bir sonuca varmak oldukça zordur.

18. Namaz Kılmayan Eş Boşanmayı Hak Eder

Yunus Taha suresinin 132. Âyetine telmihen kişinin ailesine de namazı öğretip emretmesi gerektiğini ifade eder ve burada tartışmaya açık ve sert bir hüküm verir ve şöyle der:

Evünde helâlüne biş vakt namâz ögretgil

Ögüdün dutmazısa yazugı yokdur boşa.

Buna göre namaz kılmayı kabul etmeyen eşin boşanmasının bir sakıncası olmadığını söyler. Yani ona göre eşin namaz kılmaması boşanma sebebidir. Bu tasavvufi açıdan üzerinde durulması gereken bir hüküm ise de fıkhî açıdan bu kadar kolay bir sonuca ulaşmak mümkün olmaz.

19. Namaz Konusunda Kendisine Sataşanlara Cevabı

Yunus kendisinin namaz kılmadığını iddia eden bir takım kimselerin bu sataşmalarına şu şekilde cevap vermektedir:

Bana namâz kılmaz diyen ben kıluram namâzumı

Kılurısam kılmazısam ol Hak bilür niyâzumı

…

Hak'dan artuk kimse bilmez kâfir müselmân kim durur

Ben kıluram namâzumı Hak geçürürse nâzumı

…

Ne du'â kılam ne selâm ne zikr ü tesbîh kılam

Bu biş vakt namâzumı 'ışkun gâret eyledi.

Sonuç

Bir tasavvuf şâiri olan Yunus şiirlerinde dini-tasavvufi konuları yoğun, yalın ve en güzel bir şekilde ifade eden şairlerimizdendir. Onun bazı mısraları ve değerlendirmeleri zahiri fıkıh açısından tartışılabilirse de bâtını ve vicdani fıkıh olan tasavvuf ölçülerine göre son derece kıymetli ve önemlidir.

Yunus'un şiirlerinde üzerinde en çok ve özenle durduğu konulardan biri de namazdır. O hemen bütün yönleriyle namaz üzerinde durmuş, bu ibadetin dindeki yerini, dindarlık zihniyetinin yerleşip gelişmesindeki rolünü net bir şekilde ifade etmiştir. Bir namaz âşığı olduğu anlaşılan Yunus aynı zamanda namazın hikmet-i teşrii konusunda da bize ölmez mısralar armağan etmiştir.

Yunus Emre beş vakit namaz üzerinde durduğu gibi, özellikle irte namazı dediği sabah namazına özel bir yer ayırmış ve bir Müslümanın hayatında bu namazın önemini vurgulamıştır. Aile hayatında namazın ne kadar önemli olduğunu anlatan Yunus helal kazan ve huzurlu bir aile yuvası ile namaz arasında da bir ilgi kurmaktadır. Bu yönleriyle Yunus'un namazla ilgili mısraları daha geniş ve esaslı çalışmaları hak etmektedir.

YÛNUS EMRE'NİN *DÎVÂN*'INDA KUR'ÂNÎ TELMİHLER

Prof. Dr. Mehmet ÇİÇEK*

ÖZET

Bu çalışmada Türkçe'nin kurucu isimlerinden biri sayabileceğimiz Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında Kur'ân'a dair telmihler ele alınacaktır. Öncelikle telmih kelimesi ve ıstılahî anlamına değinildikten sonra *Dîvân*'da Kur'ân'a nasıl bir anlam yüklenildiğine odaklanılacaktır. Bu ön bilgiler ışığında şairimizin Kur'ânî telmihleri iki başlıkta incelenecektir: metin ve mana merkezli telmihler. Metin merkezli telmihler âyetle örtüşen ve örtüşmeyen şeklinde iki gruba ayrılacaktır. Mana merkezli telmihler ise *Dîvân*'da sınırlandırılamayacak kadar çoktur. Bundan dolayı bu başlıkta örnek kabilinden bazı telmihler üzerinde durmakla yetinilecektir.

ABSTRACT

In this study, the Telmih of Qur'an in the Divan of Yunus Emre, who we can count as one of the founding names of Turkish, will be discussed. First of all, after mentioning the word "telmih" and its meaning, it will be focused on what kind of meaning is attributed to the Qur'an in the Dîvân. In the light of this preliminary information, the Qur'anic Telmih of his poems will be examined under two headings: The Telmih that text and meaning-centered. Text-centered Telmih will be divided into two groups as overlapping and non-overlapping with the Quranic verse. Meaning-centered Telmih are too many to be limited in the Dîvân. Therefore, in this title, it will be sufficient to dwell on some Telmihs as examples.

Giriş

Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ı merkezinde oluşturacağımız bu çalışmada öncelikle telmih'e işaret edeceğiz. Telmih'e ne tür bir anlam yüklediğimiz, konunun sınırlarının anlaşılmasına katkı sunacaktır.

* Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, mehmet_cicek34@hotmail.com; https://orcid.org/0000-0002-8553-9448.

Telmih; arapça lemh kökünden türemiştir. Lemh, sözlükte "göz ucuyla bakmak; ışık ortaya çıkmak, parıldayıp görünmek" anlamlarına gelmektedir.[1] Kök anlamından hareketle telmih; "bir şeye işaret etmek, ima etmek, göndermede bulunmak" demektir.

Belâgat ilminin bedî' koluna ait bir terim olan telmihi nazmın güzelliğini arttırıcı ve anlamını genişletici olması yanında süsleyici olarak ilk defa ele alan dilcinin Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) olduğu belirtilmektedir.[2] Râzî telmihi, "sözün içinde yaygın bir mesele, nâdir şiire veya meşhur bir kıssaya işaret edilmesi" şeklinde tanımlamıştır.[3] Bu tanım, Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338)[4] ve Teftâzânî (ö. 792/1390)[5] gibi isimler tarafından da devam ettirilmiştir. Seyyid Şerif Cürcânî, (ö. 816/1413) *Ta'rîfât'*ında telmihi; tanımdaki meseli zikretmeksizin "sözün içinde açık bir şekilde söylenmeksizin şiire veya kıssaya işaret edilmesi"[6] şeklinde tarif etmektedir. Muhtemeldir ki meselin telmihin bir unsuru olarak zikredilmemesi, meselin sonradan müstakil bir başlığa dönüşerek incelenmesidir.[7]

Dikkat edilirse telmih kavramının içine Kur'ân âyetleri eklenmemektedir. Nitekim Fahreddin Râzî'yle beraber tanımlarda âyetler zikredilmemektedir. Fakat Râzî, âyetlerden yapılan alıntıları, telmih dışında *Kur'ân'dan iktibas* (el-iktibâs mine'l-Kur'ân) adıyla ayrı bir başlıkta incelemektedir. Ona göre bu, "kelamı/nazmı güzelleştirmek için Kur'ân'dan veya âyetten bir kelimenin cümleye/söze eklenmesi" eylemidir.[8] Dolayısıyla Arap belagatında âyetlerden alıntı iktibas olarak tanımlanmaktadır.

Telmihte telmih yapılan unsurlara sadece işaret edilir. Ancak bu işaretlerin açık veya kapalı olmasına göre iki tür telmihten söz edilebilir. Birincisinde beyitte telmih edilen unsura delâlet eden uygun bir kelime yer alır. Burası iktibasla telmihin buluşma noktası olarak kabul edilebilir. İkincisinde telmih edilen husus kapalı olduğundan okuyucunun onu bulmasıyla ortaya çıkar. Burada açık veya kapalı telmihte ortaya çıkabilecek işaretle kastedileni bilememe durumu, telmih'in kültürel aktarıma işaret etmesi ve bir tür hafıza olmasından kaynaklıdır.[9]

1 Halîl b. Ahmed, "lmh", *Kitâbü'l-'Ayn müretteben alâ ḥurûfi'l-mu'cem*, nşr. Abdülhamîd el-Hindâvî, (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1423/2003), 4/100; İbn Manzûr, "lmh", *Lisânü'l-'Arab*, nşr. (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 2/584.

2 İsmail Durmuş, "Telmih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/407.

3 Fahreddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-îcâz fî dirâyeti'l-i'câz*, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, (Beyrut: Dâru Sadır, 1424/2004), 173.

4 el-Kazvînî, Hatîb, *Kur'ân'ın Eşsiz Belagatı Telhis ve Tercümesi***,** haz. Nevzat H. Yanık, Mustafa Kılıçlı, M. Sadi Çöğenli, (İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, ts.), 170.

5 Teftâzânî, Sadeddin Mesud b. Ömer b. Abdullah, *el-Muṭavvel Şerḥu Telḫîṣi Miftâḥi'l-'ulûm***.** thk. Abdülhamid Ahmed Yusuf Hindavi. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1434/2013), 370.

6 Seyyid Şerîf Cürcânî, *Kitabu't-Ta'rîfât*, (Mısır: Matbaatü'l-Hayriyye, 1306h), 29-30.

7 Bk. Mehmet Çiçek, "Mehmed Şah Fenârî ve Enmûzecü'l-ulûm'u**"**,*İlimleri Sınıflamak İslâm Düşüncesinde İlim Tasnifleri*, ed. Müstakim Arıcı (İstanbul: Klasik Yayınları, 2019), 262.

8 Râzî, Nihâyetü'l-îcaz, 173.

9 Bk. Berat Açıl, "Telmih'e Telmih: Klasik Türk Edebiyatında Geleneğin İnşası" Erdem: İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 67 (Aralık 2014), 16.

Telmih sanatı, Arap ve Fars edebiyatlarından Türk edebiyatına intikal etmiştir.[10] Buna göre telmih, Türk edebiyatında manzum veya mensur bir metinde âyet ve hadislerle, çeşitli olaylara, kıssalara, vecize, atasözü vb. kalıplaşmış ibarelere gönderme yapma sanatı için kullanılmaktadır.[11] Türk edebiyatına kavramın geçişinin Arap edebiyatındaki kullanıma göre anlam genişlemesine uğradığı söylenebilir. Zira iktibas altında incelenen âyetler, telmih başlığında kendisine yer bulmaktadır. Nitekim âyetlerden yapılan iktibas, dilin Türkçe olmasından hareketle bir *işaret* olarak kabul edilebilir. Biz de bu durumu dikkate alarak iktibas türünü de telmih içinde değerlendirecek şekilde başlığımızı oluşturduk. Kanaatimizce âyetin kısmen aktarımı iktibas olsa da *işaret* anlamında üst bir kullanım olarak telmih kelimesinin anlam alanına girer. Nitekim Yûnus Emre, *Dîvân*'ında yer yer âyetlerdeki Arapça ifadeleri beyitlerde kullanmaktadır. Burada âyetten yapılan alıntılar âyetin bütününü ihtiva etmemektedir. Bunun yerine âyetlerin metninin kısmî aktarılması söz konusudur. Hemen belirtelim ki *Dîvân*'da Arapça iktibaslar sadece Kur'ân'la sınırlı değildir.[12] Bunlara ilaveten Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında mana merkezli işaretler de bulunmaktadır ki bu da telmih kavramını öne almamızı sağlamıştır.

Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında telmih konusunu işlemeden önce müellifimizin Kur'ân'a bakışını ve Kur'ân'la ilişkisini ortaya koymanın verimli olacağını düşünmekteyiz.

1. Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında Kur'ân'a Bakış

Yûnus Emre, *Dîvân*'ında Kur'an'a nasıl bakmakta, onu bize nasıl tanıtmaktadır? Bu sorunun cevabını kendi *Dîvân*'ından hareketle aktarmaya çalışacağız. Yûnus Emre, beyitlerde de aktarılacağı üzere Kur'ân'ın, Allah'ın kelamı olduğunu, gökten indirildiğini ve altı bin altı yüz altmış altı ayetten müteşekkil olduğunu bildirmektedir:

Çün Kur'ân gökden indi anı Allâh buyurdı
Andan haber virsene hâ kitâbdan ötersin[13] (248/3)[14]

10 Telmih tanımları için bk. Ahmet Kartal, "Türk Edebiyatında Belâgat Çalışmaları ve "Tezâd" ve "Telmîh" Sanatlarına Eleştirel Bir Bakış", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/1 (Haziran 2007), 425-426.

11 Mustafa Uzun, "Telmih (Türk Edebiyatı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/408.

12 Âyetler dışında beyitlerde arapça kullanımına şu iki örneği verebiliriz.
Yûnus beşâret sana gel dirler dostdan yana
Külli şey'in yerci 'ilâ aslih söz aslıdur" (33/10)
Her şeyin aslına döneceğini ifade eden bu kullanım, âyet ve hadislerde bulunmasa da genel bir kaideye, ilkeye işaret eder.
Olmasun bizden sana ayruk cevâb
Söz budur va'llahü a'lem bi's-sevâb (417/28)
Bu beyitte de Cenab-ı Hakk'ın en doğrusunu bileceği ifade edilerek söz O'na bırakılmaktadır.

13 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı Tenkitli Metin*, nşr. Mustafa Tatçı (İstanbul: MEB Yayınları 2005), 245.

14 Dîvan'dan alınan beyitlerin yerine dair sayfa numarasını dipnotta verdik. Ayrıca şiir ve beytin numaralarını da parantez içinde verdik. Böylece başka bir nüshayı kullanan okuyucu şiir ve beyit numarasından yer tespiti yapabilecektir.

Kur'ân kelâmum didi gönüle evüm didi

Gönül ev ıssın bilmez âdemden tutmayalar[15] (57/3)

Altı bin altı yüz altmış altı

Okınur halk üzere âyetün var[16] (48/15)

Yûnus Emre'nin dikkat çektiği diğer bir husus Kur'ân'ın insanları doğruya ilettiğidir. Bu meyanda şairimiz şöyle demektedir:

İy kendözini bilmeyen söz ma'nîsin anlamayan

Hak varlıgın isterisen uş (işte) 'ilm ile Kur'ân'dadur[17] (65/5)

Şairimiz Kur'ân'ın doğru yola ilettiği gibi aynı zamanda Kur'ân'a kulak veren kişinin günahlarını ortadan kaldırıp sildiğini de vurgulamaktadır:

Okına Kur'ân u Yâ-sîn

Kulak urup dinleyesin

Tagca günâhun yuyasın

Tanla seher vaktinde tur[18] (88/6)

Diğer bir beyitte de şöyle demektedir:

Evvel kapu şerî'at emr ü nehyi bildürür

Yuya günâhlarını her bir Kur'ân hecesi[19] (351/3)

Yûnus Emre Allah'ın kelamı olan Kur'ân-ı Kerîm'e kulak vermeyenlere dikkati çekmektedir. Bu kişilerin karanlıkta kalacaklarını söylemektedir. Böyle birisinin dinde nirengi noktasını kaybetmiş, bidatlerde salınıp duran, doğru yola ulaşma imkanından mahrum bir vaziyete düçar olacağını vurgulamaktadır:

Gönül tolu zulmetdür işledügi bid'atdür

15 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 71.
16 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 62.
17 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 78.
18 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 98.
19 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 335.

Bu niçesi ümmetdür Kur'ân yolına girmez[20] (115/4)

Yûnus Emre, Kur'ân'dan uzaklaşmanın sonuçlarına dair de uyarılarda bulunmaktadır. Buna göre Kur'ân'dan uzaklaşıldıkça Kur'ân'ın düşmanları olan şeytanların güçleneceğini belirtmektedir. Böylece hak olan doğruların değil, yanlışların ayyuka çıkacağına vurgu yapmaktadır:

Okınan Kur'ân'a kulak tutulmaz

Şeytânlar semirdi kuvvetlü oldı[21] (387/2)

2. Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında Kur'ân ile İlişkisi

Yûnus Emre, *Dîvân*'ında kendisini de nitelediği âşıkların ve gönül dostlarının Kur'ân'la ilişkilerine değinmektedir:

Halk içindür bu dil sözi gönüldedür dostun râzı

Gönül dosta söyledügi ne dir ise Kur'ân'ımış[22] (121/3)

Helâl kıldı ma'şûka 'âşık kendü kanını

Ma'şûk nakşından okur her 'âşık Kur'ân'ını[23] (398/1)

Dostun dosta söylediğinin Kur'ân olduğunu vurgulayan Yûnus Emre, şiirinin Kur'ân kaynaklı olduğunu, yol göstericisinin/mürşidinin de Kur'ân olduğunu söylemektedir.

Yûnus'un sözi şi'irden ammâ aslı(dur) kitâbdan

Hadîsile dinene key (çokça) sâdık olmak gerek[24] (137/9)

Kâf Tagı zerrem degül ay u güneş bana kul

Aslum Hak'dur şek degül mürşiddür Kur'ân bana[25] (12/2)

20 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 118.
21 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 373.
22 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 246
23 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 381.
24 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 140.
25 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 122.

Gayb bilgisinin Kur'ân'dan öğrenildiğini, kendisinin de bu ilimden içip sarhoş olduğunu aktarmaktadır:

Gâyıb işin kim bilür meger Kur'ân 'ilminden
Yûnus içdi esridi (sarhoş oldu) ol gevher denizinden[26] (249/5)

Yûnus Emre'nin Kur'ân'dan şarhoş olması öyle bir hal alır ki Kur'ân ile Yûnus Emre tabir-i caiz ise bütünleşir. Şâirimiz de bu bütünleşmeyi birçok beytinde bize anlatır:

Halk içinde dirlik düzen dört kitâbı togru yazan
Ag üstine kara dizen ol yazılan Kur'ân benem[27] (193/8)

Sayru olmış iniler Kur'ân ünini dinler
Kur'ân okıyan kendü kendü Kur'ân içinde[28] (302/8)

Gördüm gögün meleklerin her biri bir cünbişdedür
Hak Çalab'un zikrin ider İncîl ü hem Kur'ân benem[29] (177/5)

Bu yiri gögi yaradan bu 'Arş'ı Kürs'i durudan
Bin bir adı vardur Yûnus ol sâhib-i Kur'ân benem[30] (211/10)

Aktarılan bu bilgileri hakîkî anlamda anladığımızda Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında Kur'ân'a dair telmihleri aramak aslında balığa yüzme öğretmeye benzer. Ancak belirtmeliyiz ki biz bu söylemi, şairin nezdindeki kıymetine dair bir vurgu olarak okumaktayız.

3. Kur'ân'a Yapılan Telmihler

Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında Kur'ân'a yönelik telmihleri metin ve mana merkezli telmihler şeklinde iki grupta inceleyeceğiz.

26 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 246.
27 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 195.
28 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 293.
29 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 174.
30 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 217.

3.1. Metin Merkezli Telmihler

Kur'ân'dan yapılan Arapça, metin merkezli telmihleri iki başlık altında örneklendireceğiz. İlki alıntının âyet-i kerimeyle ifade olarak örtüşmesidir. İkincisi ise benzer ifadenin beyitte aktarılmasıdır. Burada özellikle vurgulayalım ki ayetten birebir anlatım yoktur. Bilakis aynı anlamı ifade edecek bir kullanımı seçme durumu söz konusudur. Şimdi ilkine dair örnekler verelim:

3.1.1. Âyetle Örtüşen Telmihler

Ayetle örtüşen örneklere geçmeden önce bir hususun altını çizmemiz gerekir. O da Yûnus Emre'nin uzunluğunu veya kısalığını dikkate almaksızın âyetin tamamını beyitlerde aktarmamasıdır. Burada şairimiz âyetin bir bölümünü beyitte kullanmaktadır. Dolayısıyla âyetle örtüşenden kastımız âyetin bütünü değildir. Şimdi bu beyitleri ve Kur'ân'daki karşılıklarını örneklendirelim.

Örnek 1

3 Biri **Rahmâni'r-rahîm** biri **Şeytâni'r-racîm**

Anun yazugı müzdi (sevabı) sevgüsüne ta'allukdur[31] (86/3)

Buna göre **Rahmâni'r-rahîm** ifadesi el-Fâtiha 1/3; el-Bakara 2/163; en-Neml 27/30; el-Haşr 59/22 âyetlerinde geçerken; **Şeytâni'r-racîm** ifadesi ise Âl-i 'İmrân 3/36; el-Hicr 15/17; en-Nahl, 16/98 ve et-Tekvîr 81/25 âyetlerinde bulunmaktadır. Cenab-ı Allah'ın rahman ve rahîm gibi iki ismine işaret edildiği gibi, şeytandan da Allah'a sığınılmasını da ihtiva edecek şekilde Şeytan'ın kovulduğu vurgulanmaktadır.

Örnek 2

*Sözi togrı diyene **Kuli'l-Hak** didi Çalap*

Bunda yalan söyleyen yarın utanasıdur[32] (29/3)

Bu beyitte Kehf sûresi 29. âyete işaret edilmiştir:

31 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 95.

32 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 43.

"Ve *de ki: Gerçek,* rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin. Biz, zalimler için alevleri kendilerini çepeçevre kuşatan bir ateş hazırladık. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar buna, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir barınak!" (el-Kehf 18/29) Şairimiz burada Kur'ân'a değil, ayette de işaret edildiği üzere sözü kelamın sahibine atfetmektedir. Ayrıca yalan söyleyen kişinin tıpkı âyette de belirtildiği gibi ilaveten âhirette zor durumda kalacağına işaret edilmektedir.

Örnek 3

Lâ-şerîk*den okursın sonra şerîk katarsın*

Bire iki dimegi kimden fetvâ dutarsın[33] (248/1)

Lâ şerîk ifadesi "O'nun ortağı yoktur. Bana böyle emrolundu ve ben müslümanların ilkiyim." mealindeki el-En'âm 6/163 âyetinde bulunmaktadır. Buna göre Allah'ın hiçbir ortağının olmadığı vurgulanmaktadır. Yûnus Emre de beyitte Allah'a ortak koşulmasının meşruiyetinin olmadığını söylemektedir.

Örnek 4

Rahîm durur senün adun Rahîm'lıgun bize didün

Mürşidlerün muştıladı ***Lâ taknetu*** *hitâb nedür*[34] (89/4)

Lâ taknetu ifadesi Zümer suresi 39/53. âyette geçmektedir. Âyette "De ki (Allah şöyle buyuruyor): "Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden *ümit kesmeyin*. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir." buyrulmaktadır. Buna göre şairimiz Cenab-ı Hakk'ın rahîm sıfatına sahip olduğuna dikkate çekmektedir ki bu sıfat Müslümanlarda tahakkuk etmektedir.[35] Dolayısıyla rahmet sahibinin rahmetinden ümit kesilmesi nasıl düşünülmektedir? Dikkat edilirse âyet ile beyit arasında muhteva olarak da uyum söz konusudur.

33 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 244.

34 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 99.

35 el-Ahzab 33/43. Tefsirlerdeki bu tip yorumlar için bk. Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hecr, 1422/2001), 1/126-128; İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'aẓîm***,** thk. Sami b. Muhammed es-Selame (Riyad: Dâru Taybe, 1999/1420), 1/126.

Örnek 5

*Bu çizginen gökleri **tahte's-serâ** yirleri*

Yitmiş bin hicâbları cümle vücûdda bulduk[36] (133/2)

*Tîz indürürler **tahte's-serâ**ya*

Şol Kârûn gibi dünyâ kovanı[37] (353/5)

Beyitte "Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve *toprağın altında* bulunanlar hep O'nundur (ne kadar kapalı olursa olsun, O'ndan hiçbir şey gizli kalmaz)." mealindeki Tâhâ suresi 20/6. âyetindeki "**tahte's-serâ**" (toprağın altı) ifadesine atıf vardır. İkinci beyitte ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de geçen Kârun gibi dünya malını kovalayanların yerin dibine batırılacağı[38] ifade edilmektedir.

Bunun tam zıddına yani dünyadan azade olana *Dîvân*'ında işaret eden Yûnus Emre, bunu beytinde şöyle ifade etmektedir:

*Tîz çıkarurlar fevka'l-**'ulâ**ya*

Bil 'Îsâ gibi dünya koyanı[39] (353/4)

Beyitteki *'ulâ* ifadesi Tâhâ sûresi 20/4 ve 75. âyetlerde karşımıza çıkmaktadır. Burada ise Kârun'un zıddı konumda olan Hz. İsa övülmekte ve Allah katında yüceler üstünde olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Örnek 6

*Mûsâ'nun agdugı **Tûr**'ı yohsa **Beytü'l-Ma'mûr**'ı*

İsrâfîl çaldugı Sûrı cümle vücûdda bulduk[40] (133/5)

Beyitte "*Tûr*'a…, *beyt-i ma'mûra* andolsun ki…" mealindeki et-Tûr suresi 52/1 ve 4. âyetlerine işaret vardır. Beyitte Tûr ifadesi ile Hz. Musâ'nın vahiy aldığı Sina dağına, Beyt-i Ma'mûr ile Hz. Peygamber'in vahiy aldığı Mekke'ye gönderme yapılmaktadır.

36 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 134.
37 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 337.
38 el-Kasas 28/81.
39 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 337.
40 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 135.

Örnek 7

Yûnus sana farîzadur işbu ***Sırât-ı müstakîm***

İleyünde haşre-neşre ***Hakke'l-yakîn*** *gerek visâl*[41] (155/9)

Beyitte geçen doğru yol anlamındaki *Sırât-ı müstakîm* ifadesi birçok âyette geçmektedir.[42] Kesin gerçek anlamındaki *Hakke'l-yakîn* ifadesi ise el-Vâkı'a 56/95 âyetinde bulunmaktadır. Kendisinin de tıpkı diğer Müslümanlar gibi doğru yolda olmakla emr olunduğuna değinen Yûnus Emre, haşr ve tekrar dirilmenin gerçek olup herkesin Cenab-ı Hakk'ın huzurunda bulunacağını vurgulamaktadır.

Örnek 8

Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında birçok yerde karşımıza çıkan âyetlerden biri de *el-A'râf* 7/172. âyetidir. Buna göre âyetin meâli şöyledir:

"Rabbin, Adem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve: "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*" diye onları kendilerine şahid tutmuştu. "*Evet, (buna) şahidiz!" dediler.* Kıyamet günü "Biz bundan habersizdik!" demeyesiniz."

Birçok beyitte bu âyete telmih yapılmaktadır. Yûnus Emre, bu âyet bağlamında aktarılan kâlû belâ'dan önce de kâlû belâ'daki hal üzere bulunduğunu, ezelden bunun bilgisine vakıf olduğunu ifade etmektedir:

Kalû belâ *söylenmedin tertîb düzen eylenmedin*

Hak'dan ayru degülidüm ol ulu dîvândayıdum[43] (168/3)

Kalem çalınıcak görgil haber böyle durur bilgil

Kâlû belâ *kelecisin bunda haber viren benem*[44] (177/8)

Yir gök yaradılmadın ***Kâlû Belâ*** *dinmedin*

Levh-kalem çalınmadın Mi'râc'a kâdir idüm[45] (223/4)

41 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 155.

42 Bk. el-Fatiha 1/6; el-Bakara 2/142, 213; Âl-i 'Imrân 3/51, 101; en-Nisa 4/68, 175; el-Mâide 5/16; el-En'âm 6/39, 87, 161; el-A'râf 7/16; Yûnus 10/25; Hûd 11/56; en-Nahl 16/76, 121; Meryem 19/36; el-Hac 22/54; el-Müminûn 23/73; en-Nûr 24/46; Yâsîn 36/4, 61; es-Saffât 37/118; eş-Şurâ 42/52; ez-Zuhruf 43/43, 61, 64; el-Ahkaf 46/30; el-Feth 48/2, 20;el-Mülk 67/22.

43 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 165.

44 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 174.

45 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 225.

***Elest**'de bileyidük göz açduk "**Belî**" didük*

Yûnus'ıla gayrını kamu birden eyledi[46] (358/11)

*Ezelden bileyidüm **Elest**'de **Belâ** didüm*

Ol kadîmî denizden sil olup akup geldüm[47] (217/3)

Ezelde ve kâlû belâ'da bilgiye vakıf olan Yûnus Emre, âyet-i kerime'yi de şair diliyle tekrar etmektedir:

***Elestü bi-Rabbiküm** Hak'dan nidâ gelicek*

*Mü'minler **Belî** diyüp itdiler ikrârını*[48] (397/7)

Müslümanların, Cenab-ı Hakk'ın kendi rableri olduğunu ikrar etmelerine rağmen, onaylamayıp inkâr edenlerin de cahilliklerine tabi olarak münkir olmaya devam ettiklerini Yûnus Emre şöyle dile dökmektedir:

***Kâlu belî** dinildi münkir-muhib bilindi*

O demden duta geldi câhiller inkârını[49] (397/8)

O, elest bezminde verdiği sözün arkasında olduğunu her daim vurgulayarak şöyle demektedir:

***Kâlû belî** didük evvelki demde*

Dahı bugündür ol dem ü bu sâ'at[50] (20/9)

Yûnus Emre'nin birçok beyitte bu âyete vurgusu, insanlığın var olma aşamasında Allah'ın kendilerinden söz almasına yüklediği anlamdır. Bu söze sadık olma ve sözün arkasından gitme şâirin şiirindeki ana hedeflerinden biridir, denilse abartı olmaz kanaatindeyiz.

46 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 345.
47 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 220.
48 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 381.
49 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 381.
50 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 36.

Örnek 9

Beyitlerde geçen bir diğer ifade Kur'ân'da toplam 8 yerde geçen "ol der, o da oluverir" manasındaki *kün feyekun*[51] buyruğudur:

Ol Kâdir-i ***Kün feyekûn*** *lutf idici Sübhân benem*

Kesmedin rızkını viren cümlelere sultân benem[52] (211/1)

Yûnus Emre yine "ol" anlamında *kün* ifadesine de şiirlerinde yer vermektedir.

Kün*'i bir kezin söyledün her nesneyi var eyledün*

Yine âhir bir söz ile anı kılmak harâb nedür[53] (89/7)

Kün *didüm bu yire turdı gökler dahı karâr kıldı*

Yüz bin dürlü âdem geldi getürüp gideren benem[54] (195/3)

Örnek 10

İhlas suresinin ilk âyetinin (el-İhlâs 112/1) alıntılandığı beyitte ise şairimiz şöyle demektedir:

Bu cihâna gelmedin ma'şûkıla bir idüm

Kul huva'llâh *sıfatlu bir bî-nişân nûr idüm*[55] (223/1)

Örnek 11

Diğer bir beyitte İhlas sûresinin son âyetinde geçen *küf(ü)ven ahad* "O'nun hiçbir dengi [yoktur]" (el-İhlâs 112/4) ifadesine işaret edilmektedir.

Oldur âhir oldur ebed hem dillerde ***Küf(ü)ven ahad***

Evliyâ geçdi dünyâdan bir sâ'at kime kalısar[56] (63/5)

51 el-Bakara 2/117; Âl-i 'Imrân 3/47, 59; el-En'âm 6/73; en-Nahl 16/40; Meryem 19/35; Yâsîn 36/82; el-Mümin/Gâfir 40/68.

52 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 216.

53 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 99.

54 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 197.

55 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 225.

56 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 77.

Beyitte Cenâb-ı Hakk'ın ebedî olduğu, hiç kimsenin onun dengi olmadığı, dünyada bırakın düşmanları Allah'ın dostlarının bile geçip gittiği, kimsenin bir saatlik hükümdarlığının bulunmadığı söylenmektedir.

Örnek 12

Beyitte "…De ki: "Hepsi Allah tarafındandır"…" mealindeki en-Nisâ 4/78 âyetindeki **kul küllün min İndillâh** ifadesini şairimiz her şeyin Cenab-ı Allah'tan olduğunu ifade etmek için aktarmaktadır:

Kul küllün min İndillâh *ansuz degülem v'allah*

Ben Hak'ıla Hak olmışam agyâr iden gelsün berü[57] (287/2)

Örnek 13

Cenab-ı Hakkın görülmemesine yönelik Yûnus Emre, en-Necm suresi 53/14. âyetinde peygamberin Cebrail'i **Sidretü'l-Müntehâ**'da yani "uzak ağaç"ta görmesine işaret ederek anlatmaktadır.

Sidretü'l-Müntehâ*'dan andan içerü giden*

Hiç nişân eydimedi menzil-i nûr içinde[58] (305/6)

Örnek 14

Evveli Hû âhiri Hû yâ Hû illâ Hû olam

Evvel âhir ol kala vü ***men aleyhâ fân*** *olam*[59] (201/45)

Yûnus Emre beyitte kıyamet günü her şeyin yok olup sadece Cenab-ı Hakk'ın kalacağının ifade edildiği er-Rahmân sûresi 55/26. âyete atıf yapmaktadır. Ancak âyette her şeyin yok olacağı şeklindeki anlam burada Yûnus Emre'ye has bir kalıba sokulmaktadır. Bu da müellifin Arapça diline de hâkim olduğuna delil olarak sunulabilir.

57 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 276.

58 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 296.

59 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 207.

Örnek 15

Cenab-ı Hakkın *len terânî* yani kendisinin asla görülmeyeceğini ifade eden el-A'râf suresi 7/143. âyetten hareketle Yûnus Emre şöyle demektedir:

Kim göre anı 'ıyân kim diye nakş u nişân

*Sözi **Len terânî**'dür Mûsâ'ya Tûr içinde*[60] (305/4)

Örnek 16

Beyitte Yûnus Emre, cennette içilecek temiz içeceği arzulayanların dünyanın lezzetlerine tamah etmeyeceklerini ifade etmektedir. Bunun için de el-İnsân 76/21 âyetinde geçen *şarâben tahûr* "temiz içecek" ifadesinden yardım almaktadır:

Tûbâ talından uçanlar yüce makâmlar geçenler

***Şarâben tahûr** içenler banmaz dünyâ ballarına*[61] (345/7)

Örnek 17

Yûnus Emre'nin yaptığı diğer bir atıf ez-Zuhruf suresi 43/32. âyette geçen *nahnu kasemnâ* "…biz paylaştırdık." ifadesidir. Böylece rızkın sahibinin Allah olduğu teyit edilmektedir:

*Dile rızkını Hak'dan **nahnu kesemnâ** pinhân*

Nefsin bilmiş er gerek göz hicâbın silesi[62] (378/5)

Örnek 18

Aşıkların hüzün ve korkuyla karşılaşmayacaklarını söyleyen Yûnus Emre, kendinden emin bir şekilde hesabın görüleceği kıyamet gününü, sura üfürülücek günü (*yevme yunfehu*)[63] beklediğini vurgulamaktadır.

Baglana bin bin sunûf 'âşıka yok havf u hayf

*Yarın mahşer güninde **Yevme yunfehu** urıla*[64] (306/6)

60 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 296.

61 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 330.

62 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 365.

63 Bk. el-En'âm 6/73; Tâhâ 20/102; en-Neml 27/87; en-Nebe 78/18.

64 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 298. Burada bir hususa dikkat çekmek isterim. Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında âyet Mustafa Tatçı tarafından öyle anlaşılıyor ki sehven hatalı yazılmıştır. Şöyle ki beyitteki *yunfehu* şeklinde okunması gereken yer *yenfehu* şeklinde yazılmıştır. Halbuki bu ifade Kur'an'da bulunmamaktadır. Bunun yerine beyitte de belirttiğimiz gibi âyet *yevme yunfehu* şeklindedir.

Örnek 19

Beyitte Kadınların Hz. Yûsuf'u tebrie etmek üzere söyledikleri *hâşe lillâhi*[65] "Allah'tan sakınırız" ifadesi gibi Yûnus Emre de sanki Cenâb-ı Allah'ı temize çıkararak aşktan yanmasından memnun olduğunu vurgulamaktadır:

***Haşe lillahi** senden iy Rabbü'l-enâm*

Sen temâşâ kılasın ben hoş yanam[66] (417/23)

Bu beyitte bir yazım hatası bulunmaktadır. Zira Yûsuf sûresindeki âyetlerde ifade *hâşe lillahi* şeklinde geçerken tenkitli metinde *hâşâ lillahi* şeklinde yazılmıştır.[67] Ancak Süleymaniye Ktp. Fatih 3889 numaralı nüshada âyet açıkça *hâşe lillahi* şeklinde geçmektedir.[68]

3.1.2. Âyetle Örtüşmeyen Telmihler

Arapça ifade edilmekle birlikte âyetin kendisini değil de âyete benzer bir kelime ya da kelime grubunun aktarıldığı beyitleri bu başlıkta ele alacağız. Buna dair iki örnek tespit ettik. Şimdi bu örnekleri inceleyelim:

Örnek 1

*Sen eyitdün iy pâdişâh **Yehdi'l-lâhu limen yeşâ***

Şerîkün yok senin i şâh suçlu kimdür 'azâb nedür[69] (89/2)

Bu örnekte geçen ayetteki ifade bu kalıpla Kur'ân'da bulunmamaktadır. Ancak ona yakın ifadeler on dört âyette zikredilmektedir.[70] Bu örnek, Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ından kaynaklı bir sehiv olarak değerlendirilebilir.

Örnek 2

8 *Kur'ân eydür ki **vattakû** gine eydür ki **tezra'û***

Kâhil olup oturmagıl tîz tevbeye gelmek gerek[71] (137/8)

65 Yûsuf 12/31, 51.

66 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 402.

67 Bk. Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 402.

68 Bk. Yûnus Emre, Dîvân (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 3889), 209a-209b.

69 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 99.

70 Bk. el-Bakara 2/142, 213, 272; el-Mâide 5/16; el-En'âm 6/88; Yûnus 10/25; er-Ra'd 13/27; İbrâhim 14/4; en-Nahl 16/93; en-Nûr 24/46; el-Kasas 28/56; Fâtır 35/8; ez-Zümer 39/23; el-Müddessir 74/31.

71 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 140.

Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ının tenkitli neşrini yapan Mustafa Tatçı, yukarıdaki beytin Fâtih 3889 ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi 376 numaralı yazmalarda bulunduğunu belirtmektedir. O, Türk Tarih Kurumu nüshasının tertip ve imla yönünden Fatih nüshasına benzediğini söyler. Bu nüshanın, Fatih nüshasından istinsah edildiğini düşünen Tatçı, gerekli gördüğü yerde Fatih nüshasının tashihi amaçlı bu nüshayı kullandığını da ekler.[72]

Fatih nüshasında ilgili beyit şu şekilde geçmektedir:

*Kur'ân eydür ki **ittakû** gine eydür ki **tezra'û***

Kâhil olup oturma tevbeye gelmek gerek[73]

Buradan hareketle iki nüshada da kelimenin *tezra'û* şeklinde geçtiği anlaşılmaktadır. Ancak bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de geçmemektedir. Halbuki beyitte Kur'ân'ın böyle dediği söylenmektedir. *Tezra'û* ifadesine yakın kullanım ise iki âyette geçmektedir. İlki "Siz mi onu bitiriyorsunuz, yoksa bitirenler biz miyiz?" (el-Vâkı'a 56/64) mealinde *tezra'ûnehu* şeklindedir. Âyette vurgu, Allah'ın ekinlerin bitmesinde yegâne tasarrufta bulunan olduğudur. İkincisi Yûsuf suresinde "(Yusuf) Dedi ki: "Siz, adetiniz üzere yedi yıl (ürün) ekersiniz. Biçtiğinizi başağında bırakırsınız, ancak yiyeceğiniz az bir mikdar(ı alırsınız, gerisini depolarsınız)."" (Yûsuf 12/47) mealindeki âyette *tezra'ûne* şeklindeki kullanımdır. Bu âyette ise ekme eyleminde vurgu, yedi yıllık bolluktan sonra gelecek yedi yıllık kuraklığa ön almayla ilgilidir. Her iki kullanım da beyitte anlatılan anlama uygun değildir. Nitekim ifadeyi "(tarlayı) ekmek, bitirmek" anlamı beyitteki mefhuma uymaz.

Beyitte Allah'tan sakınılması ve ona yalvarmanın gerekliliğine işaret edilmesi daha uygundur. İkinci mısradaki vurgu, yani tevbe eyleminde tembel davranmaktan sakınılması uyarısı da bunu desteklemektedir. Buna göre *tezra'û* şeklinde "ze" harfi yerine Arapça "zad" harfi kullanılması manayla daha uyumlu olacaktır. Böylece kelime *teżarra'û* şekline dönüşebilir. Nitekim el-En'âm sûresi 6/43. âyette şöyle buyurulmaktadır: "Hiç olmazsa kendilerine böyle baskınımız geldiği zaman yalvarsalardı!..." Burada "yalvarınız" anlamında *teżarra'û* ifadesi geçmektedir ki kanaatimizce bu, beyitte kastedilen anlama daha uygun bir kullanımdır.

3.2. Mana Merkezli Telmihler

Yûnus Emre'nin Kur'ân'la olan ilişkisine dair daha önce aktardığımız bilgilerden de anlaşılacağı üzere mana merkezli telmihler için bir sınır koymak mümkün değildir. Zira Kur'ân ile hemhal olan Yûnus Emre'nin beyitleri Kur'ân'ın âyetleriyle doludur. Ancak biz bu başlıkta beyitlerde geçen ifadelerin Kur'ân âyetlerindeki karşılıklarını/işaretlerini örnek kabilinden anlatmaya çalışacağız.

72 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 8.

73 Bk. Yûnus Emre, Dîvân (Fatih, 3889), 110a.

Değerli Yazıcılar (Kirâmen Kâtibîn)

Cenâb-ı Allah, gizli olarak yaptıkları, bilinmeyeceğini umdukları şeyler de dahil (ez-Zuhruf 43/80) herkesin yapıp ettiklerinin yazıldığını (el-Câsiye 45/29); onların sağ ve sol tarafında oturup yanlarında gözetleyicilerin bulunduğunu (Kâf 50/17, 18); mümin olan kişinin yaptığı iyiliklerin de eksiksiz bir şekilde yazılacağını vurgulamaktadır. (el-Enbiyâ 21/94) Değerli yazıcılar (kirâmen kâtibîn) olan bu melekler, yapılan her şeyi bilmektedirler. (el-İnfitâr 82/10-12) Yûnus Emre *Dîvân*'ında bu durumu şöyle dile getirmektedir:

Ferişteyi anmakdan bilesin murâd nedür

Gice gündüz biledür senünile her işde[74] (301/8)

Ol ferişteler adı ***Kirâmen Kâtibîn****'dür*

Yazmakdan usanmazlar armazlar yaz u kışda[75] (301/9)

Birisi sag omzunda birisi sol omzunda

Birisi hayrun yazar birisi şer cünbişde[76] (301/10)

Kâgıdları dükenmez ne hod mürekkebleri

Aşınmaz kalemleri kâ'imlerdür ol işde[77] (301/11)

Hem meyhâneye varur hem büt-hâneye girür

Bunlar saklarlar seni sen gâfilsin bu işde[78] 301/12

Hz. Süleyman

Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan kıssalar da *Dîvân*'da kendisine yer bulmaktadır. Bu manada Hz. Süleyman'ın Kur'ân'daki kuş dilini bilmesi, karıncaların sesini duyabilmesi, şeytanların ve rüzgarların emrine verildiği Hz. Süleyman'ın; insan, cin ve kuşlardan ordularının olması gibi bazı vasıfları beyitlerde anlatılmaktadır.

74 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 291.
75 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 291.
76 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 292.
77 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 292.
78 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 292.

1. Kuş dilini bilmesi.

"Süleyman, Davud'a mirasçı oldu ve dedi ki: "Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi. Ve bize her şeyden (bolca) bir pay verildi. İşte bu, açık bir lutuftur." (en-Neml 27/16) Âyette açıkça belirtildiği üzere Hz. Süleyman, kuş dilini bilmektedir. *Dîvân*'da bu durum şu şekilde aktarılmaktadır:

Yûnus bu kuş dilidür bunı Süleymân bilür

Gerçek eren bu yolda ne didügin sezerem[79] (s. 171/12)

Paşa bu kuş dilidür bunı Süleymân bilür

Sana direm iy hâce bu dil tehî dil degül[80] (163/6)

Süleymân kuş dili bilür didiler

Süleymân var Süleymân'dan içerü[81] (290/9)

'Âşık dilin bilmeyen yâ delüdür yâ dehrî

Ben kuş dilin bilürem söyler Süleymân bana[82] (12/9)

2. Karıncaların sesini duyabilmesi.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Süleyman'ın karıncaların sesini duyabilmesiyle ilgili şöyle bir olay anlatılır: "Karınca vadisine geldikleri zaman bir karınca: 'Ey karıncalar dedi, yuvalarınıza girin ki Süleyman ve orduları farkında olmayarak sizi ezmesinler.' (Süleyman) Onun sözüne gülümseyerek dedi: 'Rabbim, bana ve anama, babama lutfettiğin nimete şükretmemi, senin beğeneceğin faydalı bir iş yapmamı gönlüme ilham eyle ve rahmetinle beni iyi kullarının arasına sok.' " (en-Neml 27/18-19) Şâirimiz de bu durumdan beyitlerinde istifade etmekte ve bunları seslendirmektedir:

Erenlerün yolları inceden inceyimiş

Süleymân'a yol kesen şol bir karıncayımış[83] (124/1)

79 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 169.
80 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 161.
81 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 279.
82 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 29.
83 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 124.

Ol karınca söyledi Süleymân'a yol didi

Ol karınca söyledügi cevâb alıncayımış[84] (124/2)

İsrâfîl sûrını ura tagları yirinden tura

Bir karınca cevâbını bin Süleymân virimeye[85] (316/4)

3. Şeytanların ve Rüzgarların emrine verildiği Hz. Süleyman'ın; insan, cin ve kuşlardan ordularının olması.

Kur'ân'da Hz. Süleyman'ın emrine rüzgarların verildiği bildirilmektedir: "Biz, rüzgarı ona boyun eğdirdik. Onun buyruğuyla, onun istediği yere tatlı tatlı eserdi." (Sâd 38/36) "Süleyman'a da fırtınayı (boyun eğdirmiştik). Onun emriyle, içinde bereketler yarattığımız yere akıp giderdi. Biz her şeyi biliriz." (el-Enbiyâ 21/81) "Süleyman'a da, sabah gidişi bir ay(lık mesafe), akşam dönüşü bir ay(lık mesafe) olan rüzgarı boyun eğdirdik…" (Sebe 34/12) Ayrıca şeytanlar da O'na boyun eğdirilmiştir: "Ve şeytanları…, Ve zincirlerle birbirine bağlanmış başka (şeytan)ları." (Sad 38/37-38) Yine Allah'ın izniyle cinler de ona boyun eğdirilmiştir: "…Rabbinin izniyle cinlerin bir kısmı, onun önünde çalışırdı. Onlardan kim buyruğumuzdan sapsa, ona alevli azabı tattırırdık." (Sebe 34/12) Yine Kur'ân'da belirtildiği üzere O'nun; cin, insan ve kuşlardan orduları bulunmaktadır: "Süleyman'a cinlerden insanlardan ve kuşlardan orduları toplandı, hepsi bir arada düzenli olarak sevk ediliyordu." (en-Neml 27/17) Yûnus Emre, âyetlerde verilen bu bilgileri de kullanarak *Dîvân*'ında şöyle demektedir:

İns ile bu cinn ü perî dîvler benüm hükmümdedür

Tahtum benüm yil götürür mühr-i Süleymân tutaram[86] (180/2)

Sen Süleymân köşkinde taht kurup oturdun bil

Dîv ü perîye düp-düz hükümler eyledün tut[87] (18/2)

Uçan kuşlar uçunur esen yil görse turur

Dîvler hükmüne girür Belkîs-Süleymân mısın[88] (257/3)

84 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 124.
85 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 307.
86 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 177.
87 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 33.
88 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 252.

Kâf'dan Kâf'a hükm eyleyen dîvleri hükmine koyan

Yile binüp seyrân kılan bu mülke Süleymân benem[89] (195/6)

Hz. Eyyûb

Hz. Eyyûb, Kur'ân-ı Kerim'de sabır örneği olarak anlatılmaktadır: "…Gerçekten biz onu sabreden (bir kul) bulmuştuk. Ne güzel kuldu, o daima (bize) başvururdu." (Sad 38/44) Sabrıyla beraber şikayet etmeden Rabbine niyazda bulunduğu ve bu niyazın da kabul edildiği aktarılmaktadır: "Biz de onun du'asını kabul etmiş, kendisine bulaşan derdi kaldırmıştık…" (el-Enbiyâ 21/84) Yûnus Emre de *Dîvân*'ında Hz. Eyyûb'un sabır ve duasının kabulünden hareketle yer vermektedir. Yûnus Emre için Hz. Eyyub aşk derdine sabretmesine dair bir örnektir. Kendi dualarının kabulü de Hz. Eyyûb'ün duasının kabul edilmesine benzetilir.

Eyyûb oldum tenüme cefâ kıldum cânuma

Çagurdum Sübhân'uma kurtlar toyurup geldüm[90] (191/9)

Yûnus düşdün bu derde Eyyûb'layın sabreyle

Derde katlanımazsın dermân arzû kılursın[91] (255/9)

Dostdan belâ gelicegiz Eyyûb'layın sabreylegil

Niçe sıhhât buldı teni bunca belâ çekmiş iken[92] (273/10)

Eyyûb'un kurda yidürdün tenini

Sabrıla buldı o dahı dermânı[93] (379/7)

Eyyûb'ıla derde esîr iniledüm çekdüm cezâ[94] (168/5)

Eyyûb'am dil mübtelâyam derde dermân isterem

'Âşıkam dil-hastayam câna cânân isterem[95] (228/1)

89 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 197.
90 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 192.
91 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 251.
92 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 266.
93 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 365.
94 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 165.
95 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 229.

Hz. Lokman

Kur'an'da kendisine hikmet verildiği (Lokman 31/12) ifade edilen Lokman (as), *Dîvan*'da şöyle tanıtılmaktadır:

Ol dost bana benden yakın hikmet bilen bulur Hakk'ın

Okuyup hikmet 'ilmini Lokmân olayın bir zamân[96] (253/8)

Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf'un Kur'ân'da tek bir surede anlatılan kıssası Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında telmihte bulunulan diğer bir örnektir. Ancak burada kıssa bir bütün değil, güzelliği (Yûsuf 12/31) gibi fiziksel boyutuyla; kuyuya atılması (Yûsuf 12/15), köle olarak satılması (Yûsuf 12/20) ve sultan olması (Yûsuf 12/56, 78) gibi başına gelen hadiselerle beyitlerde yer almaktadır. Yine babası Hz. Yakup'un Hz. Yûsuf'un kaybolmasından kaynaklı üzüntüden gözlerinin kör olması da (Yûsuf 12/84) beyitlerde karşımıza çıkmaktadır. Şimdi bu hadiselerin beyitlerdeki karşılıklarını inceleyelim:

1. Hz. Yûsuf'un Kuyuya atılması

Yûsuf'ıla ben kuyıda yatdum bile çekdüm cezâ[97] (168/9)

2. Hz. Yûsuf'un Satılması ve Sultan olması

'İnâyeti kime irse ol kul iken sultân olur

İşitmedün mi Yûsuf'ı bâzirgâna satmış iken[98] (273/4)

Yûsuf'ı Mısr'un sen itdün sultânı[99] (379/8)

3. Hz. Yûsuf'un Güzelliği

Gelün biz varalum Yûsuf'ı görelüm

Cemâli honından bin açlar toyalar[100] (62/2)

96 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 249.
97 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 165.
98 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 266.
99 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 365.
100 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 76.

Yûsuf'daki hüsn ü cemâl Ya'kûb'daki hüzn ü melâl
Gâh bedr olam gâhî hilâl gökde mâh-ı tâbân benem[101] (199/3)

Yüzünden gün tutılur ay togmaya utanur
Gören heybete kalur Yûsuf-ı Ken'ân mısın[102] (257/4)

4. Hz. Yakup'un Ağlamaktan Gözlerinin Kör Olması

Gehî kan yaş akar Ya'kûb gözinden
Geh olur Yûsuf-ı Ken'ân-ı 'ışkdur[103] (90/6)

Ya'kûb'ıla çok agladum bulınca figândayıdum[104] (168/9)

Ya'kûb'ı agladup aldun gözlerin[105] (379/8)

Ya'kûb'am agladum Yûsuf içün çekdüm firâk
Yûsuf'am zindân içinde fazl-ı Rahmân isterem [106] (228/2)

Münafıklar

Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında diğer bir telmih, münafıklarla ilgilidir. Kur'ân-ı Kerim'de münafıklar, gece karanlıkta ışıksız kalan kimsenin yolunu bulamaması örneğindeki gibi doğruyu görememekten dolayı kör olmakla nitelenmektedir. Buna göre münafıkların ruh hallerindeki tedirginliğin onları doğruluktan alıkoyması (el-Bakara 2/17-20) beyitlerde karşılık bulmaktadır:

Yûnus dimedi bu sözi câna toldı dost âvâzı
Kördür münâfıkun gözi ya ben niçe göstereyin[107] (268/9)

Kördür münâfıkun gözi yarın kara koyar yüzi
Halkun bana acı sözi gerek şekeristân ola[108] (4/6)

101 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 201.
102 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 253.
103 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 100.
104 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 165.
105 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 365.
106 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 229.
107 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 262.
108 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 22.

Firdevs cenneti

İman edip salih amel işleyen müminlere verilen Firdevs cennetinin maşuklar nezdinde aşkından daha kıymetli olmadığını ifade etmekte ve şöyle demektedir:

Ma'şûklıgun hil'atini her kime giydürdün ise

Gelmez gözine zerrece ***Firdevs****-i a'lâ* ***bâgları***[109] (365/6)[110]

109 El-Kehf 18/107; el-Müminûn 23/11.

110 Yûnus Emre, *Yûnus Emre Dîvanı*, nşr. Mustafa Tatçı, 351.

KAYNAKÇA

Açıl, Berat. "Telmih'e Telmih: Klasik Türk Edebiyatında Geleneğin İnşası". *Erdem: İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 67 (Aralık 2014), 5-18. https://doi.org/10.32704/erdem.537397

Cürcânî, Seyyid Şerîf. Kitâbu't-Ta'rîfât. Mısır: Matbaatü'l-Hayriyye, 1306h.

Çiçek, Mehmet. "Mehmed Şah Fenârî ve Enmûzecü'l-ulûm'u**"**, *İlimleri Sınıflamak İslâm Düşüncesinde İlim Tasnifleri*, ed. Müstakim Arıcı. 239-276. İstanbul: Klasik Yayınları, 2019.

Durmuş, İsmail. "Telmih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 40/407-408. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Fahreddin er-Râzî. *Nihâyetü'l-îcâz fî dirâyeti'l-i'câz*. Thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu. Beyrut: Dâru Sadır, 1424/2004.

Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'Ayn müretteben alâ ḥurûfi'l-mu'cem*. nşr. Abdülhamîd el-Hindâvî. 4 cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1424/2003.

İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.

İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer. *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'aẓîm***.** thk. Sami b. Muhammed es-Selame. 8 cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1999/1420.

Kartal, Ahmet. "Türk Edebiyatında Belâgat Çalışmaları ve "Tezâd" ve "Telmîh" Sanatlarına Eleştirel Bir Bakış". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 16/1 (Haziran 2007), 413-428.

el-Kazvînî, Hatîb. *Kur'ân'ın Eşsiz Belagatı Telhis ve Tercümesi***.** haz. Nevzat H. Yanık, Mustafa Kılıçlı, M. Sadi Çöğenli. İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım, ts.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 cilt. Kahire: Dâru Hecr, 1422/2001.

Teftâzânî, Sadeddin Mesud b. Ömer b. Abdullah. *el-Muṭavvel Şerḥu Telḫîṣi Miftâḥi'l-ʿulûm***.** thk. Abdülhamid Ahmed Yusuf Hindavi. 3. Baskı. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1434/2013.

Uzun, Mustafa. "Telmih (Türk Edebiyatı)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 40/ 408-409. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Yûnus Emre. *Dîvân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 3889, 1b-210a.

Yûnus Emre. *Yûnus Emre Dîvanı Tenkitli Metin*. nşr. Mustafa Tatçı. İstanbul: MEB Yayınları, 2. Basım, 2005.

YUNUS EMRE'DE TASAVVUF VE FIKIH DENGESİ

Doç. Dr. Ayhan HIRA*

ÖZET

Yunus Emre'nin şiirlerinde fıkıh-tasavvuf dengesinin korunduğunu gösteren ifadeleri konu alan bu tebliğin amacı, onun düşünce ve duygu dünyasında şeriat, tarikat, marifet ve hakikat şeklinde iç içe geçmiş halkaların bütünleşik mahiyette olduğunu ve bu yapı sayesinde fıkıh ile tasavvuf arasında dengenin sağlandığını ortaya koymaktır. İslam düşüncesinin ilk döneminde bedenin ve kalbin amellerine ilişkin bilginin meleke haline gelmesine ilim/fıkıh adının verilmesi ve hikmet boyutunda parçalanmanın söz konusu olmaması, onun anlayış ve yaklaşımındaki dengenin önemini ortaya koymaktadır. Nitekim ilim/fıkıh farklı yöntemlerle birer uzmanlık alanına bölünüp çeşitli isimlerle anılınca, zahidin iç dünyasında marifetin keşf ve ilham ile hâsıl olduğu bilgisini işleyen tasavvuf da bir disiplin olarak ilimler tarihindeki yerini almıştır. Yunus Emre'nin tasavvuf anlayışına göre herkese aşikâr olmayan bilginin sırrı hikmettir ve bu sır, insanın doğasındaki nazarî-amelî kuvvetlerin birbirini denge içinde tamamlamasıyla alakalıdır. Sırra ermek için varlığı olduğu hal üzere bilmek, nazarî kuvveti güzel huylarla bezemek ve amelî kuvvetle meydana gelen fiillerde itidalli olmak gerekir. Bu sebeple, tarikatla birlikte hakikat denizinde yüzen şeriat gemisine ihtiyaç vardır. Ancak bu yeterli değildir. Zira esas gaye, nefsi arındırıp kurtuluşa ermektir ve işin özü ihlastır. Bunun içindir ki ilim ağacı amel meyvesini vermeli, riya ile ibadet etmemeli, müftü ahaliye verdiği fetvaya önce kendisi uymalıdır. Surette kalıp öze nüfuz edemeyen kişi, hakikat yolculuğunun herkesin başarabileceği bir iş olmadığını bilmeli, bilmedikleri hakkında yolun ârifleriyle mübahaseye tutuşmamalıdır. Yüzüne bakıp dostla bilişen aşk denizinin bahriyesi de şeriat edebine uymalı ve sırra vâkıf olmayanların yanında susmayı bilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Hikmet, Şeriat, Fıkıh, Tasavvuf, Yunus Emre.

* Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. (ayhnhira@hotmail.com).

The Balance of Fiqh and Sufism in Yunus Emre

ABSTRACT

In poems of Yunus Emre, there are expressions showing that the balance of fiqh and sufism is preserved. The aim of this paper is to reveal that the intertwined circles of shariat/Islamic law (fiqh), tariqat/cult, marifat/ingenuity and haqiqat/truth in his world of thought and emotional are of an integrated nature and that a balance is achieved between fiqh and mysticism thanks to this structure. In the first period of Islamic thought, to become natural experience of the knowledge of the actions of the body and heart was called ilm/fiqh, and there was no dispersion in the scales of wisdom. This reveals the importance of balance in his understanding and approach. Just as science/fiqh was divided into fields of specialization with different methods and called by various names, Sufism, which processes the knowledge that ingenuity comes from discovery and inspiration in the inner world of the ascetic, took its place in the history of sciences as a discipline. According to understanding of mysticism of Yunus Emre, the secret of knowledge, which is not explicit to everyone, is wisdom, and this secret is related to the fact that the theoretical-practical forces in human nature complete each other in balance. In order to reach the secret, it is necessary to know the existence as it is, and to deck theoretical strength with good habits and to be moderation in actions that occur with practical strength. For this reason, there is a need for a sharia ship floating in the sea of truth together with the tariqa. However, this is not enough. Because the main purpose is to realize the purity of the soul and thus to reach salvation. Indeed, the essence of the matter is sincerity. For this reason, the tree of knowledge should bear the fruit of deeds, he should not worship with hypocrisy, and he should first obey the fatwa that he gave to the people. The person who remains in the image and cannot penetrate the essence should know that the journey to truth is not a task that can be accomplished by everyone. Also, he should not argue with the wise men of the road about what he does not know. The mariner of the sea of love, who looks at his face and meets with his friend, must obey the rules and conventions of sharia. In additional, he must also know how to keep quiet in the presence of those who do not know the secret.

Key Words: Wisdom, Sharia, Fiqh, Sufism, Yunus Emre.

Giriş

İlk dönemlerden itibaren İslam âlimleri tefsir, hadis, fıkıh ve kelam gibi ilimlerle meşgul olup bunların konularını, yöntemlerini, amaçlarını ve önemlerini ortaya koyan eserler telif etmeye başlayınca, mutasavvıflar da zühd hareketiyle başlayan ve tasavvufa

dönüşen yaklaşımın teorisini oluşturup kendilerini ifade etmek üzere eserler yazmaya başlamışlardır. Mutasavvıflar Hz. Musa hakkındaki kıssadan[1] hareketle şer'î ilimler tasnifini "zahirî ilimler" ve "bâtınî ilimler" şeklinde yapmışlardır. Burada zâhirî ilim, çaba göstererek elde edilen ilmi ifade ettiği için buna "kesbî ilim" denmiştir. Bâtınî ilim ise kula ilham yoluyla verilen vehbî ilimdir. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Musa'yı vasıta kılmadan Hızır (a.s.)'a bu ilmi sır olarak hibe etmiştir. Bu ilmin özelliği, şeriatın hakikatini oluşturması, şeriata ihlasla uyarak zâhir âlimlerinin bilemeyecekleri ilimlere vakıf olmaktır. Bundan dolayı da tasavvufta "nefs"ten kaynaklanan ve Allah'a yakınlık sağlayarak elde edilen marifet bilgisi, kesin ve ilahî kaynaklı bilgi olma bakımından akıldan kaynaklanan aklî bilgiden üstündür.[2]

Zahirî ilimler, iç yüzüne herkesin vâkıf olabileceği fıkıh ve kelam ilmini, bâtınî ilim ise ancak mutasavvıfların söz sahibi olabileceği tasavvuf ilmini ifade etmektedir. Bu yönüyle fıkhın zâhirî ve bâtınî ayrımından söz etmek mümkündür. Bilindiği üzere zâhirî fıkıh, tafsilî delillerden istinbât edilen "şer'î-amelî hükümler" ve "şer'î-amelî hükümlerin bilinmesi" şeklinde tanımlanmıştır.[3] Genellikle emir ve yasaktan oluşan zâhirî fıkıh, insanın ibadetlerini, muamelelerini, işlediği suçlara ait cezalar olmak tüm hayatını ilgilendiren konulara dair zahiri hükümleri ele almaktadır. Bunlar mutasavvıflar tarafından şeriat hükümleri olarak isimlendirilmektedir. Kalbe ait konularda emir ve yasakların bulunduğu bâtınî fıkıh ise manaya, bâtına, sîrete önem veren ve "ilmü'l-kulûb", "el-fıkhu'l-vicdanî" şeklinde de isimlendirilen tasavvuf ilmidir. Bu ilimde zühd, tezkiye, takva, huşu ve ihlas gibi bâtınî hükümler incelenmektedir.[4]

Mutasavvıflara göre zâhir-bâtın ayrımı Cibril hadisinde[5] de ortaya konmuştur. Cebrail (a.s.) "Ya Muhammed, bana İslâm'ın ne olduğunu söyle" dediğinde bu soruya verilen "İslâm; Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Rasulü olduğuna şehadet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve gücün yeterse Beyt'i haccetmendir" şeklindeki cevapla fıkıh ilmi ortaya çıkmıştır. "Bana imanı bildir" sorusuna verilen "Allah'a, Allah'ın meleklerine kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret

1 Kehf sûresindeki (Kehf, 18/60-82) kıssada geçtiği üzere Hz. Mûsâ, Allah tarafından rahmet ve ilim verilmiş olan salih bir kul ile karşılaşmış, bu ilimden kendisine de öğretmesi için arkadaşlık teklif etmiştir. Kuşeyri'nin (ö. 465/1072) ifadesine göre bu kişi Hızır'dır (a.s.) ve Allah'ın ilm-i ledün ilmini nasip ettiği havas arasında yer almaktadır. Hz. Musa'ya olayların iç yüzüne vâkıf olamayacağı için onun sabredemeyeceğini belirtmiş ve kendisi açıklama yapmadıkça soru sormaması şartıyla teklifi kabul etmiştir. Ne var ki Hz. Mûsâ bu şarta uymaya güç yetirememiştir. Bk. Ebü'l-Kasım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letaifü'l-işarat/Tefsiru'l-Kuşeyri,* thk. İbrahim el-Besyuni (Mısır: y.y., b.y.), 2/406-407.

2 Süleyman Ateş, *İşarî Tefsir Okulu* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), 21; Osman Türer, *Tasavvuf Tarihine Giriş* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1992), 198.

3 Fıkhın tanımı Mecelle'de "İlm-i fıkıh, mesâil-i şer'iyye-i ameliyyeyi bilmektir" şeklinde düzenlenmiştir. Bk. Mecelle, md. 1. Maddenin açıklaması hakkında bk. Hoca Eminzâde Ali Haydar, *Düreru'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm,* Arapçaya trc. Fehmî el-Hüseyin (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1991), 1/17 vd.

4 Osman Keskioğlu, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988), 14; Mahir İz, *Tasavvuf* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997), 33; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Rehber Yayınları, 1997), 689 vd.

5 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil *el-Buhârî, el-Câmiu's-sahîh,* thk. Muhammed Züheyr (Beyrut: Dâru Tavkı'n-Necât, 1422), "*İman" 1;* Ebü'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Müsnedü's-sahîh,* thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y.), "*İman" 1.*

gününe inanman, bir de kadere, hayrına şerrine inanmandır" şeklindeki cevapla kelam ilmi ortaya çıkmıştır. "Bana ihsanı bildir" sorusuna "Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da o seni muhakkak görür" şeklindeki cevapla da tasavvuf ilmi ortaya çıkmıştır.[6]

İslam'ın ilk yıllarından itibaren başlayan zühd hareketleri neticesinde Hz. Peygamber ve sahabe gibi sade bir hayat yaşamak isteyen ve bu amaçla yünden mamul elbiseler giyenlere atıfla "tasavvuf" yani "yün giyme" eylemi, özü itibariyle işte bu ihsan anlayışı üzerine kuruludur. Burada amaç, ihsana yüklenen anlamın Allah Teâlâ ile kul arasında tahakkuk etmesini sağlamaktır. Böylece kul, ihsan vasfını kazanarak hakikate ermektedir.[7]

Tasavvuf bir hal ilmi olduğu için hemen her mutasavvıf gibi Yunus Emre (638-720/1240-1320) de kendi tecrübesini yansıtacak tarzda ifadeler kullanmıştır. Ona göre samimiyetle, sevgiyle, ilahi aşkla Hz. Peygamber gibi yaşayarak vuslata ermek esas gayedir. Bunun için de şiirlerinde Yüce Allah'ın zatına, sıfatlarına ve fiillerine yer vermiş, O'na ulaşabilmenin yollarını öğretmiş, bu ilmi öğrenmek ve bu yolda ilerlemek isteyenlerin kalplerinin Allah sevgisi ile dopdolu olmasını şart koşmuştur. Diğer bir ifadeyle derviş, kalbini Allah'tan başkasının sevgisinden arındırmak ve gönlünü sadece Yüce Allah'ın muhabbetine bağlamak zorundadır. Böylece içten gelen duyguyla güzel ahlakı benimser ve daima Allah ile olur.

Tasavvuf konusunun oldukça geniş hacimli olması ve tebliğin fıkıh ilmi bağlamında sınırlandırılması gereğince bu çalışmada Yunus Emre'nin Mustafa Tatçı tarafından yayıma hazırlanan "Divan" adlı eseri esas alınarak ilk önce onun şiirleri genel bir bakışla ele alınacak ve ardından tasavvuf anlayışı ortaya konduktan sonra bu anlayışın fıkıh ile nasıl dengelendiği araştırılıp değerlendirilecektir.

1. Yunus Emre'nin Şiirlerine Genel Bir Bakış

Yunus Emre, şiirleriyle hem kendi zamanına hem de kendisinden sonraki asırlara hitap edebilmeyi başarabilmiş bir şahsiyettir. Onun duygu ve düşüncelerinin dile getirildiği mısralardaki ilahi aşk ve samimiyet insanları derinden etkilemiştir. Kendine özgü bir üslupla ve Çalap (Allah), uçmak (cennet), tamu (cehennem) kelimelerinde olduğu gibi, yaşadığı çevrenin kullandığı Türkçe ile yazması da bu hususta etkili olmuştur.

6 Himmet Konur, "Şeriat ve Tasavvuf", *İslamiyat Dergisi* 4 (1998), 119; İsmail Köksal, "Fıkıh ve Tasavvuf İlişkisi", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/2 (1999), 83; Hacı Bayram Başer, "Serrâc'ın Tasavvufa Yaklaşımı: Bir İslâm İlmi Olarak Tasavvuf Ya da Fıkh-ı Bâtın", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/22 (2010/2), 114-115.

7 Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1990), 24 vd.; Fazlurrahman, *İslam,* trc. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın (Ankara: Selçuk Yayınları, 1996), 185.

Dimesün kim müselmânam Çalap emrine fermânam

Dutmazısa Hak sözini fâyide yok dînden ana[8]

...

Sensin benüm cânum cânı sensüz karârum yok durur

Uçmak'da sen olmazısan va'llâh nazarum yok durur[9]

...

Öyle namâzın kılasın her ne dilersen bulasın

Tamu'dan âzâd olasın kullar âzâd olsa gerek[10]

Yunus'un şiirlerinde hayatın birçok alanına dair bilgilerin bulunması ve bugün Temel İslam Bilimleri başlığı altında ele alınan İslamî ilimlere dair pek çok malumatın yer alması, onun çok yönlü bilgisini göstermektedir. Nitekim şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden bazen lafız iktibasıyla çoğunlukla da mana olarak telmih yoluyla çokça yararlanmıştır. Gerekli alt yapıya ve birikime sahip olmakla beraber, Yunus Emre ilmî bir dil yerine gündelik yaşamdaki canlı dili şiir formuna aktararak kendi tarzını oluşturmuştur.[11] Bu bakımdan onun başlıca hedefinin hem tebliğ ve irşat etmek hem de kendi duygu ve düşüncelerini samimi ve etkili biçimde sunmak olduğu söylenebilir.

Kılursın riyâ namâz yazugun çok hayrun az,

Dinle neye varur söz Cehennem'de yatarsın

Halkı fetvâ virürsin yâ sen niçün dutmazsın,

'İlmün var 'amelün yok hâ günâha batarsın

Sen fakîhsün ben fakîr sana tanumuz yokdur,

İhlâsıla gelürsen bizden nesne ütersin[12]

Yunus Emre, bazı sözlerinin tecrübe ürünü olduğunu, bir tasavvuf dili içinde bunların ifade edildiğini ve bu dili bilmeyenlerin söylenenleri anlamakta zorluk çekeceklerini fakat söylediklerinin doğruluğunun marifet ehli tarafından bilindiğini açıkta belirtmektedir.[13]

8 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı Tenkitli Metin* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990), 11 (11/3).

9 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 43 (52/1).

10 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 109 (136/4).

11 Bir değerlendirmeye göre, Yunus Emre'nin en büyük özelliklerinden biri, klasik sufi terminolojisini Türkçe'ye uyarlamasıdır. O, kendisine özgü üslubuyla ve kolay gibi görünmekle beraber derin manalar taşıyan ifadeleriyle bir "Yunus Tarzı" doğmasını sağlamıştır. Bk. Mustafa Tatçı, "Bir Yunus Emre Takipçisi Bursalı Âşık Yunus", *Diyanet Dergisi* 27/1 (1991), 155-156

12 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 202 (248/8-10).

13 Bizzat kendi ifadesine göre onu kendi çağdaşları içinde anlamayıp tehdit savuranlar olmuştur. "Münkir-münâfıklar beni öldürelüm dirlerimiş/Beni yaradan öldürür yok-var iden gelsün berü/Gelsün beni ol öldüren külümi göge savuran/Ben Küntü kenz'em mahfî'yem izhâr iden gelsün berü/Gâzî benem şehîd benem ölüben öldüren benem/İrte gice ol dostıla bâzâr iden gelsün

Gönül gözi bîdâr durur her kanda baksam yâr durur
Kimde 'akıl-fehim vardur ol bilür benüm sözümi

Gizlü sözi şerh eyleyüp dürlü nükteler söyleyüp
Degme 'ârif şerh itmeye bu benüm gizlü râzumı[14]
…
İşbu sözüm anlamayan eydem sana neye benzer
Hayvân durur anun gibi tagda yürür süri süri[15]
…
Olmaz sözi dimezem ben ma'rifet ehline
Zîrâ disem inanmaz agaçda bitdi karpuz[16]

2. Yunus Emre'nin Tasavvuf Anlayışı

2.1. Mürşidi ve Tarikatı

Kendisinin de sıklıkla ifade ettiği gibi, Yunus Emre'nin mürşidi Tapduk Emre'dir ve onun gözetiminde seyrusülûkünü tamamlamıştır.[17]

Vardugumuz illere şol safâ gönüllere
Baba Tapduk ma'nîsin saçduk el-hamdüli'llâh

Tapdug'un tapusında kul olduk kapusında
Yûnus miskîn çigidük bişdük el-hamdüli'llâh[18]
…
'Işk sultânı Tapduk durur Yûnus gedâ bu kapuda
Gedâlara lutf eylemek hem kâ'idedür sultâna[19]
…

berü/Cümle cihân Gufrân'ıdur kamu 'âlem hayrânıdur/Yûnus anun hayrânıdur tekrâr iden gelsün berü". Bk. Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 232 (287/6-9)

14 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 283 (349/5-6)

15 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 333 (408/6)

16 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 84 (106/6)

17 Hasan Adnan Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I, Yunus Emre'nin Hayatı Hakkında Bir Vesika". *Belleten 14/53 (1950), 86.*

18 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 236 (292/4, 8)

19 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 237 (294/9)

İşdür bunca âvâzlar didügüm ma'nî sözler

Tapduk Yûnus'ı gözler bu vilâyet içinde[20]

Yunus Emre'nin şiirlerinde on iki imamın adının hiç geçmemesi ve Şiilik temayülünün bulunmaması, aksine sünnî Müslümana vurgu yapılması, onun Sünnîliği benimsemiş bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir.

Bir söz geldi dilüme eydem ölüm üstine

Gerek sünnî müselmân gerek zâlim üstine[21]

...

Kimde ki şefkat vardur rahmet dahı andadur

Şimdi bir gönli açuk sünnî müsülmân kanı[22]

Yunus Emre'nin tarikatı hakkındaki bilgilerdeki farklılıklar, onun hangi tarikata mensup olduğunu kesin olarak söylemeyi zorlaştırmaktadır. Nitekim çeşitli araştırmalarda onun Nakşî, Halvetî, Mevlevî veya Kâdirî olabileceğini ilişkin kanaatler savunulmuştur. Dîvan adlı eserinde Mevlânâ'dan bahsetmesi, onun Mevlevîlik'le bağlantısının kurulmasında etkili olmuştur.[23]

Yûnus eydür Mevlânâ epsem otur yiründe

Bu sohbete döymeyen sonra savaşgan olur[24]

...

Mevlânâ Hudâvendgâr bize nazar kılalı

Anun görklü nazarı gönlümüz aynâsıdur[25]

…

Fakîh Ahmed Kutbü'd-dîn Sultân Seyyid Necmü'd-dîn

Mevlânâ Celâlü'd-dîn ol Kutb-ı cihân kanı[26]

20 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 238 (295/30)

21 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 276 (340/1)

22 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 322 (396/2)

23 Yunus Emre'nin tarikatı hakkındaki tartışmalar için bk. Tatçı, "Yûnus Emre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/601-602.

24 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 48 (58/7)

25 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 52 (64/4)

26 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 323 (396/14)

2.2. İlahi Aşk Anlayışı

Yunus Emre'nin şiirlerini okuyan herhangi bir kimsenin onun "ilahi aşk mutasavvıfı" olduğunu söylemesi kaçınılmazdır. Zira ilahi aşk teması, Yunus Emre'nin tasavvuf anlayışının temel unsurudur. Tasavvuf bir "hal ilmi" olduğu için Yunus Emre'nin şiirlerinde onun kendi tecrübesini yansıtacak tarzdaki ifadeler çoğunlukla aşk temasıyla iç içedir. Ona göre gönül Allah sevgisiyle dopdolu olmalı ve başkasına gönül vermemelidir. O halde kalbi Allah'tan başkasının sevgisinden arındırmalı ve gönlü sadece Yüce Allah'ın muhabbetine bağlamalıdır. Bu şekilde bağlanan kişi, içten gelen duyguyla güzel ahlakı benimser ve daima Allah'ı zikrederek huzurda bulunur.

'Işk da'vîsin kılan kişi hîç anmaya hırs u hevâ
'Işk evine girenlere ayruk ne meyl ü ne vefâ

Gerçek 'âşık olan kişi anmaya dünyâ-âhiret
'Âşık degüldür ol kişi yüriye 'izzeti kova

Her kim 'izzetden geçmedi 'âşıklık bühtândur ana
Hergiz girdügi yok durur 'ışkıla 'izzet bir eve[27]
…
Ganî Cebbâr 'ışk erine bin Hamza'ca kuvvet virür
Tagları yirinden ırar yol eyler dosta gitmeğe

Bildük gelenler geçdiler gördük konanlar göçdiler
'Işk şarâbın içen cânlar uymaz göçmege konmağa[28]
…
Bülbül-i haste gül yüzün gördi 'arasât eyledi
İrdi 'âşık ma'şûkına şükür beşâret eyledi

Gör bu dervîşi Yûnus'ı tercemân-ı lisân okur
Dir ki bu 'ışkıla beni Tanrı delâlet eyledi[29]

27 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 4 (2/1-3)
28 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 3 (1/5, 10)
29 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 320 (392/1, 5)

2.3. Vahdet-i Vücûd ve Fenâ Anlayışı

2.3.1. Vahdet-i Vücûd

Varlığın birliği ve varlıkta birlik anlamında bir tasavvuf terimi olan vahdet-i vücudun esas itibariyle Tanrı, âlem ve insan ilişkilerini açıklayan düşünce sistemi olduğu söylenebilir. Bu düşünceye göre varlık (vücûd), kendinde (zât) bir hakikat şeklinde ele alınır ve bu hakikate seyrüsülûk vasıtasıyla elde edilen keşf yoluyla veya beşerîlikten soyutlanıp bekâ makamına ererek ulaşılabilir. Bu hakikat, varlığın "mümkün" ve "zorunlu" kısımlarına ayrılmasından öncedir. Böylece "zorunlu varlık" ve "mümkün varlık" bu hakikatin iki kutbu sayılır, yaratan ile yaratılmış izâfet ilişkisiyle birbirine bağlanır ve pek çok dinî konu bu düşünceye göre izah edilir.[30]

Diğer sûfî şairlerin eserlerinde olduğu gibi Yûnus Emre'nin şiirlerinde de vahdet-i vücuda dair konulara yer verilmektedir.[31] Örneğin, mutlak varlığın diğer bütün varlıkların ilkesi olmasından hareketle "elif" harfi diğer harflerin ilkesi olarak "bir"i temsil etmektedir.

Dört kitâbun ma'nîsi bellüdür bir elifde

Sen elif dirsün hoca ma'nîsi ne dimekdür[32]

…

"Dört kitâbun ma'nîsi tamâmdur bir elifde

Bâ didürmen siz bana bâ diyicek azaram

Bir elif tahsîl iden münezzehdür 'âlemden

Endîşe iklîminde niçün durup gezerem"[33]

İnsanın zaman ötesi ezeli hakikati ile tarihsel olarak bedeni yaratılışı da Yunus Emre tarafından vahdet-i vücuda göre anlatılmıştır.

30 Naslara ve akla dayandırılmakla birlikte dinî tecrübe ve kalbî mükâşefenin oldukça önemli yere sahip olduğu vahdet-i vücûd anlayışında Yüce Allah, yarattıklarına benzemeyen ve hiç kimse tarafından idrak edilemeyen zatı itibarıyla aşkındır. Bu sebeple de zamandan ve mekândan tenzih edilir. Ancak isimleri ve sıfatları itibarıyla yani hür iradesiyle âlemi her an yaratarak var etmesi ve âlemin varlık sebebi olması bakımından içkindir. Bundan dolayı da teşbihe başvurulur. Zira sıfatlarıyla ve isimleriyle âleme tecelli etmektedir. Böylece âlem Yüce Allah'ın zatının değil, sıfatlarının ve isimlerinin tecellisi olduğu için hulul ve ittihad düşüncesi vahdet-i vücudda reddedilmektedir. İnsanın cüz'î iradesiyle sorumlu tutulduğu inanç ve ibadet esaslarının vazgeçilmez konumu da bu hususu teyit etmektedir. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler,* 133; H. Hüseyin Tunçbilek, "Muhyiddin İbn Arabî'de Vadet-i Vücûd Telakkisi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2008), 21-22; Ekrem Demirli, "Vahdet-i Vücûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/431. Konunun panteizm bağlamında değerlendirilmesi için bk. Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1996), 179 vd.

31 Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk. Ekrem Demirli, "Tasavvufun "Tutarlılık" Arayışında Bir Yorum Çerçevesi Olarak Vahdet-i Vücûd: Yûnus Emre'de Vahdet-i Vücûd Anlayışının Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme", *İslam Araştırmaları Dergisi* 21 (2009), 30 vd.

32 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 73 (91/4).

33 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 136 (171/3-4)

Âdem yaradılmadın cân kalıba girmedin

Şeytân la'net olmadın 'Arşıdı sayvân bana[34]

...

Bu cihâna gelmedin ma'şûkıla bir idüm

Kul huva'llâh sıfatlu bir bî-nişân nûr idüm

Ol dem ki dirligidi Hakk'ıla birligidi

Ol pâyânsuz devirde ne Mûsî ne Tûr idüm[35]

...

"Evvel kadîmden geldüm yir gök yaradılmazdan

'Arş-kürsî levh ü kalem hîç dahı anılmazdan[36]

2.3.2. Fenâ

Fenâ kavramı, hicretin ilk iki yüzyılında "müridin kötü huylarını ve vasıflarını yok etmesi, bunların yerine iyi hasletler kazanması" anlamında kullanılmıştır. Böylece cehaletin, gafletin, zulmün, nankörlüğün ve günahın yerine ilim, zikir, adalet, şükür ve ibadet geçmektedir.[37] Bu tanım, sûfîlerin yaşadıkları tasavvufî hallerle ilgili görüş ve tespitlerinin zenginleşmesine bağlı olarak hicretin üçüncü yüzyılından itibaren "kulun kendi fiillerini görmekten fâni[38] olup gerçek kul olma noktasına ulaşması" şekline dönüşmüştür.[39] Fenâ kavramının mahiyeti gereğince mürit önce şeyhine bağlanır, onu sever ve onda fâni olur. Buna "fenâ fi'ş-şeyh" denmektedir. Ardından "fenâ fi'l-pîr", "fenâ fi'r-rasûl" merhalelerini tamamlanarak "fenâ fillah"a ulaşılır. Buna ulaşan müridin iradesi Yüce Allah'ın iradesiyle birleşince, O'nun iradesinden ve kastından başkasını kastedemez hale gelir ve O'nun iradesinde fâni olur (fenâ fi'l-kusûd). Böylece kendinden geçen kul, O'ndan başkasını göremez hale gelir ve her şeyi O'nun tecellisi olarak görür (fenâ fi'ş-şuhûd). Nihayet Yüce Allah'tan başka hiçbir varlığı tanınmaz hale gelir (fenâ fi'l-vucûd).[40]

34 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 12 (12/5)

35 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 183 (223/1-2)

36 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 190 (233/1)

37 Abdullah Aydınlı, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis* (Ankara: Seha Neşriyat, 1986), s. 28 vd.; Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1986), 13 vd. Mustafa Kara, "Fenâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/333; Reşat Öngören, "Tasavvuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/119.

38 Bu tanımdaki fani oluş, İbnü'l-Arabî (ö.638/1239) tarafından 1) Günahın, 2) Fiillerin, 3) Sıfatların, 4) Zatın, 5) Âlemin, 6) Allah'tan başka her şeyin, 7) Allah'ın bütün sıfatlarının ve bunlar arasındaki ilişkilerin yok olması şeklinde tasnif edilmiştir. Bk. İbnü'l-Arabî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Kahire 1293, II, 675; Kara, "Fenâ", 12/334. Necmeddîn-i Kübrâ (ö.618/1221) ise "ferdâniyette fenâ" ve "vahdâniyette fenâ" şeklinde ikili tasnif yapmıştır. Bk. Necmeddîn-i Kübrâ, *Tasavvufî Hayat***,** çev. Mustafa Kara, İstanbul 1980, s. 119.

39 Mehmed Ali Ayni, *İslâm Tasavvuf Tarihi*, sad. Hüseyin Rahmi Yananlı (İstanbul: Akabe Yayınları, 1985) 21.

40 Refik el-Acem, *Mevsûatü mustalahâti't-tasavvufi'l-İslâmî* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1999), 730 vd; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002), 134-135; Kara, "Fenâ", *DİA*, XII, 334. İlk sırada "fenâ fi'l-

Yunus Emre'nin şiirlerinde asıl hedefe ulaşmak için geçilmesi gereken merhaleler fena anlayışı içinde oldukça samimi ve güçlü ifadelerle vurgulanmıştır.

Varam kul olam şeyh işigine
'Abâ dikinem yüz bin pâreden

Emrem Yûnus'un murâdı budur
İre yârine çıka aradan[41]
...
Yidi deniz suyı n'ider susamış 'âşık cânına
Şeyhüm yüzi gerek bana gördükde baş indürmege

Şeyhüm görem baş indürem el kavşuram karşu turam
Kendümi direm divşürem dost iline göndermege[42]
...

N'itdi bu Yûnus n'itdi
Bir togrı yola gitdi

Pîrler etegin tutdı
Allah görelüm n'eyler[43]
...
Ko beni yanayın göynüklerümle
Kaçan 'âşık olsam ölmezem ayruk
Dilerem fazlundan ayurmayasın
Hocam senden özge sevmezem ayruk[44]
...
Muhammed ile bile Mi'râc'a çıkan benem
Ashâb-ı Suffa'yıla yalıncak olan benem[45]
...

ihvân"ın yer alması gerektiği hakkında bk. Ahmet Ögke, *Tasavvuf*, ed. Kadir Özköse, Ankara 2012, s. 166, 168.

41 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 230 (284/7-8)

42 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 268 (329/2-3)

43 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 59 (71/13)

44 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 102 (129/8-9).

45 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 149 (181/1).

'Işkun ile 'âşıklar yansun yâ Resûla'llâh
İçüp 'ışkun şarâbın kansun yâ Resûla'llâh

Şol seni seven kişi komış yoluna başı
İki cihân güneşi sensün yâ Resûla'llâh

Şol seni sevenlere kıl şefâ'at anlara
Mü'min olan tenlere cânsun yâ Resûla'llâh

Şol seni sevdi Sübhân oldun kamuya sultân
Cânum yolına kurbân olsun yâ Resûla'llâh

'Âşıkam şol dîdâra bülbülem şol gül-zâra
Seni sevmeyen nâra yansun yâ Resûla'llâh

Dervîş Yûnus'un cânı 'âlem şefâ'at kânı
İki cihân sultânı sensün yâ Resûla'llâh

Yunus Emre şeyhine/pirine ve Hz. Peygamber'e olan sevgisini, bağlılığını örneklerde olduğu şekliyle dile getirmiş, ardından ulaştığı fenâ makamında her şeyi Yüce Allah'ın tecellisi olarak gördüğünü ve bu haldeyken neler hissettiğini anlatmaktadır.

Her gelen oldur giden ol görinen oldur gören ol
Ulvî vü süflî cümleten oldur ger bana görine

Yûnus bu sır Hak durur bu dilile gelmek yok durur
Bilmesi bunun zevk durur 'aklıla fehm irmez ana"[46]
…
Bu cümle erkânı koyup birlik yolun tutan benem
Hırs u tama' bende ırak hem arduma atan benem

46 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 14 (14/5-6)

Bakan benem gören benem alan benem viren benem
Ne Cebrâîl ne Mikâîl İsrâfîl'i kılan benem[47]
...
Mansûr-vâr oldum bugün ber-dâr iden gelsün berü
İnni ene'l-lâh okudum inkâr iden gelsün berü

Kul küllün min İndi'l-lâh ansuz degülem v'allah
Ben Hak'ıla Hak olmışam agyâr iden gelsün berü[48]

3. Yunus Emre'de Denge Bakımından Fıkıh-Tasavvuf İrtibatı

Tasavvuf düşüncesini vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesindeki aşk duygusuyla şekillendiren Yunus Emre, varlığa duyulan sevginin özünde farklılık bulunmadığı kanaatini taşıdığı için hem sevende hem de sevilende bu sevginin bir izini müşahede etmektedir. Yunus Emre'nin bu sevgisi, tasavvuf anlayışındaki şeriat-tarikat bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde onun tasavvuf anlayışında fıkhın ve tasavvufun dengeli bir şekilde birbiriyle irtibatlı olduğu görülecektir. Söz konusu dengeyi ifade etmek üzere, aşk dairesi içinde yer alan ilim-amel-ihlas üçgeni şeklinde bir şema çizilebilir. Bu şemada mürit, şeyhinin gözetiminde tasavvuf ve şeriat ilimlerini tahsil etmektedir. Böylece bir yandan şeriatın emrettiği vazifeleri öğrenip ilmiyle amel etmekte ve amelinde daima ihlası gözetmekte, diğer yandan seyrüsülûkünde ilerleyerek marifeti ve hakikati keşfetmenin hissiyatını yaşamaktadır.

Allah ile olan kişi
İhsân olur anun işi
N'eylerler gayrı teşvîşi
Allah sevgüsi var iken

Yûnus sen kendüni görme
'İbâdet kıl mahrûm kalma
Gayrısına gönül virme
Allah sevgüsi var iken[49]

47 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 175 (212/1-2)
48 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 231 (287/1-2)
49 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 194-195 (238/2-5).

3.1. Şeriat ve Tarikat Bütünlüğünde Denge

Günümüzde "amelî fıkıh" olarak tanımlanan fıkıh ilmi diğer ilimleri kapsayan tümel bir kavram olarak kabul edildiğinde, inanç esaslarını inceleyen kelam ilmini "itikadî fıkıh" olarak nitelendirmek mümkündür. Bu doğrultuda tasavvuf ilmine "bâtınî/vicdanî fıkıh" diğer bir ifadeyle "hakikatin fıkhı" denilebilir.[50] Maddî temizlik konuları, ibadetler, muameleler, suçlar ve cezalarla ilgili farzlara, vaciplere, mekruhlara, müfsitlere, rükünlere, şartlara vs. yer veren ve amelî fıkhı temsil eden fıkıh kitaplarında kalbin amellerine ilişkin bilgilerin ilke olarak yer almaması, mutasavvıflara göre bir eksikliktir. Bu sebeple ehl-i tasavvuf, beden-kalp bütünlüğü bakımından fıkhın dışa/zahire dönük faaliyetinde boşta kalan batını tamamlayıp tadil-i erkanı ve ihlası sağlamakla yetinmemekte, kendilerini hakikat erbabı, diğerlerini ise zahir erbabı veya rüsûm uleması şeklinde vasıflandırarak tasavvufu daha önemli bir konumda kabul etmektedir. Zira kendileri konu bakımından riyazet, mücahede murakabe ve muhasebeden bahsederek şeriatın hakikat kısmıyla meşgulken, diğerleri ibadetlerin ve muamelelerin şekil şartlarıyla ilgilenmektedirler.[51] Buradan çıkan sonuca göre, sadece kalbi tezkiye etmeye çalışmakla maksadın hasıl olamayacağını, şer'î ahkamı uygulamayan kişinin kemal derecesine ulaşamayacağını, seyrüsülûkün aslında şer'î ahkamı yaşamak anlamına geldiğini savunan bir metinde fıkıh ve tasavvuf dengesi sağlanmış demektir. Zira bu metin esasen tasavvufun fıkıhsız olamayacağını savunmaktadır.

Bu ölçülerle Yunus Emre'nin şiirlerine bakıldığında, fıkhın yüklediği sorumlulukların kalbin amelleriyle bağdaştırıldığı, diğer bir ifadeyle bâtın esas alınmakla birlikte şeriattan taviz verilmediği, tasavvufun kendi mecrası dışına çıkmaması için onun fıkıh yoluyla kontrol altında tutulduğu ve mükafat arzusu veya müeyyide korkusu yaşamadan amellerin içten gelerek samimiyetle yapılmasının istendiği görülmektedir.

Şerî'at eydür bize şartı bırakma
Şart ol kişiyedür ider hıyânet[52]
…
Şerî'at şîrîn olur işidene hoş gelür
Ne kim dilerse kılur ol şerî'at içinde

50 Bedri Gencer, "Dini Düşünce Olarak Fıkıhtan Külli İlim Olarak Hikmet", *Akademide Felsefe Hikmet ve Din,* ed. Bayram Ali Çetinkaya (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2014), 228.

51 İbn Haldûn, Mukaddime, trc. Zakir Kadiri Ugan (İstanbul: MEB Yayınları, 1989), 2/545.

52 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 18 (20/4).

Her kim şerî'at bile hem okıya hem kıla
Ol gerek kim er ola dün-gün tâ'at içinde[53]
…
Şerî'at sûret evi tâ'ate girer kavî
'Âleme çıkdı çavı 'ubûdiyyet içinde

Ger tâ'at kılmazısa üstâda varmazısa
Şer'iden olmazısa adı la'net içinde

Şerî'at ana eydür ana 'abes ol addur
Anun makâmı oddur şol âhiret içinde[54]
…
Tâ'at kılan uçmagıçün dîn tutmayan Tamu içün
Ol ikiden fârig olur neye benzer bu işâret

Her kim dostı severise dostdan yana gitmek gerek
İşi güci dost olıcak cümle işden olur âzât[55]

Yunus Emre'ye göre şeriat da tarikat gibi amaca ulaştıran bir yoldur. Amaç ise hakikat ve marifettir. Marifet hakikat denizinde bulunduğuna göre, o istikamete giden şeriat gemisine binmelidir. Ancak dostla vahdete/bir olmaya giden bu gemi sefer halindeyken yanında tarikat da bulunmalıdır. Yolculuk işte o zaman yağ ile bal karışımı gibi harika olacaktır.

Şerî'at-tarîkat yoldur varana,
Hakîkat-ma'rifet andan içerü[56]
…
Şer'ile hakîkatün vasfını eydem sana,
Şerî'at bir gemidür hakîkat deryâsıdur[57]
…

53 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 238 (295/6, 13).
54 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 238 (295/10, 13-15).
55 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 15-16 (17/1-4)
56 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 234 (290/8).
57 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 25 (29/5).

Evvel kapu şerî'at geçse andan tarikat,
Gönül evi ma'rifet 'ışk hakîkat içinde[58]
...
Mumlu baldur şerî'at tortusuz yagdur tarikat,
Dost içün balı yaga pes niçün katmayalar[59]

Şeriat gemisine binenin maksadı, orada kalmak olmamalıdır. Zira asıl hedef, marifet ehlinden olup şeriat suretinden hakikat özüne ulaşabilmektir. Böyle olmaz da hedeften sapılırsa, suretten öze geçemeyenler içeride olup bitenleri bilemezler. Hedefe varanlar birliğe ulaşırlar, sırra vâkıf olurlar ama surette kalanlar bunu anlamlandıramayacakları için susarlar. Böyle yapmaları da kaçınılmazdır. Zira zahiri esas alan şeriat ehli, denize dalmamış ve kapıdan içeri girmemiştir. Bu sebeple de şeriat kapıda kalmıştır. Buna rağmen ehl-i şeriat, ehl-i tarikatle mübahese yapmaya kalkışır, kendi tezlerinin "olması gerekeni" temsil ettiği hakkında cedelleşir durur.[60] Fakat diğerleri onları muhatap almazlar. Çünkü onlar hakikatten habersizdirler ve içerde olup bitenlerin haberlerini anlayacak seviyede değildirler. Tüm bunlar şeriatın önemsiz olduğu anlamına gelmez. Bununla birlikte onlar yine de hakikatin manasını bilememekte, hakikat bakımından asi olmaktadırlar.

Hakîkat bir denizdür şerî'atdur gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize talmadılar

Bular geldi tapuya şerî'at tutdı turur
İçerü girübeni ne varın bilmediler[61]
...
Korkaram söylemege şerî'at edebinden
Yohsa eydeydüm sana dahı ayruksı haber[62]
...

58 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 238 (295/5)

59 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 47 (57/5).

60 Bu mücadeleyi Kahraman şöyle ifade etmiştir: "Bu, tarihe tarîkat ve şerîat ehli kavgası olarak yansımıştır. Tarih boyu şerîat ve tarîkat ehli arasında bazı noktalarda anlaşmazlık olduğu için çatışmalar devam edegelmiştir. Tarîkat ehli şerîat ehlini kabukta kalıp özü bulamamakla, şerîat ehli ise tarîkat ehlini şerîatın zahirine yani objektif dini ölçüleri zaman zaman aşmakla itham etmiştir. Şerîat ehline göre aslolan şerîattır. Çünkü ortalama her mümine emredilen şerîattan başka bir şey değildir. Tarîkat özel ve şahsi bir tecrübedir. Esasları şerîata uymak zorundadır. Uymadığı zaman makbul olmaz. Bunun için tarîkat ehlinin müteşerri' olması yani sabit ayağının şerîat üzerinde bulunması gerekir. Tarîkat ehli ise şerîat ehlini, kabukta kalıp öze ulaşamamakla yani bir anlamda bal kavanozunu dışarıdan yalamakla ve hakîkatten habersiz olmakla itham etmiştir." Bk. Abdullah Kahraman, "Yunus Emre *Dîvân*'ında Şerîat, Tarîkat, Hakîkat ve Marîfet (Dört Kapı)", Kocaeli İlahiyat Dergisi 1/1 (2017), 10.

61 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 31 (38/2-3).

62 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 23 (26/8).

Dost yüzin göricek şirk yagmâlandı
Anunçün kapuda kaldı şerî'at[63]
...
Şerî'at oglanları bahis da'vî kılurlar
Hakîkat erenleri da'vîye kalmadılar[64]
...
Bundan içerü haber işit eydeyin iy yâr,
Hakîkatün kâfiri şer'ün evliyâsıdur[65]
...
Evvel kapu şerî'at emr ü nehyi bildürür,
Yuya günâhlarını her bir Kur'ân hecesi[66]
...
Dört kitâbı şerh iden 'âsîdür hakîkatde,
Zirâ tefsîr okuyup ma'nîsin bilmediler[67]

3.2. İlim-Amel Bütünlüğünde Denge

Yunus Emre'nin şiirlerindeki fıkıh-tasavvuf dengesi, hakikate ulaşmak için ilim-amel bütünlüğünün sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. O halde aşk eri olan mürit, hakikate vasıl olabilmek için elinden gelen ameli yapmalıdır. Aksi halde tüm çabası boşa gidecek sadece yorulmuş olacaktır.

Ariflerden nişan budur, her gönülde hazır ola
Kendini teslim eyleye, sözde kıl u kal olmaya

Görmez misin sen arıyı her bir çiçekten bal eder
Sinek ile pervanenin yuvasında bal olmaya[68]
…
İlim 'ilim bilmekdür 'ilim kendin bilmekdür
Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur

63 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 18 (20/5).
64 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 31 (38/4).
65 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 25 (29/9).
66 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 285 (351/3).
67 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 31 (38/5).
68 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 7 (5/4-5)

Okumakdan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmekdür
Çün okudun bilmezsin hâ bir kurı emekdür[69]
…
Sen ana ümmet olıgör o seni mahrûm komaz
Her kim anun ümmetidür sekiz Cennet yiridür

Her kim anun sünnet ile farzını kâ'im tutar
Ne diyem ki 'âkıbet sorı-hisâbdan beridür"[70]
...
Demesin ki müslümanım, Çalab emrine fennanım
Tutmaz ise Hak sözünü, faide yok dinden ona

Ol kişi kim sağır durur, söyleme Hak sözün ona
Ger der ise zayi olur, nasib yoktur sözden ona[71]
...
"İy bana eyü diyen benem kamudan kemter
Şöyle mücrimem yolda mücrimler benden server

Benüm gibi mücrim kul gel iste bir dahı bul
Dilümde 'ilm ü usûl gönlüm de dünyâ sever

Zâhirüm eyü adda gönlüm fâsid tâ'atda
Bulunmaya Bagdâd'da bencileyin bir 'ayyâr

Taşum biliş içüm yâd dilüm hoş gönlüm mürted
Yavuz işe eyü ad böyle fitne kanda var"[72]

69 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 73 (91/1-2)
70 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 65 (81/4-5)
71 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 11(11/3, 6)
72 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 34 (41/1-4).

3.3. İbadetin Zâhirinde ve Bâtınında Denge

Allah Teâlâ'nın "*Namazı kıl. Muhakkak ki namaz hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar*"[73] buyruğu, ibadetin zahir ve bâtın şartları sağlandığında o ibadetten beklenilen sonucun elde edileceğini göstermektedir. Buna göre bir namaz kılındığında tesiri müşahede edilmiyorsa yani kişi namaz kıldığı halde bu namaz onda etkisini göstermiyorsa ibadetin hakkı verilmemiş demektir. Yunus Emre'nin şiirlerinde namazla ilgili önemli vurgulardan biri de burada bahsedilen tesirdir.

Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun namâz degül
Yitmiş iki millet dahı elin yüzin yumaz degül[74]
…
San'atun yigregi çün namâzımış hoş pîşe
Namâz kılan kişide olmaz yavuz endişe

Tanlacak turı gelgil elüni suya urgıl
Üç kez salâvât virgil andan bakgıl güneşe

Allah buyrugın dutgıl namâzun kılup gitgil
Namâzun kılmayınca zinhâr varmagıl işe

Evünde helâlüne biş vakt namâz ögretgil
Ögüdün dutmazısa yazugı yokdur boşa

Namâz kılmaz kişinün kazandugı hep harâm
Bin kızılı varısa birisi gelmez işe

Namâz kılmayana sen müsülmândur dimegil
Hergiz müsülmân olmaz bagrı dönmişdür taşa

Yûnus imdi namâzun komagıl sen kıla gör
Ansuzın ecel irer 'ömür yitişür başa[75]

73 Ankebut, 29/45.

74 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 132 (166/1).

75 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 276-277 (341/1-7).

3.4. Hayatın Olağan Akışında Denge

Yunus Emre'nin tasavvuf anlayışında haramlara ve helallere dikkat ederek yaşanabilir bir din tasavvur edilmektedir. Bu anlayışa göre Yüce Allah'a kavuşmak isteyen kul, şeriatın emrettiği doğrultuda ibadetlerini yaparken samimi olmalı, tüm yükümlülüklerini içten gelerek ifa etmelidir. Aynı şekilde şeriat çizgisinden sapmadan günlük yaşayışını sürdürmeli fakat bunu yaparken dengeyi muhafaza etmelidir. Aksi halde hedefe giden yolda öncelik sırası bozulmaktadır. Bu durumda da tek çare, tövbe edip dengeye geri dönmektir.

Müsülmânlar zamâne yatlu oldı
Helâl yinmez harâm kıymetlü oldı

Okınan Kur'ân'a kulak tutulmaz
Şeytânlar semirdi kuvvetlü oldı

Harâm ile hamîr tutdı cihânı
Fesâd işler iden hürmetlü oldı

Kime kim Tanrı'dan haber virürsen
Kakır başın salar hüccetlü oldı

Şakird üstâdıla 'arbede kılur
Ogul atayıla 'izzetlü oldı

Fakîrler miskînlikden çekdi elin
Gönüller yıkuban heybetlü oldı

Peygamber yirine geçen hocalar
Bu halkun başına zahmetlü oldı

Dutulmaz oldı Peygamber hadîsi
Halâyık cümle Hak'dan utlu oldı

Yûnus gel 'âşıkısan tevbe eyle
Nasûha tevbe ucı kutlu oldı[76]

76 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı,* 317 (387/1-9).

Sonuç

Yunus Emre'nin şiirleri edebî bir metin olarak İslam'ın mesajını tüm insanlığa duyurmaktadır. Bu metinde İslamî ilkelerin duygu, düşünce, bilgi ve tatbikat boyutuyla tasavvuf dilinde müellifine özgü bir üslupla dile getirildiği aşikardır. Bu üslubun dikkat çeken özelliklerinden biri, tasavvuf ile fıkıh arasındaki dengenin korunmuş olmasıdır. Nitekim mutasavvıf şair, fıkhı temsilen dile getirdiği şeriata ödün vermeksizin bağlılığını dile getirmektedir. Esasen Yunus Emre'nin asıl gayesi de bütünün diğer yarısının görülmesini sağlamaktır. Çünkü bedenin amelleriyle sınırlı bir anlayış, insanın varoluş gayesiyle uyumlu olmayan yaklaşımların tezahür etmesine yol açmaktadır. O halde ruh-beden bütünlüğünün gereği olarak kalbin amellerine en az bedenin amelleri kadar dikkat edilmeli hatta diğerine göre asıl maksat olarak tayin edilmelidir.

Yunus Emre'nin her bir dizesi, insanlığa ders niteliğinde ibretlerle doludur. Onun çok sayıda vurgu içeren kendine özgü güçlü, samimi, yalın anlatım üslubu, söz konusu vurguları inceleyip değerlendirecek alan çalışmalarıyla insanlığa yeni ufuklar açacak bir anlatım diline temel teşkil edebilir. Bu temenni, onun sözlerinin üslubu ve muhtevasının yanı sıra asırları aşarak bugüne gelebilmesinden de güç almaktır. O halde Yunus Emre'nin şiirleri sadece edebiyat veya şer'î ilimlere mahsus görülmemelidir. Bilakis "bizim Yunus"un beşerî ilimlere kadar geniş bir saha araştırmasına zemin olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

Acem, Refik. *Mevsûatü mustalahâti't-tasavvufi'l-İslâmî.* Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1999.

Ali Haydar, Hoca Eminzâde. *Düreru'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm.* Arapçaya trc. Fehmî el-Hüseyin. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1991.

Altıntaş, Hayrani. *Tasavvuf Tarihi.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.

Ateş, Süleyman. *İşarî Tefsir Okulu.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.

Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi.* Ankara: Selçuk Yayınları, 1996.

Aydınlı, Abdullah. *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis.* Ankara: Seha Neşriyat, 1986.

Aynî, Mehmed Ali. *İslâm Tasavvuf Tarihi.* sad. Hüseyin Rahmi Yananlı. İstanbul: Akabe Yayınları, 1985.

Başer, Hacı Bayram. "Serrâc'ın Tasavvufa Yaklaşımı: Bir İslâm İlmi Olarak Tasavvuf Ya da Fıkh-ı Bâtın". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/22 (2010/2), 101-119.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh.* thk. Muhammed Züheyr. Beyrut: Dâru Tavkı'n-Necat, 1422.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü.* Ankara: Rehber Yayınları, 1997.

Demirli, Ekrem. "Tasavvufun "Tutarlılık" Arayışında Bir Yorum Çerçevesi Olarak Vahdet-i Vücûd: Yûnus Emre'de Vahdet-i Vücûd Anlayışının Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme". *İslam Araştırmaları Dergisi* 21 (2009), 25-49

Demirli, Ekrem. "Vahdet-i Vücûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 42/431-435. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatler.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1990.

Erzi, Adnan. "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I, Yunus Emre'nin Hayatı Hakkında Bir Vesika". *Belleten* 14/53 (1950), 85-89.

Fazlurrahman. *İslam.* trc. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın. Ankara: Selçuk Yayınları, 1996.

Gencer, Bedri. "Dini Düşünce Olarak Fıkıhtan Külli İlim Olarak Hikmet". *Akademide Felsefe Hikmet ve Din.* ed. Bayram Ali Çetinkaya. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2014.

İbn Haldûn Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed el-Mağribî. *Mukaddime.* trc. Zakir Kadiri Ugan. İstanbul: MEB Yayınları, 1989.

İbnü'l-Arabî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali. *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye.* Kahire: y.y., 1293.

İz, Mahir. *Tasavvuf.* İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.

Kahraman, Abdullah. "Yunus Emre *Dîvân*'ında Şerîat, Tarîkat, Hakîkat ve Marîfet (Dört Kapı)". *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 1/1 (2017), 1-18.

Kara, Mustafa. "Fenâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 12/333-335. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Keskioğlu, Osman. *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.

Konur, Himmet. "Şeriat ve Tasavvuf". *İslamiyat Dergisi* 4 (1998), 119-126.

Köksal, İsmail Köksal. "Fıkıh ve Tasavvuf İlişkisi". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/2 (1999), 83-104.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Letaifü'l-işarat/Tefsiru'l-Kuşeyri.* thk. İbrahim el-Besyuni. Mısır: y.y., b.y.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye. İstanbul: Yenilik Basımevi, 1973.

Müslim, Ebü'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-sahîh.* thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y.

Necmeddîn-i Kübrâ, Ebü'l-Cennâb Necmüddîn-i Kübrâ Ahmed b. Ömer. *Tasavvufî Hayat*. trc. Mustafa Kara. İstanbul: Dergah Yayınları, 1980.

Ögke, Ahmet. *Tasavvuf.* ed. Kadir Özköse. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Öngören, Reşat. "Tasavvuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 40/119-126. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Tatçı, Mustafa. "Bir Yunus Emre Takipçisi Bursalı Âşık Yunus". *Diyanet Dergisi* 27/1 (1991), 155-160.

Tatçı, Mustafa. "Yûnus Emre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 43/600-606. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Dîvânı Tenkitli Metin.* Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.

Tunçbilek, H. Hüseyin. "Muhyiddin İbn Arabî'de Vadet-i Vücûd Telakkisi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2008), 7-23.

Türer, Osman. *Tasavvuf Tarihine Giriş*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1992.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002

YÛNUS EMRE DİVANI'NDA HELÂL VE HARAM KAVRAMLARI

Doç. Dr. Ahmet EKŞİ*

Dr. Abdurrahman BULUT**

ÖZET

Yûnus Emre'nin şiirlerinde helâl-haram kavramlarına farklı bağlamlarda yer verilmektedir. Ancak Yûnus Emre bu kavramları kullanırken her zaman aynı manayı kastetmemektedir. Her bir kullanımında ne kastettiğine dair farklı değerlendirmeler ve yorumlar yapma imkânı bulunmakla birlikte bu tebliğde bir tasnif denemesi yapılmıştır. Yûnus'un şiirlerinde yer verdiği bu kavramların bir kısmında helâl-haram denilince ilk hatıra gelen fıkıh ilmindeki manasını kastettiği, bazılarında toplumdaki ahlâkî yozlaşmaya işaret etmek üzere bazen de tasavvuf düşüncesindeki vera' kavramı ile ilişkilendirilebilecek daha özel bir manada kullandığı ifade edilebilir.

ABSTRACT

In Yûnus Emre's poems, the concepts of halal and haram are included in different contexts. However, Yûnus Emre does not always mean the same when he uses these concepts. Although it is possible to make different evaluations and comments about what it means in each use, a classification attempt has been made in this paper. Accordingly, it can be stated that in some of these concepts that Yûnus included in his poems, he meant the meaning in the science of fiqh, which is first remembered when the word halal-haram, and in some of them he used it in a more specific sense which could be associated with the concept of vera' in Sufi thought, to point out the moral corruption in the society.

GİRİŞ

Yûnus Emre 13. yüzyılın sonu 14. yüzyılın başlarında yaşamış, yazdığı şiirler, bu şiirlerinde kullandığı dil ve işlediği konularla kendinden sonraki dönemleri önemli ölçüde etkilemiş büyük bir mutasavvıftır. Şiirlerinin ana teması "ilahi aşk"tır. Ona göre bu ilahi aşka ulaşmak için Allah'ın koyduğu kurallarına tabi olmak gerekir. Yûnus Emre'nin *Dîvân* ve *Risaletü'n-Nushiyye*'sine bir bütün olarak bakıldığında, ilahi kuralların bütünü olarak isimlendirilebilecek olan dinin itikadî, amelî ve ahlakî hükümlerini görmek müm-

* Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Fıkıh Anabilim Dalı, aeksi72@hotmail.com

** Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Fıkıh Anabilim Dalı, abulut_89@hotmail.com

kündür. Bu hususta Yûnus'u diğerlerinden ayıran en önemli husus ise eserlerinde özellikle dini hüküm ve ahlaki kuralları, halkın anlayabileceği bir üslup ile ele almasıdır.[1]

Yûnus Emre'nin eserlerinde en çok yer verdiği ameli hükümlerin başında ibadetler gelir. O, şiirlerinde kullandığı "ibadet, taat, Çalap buyruğu ve tertipler" gibi ifadelerle dinin ameli hükümlerine geniş yer verdiği görülür. Ancak Yûnus, özellikle ibadetlerden bahsederken daha çok onların gösterişten uzak ve sırf Allah rızası için yapılması gerektiğini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca hikmetlerinden söz ederek ibadetlerin insanın ahlakının güzelleşmesine katkısına dikkat çekmiştir. Zira ona göre güzel ahlak insanı olgunlaştırarak Allah'a yaklaştırır. Böylece kulluğun asıl anlamlarından biri olan kurbiyet gerçekleşir.

Bir mutasavvuf olması bakımından Yûnus'un zâhirden çok bâtına ve şekilden çok manaya önem vermesi, dinin teorik bilgi olmayıp amel ve pratik olduğu noktasındaki bilincinin bir yansımasıdır. Bu sebeple dinin temeli mahiyetinde olan ibadetler ve diğer hükümler onun şiirlerinde hikmetleriyle ele alınmıştır. Onun değerlendirmesine göre bütün ibadetlerin ortak amacı, Allah'ın varlığını ve birliğini yani tevhidi sağlamaktır. Sistematik ibadetler olan namaz, oruç, hac ve zekâttan maksat sadece şekil değildir, esas önemli olan bunların müslümana kazandırması gereken gönül zenginliği ve ahlakî erdemlerdir. Şayet bu ahlakî erdemler olmazsa şekli ibadetin pek bir anlamı yoktur.

Yûnus'a göre ilahi aşka ulaşmak için Allah'ın koyduğu helâl-haram kurallarına da tabi olmak gerekir. Zira ancak helâl ve haramlara dikkat ederek ahlakı olgunlaşan has kullar ilahi aşka ulaşabilirler. *"Ben dervîşem diyenler, haramı yemiyenler"* mısraıyla bu duruma işaret eden Yûnus göre kişi, İslam'ın çizdiği helâl-haram sınırlarına dikkat ettiği sürece yaptığı amellerin hikmetlerini gerçekleştirmiş olur. Aksi takdirde yapılan fiiller asıl mana ve ehemmiyetinden uzak olarak sadece zahiren gerçekleşmiş olur ki bunun da Allah katında bir kıymeti harbiyesin olmadığını Yûnus şu dizeleriyle dile getirir:

Namâz kılmaz kişinün kazandugı hep harâm

Bin kızılı varısa birisi gelmez işe[2]

Müslümanın özelliklerinden biri de günahlardan kaçınmak ve haram-helâl ölçüsüne riayet etmektir. Başta Yûnus Emre olmak üzere büyük şair ve mutasavvuflar da günahlardan kaçınma ve haram- helâl ölçüsüne riayet hususunda çok hassasiyet göstermişlerdir. Bu hassasiyetlerini, daha çok, bu hususlara riayet etmeyenleri tenkit ederek ve onların acınacak hallerini gözler önüne sererek göstermişlerdir. Bu mutasavvıflardan biri olan Hoca Ahmed Yesevî'nin, günah işlemekten, haram olan ve kötü kabul edilen işleri yapmaktan çekinmeyenlere yönelttiği tenkit okları şöyledir:[3]

1 Abdurrahman Güzel, "Yûnus Emre'nin Eserlerinde Din", *Diyanet Aylık Dergi* 27/1 (1991), 49, 67.

2 *Yûnus Emre Dîvânı*, haz. Mustafa Tatcı (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.s.), 277.

3 Ali Yılmaz, "Ahmed Yesevî, Yûnus Emre ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin İslâm Çizgisindeki Bütünlük", *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler* Dergisi 9 (1999), 65-85, 68-69.

Tâlib min dip ayturlar va'llâh bi'llâh nâ-insâf

Nâ-mahremge bakarlar közleride yok insâf

*(*Talibim ben" söylerler vallâh billâh nâinsaf

Nâmahreme bakarlar, gözlerinde yok insaf*)*

Yûnus'a yakın bir çağda yaşayan Hacı Bektâş-ı Velî (1209-1270) de "dört kapı ve kırk makam"ı açıklamak için yazdığı Makâlât adlı eserinde haram helâl konusuna değinir. Tasavvuf edebiyatında önemli bir yere sahip olan "dört kapı ve kırk makam" kavramı, aslında İslam'ın iman, amel ve ahlak boyutunu bir bütün olarak ifade eder. Dört kapıdan maksat, şerîat, tarîkat, marîfet ve hakîkattir. Kırk makam ise, bu kapılardan girilerek kat edilecek kırk adet merdiven basamağıdır. Bunlardan onu şerîatta, onu tarîkatta, onu marîfette ve onu da hakîkattedir.[4] Hacı Bektaş-ı Velî Şariat kapısının on makamında helâl haram konularına şu şekilde değinmektedir:

Şerîat'ın on makamı:

1. İman getirmek
2. İlim öğrenmek
3. Zekât vermek ve oruç tutmak
4. Helâl kazanmak ve faizi haram bilmek.
5. Evlenmek
6. Hayız ve nifas halindeki kadınla cinsel ilişkiye girmemektir.
7. Sünnet-i cemâat
8. Şefkat
9. Temiz ve helâl yiyip giymek
10. Marufu emredip yaramaz işlerden sakınmak.[5]

Hacı Bektâş-ı Velî kadar sistematik olmasa da Yûnus Emre de dört kapı kapının ilkini ve temelini şeriat oluşturur. Şariatın diğer kapılarla alakasını ise şöyle ifade eder: Şerîat, denizdir, tarîkat gemidir, hakîkat ise denizdeki incidir. Yani ne ararsan şerîat denizinde arayacaksın yoksa bulamazsın, ararken de ancak tarîkat gemisiyle arayacaksın yoksa boğulursun. Fakat gemi de sağlam olmazsa gemi sarpa vurur, o vakit sen karaya, kayaya çarparsın ve helak olursun. Aslolan şerîattır. Çünkü ortalama her mümine emredilen şerîattan başka bir şey değildir. Tarîkat özel ve

4 Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, nşr. Ali Yılmaz vd. (Ankara, 2011), 27.

5 Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, 68.

şahsi bir tecrübedir. Esasları şerîata uymak zorundadır. Uymadığı zaman makbul olmaz. Bunun için tarîkat ehlinin müteşerri' olması yani sabit ayağının şerîat üzerinde bulunması gerekir.[6]

Şeriat, Allah tarafından insanlar için din olarak öngörülen hükümler bütünü kastedilmektedir. Bu anlamda şeriat, İslam'ın itikadî, amalî ve ahlakî hükümlerin tamamını kapsamaktadır. Gerek Hacı Bektâş-ı Velî'nin şeriatın on makamında gerek Yûnus Emren'nin şiirlerinde, şeriatın bu asıl anlamına uygun olarak ele alındığını görmekteyiz. Nitekim Yûnus Emre dört kapı ve kırk makamın derecelerini sayarken Şeriatın emir ve nehiy ifade eden hükümlerden ibaret olduğunu dile getirir:

Evvel kapu şerî'at emr ü nehyi bildürür

Yuya günâhlarını her bir Kur'ân hecesi[7]

Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında şerîat, tarîkat, marîfet ve hakîkat makamları arasında kurduğu güçlü ilişki onun müteşerri' yani sabit ayağı şerîatte olan bir mutasavvıf olduğunu göstermektedir. Yûnus'un, şeriat makamını üzerine bina ettiği birçok kavram bulunmakla birlikte bu çalışmada sadece "helâl ve haram" kavramları onun bakış açısıyla ele alınacaktır.

İslam düşüncesinin hemen her alanında helâl-haram kavramlarına ilişkin yapılan makale, tez türü çalışmaların bulunması bu kavramların çok geniş bir kullanıma ve İslam'ın en temel kavramları olduğuna delalet eder. Helâl ve haram genel olarak İslam düşüncesinin tüm disiplinlerinde ele alınan önemli kavramlar arasında yer almakla birlikte özel olarak fıkıh ilminin temel kavramları olarak ele alınmış, bu alandaki tespitler ve belirlemeler diğer disiplinlerdeki inceleme ve araştırmalarda da dikkate alınmıştır.[8] Bu nedenle fıkıh âlimleri tarafından helâl-haram kavramlarının mahiyetine yönelik bazı değerlendirmelere teknik ayrıntılara girmeden kısaca işaret edilecek daha sonra Yûnus Emre'nin şiirlerinde yer alan helâl-haram kavramlarına dair kullanımları bazı başlıklar altında tasnif edilmeye çalışılacaktır. Böylece bu kavramların onun düşünce dünyasına kattığı anlamlar üzerinde durulacak, söz konusu kavramların zahir ve batın, fıkhî ve tasavvufî anlam ilişkisi Yûnus özelinde ortaya konulacaktır.

1.1. Fıkıh İlminde Helâl-Haram Kavramları

Helâl ve haram kavramları genel olarak İslam düşüncesinin özelde ise fıkıh ilminin en temel kavramlarındandır. Ebu Hanife'nin "Kişinin lehinde ve aleyhinde olan hükümleri bilmesidir." şeklindeki meşhur fıkıh tarifi "kişinin haklarını ve yükümlülüklerini bilmesidir." manasında izah edildiği gibi "kişinin helâl-haramı bilmesidir." şeklinde de yorumlanmaktadır. Buna göre

6 Abdullah Kahraman, "Yûnus Emre Dîvân'ında Şerîat, Tarîkat, Hakîkat ve Marîfet (Dört Kapı)", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 1/1 (2017), 10.

7 *Yûnus Emre Dîvânı*, 285.

8 Gazâlî, *İhyâ*'da helâl-haram konularını işlerken bu kavramlara ilişkin tafsilatlı bilgiyi fıkıh kitaplarının üstlendiğini ifade eder. Bk. Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* (Dâru'l-Minhâc, 2011), 3/359.

fıkhın özünü helâl ve haram bilgisi teşkil etmektedir. Kâsânî ö. (587/1191) *Bedâi'u's-sanâyi'* isimli eserinin mukaddimesinde fıkıh ilmini "helâl ve haram ilmi" olarak tarif eder.[9] Bu doğrultuda Serahsî ö. (483/1090), *Usûl* adlı eserinin girişinde fıkıh ilminin helâl-haram bilgisi açısından önemine dair şunları söyler:[10]

"İnanç esaslarını öğrendikten sonra cumhura göre en faziletli ve en şerefli işlerden biri hükümleri öğrenmek için elinden geleni yapma konusunda önceki imâmlara uymaktır. Bu hükümlerin bilgisi ile, helâl ile haram ayırt edilir. Allah Teâlâ bu bilgiyi muhkem olarak indirdiği Kitâb'ında, "büyük hayır" diye adlandırmış ve şöyle buyurmuştur: "*... Kime hikmet verilirse, büyük bir hayır verilmiştir...*"[11] İbn Abbas ve diğerleri bu âyetteki hikmeti "fıkıh ilmi" olarak tefsir etmişlerdir. Allah Teâlâ'nın, "*Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır...*"[12] sözü ile kastedilen budur. Yani "fıkhı" (hikmet) ve "şeriatın hikmetlerini" (güzel öğüt) açıklayarak çağır, demektir. Hz. Peygamber, İbn Abbas'tan gelen rivayette "*Allah kimin hayrını dilerse onu dinde fakih yapar*."[13] buyurmuştur.

Helâl kelimesi sözlükte "mubah, câiz ve serbest olmak, ruhsat vermek," gibi anlamlara gelir. Dinî literatürdeki terim anlamına ilişkin yapılan tariflerden birine göre helâl "şer'an yapılması serbest bırakılan şeyi" ifade eder.[14] Haram ise, sözlükte "bir şey bir kimseye yasak olmak" anlamına gelir ve fıkıh terimi olarak da "mükelleften yapılmaması kesin ve bağlayıcı tarzda istenen fiil" manasında kullanılır.[15]

Teklîfî hükümler çerçevesinde düşünülecek olursa helâlin merkezinde, şâriin yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği vacip/farz, en dışta ise yapan veya terk eden için herhangi bir mükafat ya da azab ve azarlama söz konusu olmayıp dinî açıdan izin verilen şeyleri ifade eden mubah yer alır. Haram kavramı, teklifî hükümler tasnifinde müstakil bir başlık altında incelendiği halde helâl kavramı mahiyeti ve muhtevası itibariyle kendi çerçevesine giren vâcip, mendup ve mubah başlıkları altında ele alınmıştır.[16] Helâlin hükmü, teklifî hükümler içerisinden farz, vâcib, mendup ve mubah kavramlarından hangisinin alanına girdiğine göre değişebilir. Buna göre bir şey helâl olup hüküm itibariyle vâcib veya mendub ya da mubah olabilir.[17] Genelde helâl denilince, öncelikle "mübah, caiz" manası kastedilir.

9 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi fi tertîbi'ş-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), I, 2.

10 Serahsî, *Usûl*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), I, 9.

11 Bakara, 2/269.

12 Nahl, 16/125.

13 Buhârî, İlim, 10; Müslim, İmâret, 175; Tirmizî, İlim, 1; Dârimî, Mukaddime, 24.

14 Ferhat Koca, "Helâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/173, 175.

15 Ferhat Koca, "Haram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/97, 100.

16 Koca, "Helâl", 17/176-177.

17 Abdullah Kahraman, "İslam'da Helâl ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 50.

1.2. Yûnus Emre Divanı'nda Helâl-Haram Kavramları

Yûnus Emre'nin şiirlerinde helâl-haram kavramlarına farklı bağlamlarda yer verilmektedir. Ancak Yûnus Emre bu kavramları kullanırken her zaman aynı manayı kastetmemektedir. Her bir kullanımında ne kastettiğine dair farklı değerlendirmeler ve yorumlar yapma imkânı bulunmakla birlikte bu tebliğde bir tasnif denemesi yapılmıştır. Buna göre Yûnus'un şiirlerinde yer verdiği bu kavramların bir kısmında fıkıh ilmindeki manayı kastettiği, bazılarında toplumdaki ahlâkî yozlaşmaya işaret etmek üzere bazen de tasavvuf düşüncesindeki vera' kavramı ile ilişkilendirilebilecek daha özel bir manada kullandığı ifade edilebilir.

1.2.1. Fıkıh İlminde Tarif Edilen Manası İle Kullanımı

Yûnus Emre bazı şiirlerinde helâl ve haram kavramlarını, İslam düşüncesinde ve fıkıh ilminde helâl-haram denildiğinde ilk hatıra gelen manasına yakın bir anlamı kastetmek üzere kullanmıştır.

Helâline ola hisâb

Harâmına ola 'azâb

'İsyânıla yüzüm kara

Ben n'ideyin n'eyleyeyin[18]

Yüce Allah yarattığı birçok şeyi insan için helâl kılmış çok azını ise haram kılmıştır. İnsanoğlu kendisine sunulan bunca helâl nimet dolayısıyla onu veren Rabbine şükretmesi gerekir. Yine Allah'ın emrine uyarak haramlardan kaçınmalıdır. Yûnus da kıyamet sonrasına dair hesap gününe dikkat çekerek o gün insanın dünyada kendisine sunulan imkanlardan hesaba çekileceğini, Allah'ın emrine karşı gelerek haram işleyenlerin de cezalandırılacağını dile getirmektedir. Ardından Allah'ın rahmetini umarak işlediği kötülüklerden dolayı halini Allah'a arzetmekte ve ondan af dilemektedir.

Bu dörtlüğün ilk iki mısraı *İhyâu ulûmi'd-dîn*'de Hz. Ali'nin (r.a.) sözü olarak nakledilmektedir: "Dünya malından helâl olanın hesabı, haram olanın ise azabı vardır."[19]

Bunda zâlimlik eyleyen nefsi harâmla toylayan

Yüzleri kara kopısar öz cânları râhat degül[20]

Dünyada zulmedenlerin ve nefsini haramla besleyenlerin ahirette yüzleri kapkara kesilecek ve onlara orada rahat ve huzur olmayacak.

18 *Yûnus Emre Dîvânı*, 222.

19 Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, 3/355.

20 *Yûnus Emre Dîvânı*, 123.

Mutasavvıf şairler diğer bir ifade ile şair sufiler[21] İslâmi kültürü şiire yansıtırken, ayet ve hadisleri sıklıkla kullanmışlardır. Şairlerin gayesi, İslâmî kültürü halka aktararak, halkın sırat-ı müstakimden ayrılmamasını sağlamaktır. Geniş bir halk kitlesine ulaşabilen Yûnus Emre de şiirlerinde ayet ve hadislere yer vermiştir. Böylelikle halkın İslam'ı daha iyi anlamasını sağlamayı amaçlamıştır. Divanında kullandığı ayet ve hadisler ışığında Yûnus Emre'nin insanlara sıklıkla ahiret hayatını hatırlatması, hesaba çekileceğimiz günün geleceği bu doğrultuda yaşamamız gerektiğini vurgular. İstiğfar ve doğruluktan ayrılmamanın gerektiğini, harama el sürmemenin, gıybetten sakınmanın gerektiğini ifade eder. Bu ifadeleri ayetleri çoğunlukla manen kullanarak yapar. Lafzen kullandığı ayetler ve hadisler çok azdır. Ancak bazen Yûnus Emre'nin söylemediği ve veya kastetmediği birtakım düşünceler bazı zorlama yorumlarla ona söyletilmeye çalışılmıştır. Aşağıda bunun tipik örneklerinden birini görmek mümkündür:

Her kim onun sünnetiyle farzını kaim tutar

Ne diyem ki akıbet soru hesaptan beridir

"Yûnus Emre'nin bu şiirini iki yönlü değerlendirmek mümkündür: Birincisi, Yûnus, "sünnetiyle farzını kaim tutar" derken Hz. Peygamber'in sünnetini ve yerine getirmiş olduğu farzları şeklinde anlaşılabilir. Diğer taraftan hem Hz. Peygamberin sünnetine hem de farz kılma (haram kılma) yetkisine i şaret etmiş olabilir. Farz kılma yetkisi mutlak anlamda Allah Teala'ya ait olup beyitte geçen farzdan kastı Hz. Peygamberin helâl ve haram kılma yetkisi olarak anlamak mümkündür. Zira bunu salt anlamda farz kılma olarak anlamak doğru değildir."[22] Yazarın bu şiire verdiği ikinci yorum oldukça zorlama bir yorumla belki de Yûnus'un gündeminde olmayan bir tartışmaya taraf yapılmış görünmektedir.

Yüzyıllar öncesinden mesajlarını günümüze kadar ulaştırabilmiş olan Yûnus Emre, Kur'an-ı Kerime, hadislere ve dini terminolojiye olan vukufiyetini divanında başarıyla sergilemiştir. Mesela Yûnus Emre helâlin zıddı olarak haram mevzuunu ele almış, kişinin haramdan elini kesmesini helâle yönelmesini ayet ve hadislere de telmihte bulunarak şu dizeleriyle dile getirmiştir:

Kesgil harâmdan elün kesgil gıybetden dilün

'Azrâîl el'irmedin bu dükkânı dir gider[23]

Yûnus bu şiirinde *"... Birbirinizin gıybetini yapmayın..."*[24] ayetine ve haramdan sakınmayı emreden ayetlere[25] telmihle dili gıybetten ve haramlardan uzak durmayı öğütlemiştir. "Azrail ele

21 Ekrem Demirli, *Şair Sufiler* (İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2018).

22 Mustafa Öztoprak, "Yûnus Emre'nin Divan'ında Hadise Yaklaşımı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlalıiyat Fakültesi* Dergisi 6/11 (2019), 185-224, 195.

23 *Yûnus Emre Dîvânı*, 26.

24 Hucurât, 49/12.

25 Bk. En'âm, 6/151-152; İsrâ, 17/32.

geçirmeden bu dükkânı derleyip toparla, kapat" diyerek de ölüm gelmeden Müslümanın kendisine çeki düzen vermesi hususunda uyarmıştır.

Yûnus'a göre, gıybet iyi bir iş değildir. Gıybet eden kişi adamdan sayılmaz. Gıybet, kişinin ağzındaki pisliktir. Bu kişiler bolluk, bereket bulamazlar. Cimrilik ve gıybetten kaçınılmalıdır. Çünkü bu ikili insanın inancını öldürür. Gıybet ve iftirayla uğraşan insan, bal ile zifti aynı kaba koymuş gibidir.

Yûnus yukarıdaki beyitte görüldüğü üzere haramlardan kaçınma deyince hemen ilk örneklerden biri olarak Müslümanlar arasında kin nefret gibi kötü duygulara sebep olan gıybet günahına işaret etmektedir.

Yûnus Risaletü'n-Nushiyye'de İftira ve Gıybet Destanı'nda bu görüşlerini şöyle dile getirir:

Değme gün işlenirse kinle gıybet
Âkıbet olur sonları melâmet.
Bu yüzden gıybet iyi kadem değil,
Gıybet eden kimse de adam değil.
Çünkü küfre girer gıybet sahibi,
Gıybete verir her neyse nasibi.
Her kimin ki ağzında gıybet ola,
Sorgu sualsiz her yerde mat ola.
Kişinin hayzıdır ağızda gıybet,
Ki gıybet söyleyen bulmaya rahmet.
Aklın varsa gıybeti bırak ey yâr,
Gıybetten geçenin haznesi dolar.
Cimrilik ve gıybetle gider taat,
Etmeli bu ikiliden feragat.
Fani cihandan hep kaçınmalısın,
Hakk'a zıt işlerden arınmalısın.
Gerekir pasını kalbin yuyasın,
Layığı neyise onu koyasın
Sakın katran kabına koyma balı,
Ki nazik yerdedir dostun visali.[26]

26 Yûnus Emre, *Nasihatler Kitabı (Risâletü'n Nushiyye),* nşr. Ziya Avşar (Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, 2013), 120-122.

İslam dini, sadece doğrudan haram ve suç sayılan işleri değil, insanları bunlara yöneltebilecek ortamın hazırlanmasını da yasaklamıştır. Bu anlamda İslam'ın sakınılmasını istediği haram davranışlardan birisi de zinadır. Bu konu hakkında Yûnus, böylesine çirkin bir fiili işlemeyen kişinin cennete gireceğini ve hurilerle beraber olacağını söyler;

Hurilerle bile yatan uçmak kokusuna batan

Anda bülbül olup öten bunda zina kılmayandır

Yûnus Emre, bazı beyitlerinde İslam ahlâkının somut bir örneğini teşkil etmek üzere "helâl ile yetinme haramdan kaçınma" vurgusu yapmıştır. Onun şiirlerinde "derviş"in temel özelliği haramdan kaçınmasıdır. Bunu da imkân bulduğu hâlde harama yeltenmemenin önemine işaret etmek suretiyle dile getirir.[27]

Ben dervîşem diyenler harâmı yimeyenler

Harâmun yinmedügi ele girinceyimiş[28]

Dervîş olduğunu, haram yemediğini söyleyenler bilmeli ki haram ele geçtiği zaman yenmezse işte o zaman haram yenmemiş olur, yoksa laf ile değil. Yûnus, bu mısralarıyla, eline geçmediği için haram yemeyenlerin durumunun gerçeği yansıtmadığını, önemli olan yeme imkanına sahip olduğu halde haramdan uzak durmak olduğunu vurgular.

Namâz kılmaz kişinün kazandugı hep harâm

Bin kızılı varısa birisi gelmez işe[29]

Yûnus, namazı yerine getirmeyen kişinin kazancının haram olduğunu söyleyerek emir ve yasaklar, ibadetler ve ahlak arasındaki ilişkiyi sade bir anlatım ortaya koyar. Şairin namazla ilgili şiirleri de göz önünde bulundurulduğunda şair, dizeleriyle hem ibadeti tam yapmanın gerekli olduğuna, hem de ahlaki kurallara riayet etmenin ehemmiyetini vurgular.[30]

1.2.2. Toplumdaki Yozlaşmaya İşaret Etmek Üzere Kullanımı

Yûnus Emre, içinde yaşadığı toplum hayatına kayıtsız kalmamış gördüğü aksaklıkları şiirlerinde eleştirmiştir. Tenkitleri çoğunlukla toplumun dini yaşantısındaki yozlaşmaya yöneliktir. Bu türden bir eleştiri sufi şairler arasında Ahmed Yesevî'den başlayan bir gelenek oluşmuştur. Yûnus bu geleneğin Anadolu topraklarında yayılmasında başat rol oynamıştır. Nitekim Yûnus Emre'nin divanında şikâyet unsuru olarak karşımıza çıkan bazı konuları sıralasak aşağı yukarı Ahmed Yesevî'nin dert yandığı konular karşımıza çıkar. Yûnus, insanların harama helâle dik-

27 Derviş kelimesi erken bir dönemden itibaren zâhidi ve sûfîyi ifade etmek üzere Arapça'daki fakîr kelimesinin yerine kullanılmış, zamanla daha farklı ve daha geniş bir muhteva kazanmıştır. Bk. Tahsin Yazıcı, "Derviş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 9/188.

28 *Yûnus Emre Dîvânı*, 98.

29 *Yûnus Emre Dîvânı*, 277.

30 Güzel, "Yûnus Emre'nin Şiirlerinde Din", 47, 63.

kat etmediklerinden, Kur'an'a kulak verilmemesinden, fesat işlerle uğraşanların toplumda itibar görmesinden, evlatların anne babayla sorun yaşamasından, fakirlerin arsızlığından, zenginlerin cimriliğinden, Peygamber hadisinin tutulmadığından dert yanmış ve bu konuları kendi zamanının esas problemleri olarak öne çıkarmıştır.[31] Kendi döneminde haramların özellikle alkolün (hamir) yayılmasını eleştiren Yûnus, kötü ve fesat işler yapanlara saygı duyulmasına olan kızgınlığını şu mısralarıyla dile getirir:

Müsülmânlar zamâne yatlu (kötü) oldı
Helâl yinmez harâm kıymetlü oldı
Okunan Kur'ân'a kulak tutulmaz
Şeytânlar semirdi kuvvetlü oldı
Harâm ile hamîr tutdı cihânı
Fesâd işler iden hürmetlü oldı[32]

Yaşadığı dönemi ahir zamana olarak nitelendiren Yûnus, bu zamanda insanların ahvalini şöyle anlatır. Artık uyanık Müslüman kalmamıştır olsa bile çok azdır, bu çok çetin bir zamandır. Artık hocalar okuduğunu yapmaz, derviş yolunda gitmez, halk öğüt işitmez olmuştur. Beylerde yiğitlik, mertlik ve cömertlik kalmamıştır. Zaman öyle kötüleşmiştir ki Deccal'in çıkma zamanı gelmiştir. Helâl haram birbirine karışmış, kârımız zarar olmuştur.[33]

Burada âhir-zamanın en mühim alâmetlerinden biri, haramların yayılması ve haramla iştigal eden, kul hakkı yiyen, fitne-fesat peşinde koşanların, toplum nezdinde îtibar bulmasına işaret vardır. Benzer yakınmaları şu beytinde de görmek mmümkündür:

Aceb mahlûk irişdi göz yumuban dürişdi
Helâl harâm karışdı assı-ziyân olısar[34]

Yûnus'un şiirlerinde "derviş" nasıl haramdan kaçınan ise bunun tam karşısında ise yol kesen, hırsızlık yapan ve haram yiyen "harâmî" vardır. Böylece Yûnus, toplumda otoritenin kaybolması, düzenin bozulmasına paralel olarak ortaya çıkan ve yol kesip soyguncuk yapan, zaman zaman insanları öldüren kimseleri işledikleri bu fiiller dolayısıyla haramî tipolojisiyle anlatmaktadır.

Harâmî gibi yoluma arkurı inen karlu tag
Ben yârümden ayru düşdüm sen yolumı baglar mısın[35]

31 Alper Ay, "Türk İslam Edebiyatında Zamaneden Şikâyet ve Ahmed Yesevî", *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi VI. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu-Yesevîlik* (Kastamonu: 2018), 248.

32 *Yûnus Emre Dîvânı*, 316.

33 Alper Ay, "Türk İslam Edebiyatında Zamaneden Şikâyet ve Ahmed Yesevî", 249-250.

34 *Yûnus Emre Dîvânı*, 49.

35 *Yûnus Emre Dîvânı*, 218.

Ancak Yûnus Hak'tan aldığı güçle kaba kuvvet kullanarak insanlara eziyet veren yol kesen ve soygun yapan haramîlerden korkmadığını şöyle ifade eder.

Harâmîden benüm korkum kayum (kaygı, endişe, tasa) yok

Bu zûr u bu kuvvet Hak'dan benümdür[36]

Risaletü'n-nushiyye'de ise dünya ve ahiret saatini kazanmanın yollarından biri olarak zorluk, sıkıntı ve güçlüklere sabretmek olduğunu belirttikten sonra sabrın kolay olmadığını zira sabrın önünde tıpkı yolcunun önüne çıkan ve onlara tuzak kuran haramî gibi pek çok tehlikenin olduğunu söyler. Ancak sabredenlere Allah'ın yardım edeceğine dikkat çekerek bütün sıkıntılara rağmen sabırda büyük müjdelerin olduğunu ifade eder.

Sâadet istesen sabrı güzin (seçmek) gör

Ki vallahü muinüssâbirin gör

İşitdün sabr hâlin tâ nihâyet

Dutanun cânuna olsun beşaret

Usan olma niçeme yol emindür

Harâmî çok bu yolda pür kemindür

1.2.3. Tasavvuf Düşüncesine İlişkin Daha Özel Manada Kullanımı

Tasavvuf düşüncesinde bazı kavramlar kişilerin manevi durumlarına göre farklı manalar ifade edebilmektedir. Dinde dereceleri yüksek olan salih kullar "mukarrebûn" denilen Hakk'ın yakın dostları olarak tarif edilmektedir. Mukarreb olanlar en iyi şekilde davrandıkları ve ibadet ettikleri için şu ifade yaygın bir şekilde dile getirilir: "Ebrârın hasenatı mukarreblerin seyyiatıdır." Yani manevi bakımından daha düşük olanlar için bazı yararlı ve uygun olan ameller daha üstün olanlar için her zaman uygun olmayabilir.[37]

Bu tür ifadelerde de görüldüğü üzere tasavvuf düşüncesinde, insanlar manevi derecelerine göre gruplandırılarak aynı davranış için her bir grubun kendisine özel bazı değerlendirmeler yapılması söz konusu olabilmektedir. Bu doğrultuda Gazzâlî gibi bazı müellifler terk edilmesi gereken davranışları bazı sıralamaya tabi tutmuşlardır. Buna göre *İhyâ*'da "Helâl ve Haramın dereceleri" başlığı altında haramdan kaçınmaya dair şöyle bir derecelendirme yapılmaktadır:

1- Âdil kimselerin vera'ı

Dürüst ve âdil müminlerin sakındığı ve fıkıh kitaplarında haram olduğu kaydedilen davranışlardır. Bu tür haramların âhirette verilecek asıl cezaları yanında kısmen dünyada da fısk ile

36 *Yûnus Emre Dîvânı*, 26.

37 Süleyman Ateş, "Kurb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 26/433.

nitelenmek gibi birtakım cezaları vardır. Bu, fakihlerin fetvalarının haram olduğunu bildirdiği şeylerden sakınmaktır (vera').[38]

2- Sâlih kulların vera'ı

Bunlar, zâhire bakılarak câiz sayıldıkları halde haram olma ihtimal ve şüphesiyle sakınılan fiillerdir. Bu tür konularda belli ölçüde kuvvetli bir şüphe bulunuyor ve haram ihtimali ağırlık taşıyorsa, "Sana şüpheli geleni bırak, şüpheli gelmeyeni al!" (Buhârî, "Büyû'", 3; Tirmizî, "Ṣıfatü'l-ḳıyâme", 60) meâlindeki hadise göre ondan sakınmak gerekir.

3- Müttakîlerin vera'ı

"Mahzurlu olana düşmek korkusuyla mahzursuz olanı da terketmedikçe kul müttakiler derecesine ulaşamaz" (Tirmizî, "Ṣıfatü'l-ḳıyâme", 19) hadisinden hareketle takvâ sahibi kişiler, beis olmayan bir şeyi beis olandan korku dolayısıyla terk etmişlerdir. Bu türden davranışların helâlliğinde de şüphe yoktur. Ancak harama götürebilir endişesi ile ihtiyata riayet etmek ve nefsin gevşekliğe alışmasını önlemek amacıyla bazı mubah fiillerden kaçınmayı ifade etmektedir.

4- Sıddîklerin vera'ı

Kendisinde beis olmayan, beis olan bir şey yol açmasından da korkulmayan fakat Allah'ın rızâsını elde etme ve takva niyeti mânası taşımayan, kerahetli veya isyana sebep olan şeyleri kolaylaştırması muhtemel olan işlerden kaçınmak.[39]

Gazali'nin de ifade ettiği üzere burada kaçınma manası dikkate alınarak aslında bir vera derecelendirmesi yapılmaktadır. Nitekim devamında Gazali tekrar "Vera'ın dört derecesinin örnekleri" başlığı ile vera' terimine işaret etmektedir. Bu nedenle Gazali'nin bu tasnifi bazı çalışmalarda "vera'ın mertebeleri" şeklinde izah edilmektedir.[40] Gazzâli bahsi sonlandırırken, veranın başı ve nihai noktası olduğuna işaret eder. Şöyle der: "Kişi dünyada ne kadar titiz davranırsa âhirette o nispette hafifler, sevabı ağır gelir ve sırat köprüsünü kolayca geçer."[41]

Yûnus Emre'nin bazı şiirlerinde de Gazzâli'nin açıklamaları doğrultusunda nakledilen haram-verâ kavramları arasındaki bu ilişki ile paralel olarak helâl-haram kavramları daha özel bir manada kullanılmaktadır.

Mesela Yûnus şöyle der:

Dünyâ harâmdur hâslara lâkin helâldür hamlara

Bu dünyâyı dost tutmazuz ol dünyâ murdârdur bize[42]

38 Gazzâlî, zikretmiş olduğu bu dört vera mertebesinden sadece ilkinin fıkhın konusuna girdiğini, diğer üçünün ahlâkı ve tasavvufu ilgilendirdiğini söylemiştir. Ayrıca dinî hükümlerdeki farklı dereceleri ve mükelleflerin mertebelerini dikkate almadan daha üstün derecedeki kimselerin veraını bütün müminlerden beklemenin birtakım vehim ve vesveselere yol açabileceğine işaret etmiştir. Bk. Süleyman Uludağ, "Vera", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/50.

39 Gazzâlî, *İhyâ*, 3/366-367; Koca, "Haram", 16/102-103; Kahraman, "İslam'da Helâl ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi", 54-56.

40 Uludağ, "Vera'", 43/50.

41 Gazzâlî, *İhyâ*, 3/380.

42 *Yûnus Emre Dîvânı*, 271.

(Dünya seçkinlere haramdır, nekeslere helâl. Biz dünyayı sevmeyiz, çünkü dünya bizim için murdardır.)

Tasavvuf düşüncesinde Müslümanlar avam ve havâs olarak ikiye ayrılır. Herkeste bulunmayan bazı özel bilgilere ve ruh temizliğine sahip velî kimseler havâs olarak anılır. Havâs-avam ayırımına ilk sûfîlerden itibaren bütün mutasavvıflarda rastlandığı ifade edilmektedir. Zünnûn el-Mısrî'nin "Avam günahtan, havâs gafletten tövbe eder" sözü örnek olarak nakledilmektedir.[43] Bu sözde somut olarak görüldüğü üzere tövbe havâs kimseler için daha özel bir anlam ifade etmektedir. Aynı doğrultuda tasavvuf düşüncesinde avam, havâs ve hâssü'l-havâssın bazen farklı hükümlere tabi tutulduğu ifade edilmektedir. Mesela Ebû Ali ed-Dekkâk'ın semâı avam için haram, zâhidler (havâs) için mubah, sûfîler için ise müstehap kabul ettiği nakledilmektedir.[44]

Miskîn Yûnus zehr-i kâtil 'ışk elinden tiryâk[45] *olur*
'İlm ü 'amel zühd ü tâ'at pes[46] *'ışksuz helâl olmaya*[47]

Burada da muhtemelen Yûnus Emre meşhur şeriat-hakikat ayrımına işaret eder. Buna göre ilim, amel, zühd ve tâat gerçek manasına ancak hakikati ifade eden aşk ile kavuşabilmektedir.

Yûnus Emre insanı ayrıt etmeden sevgiyi paylaşarak çoğaltmanın inanca ve değerlere duygusal derinlik ve içtenlik katmak olduğunu ifade eder. O maneviyat ve karakter eğitimi anlamına da gelen ibadetin insanda erdemli hal ve eylem olarak görünmesini, malumatın ilme, ilmin ise hikmete yükselmesini bekler. Sevgi bilginin ahlakileşmesi, Yûnus'un deyimiyle helâl hale gelmesi, yani irfana dönüşmesi için temel değer mesabesindedir.[48]

Ben seni sevdügümi işitsünler hâs u 'âm
Söyleşenler söyleşsün sensüz dirligüm harâm[49]
Ansuzlıgum bana harâm andan durur nakdüm tamâm
Buncılayın lutf u kerem kanda bulup dinleyeyüm[50]
Eydürler bana harâm ben ugrulık degülem
Çünki aslum mismildür ne varımış kirişde[51]

43 Süleyman Uludağ, "Havas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/517.

44 Uludağ, "Havas", 16/517.

45 Hayvânî, nebâtî ve mâdenî maddelerin karışımından meydana gelen, sancıya, öksürüğe, yılan ve akrep sokmasına, bâzı hastalıklara ve zehirlenmeye karşı kullanılan afyonlu mâcun, panzehir, antidot. (Kubbealtı Lügati)

46 Şu halde, öyleyse, imdi

47 *Yûnus Emre Dîvânı*, 7.

48 Mızrap Polat, "Yûnus Emre Düşüncesinde Bir Eğitim Modeli Olarak 'İnsân-ı Kâmil': Konuya Öğretim Programlarının Kültürel ve Felsefi Temelleri Bağlamında Bir Yaklaşım", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/1, 29-42, 36.

49 *Yûnus Emre Dîvânı*, 167.

50 *Yûnus Emre Dîvânı*, 178.

51 *Yûnus Emre Dîvânı*, 244.

SONUÇ

Yûnus'un şiirleri bir bütün halinde ele alındığı zaman, İslam'ın duyuş, düşünce, inanç ve amel çerçevesini çizdiği görülmektedir. Bir İslâm şairi olan Yûnus Emre'nin bütün gayesi, İslam'ın gerçek mesajını şiirleri vasıtası ile insanlara duyurmaktır.

Yûnus Emre hakkında yapılan çalışmalarda da ifade edildiği üzere "Yûnus'un tasavvuf anlayışı Kur'an ve Sünnet'e, kendisinden önce yaşayan mutasavvıfların düşüncelerine ve tecrübelerine dayanır. Yûnus tasavvufî düşünceyi derinden kavrayıp yaşamış, şiirlerinde bütün insanlığı ilâhî aşka, kardeşliğe, merhamet ve şefkate davet etmiş, insan olmanın, kendini bilmenin, Cenâb-ı Hakk'a ulaşmanın şartlarını ve yollarını anlatmıştır."[52]

Yûnus Emre'nin şiirlerinde geçen kavramları da bu bütün içerisinde değerlendirmek uygun olur. Bu tebliğde Yûnus'un divanındaki helâl ve haram kavramları bu yaklaşım ile ele alınmış ve bazı başlıklar altında toplanarak tasnife tabi tutulmaya çalışılmıştır. Bunlar içerisinde haram kavramının bazı özel kullanımlarına ilişkin tasavvuf literatüründeki ilgili değerlendirmeler, vera' kavramı ile ilişkisi ve havâs-avam ayrımına dair yaklaşımlardan istifade edilebilir.

52 Mustafa Tatçı, "Yûnus Emre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/604.

KAYNAKÇA

Ateş, Süleyman. "Kurb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1998, 26/432-433.

Ay, Alper. "Türk İslam Edebiyatında Zamaneden Şikâyet ve Ahmed Yesevî". *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi VI. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu-Yesevîlik*. Kastamonu: 2018, 243-255.

Gazzâlî, Ebû Hâmid. *İhyâu ulûmi'd-dîn*. Dâru'l-Minhâc, 2011.

Güzel, Abdurrahman. "Yûnus Emre'nin Eserlerinde Din". *Diyanet Aylık Dergi* 27/1 (1991), 49-67.

Hacı Bektâş-ı Velî. *Makâlât*. nşr. Ali Yılmaz vd. Ankara, 2011.

Kahraman, Abdullah. "Yûnus Emre Dîvân'ında Şerîat, Tarîkat, Hakîkat ve Marîfet (Dört Kapı)". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 1/1 (2017), 1-18.

Kahraman, Abdullah. "İslam'da Helâl ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012), 43-69.

Kâsânî, Alâüddîn. *Bedâiu's-sanâi fî tertîbi'ş-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

Koca, Ferhat. "Helâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998, 17/175-178.

Koca, Ferhat. "Haram". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997, 16/100-104.

Öztoprak, Mustafa. "Yûnus Emre'nin Divan'ında Hadise Yaklaşımı". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlalıiyat Fakültesi* Dergisi 6/11 (2019), 185-224.

Polat, Mızrap. "Yûnus Emre Düşüncesinde Bir Eğitim Modeli Olarak 'İnsân-ı Kâmil': Konuya Öğretim Programlarının Kültürel ve Felsefi Temelleri Bağlamında Bir Yaklaşım". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/1, 29-42.

Serahsî, Şemsü'l-eimme. *el-Usûl*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Uludağ, Süleyman. "Havas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997, 16/517.

Uludağ, Süleyman. "Vera'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013, 43/49-50.

Tatçı, Mustafa. "Yûnus Emre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013, 43/600-606.

Yazıcı, Tahsin. "Derviş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997, 9/188-190.

Yılmaz, Ali. "Ahmed Yesevî, Yûnus Emre ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin İslâm Çizgisindeki Bütünlük". *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler* Dergisi 9 (1999), 65-81.

Yûnus Emre Dîvânı. haz. Mustafa Tatcı. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, t.s.

YÛNUS EMRE'NİN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA HADİSİN YERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AYHAN

Yazar tebliğ metnini göndermediği için tebliğ metni kitapçıkta yer almamıştır.

II. OTURUM (12:00 – 13:15)

OTURUM BAŞKANI

PROF. DR. YUSUF ZİYA KESKİN

YÛNUS EMRE'NİN TASAVVUFÎ ÇİZGİSİ

Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE

Yazar tebliğ metnini göndermediği için tebliğ metni kitapçıkta yer almamıştır.

DERVÎŞ YÛNUS'A GÖRE DERVÎŞLİK VE DERVÎŞİN HALLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Adalet ÇAKIR ÇAĞLI*

ÖZET

Tasavvufun muhtelif tanımlarından biri, "sülûk ilmi"dir. Bu tanım tasavvufun yöntemine işaret eder. Tasavvuf irfanına ve bu irfana bağlı ahlâkî erdemlere talip olanların nefsini dünya kirlerinden arındırması, ahlâkını tashîh etmesi gerekir. Bunun ilk basamağı da bu ilmin inceliklerini bilen bir kamil mürşide tabi olmaktır. Sûfî terminolojisinde sülûke girmiş ve bu uzun soluklu yolculukta mertebe kat edenleri ifâde etmek üzere muhtelif kavramlar kullanılmıştır. Salik, talip, muhib, mürîd, zâhid, fakîr, âşık, vâsıl, ârif, velî, pîr bunlardan bazılarıdır. Yûnus Emre'nin nutuklarından hareketle sadece dervîş kavramını takip ederek, dervişlik yolunun hususiyetlerini ve bir dervîş tanımına ulaşmak mümkün görünmektedir. Çünkü Hz. Yûnus bir derviştir. Ona göre dervişlik yolunun başı bir erenin eteğini tutmaktır. Bunun için yola sıdk ile girmek gerekir. Dervîş sadece şeriatın emirlerinden mükellef değil aynı zamanda tarikatın sorumluluklarını yerine getirmek zorundadır. Böylelikle mârife ve hakikate ulaşabilir. Dervîş tevhid ehlidir. Yûnus'a göre dervişlik çok ulvî bir makamdır. Dervişin halini ancak dervîş anlar. Bu konuda çok söz söylemiş olmasına rağmen yine de Hz. Yûnus anlatamamaktan şikâyet eder. Yûnus'un dervîş ile kasdının, sadece sülûkün başındaki bir sâlik veya bu yolda mertebe katetmiş şeyh vasfını kazanmış kişiler olmadığı açıktır. Ona göre dervîş bütün bu vasıfların sahibi ve daha da fazlası olan insân-ı kâmildir.

ABSTRACT

One of the various definitions of Sufism is "science of sulûk". This definition refers to the method of Sufism. Those who aspire to the wisdom of Sufism and the moral virtues related to this wisdom must purify their souls from the dirt of the world and correct their morals. The first step of this is to follow a perfect guide who knows the subtleties of this science. In Sufi terminology, sulûk entered and various concepts were used to express those who reached the rank in this long journey. Some of them are Salik, talip, muhib, mürîd, zâhid, fakîr, âşık, vâsıl, ârif, velî, pîr. Based on the poems of Yunus Emre, it seems possible to reach the characteristics of the dervish path and

* Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasvvuf Anabilim Dalı.

a definition of dervish by only following the concept of dervish; because Hz. Yûnus is a dervish. According to him, the beginning of the dervish path is latching on a sheikh. For this, it is necessary to enter the road truthfully. The dervish is not only responsible for the orders of the sharia, but also has to fulfill the responsibilities of the order. In this way, he can reach knowledge and truth. Dervish is a person of tawhid. According to Yunus, being a dervish is a very lofty position. Only the dervish understands the state of the dervish. Despite having said a lot about it, Hz. Yunus complains about not being able to explain. It is clear that the meaning of Yunus with a dervish is not only a man at the head of the sulûk, or a sheikh, who has come to the fore in this way. According to him, a dervish is a perfect guide who has all these qualities and even more.

Metafizik bir ilim olan tasavvufun mâhiyeti gereği pek çok tanımı yapılmıştır. Bunlardan biri de tasavvuf ilm-i sülûktür[1] şeklindeki tariftir. Buna göre, konusu hakîkat veya tevhîd-i hakîkî olan tasavvuf ilmine talip olan kişinin nefsini dünya kirlerinden arındırması, ahlâkını tashîh etmesi gerekir. Böylelikle maksad olan nefsi ve rabbi hakkında bilgiye ulaşabilsin. İbn Arabî'ye göre sülûk "mânâ, sûret ve bilgide bir yerden başka bir yere intikal etmek, makamlar üzerinde yürümek"tir.[2] Bu tanım, sülûkün makam, menzil, derece, akabe gibi kavramlarla ifade edilen meratibe bağlı tabiatını anlatır. Nefsi tezkiye kalbi tasfiye ile irfân ve ahlâkî yetkinliğe ulaşmayı murâd edenler, sülûk ilminin inceliklerini bilenlere tâbi olmak zorundadırlar. Bu irâdeyi ortaya koyanlara umûmî olarak sâlik denir. Ancak seyrü sülûkün merâtibe bağlı, dinamik ve değişken tabiatı gereği sûfî terminolojisinde sâlik, tâlib, muhib, mürîd, zâhid, fakîr, âşık, vâsıl, ârif, velî, pîr gibi farklı isim ve sıfatlarla nitelenmiştir.

Tasavvuf ilmine dâir yazılan ilk eserler ile teori ve pratikteki gelişimini ortaya koyan kaynak eserlerin dili umûmiyetle Arapça ve Farsça'dır. Dolayısıyla kavramların inşâsı bu diller ile olmuştur. Türkçe'nin hâkim olduğu coğrafyalarda tasavvufî ıstılahları bu dille ifâde eden sûfîlerin başında Ahmed Yesevî gelmektedir. XII. asırdan itibaren Orta Asya'da Yeseviyye pîri ile başlayan tasavvufî hakikatlerin Türkçe ifâde edilmesi, onun talebeleri vâsıtasıyla Anadolu'da da devâm etmiştir. Yûnus Emre ise bir önceki asırda İbn Arabî ve Hz. Mevlânâ'nın eser ve takipçileri ile Anadolu'da hâkim olmaya başlayan tasavvufun yüksek irfânını Türkçe ifâde etmekte ilk ve en muktedir sûfî şâir kabul edilir.[3] İ. Hakkı Bursevî'nin ifâdesiyle Hz. Yûnus, tevhîd ve irfâna dâir kimsenin söylemeye güç yetiremediği mârifetleri Türkçe söylemekte, kendisinden öncekilere nispetle hâtimdir. Kendisinden sonrakiler ise onun mukallididir. Bu sahada söylemediği mazmun kalmamıştır.[4]

Yûnus Emre hazretleri nutuklarında seyr ü sülük erbâbından bahsederken, mensûr ve manzum metinlerde şüyu bulmuş ,Arapça talib, sâlik, mürîd, mürşid, şeyh, pîr gibi kavramları kullan-

1 Süleyman Uludağ, "Sülûk", *DİA*, XXXVIII, 127.

2 Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yay., 2005, s. 546.

3 Mustafa Tahralı, "Yûnus Emre'nin Şiirlerinde Tasavvufî Mefhumların Akisleri", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sy. 1, (Ocak 1992), s. 11-12.

4 İ. Hakkı Bursevî, *Ferahu'r-rûh / Şerhu'l-Muhammediyye*, İstanbul: Hacı Muharrem Efendi mat., 1294, I, 129

mıştır. Şiirlerinin umumuna bakıldığında bu konuyla ilgili Fârisî "dervîş" kelimesini daha ziyâde tercîh ettiği ve kendisini de dervîş Yûnus olarak nitelediği görülmektedir. Çalışmamızda *Divân-ı İlâhiyât*'ındaki dervîş kavramının izini sürmeye çalıştık. Dervîş Yûnus'un muhayyilesinden bir dervîş tarifine ulaşmanın imkânını aradık. Bunun için öncelikle içerdiği anlam derinliği bakımından dervîş kelimesinin geçtiği beyitleri dikkate aldığımızı ifade etmeliyim. Oysa Yunus Emre, şiirlerinde dervîş kelimesine müterâdif olarak âşık ve miskin kavramlarını kullandığı gibi hümâ kuşu, aşk denizin gavvâsı gibi remizler de kullanmıştır.

Dervîş mürşid bendesidir

Seyr ü sülûk, nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesini irâde edenlerin öncelikle bu ilmin inceliklerine vâkıf bir rehbere, mürşide intisâb ile onun terbiyesine girmesi zorunludur. Bu yolda üstâdı olmayan müridin felâh bulamayacağı söylenmiştir.[5] İbnü'l-Arabî, öncelikli olarak nefsinin ayıplarını kendisine gösterecek, nefsine itaattan kendisini kurtaracak bir üstad aramasını mürid için vâcib görmüştür. Bunun için dervîş adayı, gerekirse en uzak beldelere seyahat etmelidir.[6]

Her şeyden önce Yûnus bir derviş; kendi ifâdesiyle Tapduk Emre kapısının bendesidir. Bu meyândaki nutku şöyledir:

Işk sultânı Tapduk durur Yûnus gedâ bu kapuda

Gedâlara lutf eylemek hem kâ'idedür sultâna

Beyitten anlaşılacağı üzere Tapduk aşkın sultanı, kendisi ise onun kapısında bir taliptir. Ve sultanlara yaraşır bir tavır olarak mürşidinden lütuf ve ihsan beklemektedir.

Yûnus'un ifâdeleriyle gönüldeki pası silmek için bir "Tanrı hâsı"na ikrâr vermek gerekir.[7]

Tarîkat ıstılahında şeyhe intisâbı ifâde etmek üzere kullanılan kavramlardan biri de bîattır. Satmak, satın almak, alış veriş yapmak, karşılıklı anlaşmaya varmak anlamında Arapça bey' kelimesinden türemiş bîat, sûfîlere göre mürşid ile mürid arasındaki ahiddir. Hz. Yûnus

Dostun eteğin dutan dostıla bâzâr ider

Bâzâr iden dostıla bâzârın elden kodı[8]

5 Abdülkerim Kuşeyrî, *Risâle/ Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yay. 1978, s. 524.

6 İbn Arabî, Ahmed Avni Konuk, *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*, yay. haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: İz Yay., 2001, s. 423.

7 *Dutgıl bir Tanrı hâsını*
Gel ikrâr it erenlere
Sileler gönlün pâsını
Gel ikrâr it erenlere
Bk. Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhiyat*, hz. Mustafa Tatcı, İstanbul: H Yay., 2014, s. 470.

8 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 510. Şeyhe bîat anlamında kullandığı ulular eteği tutmak, er eteğin tutmak tabirleri için bk. *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 538, 532.

beytinde bey' kelimesinden müştak bîatın anlam derinliğini dost ile bâzâr etmek ifâdesinde dile getirmiştir. Dost olarak nitelediği mürşidin eteğini tutmak, onunla pazarlık etmektir, ona teslim olmaktır. Artık dervîşin bütün alışverişi mürşidi iledir, nefsânî bütün ticâret ve kârlardan âzâde olmalıdır.

Dost eşiğine yasdanmak,[9] dost eşiğinde yatmak[10] Hz. Yûnus'un mürşide bîat anlamında kullandığı tâbirlerdendir. Kendisi ile ilgili nakledilen bir menkıbe, Yûnus'un dost eşiğinde yatmayı bizzât deneyimlediğini hikâye eder. Şeyhi Tapduk Emre'den özür dilemek için kapısının eşiğine yatmış; Şeyh Tapduk'un "Bizim Yûnus" hitâbı[11] ile hem affına ve hem de dervîşliğe yeniden kabûlüne mazhar olmuştur.

Mürşid huzûrunda irâdesini ortaya koyup ikrâr veren mürîd, mürşidine hiçbir konuda muhâlefet etmemelidir. İmâm Kuşeyrî sülûkünün başlangıcında şeyhe muhâlefet ve itirâzın mürîde çok zarar vereceğini söylemektedir. Çünkü başlangıç hâli mürîdin ömrünün tamamına şâmil olan hallerin keyfiyetine delildir. İbn Arabî ise şeyhin emrine imtisâlin hikmetini "Vaktini îmâr eden şeyhinin sana teklif ettiği şeydir" cümlesiyle îzâh eder.[12]

Hz. Yûnus dervîşliğin bu edebine âgâhtır:

Miskîn Yûnus aç gözüni Hazret'e urgıl yüzüni

Mürşid-i kâmil yolına kurbân olayın bir zamân[13]

nutkunda beyân ettiği üzere mürşidinin yolunda canını fedâ etmeyi istemektedir. Çünkü Allah dostları olan kâmiller, Hakk'ın kapısıdır.[14] Bu sebeple dervîşin vasıf ve hallerini anlattığı bir nutukta

Er elini aldunısa ere gönül virdünise

İkrârıla geldünise pes ere inkâr gerekmez[15]

sözleriyle, mürşide ikrâr veren dervîşleri münkir ve muhâlif olmamaları konusunda uyarır.

Bir mürşide bende olmanın maksadı nûr-ı Muhammediyye'yi idrâk ve Hakk'ı bulmak, vuslata ermektir.

9 Bir şâha kul olmak gerek hergiz ma'zûl olmaz
Bir işik yasdanmak gerek kimse elden almaz ola
Dîvân-ı İlâhiyat, s. 479.

10 *Ko beni yatağın dost işiginde*
Yiter bir el dahı almazam ayruk
Dîvân-ı İlâhiyat, s. 335.

11 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 21-22.

12 Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 525; İbn Arabî, Konuk, *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*, yay., s. 425.

13 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 426.

14 *Evliyâdur Hak kapusı Yûnus durur kapucısı*
Işkıla geldi bu yola ışkı idindi hem turak
Bk. *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 334.

15 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 426.

Erenlerden etek tutan menzil alup Hakk'a yiten

Muhammed nûrına batan ol dünyâya kalmayandur[16]

Yâni dervîş, seyrü sülûk ile fenâ fi'ş-şeyh ve fenâ fi'r-resûl ve fenâfillâh sırına erendir.

Dervîşin dizgini tevbedir

Sâlikler seyr ü sülûklerinde, bilgi bakımından derinleşmeleri ve kendisinden ayrılmanın mümkün olmadığı makam ve menzilleri kat ederler.[17] Tevbe bu makamların ilkidir.[18]

Yûnus özün yalvarırsan sıdk ile yola girersen

El alıp tevbe kılarsan mahrum kalmayasın gibi[19]

beytinde Hz. Yûnus, sıdk ile bu yola girip şeyh eteğinden tutarak tevbe edenlerin, sülûkün maksadından mahrum kalmayacaklarını ifâde eder. Yûnus'un "sıdk"ı şeyhe intisaba ve tevbeye öncelemesi, İbn Arabî'nin sıdkı müridin bütün bâtınî amellerinin önüne geçiren yaklaşımını hatırlatmaktadır. Endülüslü sûfî'ye göre, bir şeyh buluncaya kadar mürîdin yerine getirmesi gereken bâtınî beş ve zâhirî dört amel vardır. Bâtınî amellerin ilki ise sıdktır.[20]

Hz. Yûnus'a göre tevbe, dervîşlerin palhengi, yuları, dizginidir. Bu mânâda kendi nefsine hitap ile şöyle buyurur:

Yûnus var imdi tevbe kıl cân sendeyiken it amel

Âşıkısan kuşanı gör dervîşlerün palhengini[21]

Dervîş zâhiddir

Bir şeye karşı arzunun yitirilmesi anlamında zühd, sülûk makamlarından biridir. Avam için Allah'a yakınlaşma vesilesi olan zühd, sâlik için zorunlu olarak yapması gereken bir terk eylemidir.[22] Zühdün sûfîlerin meşrep ve tavırlarına göre çeşitli tanımları yapılmıştır. Umumi olarak zühd, dünyâ terki, ukbâ terki ve terki terk şeklinde bir derecelendirilmeyi içerir.

Yûnus'a göre dünyâyı terk ibâdetlerin başıdır. Mü'min olanın buna iman etmesi gerekir.[23] Dervîş, önce kendi nefsine zâhid olmalıdır.

16 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 314.

17 Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yay., 2005, s. 446.

18 Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 186.

19 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 544.

20 el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, s. 554.

21 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 495.

22 Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, Menâzilü's-sâirîn/ Tasavvufta Yüz Basamak, ter. Abdürrezzak Tek, Bursa: Emin Yay., 2017, s. 19.

23 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 444.

Dervîş oldur itden kaçar it besleyen kanlar içer

Kogıl hem it beslemegi it besleyen sekbân olur

Dünyâ seven dervîş degül dervîşligi olmaz kabûl

Dervîşlikden kaçanlarun hemân şeyhi şeytân olur[24]

buyuran Hz. Yunus, nefsi köpeğe benzetir ve tıpkı köpekten kaçar gibi nefisten kaçmayı dervişliğin şânından görür. Aksi takdirde sâlikin köpek bakıcısından farkı kalmayacaktır. İçinde dünyâ sevgisi olan her ne kadar dervîş gibi davransa da, bu sevgi onun dervişliğine mâni olacaktır. Bu sebeple Hz. Yûnus kendi özüne döner ve

Yûnus eger dervîşisen terk eyle küllî dünyâyı

Dünyâ eger Uçmagısa dervîşlere zindân olur[25]

buyurarak, dervişlik iddiasında isen tamamen dünyayı terk eyle der. Hz. Peygamber'in "Dünyâ mü'minin zindânıdır" hadîsini telmih ile dünyâ cennet gibi olsa da dervîş için zindandır.

Sûfîler nezdinde zühd sadece dünyâ terki değildir; cânı ve ukbâyı da terk gerekir. Bu meyânda Yûnus Emre şöyle buyurur:

Dervîşlik aslı cândan, geçdi iki cihândan

Haber virür sultândan bellüdür yad kuş degül[26]

Yâni dervîşliğin aslı cândan geçmek; iki cihana yani dünyâ ve âhirete dâir beklentileri de terketmektir. Bu hâle ulaşan dervîş Sultân'dan haberdârdır, O'ndan haber verir. Hz. Yûnus bu beyitte hakîkî dervîşi, yâbâni olmayan, tanıdık bir kuşa benzetir.

Sûfî metinlerinde zühdün kapsamına dâir yazılanlara muvafık olarak, Yûnus da şiirlerinde bildiklerinin terki, mal terki, senlik-benlik terki, cümle teşvîşin terki, ûd u edeb terki gibi muhtelif terk tavırlarından bahsetmektedir.[27] Ve nihâi olarak

Zühdile çok istedük hîç müyesser olmadı

Terk idüben küllîsin gümânı yagmâya virdük[28]

beytinde, zühdün maksada erişmek için yeterli olmadığını ve onu dahi terk ettiğini belirtir. Meselenin özü, mâsivâyı, Allah'dan gayrı her şeyi gönülden çıkarmaktır. Yunus'un dile ile söyleyecek olursak,

24 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 313.
25 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 314.
26 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 363.
27 Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Külliyâtı I: Yûnus Emre Dîvânı Tahlil*, İstanbul: MEB, 2005, s. 335.
28 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 346.

Dervîşlerün yolına sıdkıla gelen gelsün

Hak'dan özge nesneyi gönlinden süren gelsun[29]

Dervîş miskindir

Sükûnet kökünden türeyen Arapça miskîn kelimesi hiç veya yeteri kadar malı olmayan kimse, zelil, zayıf, fakîr anlamına gelmektedir.[30] Sufîlerin lisânında miskîn, sözlükteki olumsuz anlamının tersine, kök anlamındaki sükûnete yakınlaşarak olumlu bir mânâ kazanmıştır. Miskinlik Bursevî'ye göre fenâfillah ehlinin bir sıfatıdır.[31]

Yûnus Emre miskîn sıfatını kendisine isim edinmiştir.[32] Şiirlerinde mahlas olarak "dervîş Yûnus" kadar hatta daha fazla "miskin Yûnus"u kullanmıştır. Onun bu tercîhinde mensup olduğu Rifâiyye tarîkının[33] pîri Seyyid Ahmed Rifâî'nin fakr ve tevâzuyu, yolunun ayırdedici vasfı kılması etkili olmuş mudur? Bu soruya nutuklarından hareketle cevap vermek güçtür. Ancak seyr ü sülûkün tahalluk ve tahakkuka ilişkin bütün veçhelerini anlatımda miskinlik, onun nazarında dervîşliğe eş değer bir kavram olarak görünmektedir.

Yûnus Emre'nin nazarında miskinlik dervîşin sermayesidir:

Dervîş olan kişilerün miskînlikdür ser-mâyesi

Miskînlikden özge bize mâl u mülk ü şâr gerekmez[34]

Dervîşlik Hz. Peygamber'in iftihârı olan fakr yani yokluk yoludur. "Ben"inden vazgeçmeyen bu yola uzaktır. Dâvâ sahibi olmak ile dervişliği bir arada düşünemeyen Hz. Yûnus şöyle seslenir:

Miskin olugör bâri benlikden ırak yürü

Gönlünde benlik olan dervîşlikden ırakdır[35]

Geç benlik da'vâsından söyle sözün hâsından

Ol Allah korkusından benzi anun sarı gerek[36]

29 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 417.

30 Cengiz Kallek, "Miskin", *DİA* (2005), XXX, 183.

31 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı Tahlil*, s. 416.

32 Bk. *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 483.

33 Yûnus Emre'nin tarikatı hakkında muhtelif görüşler vardır. Kādirî, Mevlevî özellikle de Bektâşî tarîkı ile irtibatı kurulmaktadır. Ancak yeni yapılan bir araştırma, Hz. Yûnus'un Rifâiyye tarîkına mensubiyetini iddiâ etmektedir. Bk. Necdet Tosun, "Yûnus Emre Rifâî Hacı Bektaş Vefâî", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2013, c. XIV, sy. 31, s. 109-113.

34 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 323.

35 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 305.

36 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 345.

Benlik dâvâsı mârifet kapısına gelen ârifi bile yakalayabilir. Yûnus Emre bunu tecrübe etmiş olmalıdır. Bu defâ kendi nefsine hitap eder:

İy Yûnus ârifisen anladum bildüm dime

Tut miskînlik etegin âhir sana gerekdür[37]

Bu sebeple Hz. Yûnus bir zamanlar cân gözü görmez bir haldeyken, içi senlik ve benlik ile dolu iken miskînlik yâni yokluk yolunu tutarak ancak menzile ulaşmıştır:

Cânum bir gözsüz cânıdı içi tolu sen ben idi

Tutdum miskînlik etegin ben menzile yitdüm ahî[38]

Dervîşlik mânevî sultanlıktır. Sâlik fakr makamının bilgi ve ahlâkında derinleştiği nispette onun gönlü genişleyecektir.[39] Kendi benliğinden kurtulan sâlik, Hakk'ın sıfatları ile sıfatlanarak ahlâklı bir insan olacaktır. Nitekim Hz. Yûnus,

Adumuz miskîndür bizüm düşmânumuz kimdür bizüm

Biz kimseye kîn tutmazuz kamu âlem yârdur bize

beytinde, fakr haline ulaşan dervîşin bütün âlemle dost, kin ve düşmanlıktan âzâde olduğunu beyân eder.[40] Dünyanın şerrinden emin olmak için de kibir ve kin gibi kötü huyları terketmek gerekir.[41]

Yine Yûnus'un ifâdeleriyle

Âşık kişi miskîn olur yol içinde teslîm olur

Kim n'iderse boyun bura çâre yok gönül yıkmağa[42]

Teslimiyet hâli ile kendisinin bir hiç olduğunu idrâk eden sâlikin diğer insanlara karşı tavrı eyvallâhtır. Her ne olursa olsun onun artık gönül kırması mümkün olmayacaktır. Dervîşlere hâs bu yüksek erdemi Hz. Yûnus başka bir nutkunda şöyle tarif eder:

Dervîş gönülsüz gerekdür sögene dilsüz gerekdür

Dögene elsüz gerekdür halka berâber gerekmez[43]

37 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 305.

38 Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Yorumları/ İşidin Ey Yârenler*, İstanbul: H Yay., 2015, s. 436.

39 *Dervîşlige kadem uran her ma'nîde sultân olur*
Dervîş niçe miskîn ise anun gönli mekân olur
Bk. *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 313.

40 Bk. *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 483.

41 D*ilerisen bu dünyenün şerrinden olasın emîn*
Terk eyle bu kibr ü kîni hırkaya gir dervîş yüri
Bk. *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 526.

42 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 248.

43 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 322.

Kulun mahlukatla dirlik içinde yaşamasının önündeki en büyük engellerden olan kin ve kibir illeti yokluk hâli ile ortadan kalkar.[44] Çünkü Yûnus'a göre bütün günahları temizleyen miskînliktir.[45]

Dervîş âşıktır

Yûnus'a göre dervîş Hak âşığıdır. Bu sebeple o kendisinden dervîş, miskîn olarak bahsettiği gibi "âşık Yûnus" olarak da bahseder. Çünkü Hz. Yûnus aşkı hakîki bir aşıktan zevketmiştir. Aşk ile Allah dostluğuna ermiş bir dosttan, yâni Tapduk Emre'den. İsmini zikretmeden şeyhinin hakîkî bir dervîş olduğunu beyân ederken, dolaylı yoldan kendisine mahsus bir deyiş, "dünyâ dervîşi" ifâdesi ile sahte dervîşleri eleştirir. Bunu kendisinden okuyalım:

Biz ol ışk bâdesini ol dost elinden içdük

Bize ol kadeh sunan dünyâ dervîşi degül[46]

Sâlik ancak aşk ile dervîş olur. Yukarıda Yûnus'un miskînliği dervîşlik yolunun sermâyesi ilân ettiğini belirtmiştik. Aşağıdaki beytinde kendisine vehim, vesvese ve korkuları bırakmayı söyler. Er olmaya aday kişi için aşkın lüzumunu vurgulamak ile aşkın da bu yolun sermâyesi olduğunu imâ etmektedir:

Geç Yûnus endîşeden ne gerek bu pîşeden

Ere ışk gerek önden, andan dervîşe benzer[47]

Hz. Yûnus dervîşliğe özendirir ve dâvet eder. Ancak bu yola aşk ile gelmek gerekir:

Bu dervîşlik yolına ışkıla gelen gelsün

Ya dervîşlik neydügin bir zerre tuyan gelsün[48]

Aşksız derviş olunamayacağı gibi aşktan nasipsizler de dervîşin halini anlayamayacaktır:

Dervîş olan kişiler deli olagan olur

Işk neydügin bilmeyen ana gülegen olur[49]

Hz. Yûnus dervîşleri her türlü üzüntü, sıkıntı, zorluk kısacası derde âşinâ bir zümre olarak görür.[50] Çünkü aşk berâberinde derdi getirir. Dolayısıyla sabretmek gerekir; aksi takdirde dervîşin yolculuğu inkıtâya uğrar:

44 Bk. *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 291.

45 *Bu kamu günâhlarun yuyan miskînligimiş*
Var Yûnus sen miskîn ol gel tama'un yayın yas
Bk. *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 328.

46 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 361.

47 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 293.

48 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 416.

49 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 313.

50 *Dânışman oldı geldi okıdugında buldı*
Ehl-i derd dervîşlere cânı karışgan olur
Bk. *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 287.

Âh bu ışkun eseri her kime ugrarısa

Derdine sabretmeyen yolda kalagan olur[51]

Aşkın çileli yolu dervîşleri Hakk'ın dostluğuna götürür; fenâya ulaştırır. Aşk bunun içindir. Bunu şöyle ifade eder âşık Yûnus:

Dervîşler Hakk'un dostı cânlarıdur Hak mesti

Işk şem'ini yakdılar pervâne olan gelsün[52]

Dervîş melâmîdir

Yûnus miskînliği, âşıklığı tecrübe ettiği gibi melâmeti de zevketmiştir. Bunun için

Benem bugün harâbât u melâmet

Benem ol yüriyen seyrân içinde[53]

buyurur. Ona göre dervîş âşık olduğu gibi, âşık da melâmîdir.[54] Melâmet ehlinin en bâriz husûsiyeti Allah tarafından sevilmek, Allah'ı sevmek, O'nun yolunda nefisle mücâhede etmek ve bu mücâhede sırasında kendisini kınayanların kınamasından korkmamaktır.[55] Hz. Yûnus dervîşlik yolunda melâmet tecrübesini şöyle anlatır:

Âr-nâmusı bırakdum

Külümi suya atdum

Dervîşlige el katdum

Allah görelüm n'eyler[56]

Çünkü dervîş için Hak nazarında makbûliyet mühimdir, halk nazarında değil.

Ben dervîşem diyen kişi iş bu yola âr gerekmez

Dervîş olan kişilerün gönli gendür tar gerekmez[57]

beytiyle Hz. Yûnus, dervişliğe soyunan kişinin, ar namus şişesini taşa çaldıktan sonra gelebilecek kınamalara karşı gönlünü geniş tutmasını öğütler.

İlk dönem melâmî büyüklerinden Ebû Hafs el-Haddâd melâmet ehlinden bahisle "İnsanlar zâhirlerine bakarak onları kınamışlardır, bâtınlarına dâir bilgilerinden dolayı da onlar kendilerini

51 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 287.

52 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 417.

53 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 483.

54 *Yârenlerüm eydürler âşık melâmet gerek*
Geldi benüm başuma ol söz yirinceyimiş
Bk. *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 331.

55 Nihat Azamat, "Melâmet", *DİA*, (Ankara 2004), XXIX, 24.

56 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 297.

57 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 322.

kınamışlardır" demektedir. Başkalarının kınamasından çekinmeyen Hz. Yûnus, kendisini ciddî mânâda tenkîde tutmaktadır. Başından sonuna melâmet vurgusu taşıyan on beyitlik bir nutkunun dokuzuncu beyti şöyledir:

Taşum dervîş içüm boş dilüm tatlu sözüm hoş

İllâ ben itdügümi dînin degşüren itmez[58]

Dervîş gibi giyinip onlar gibi davrandığı halde bâtınının buna uymadığından şikayetçidir Yûnus Emre. Bu sebeple kendisini dininden dönen mürtetten bile daha aşağıda görmektedir.

İy dervîş diyen bana nem durur dervîş benüm

Dervîşlik yaylasında hareketüm kış benüm[59]

Yukarıdaki beyitlerden melâmetin başkalarının kınamasından çekinmemek, zâhirî ve batınî kendi kusurları ile meşgul olmayı gerektiren bir tavır olduğu hususunda Hz. Yûnus, selefleri ile hem fikirdir. Bu tavrın ahlâkî neticesi diğer insanların kusurlarını görmemektir. Bu sebeple Hz. Yûnus şöyle der:

Göziyle gördügini örte etegiyile

Bu yol key ince yoldur, yüregi döyen gelsün[60]

Melâmetin amacı, riyâ ile mücâdele ederek ihlâsa ulaşmaktır. İşte bu sebeple Hz. Yûnus şöyle buyurur:

Hele biz iş bu yola gelmedük riyâyıla

Bu melâmetlik tonın bizümle geyen gelsün[61]

Melâmet donunu sûfî hırka ve tâcına tercih etmiş görünür:

Dervîşlik didükleri hırkayıla tâc degül

Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc degül[62]

Hz. Yûnus'un ihlâs makamının yüceliğini ifâde etmek üzere kullandığı en çarpıcı mazmûnlardan biri "gönli dervîş eylemek" veya "içi dervîş eylemek"tir.[63]

İçini derviş eylemeyenler, bu yolda samîmi ve muhlis olamayanlar Hz. Yûnus'a göre maksûda eremeyecek, âhirette ruyetullâha nâil olamayacaktır:

58 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 326.

59 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 408.

60 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 416.

61 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 436.

62 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 359.

63 *Miskîn Yûnus dir çagırur âşıkıyam miskînlerün*
Dervîş degülise taşum içümi dervîş eyleyem
Bk. *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 326.

Ben dervîşin diyenler yalan da'vî kılanlar

Yarın Hak dîdârını görmeyiser göz ile[64]

Dervîşin etrafında dört kapı vardır:

Yûnus Emre muhtemelen sülûkünün başlangıcında, dervîşlerin ecesi, ulusu olarak nitelediği Tapduk Emre'den mânevî yolculuğun keyfiyetini öğrenmek istemiş ve bunu soru olarak yöneltmiştir. Akabinde aldığı cevâbı 14 beyitlik nutkunda, kendisinden sonraki sâliklere mîras olarak bırakmıştır. Dört kapı ile sembolize edilmiş sülûkün mertebeleri şerîat, tarîkat, mârifet, hakîkattir. Hz. Yûnus dört kapıyı bildirdikten sonra bunların keyfiyetini beyân eder:

Bu şerî'at güç olur tarîkat yokuş olur

Ma'rifet sarplık durur hakîkatdür yücesi[65]

Yûnus sülûk yolundaki sâlikin, geçtiği her bir makamın gereği olan mükellefiyet ve sorumlulukların bir sonraki makamda bitmediğini ve bunun devamlılık arzettiğini imâ eder:

Dervîşün dört yanında dört ulu kapu gerek

Kancaru bakarısa gündüz ola gicesi

Şerîat, tarîkat, mârifet sâliki çevreleyen kapılardır. O bunların hangisine bakıp girerse gecesi gündüz olur.[66]

Bu makamların yükümlülüklerini ifâ eden dervişe, dünyâ ve âhiretin hakîkatleri açılacaktır.

Ana iren dervîşe iki cihân keşf olur

Anun sıfatın öger ol hocalar hocası[67]

Yunus'a göre bu mertebeye eren dervişîn meddâhı artık "hocalar hocası" yâni Hz. Allah'tır.

Derviş tevhîd ehlidir:

Yûnus Emre'ye göre nefsinden fâni olan dervişler tevhîd ile dirilirler:

Dervîş olan kişiler aceb nite dirile

Yol takazası budur bir ola her birile[68]

Mânevî yolculuğun gereği dervişler, bir olan ile bir olmalıdır. İşte o zaman sen ben kalkar, cümle âlem bir görünür:

64 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 485.
65 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 496.
66 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 496.
67 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 496.
68 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 463.

Yûnus eydür bu ışk geldi ölmiş cânum diri kıldı

Sen ben dimek dilden kaldı göricegez dervîşleri[69]

Dervîşlik yolu kıldan ince kılıçtan keskincedir:

Dervîşlik yolunun güçlük ve meşakkatini anlatmak üzere Hz. Yûnus teşbîh sanatına başvurur. Bunlardan ilki, dervişliğin, elinden şerbeti bırakıp zehir içmeye benzetilmesidir:

Gel iy dervîşlik isteyen eydem sana n'itmek gerek

Şerbetleri elden koyup aguyı nûş itmek gerek[70]

Bu sebeple tahammül edebilecek olan bu yola girmelidir:

Dervîşlik bir lokmadur yirile gökden ulu

Bu azâmet lokmayı yudup sinüren gelsün[71]

Yine Hz. Yûnus, dervîşin hayatını, dervîş olarak yaşamayı sırat üzerinde yürümeğe benzetir. Onun hesabı çok inceden görülür.

Dervîşlik dirligi Sırât üzredür

Hisâbı itdiler zerre-i miskâl[72]

Dervîşlik yolunun güçlüğünü ifâde sadedinde XX. asrın kâmil mürşidlerinden Sıddık Safer el-Muhibbî el-Cerrâhî, "Yüz defa dünyaya getirseler beni, ne olmak istersin diye sorsalar, derviş olmak isterim. Ama olabilmenin de imkânı yok gibi. Bizimki dervişlik değil, dervişleri taklît etmektir. Hakîkat böyle." demektedir. Yine "Bizden derviş değil keşiş bile olmaz" sözleri aynı mânâyı dile getirmektedir.[73]

Dervîşler tasarruf sahibi ve kerâmet ehlidir:

Dervîşler gönli safâ hükm ider Kâf'dan Kâf'a

İy niçe selâtînler zebûnı dervîşlerü[74]

Devletlüler sever bizi her dem sorar hâlümüzi

Kördür münkirlerün gözi görmeyiser dervîşleri[75]

69 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 515.
70 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 344.
71 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 417.
72 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 355.
73 *Geydim Hırkayı/ Safer Efendi'nin Sohbetleri*, haz. Adalet Çakır, İstanbul: Dergâh Yay., 2018, s. 136, 141.
74 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 310.
75 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 515.

Hz. Yûnus bu iki farklı beyitte dervîşlerin hem kevnî ve hem de ilmi kerametini anlatır. Tasarrufları, hâkimiyetleri Kaf dağından Kaf dağına ulaşan dervişlerin hallerindeki üstünlük, dünya saltanatına sahip sultanları evliyâ kapısına bende etmiştir. Ancak dervîşlerin din algısını, dînî yaşama biçimini inkâr eden kişilerin gözü dervîşleri görmez. Bu mânâdaki bir başka çarpıcı nutku şudur:

Dervîş okı ırak atar hey dimedin câna batar

Gâfil olma yiter tutar hor görmegil dervîşleri[76]

Dervîşleri incitmemek gerekir.

Hz. Yûnus sahip oldukları yüksek meziyetlerinden dolayı ve mahlûkattan istiğnâ ile Hakk'ın fakiri olmuş dervîşlere karşı muâmele usûlünü de beyân eder:

Dînün îmânun varısa hor görmegil dervîşleri

Cümle âlem müştâk durur görmeklige dervîşleri

Yûnus'a göre iman sahibi kişi, dervişleri hor göremez. Çünkü sadece insanlar değil bütün âlem onları görmeği arzular. Gökteki ay ve güneş dervîşlerin sohbetini özler; melekler ise dervişleri anarlar. Hristiyanlar onların huzuruna gelirler, iktidar sahipleri onlara meftûndurlar. Dağlar, taşlar dervîşleri görmek için âdetâ secde etmektedirler. Hattâ Hz. Yûnus, Hz. Peygamber'in şefâatine nâil olmayı dervişlere hüsn-i muameleye bağlamıştır.[77]

Dervîşlere karşı bu yüksek teveccühün bir sebebi Yûnus Emre'ye göre, duâlarının makbûl olmasıdır.[78] Dervîşlerin işine müdâhil olanın sonu nedamettir.[79]

Dervîşlik anlatılamaz

Dervîşlik yolu ve dervîş hakkında doğrudan veya teşbih ve semboller yolu ile pek çok şey söylemiş olmasına rağmen Hz. Yûnus, bunlar yazıya dökülse yine de anlaşılamayacağı kanaatindedir:

Bu dervîşlik berâtın okımadı müftîler

Kim ne biliser bunı bir acâyib varakdur[80]

Dervîşlerin hâlini vasfetmekte acziyete düştüğünü ikrâr eden Hz. Yûnus:

Miskîn Yûnus n'eylesün niçe bir şerh eylesün

Âşıkdur kul söylesün vasfını dervîşlerün[81]

76 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 515.
77 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 514.
78 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 313.
79 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 288.
80 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 304.
81 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 350.

beytinde sözü âşıklara bırakır.

Dervîş bilür dervîşi Hak yolına turmışı

Dervîşler hümâ kuşı çaylak u baykuş degül[82]

nutkunda daha doğrudan, onların hâlini ancak onlar gibi olanların bileceğini söyler. Çünkü dervîşler hümâ kuşuna benzerler, çaylak ve baykuş gibi lâşeye tenezzül etmezler. Alçaktan değil yüksektenuçarlar.[83]

Yûnus Emre'nin *Divân*'nından bizzât "dervîş" ibâresini takip ederek bir dervîş tanımına ulaşmaya çalıştık. Sadece bu isim çerçevesinde Hz. Yûnus'un çizdiği profil, seyr ü sülûkün her hangi bir aşamasındaki sâlik profilinin çok ötesindedir. Yûnus'un anlattığı dervîş, bir tarîkate mensup, belirli bir kisveyi giyen bir sûfî tipolojisinden ziyâde, mânâ cihetinden kâmil bir şahsiyetin resmidir. Sûfî şâirimizin dervîşe eş ya da yakın mânâda kullandığı âşık, miskin isimlerini de dikkate aldığımızda Hz. Yûnus'un *Divân*'ınındaki bütün nutuklarının, dervişlik yolunu tarif ettiğini ve dervîşin tahakkuk ve tahalluk bakımından vasıflarını dile getirdiğini söyleyebiliriz.

82 *Dîvân-ı İlâhiyat*, s. 363.

83 Tatcı, *Yûnus Emre Yorumları*, s. 405.

KAYNAKÇA

Azamat, Nihat, "Melâmet", DİA, (Ankara 2004), XXIX, 24-25.

Bursevî, İ. Hakkı, *Ferahu'r-rûh / Şerhu'l-Muhammediyye*, İstanbul: Hacı Muharrem Efendi mat., 1294, I.

Uludağ, Süleyman, "Sülûk", *DİA*, XXXVIII, 127-28.

Tahralı, Mustafa, "Yûnus Emre'nin Şiirlerinde Tasavvufî Mefhumların Akisleri", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sy. 1, (Ocak 1992), s. 11-20.

Kuşeyrî, Abdülkerim *Risâle/ Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yay. 1978.

İbn Arabî, Ahmed Avni Konuk, *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*, yay. haz. Mustafa Tahralı, İstanbul: İz Yay., 2001.

Suad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yay., 2005.

Geydim Hırkayı/ Safer Efendi'nin Sohbetleri, haz. Adalet Çakır, İstanbul: Dergâh Yay., 2018.

el-Herevî, Hâce Abdullah el-Ensârî, *Menâzilü's-sâirîn/ Tasavvufta Yüz Basamak*, ter. Abdürrezzak Tek, Bursa: Emin Yay., 2017.

Tatcı, Mustafa, *Yûnus Emre Külliyâtı I: Yûnus Emre Dîvânı Tahlil*, İstanbul: MEB, 2005.

Tatcı, Mustafa, *Yûnus Emre Yorumları/ İşidin Ey Yârenler*, İstanbul: H Yay., 2015.

Yûnus Emre, *Dîvân-ı İlâhiyat*, hz. Mustafa Tatcı, İstanbul: H Yay., 2014.

Cengiz Kallek, "Miskin", *DİA* (2005), XXX, 183.

Tosun, Necdet, "Yûnus Emre Rifâî Hacı Bektaş Vefâî", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2013*, c. XIV, sy. 31, s. 109-115.

YÛNUS EMRE'DE KİBİR-TEVAZU MÜCADELESİ

Prof. Dr. Cem TUNA*

Giriş

Yunus Emre'nin bilinen iki eseri divan ve *Risâletü'n-Nushiyye'*dir. *Risâletü'n-Nushiyye,* tasavvuf yolcularına ve okuyuculara yönelik bir eğitim kitabı olarak değerlendirilebilir[1]. Eğitimin amaçları arasında kişilikli bireyler, iyi insan yetiştirmek yer almaktadır[2]. Yunus Emre eserinde özde ideal insanın diğer deyişle insân-ı kâmilin (olgun insan) inşasını kendine amaç edinir. Buna göre insanın içinde iki büyük güç sürekli mücadele halindedir. İki gücün birincisi gönül, ikincisi ise nefistir. Gönül toprak ve su kaynaklı olup rahmânîdir. Nefis ise ateş ve hava kaynaklı olup şeytânîdir. Gönül insanın iç dünyasının tamamı olup tevazu, kanaat, sabır, doğruluk, iyilik, yardımlaşma gibi iyi duygularla donatılmıştır. Nefis tamah, kibir, acelecilik, fitne, haset, kin, iftira gibi birçok olumsuz ve kötü özellik ile gönlü işgal edip cânı elde etmek amacındadır[3]. Bu mücadelede akıl önemli bir yere sahiptir. Akıl insanı duygu ve düşünce boyutunda yönetir, arayış yolculuğuna rehberlik eder[4]. Yunus Emre'nin kibir destanını/hikâyesini o dönem insan, öğrenci ve okuyucusunun anlayabileceği, müritlerinin seviyelerine en uygun dili kullanmıştır[5].

Kibir sözcük olarak kendini büyük görme, büyüklenme, başkalarını küçük görme anlamlarına gelmektedir. Kur'an'da yasaklanmış, kibirli kimseleri Allah'ın sevmediği belirtilmiştir[6]. Kibirli kimse ruhen sağlıklı bir yapıya sahip değildir. Kibirli olmak; paranoid ve narsisistik bir kişilik bozukluğudur[7]. Ben merkezci, kibirli bir düşünce ve davranış yapısını, diğer insanlara karşı düşüncesiz davranışları, empati eksikliğini ve hayranlar edinmeye aşırı ihtiyaç duyma durumlarını içerir. Narsist kişinin bu düşünce ve davranış biçimleri, iş, arkadaşlık, aile ve aşk ilişkilerinde, yani kısaca yaşamlarının her alanında kendini gösterir. Suçu başkalarında bulma eğilimindedir.

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Recep Tayyip Erdogan University, Education Faculty, Department of Educational Sciences, Rize/ TURKEY, cem.topsakal@erdogan.edu.tr, orcıd.org/ 0000-0002-6846-8676

1 Ziya Avşar, *Nasihatler Kitabı*, (Ankara: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, 2013), 16.

2 Emine Akyüz, *Çocuk Hukuku*, (Ankara: PegemA Yayınları, 2020), 390.

3 Yusuf Yıldırım, *Risaletü'n-Nushiyye ve Divan- ı Yunus Emre Karaman Nüshası*, (İstanbul: Duru Bulgur Yayınları, 2017), 67-69.

4 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divan-ı İlahiyat*, (İstanbul: H Yayınları, 2014), 557 vd.

5 Avşar, *Nasihatler Kitabı*, 16; Yahya Akyüz, (2020). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2020*. Ankara: PegemA Yayınları, 2020, 56.

6 Mehmet Canbulat, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), ''Kibir'', 380.

7 Özcan Köknel, *Günlük Hayatta Ruh Sağlığı*, (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999), 263-268.

En ufak eleştirileri, algı farklarını veya anlaşmazlıkları, kişisel saldırılar olarak gördükleri için son derece büyük tepki verirler[8]. Çağımızın en önemli sorunlarından biri olarak karşımıza çıkar.

Tevazu sözcük anlamı olarak alçak gönüllü olmak, kişinin nefsini Hakk'ın huzurunda kulluk mevkiine koyması, insanlara karşı kibirli ve gururlu olmaması demektir. Allah'ın iyi kullarından söz eden bir ayette en başta tevazu erdemine işaret edilir. İnsanların kendilerini üstün görmelerinin yanlışlığına dikkat çekilen başka bir ayette, takva (Allah'a karşı sorumluluk bilinci) övülmüştür. Hz. Peygamber de hem kendisi insanlara karşı mütevazı davranmış Hem de müminleri mütevazı olmaya çağırmıştır[9].

Tevazu diğer bir deyişle alçak gönüllülük, temel insani değerler arasındadır. Alçak gönüllülük *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar)* öğretim programında yer alır. İlkokul ve ortaokulda öğrencilere bir değer olarak alçak gönüllülük eğitimi verilmektedir[10].

Bu çalışmada Yunus Emre'nin *Risaletü'n-Nushiyye* adlı eserinde kibir tevazu mücadelesi incelenmiştir. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden dokuman incelemesine dayalıdır. Araştırma soruları olarak:

1. Eserde kibrin tanımı ve özellikleri nelerdir?

2. Kibirli olmanın sonuçları nelerdir?

3. Kibirle nasıl mücadele edilebilir?

4. Kibir-Tevazu mücadelesi nasıl olur?

5. Kibir-Tevazu mücadelesinin sonuçları nasıl olur?

sorulmuştur.

1. Kibrin Tanımı ve Özellikleri

Yunus Emre'ye göre kibir, insanda iyi ve kötü güçlerin savaşında kötü güçlerden biridir. Kibir eşkıyaya benzer, yaptığı iş insana kötülüktür. Nasıl ki, eşkıyalar suç işleyerek yasalar önünde suçlu durumuna düşerse, kibir de büyüklenerek, başkalarını küçük görerek ahlak kuralını çiğner ve toplum önünde olumsuz bir kişi olur. Kibir olumsuz bir kişilik özelliği olarak herkes tarafından bilinir. Kibirli kişi toplum içinde sadece kendini beğenir.

Özinden özge kimseyi beğenmez

Yüce yerde turur aşağa inmez[11]

Benlik davası gütmek, kendini üstün görmek doğru değildir. Kibre uyan Hak ve hakikatten ayrı düşer. Çünkü insan kendini üstün, başkalarını düşük görür ki bu gerçek değildir. Allah kibirli

8 Yaşantı Psikoloji (YP), ''Narsistik Kişilik Bozukluğu Nedir?'', (Erişim: 12 Ağustos, 2021); Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı,* (İstanbul: Say Dağıtım, 2.Baskı, 1989), 288-289.

9 Canbulat, ''Tevazu'', 657.

10 Milli Eğitim Bakanlığı (TC MEB), (Erişim: 09 Mayıs 2021), ''Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı''.

11 Mustafa, Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, (İstanbul: H yayınları, 2020), 91.

kişileri sevmez[12], bu nedenle de Hak'tan ayrı düşer. Kibre uyan İslam'ın esaslarını, emirlerini yerine getirmeyi ihmal eder, günah işler, inat eder ve tövbe etmediği takdirde imanını kaybeder. Kibirli kişiler dünya imtihanını da bu şekilde geçemeyerek kaybedenlerden olur. İtilir, kakılır, sürüklenir[13], ayaklar altına alınır ve cehenneme atılır[14].

Tekebbür olmagıl kim sögülesin

Sürükmüşler bile hem birikesin[15]

2. Mücadele

Tevazu sahibi olanlar ellerinde var olan nimetlere şükrederler. İnsanın gözü yüksek makamlarda olmamalı ve insanlara hizmet etme basamağı gözetilmelidir. Yaratılanı Yaratandan ötürü hoş görmek ve yaratılanlara hizmet etmek tevazu sahiplerinin işidir. Kendini beğenmeyip, kibirle yoldaş olmamalı ve mücadele edilmelidir.

Sakıngıl olmagıl kibr ile yoldaş

Kibir kandayısa anunla savaş[16]

Yunus Emre burada önemli bir konu üzerinde durur: Mücadele. Kibir, kendini beğenme, kendini üstün görme duygusu her insanda olabilir. Önemli olan bunun farkına varmak ve bu duygu ile mücadele etmektir. İnsanın kendini tanıması ve kötü duygularından arınması için mücadele edilmesi gerekir. Bu mücadeleye vakit geçirmeden hemen başlanmalı, gecikmemelidir. Ölüm gelmeden kibir yok edilmeli, bu durumdan kurtulunmalıdır. Kibir konusunda dini hükümlere, İslam'ın, Kur 'anın dediğine uyulmalıdır[17].

Kibir boş düşüncedir, bunlarla oyalanmak doğru değildir. Tekebbürün mesleği kibirlenmektir, düşüncesi hamdır. Kibir, kin, riya gibi huylar terbiye edilmelidir[18]. Kibri iş edinmemelidir, bunun faydası yoktur aksine zararı vardır. Kibrini yenen hünerli insanlar aranılmalıdır. Onlarla doğruya, hakikate ve Hakka varılır.

Hüner gözle hüner ere iresin

Er ile varasın dostı göresin[19]

12 *Diyanet İşleri Meali Yeni* , (Erişim 15 Ağustos 2021), Nisa, 4/36. ''*Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez"*.

13 *Kur'an Yolu,* (Erişim 15 Ağustos 2021)*,* Nisa, 4/172 ''Büyüklenerek O'na kulluktan geri duranların hepsini Allah, yakında huzuruna toplayacaktır''.

14 *Kur'an Yolu,* (Erişim 15 Ağustos 2021)*,* Nisa, 4/173 ''Kulluğundan yüz çevirenlere ve kibirlenenlere gelince, onlara acı bir şekilde azap edecektir; bunlar kendileri için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulabileceklerdir''.

15 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 93.

16 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 95.

17 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 97-98.

18 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 98.

19 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 99.

Yunus Emre burada arkadaş, öğretmen, hoca desteği üzerinde durmaktadır. 'Üzüm üzüme baka baka kararır' atasözü gereği huyu güzel olanları aramak, bulmak ve onlarla dostluk kurmak kibir mücadelesinde önemli bir yoldur. Eğitimde öğrenme yollarından biri model alarak öğrenmedir. İnsanın kibrini yenmesi ve alçak gönüllü olması için olumlu modellere ihtiyacı vardır. Elbette zaman içinde kibri yenen örnek insan olur.

Yunus Emre sınıf yönetiminde istenmeyen davranışların önlenmesinde bir ilkeyi ileri sürer: Sorunun kaynağına inme[20]. Kibrin nedeni nedir? Kibri kim oluşturur? Düşmanı, dostuna öfkeleneni tanımak gerekir. İnsan hangi durumda, hangi konumda kibrin ortaya çıktığını düşünmelidir. Kibir, insanın iç dünyasında iyi kaynaktan mı yoksa kötü kaynaktan mı ortaya çıkmaktadır? Bir diğer deyişle Rahmani midir yoksa nefsani midir? Bu önemli soruyu düşünerek, araştırarak çözüme ulaşmalıdır. Vakit nakittir, zaman yönetimi[21] çok önemlidir. Bu yolda gafil olmak iyi değildir. Bu işi uzatmadan mücadeleye başlanılmalıdır.

Eyü olmaya bu yolda gafıllık

Uzatmagıl işün var bunca yıllık[22]

3. Durum Saptaması

Yunus Emre bu aşamada yeniden kibir sahibi kimselerin özellikleri üzerinde durur. Kibirli olan kimseler toplum içinde bilinir, tanınır ve sevilmez. Kibirli kişilerin gönülleri temiz olmadığı için gönülden dosta ulaşması söz konusu değildir. O, sürekli dünya işi ile uğraşır, Hakkı düşünmez. Oysa dünya işi bitmez, insan oyalanır, bir gün ecel gelir. İnsanın en önemli sermayesi ömür biter, arzular bitmez[23]. Günümüzde söylenen bir güzel sözde olduğu gibi: 'Mal sahibi, mülk sahibi, Hani bunun ilk sahibi, Mal da yalan, mülk de yalan, Var biraz da sen oyalan'[24]. İnsan geçici dünyada kalıcı gibi yaşam sürmek istemektedir.

Kibir insanın yaratılış amacını[25] unutturur, hayatı alt üst eder. İnsanın yaratılış amacı Allah'a kulluk etmektir. Kibir, insanın kulluğunu yerine getirmeye engel olur. İnsan hakikati düşünmediğinden kul olma gerçeğine eremez ve bunun gereğini yerine getiremez, yaşamı İslami çizgide gitmez.

20 Hüseyin Başar, *Sınıf Yönetimi*, (Ankara: Anı Yayıncılık, 2014), 197.

21 Eğitimde zaman herkese eşit dağıtılmış bir kaynaktır, geri döndürülemez, biriktirilemez, kiralanamaz, satın ve ödünç alınamaz (Turan Akman Erkılılıç, ''Zaman Yönetimi'', *Etkili Sınıf Yönetimi,* ed. Hüseyin Kıran- Kazım Çelik, (Ankara: Anı Yayıncılık), 2016, 126).

22 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 102.

23 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 102-104.

24 Diyanet TV, ''5 Ağustos 2015'', Erişim: 11 Ağustos 2021, https://twitter.com/diyanettv/status/628905828989435904.

25 *Kur'an Yolu,* (Erişim 15 Ağustos 2021), Zariyat, 56, ''Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım''.

Diriğa sen seni hiç bilmedin

Niçe kulsın ki kulluk kılmadın[26]

İnsan kul ise, kibirlinin kulluğu nerededir? Kul olan kişinin ameli görülür, dinin emirlerini yerine getirir, iyilik yapar, sevaba girer. Yunus Emre çok güzel bir tasvirde bulunur: Kibirli kişi, ne akıllı ne delidir, ne diri ne ölüdür. Çünkü akıllı kişi dini emirleri yerine getirir, kibirli kişi bunu tam yerine getirmediği için akıllı sayılamaz. Deli kişi ise dini sorumluluktan muaftır, kibirli kişi deli sayılamadığı için dini sorumluluktan muaf değildir. Aynı şekilde şirk ve şüpheden dolayı içi huzuru yoktur. Bu nedenle ne tam diri bir insan gibi yaşayabilir ne de ölü olarak kabul edilebilir[27]. Ömür denilen sermaye ise gün gün tükenmektedir. Dünya hayatı bir oyun, eğlenceden ibarettir[28] ve dünya hayatı sonsuz olan ahiret hayatına göre çok kısadır. O halde yapılacak şey, ömür sona ermeden kibirli olanların uyanması, bu konuda bilinçlenmesidir. Yunus Emre burada çok önemli bir tespitte bulunur: Kibir bir tuzaktır, tuzağa tutulmamak gerekir. Dünya hayatı bir oyun olarak ifade edildiğinde, bu oyunu güzel bir şekilde oynamak, hızlı düşünerek, acele ederek eldeki sermayeyi kaybetmemek gerekmektedir. Kibir tuzağı insanın elindeki sermayeden eder ve oyunu kaybettirir.

Katı çapüklik it utulmayasın

Kibir duzağına dutulmayasın[29]

Dünya imtihanını kaybeden, kulluk sınavını veremeyen kibirlinin yeri cehennemde bir vadi olan siccin içindedir[30]. Kibirliler din dairesi içinde değildir çünkü İslam dini kibri tasvip etmez. İnsanda ortaya çıkan kötü huylardan biri olarak kabul eder. Kibirli olan sevaba değil günaha girer.

Buraya kadar kibir ve kibirli insan ile ilgili durum saptamasından sonra bu noktada akıldan yardım istenebilir[31]. Yunus Emre kişileştirme yaparak aklı adaletli ve ulu bir kişi olarak tasvir eder. Akıl, çaresizlere çare olur, ümitsizlere ümit olur. Akla uyulursa mutluluk bulunur, mutlu yaşanır.

26 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 103.

27 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 103-104.

28 *Kur'an Yolu,* (Erişim 15 Ağustos 2021), Ankebut, 64, ‘’Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi! ‘’; *Kur'an Yolu,* (Erişim 15 Ağustos 2021), En'am, 32, ‘‘Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttaki olanlar için şüphesiz ki âhiret yurdu daha hayırlıdır. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?’’.

29 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 105.

30 *Kur'an Yolu,* (Erişim 15 Ağustos 2021), Nahl, 16/29, “İçinde ebedî olarak kalacağınız cehennemin kapılarından girin!” Ululuk taslayanların yeri ne kötü!’’.

31 Kur'an-Kerimin değişik ayetlerinde akletme, düşünme tavsiye edilir. Örneğin *Kur'an Yolu,* (Erişim 15 Ağustos 2021), Bakara/44, ‘‘Hiç aklınızı çalıştırmıyor musunuz?’’.

Seni dürlü beladan kurtara akl

Saadet yoldaşın oldı ay u yıl[32]

Dünya hayatında imtihandan geçen insan, bir takım problemlerle karşılaşır, onu sorunlar yumağı sarar. Bu konuda düşünür, akla başvurur, aklını kullanabilirse karmaşık problemleri çözebilir. Aklını güzel bir biçimde kullanan sadece bir sefer değil ömür boyu rahat eder.

4. Çözüm

Yunus Emre kişileştirme sanatını kullanır, kibir gözleri yaşlı, aklın önüne utanarak gelir. Sıkıntılıdır, yolu göremez, selam vermeyi bile unutur. Ömrünü nefse esir olarak geçirmiş, gelişme göstermemiştir. Akıl, kibre çarenin tevazu olduğunu söyler:

İşit imdi akıl ne der gör ana

Ki alçaklık durur meded canuna[33]

İnsan gelişen, büyüyen, olgunlaşan bir varlıktır. Bu gelişme ömür boyu devam eder. Fiziki gelişmenin yanında ruhsal, duygusal, psikolojik, sosyal, ahlaki gelişme de beklenir. Bu gelişimler gerçekleştiği oranda insan gerçek anlamda kişilik kazanır, kişilikli birey, olgun insan olur. Kibirli insan ise bu gelişmeyi gösterememiş, olgunlaşamamış, ham kalmıştır. Çevresindeki insanlarla iyi ilişkiler kuramamış, faydalı olamamıştır. İnsan bu durumu düşünür, sorunu bulursa, çözümü de bulabilir. Çözüm alçak gönüllü olmaktır. Tevazu gelince kibir geri döner[34]. Tevazunun olduğu yerde kibre yer yoktur. Tevazu, kibir zehrinin panzehridir. Başkalarına karşı büyüklenme ve başkalarını küçük görme yerine alçak gönüllü olma, kimseyi kendinden üstün görmeme, herkese değer verme, insanlara hizmet etmeyi Hakka hizmet etme olarak görme en güzel tedavi şeklidir. Allah bütün insanları eşit olarak yaratmıştır. Ulusal ve uluslararası hukuki metinlerde herkes eşittir, insanlar eşit olarak doğar, kanun önünde eşittir. İslam dinine göre Allah katında üstünlük ancak takva iledir. Takva; Allah'tan en çok korkma, en çok saygı duyma, emirleri en güzel şekilde yerine getirme şeklinde açıklanabilir. Takva sahibi kadın-erkek, zengin-fakir, güzel-çirkin… olabilir. Sınıf farkı gözetmeksizin en takvalı kişi en üstün kişidir.

Tevazu kibrin askerlerine erişince, bir kişi olmasına rağmen kibrin gözüne bin görünür.

Çün alçaklık irişti kibr erine

Bakadur bir kişiyi bin görine [35]

32 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 107.

33 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 108.

34 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 107-108.

35 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 108.

Burada Yunus Emre şu saptamayı yapmaktadır: Az olan, az görülen, az değildir. Tevazunun azı bile değerlidir. Az tevazu, çok kibri def eder[36]. O halde çocuklarımız, gençlerimize, insanımıza tevazu öğretilmelidir. Yunus Emre kişileştirme yaparak tevazunun bir kişi olarak gelmesinin kibrin gözüne bin kişi gibi çok göründüğünü belirtir. Burada nice az topluluklar çok topluluklara galip gelir[37] ilkesini de hatırlatmaktadır. İnanan az bir toplum, hak yolda olmayan sayıca fazla olan toplumları yenebilir. Tevazu az bile olsa çok güçlüdür, kibri korkutur.

Yunus Emre'nin tasvirinde kibir ummadığı bir durumla karşılaştı, zorluğa çattı, yenildi.

Tekebbür asidür işe sataştı

Tutup tag başını kışa sataşdı[38]

İnsan mücadele eder, kötü huyu ya da kişilik özelliği olan kibri, güzel bir huy ya da kişilik özelliği olan tevazu ile karşılaştırır, savaştırırsa, tevazunun galip gelmesi beklenir. Kibir nefse uymak, tevazu nefsi yenmektir. Kötülüğü emreden nefisle[39] mücadele etmek kolay değildir. Kolay olan nefse uymak, nefsin isteklerini yerine getirmektir. Zor olan ise nefsin olumsuzlukları ile mücadele etmek, olumsuzlukları olumluya çevirmektir. İşte bu mücadele zorludur, çetindir, emek ister, sabır ister, dayanıklılık ister. Ancak bu mücadele çok değerlidir. Bu mücadeleden galip çıkma durumu yüksektir. Çünkü Hak geldiği zaman batıl zail olacaktır[40].

Yunus Emre tevazu sahibi olanların özelliklerinden söz eder. Tevazu akarak ırmak olur ve denize varır. Gönlü deniz olanlar gevheri, altın, inci, sedefi bilir. O denizde nice ilginç olaylar olur, bunu ancak yaşayan bilir. Her dalgada bir maden, inci, yakut, mercan bulunur. O denize dalana sermaye budur. Gevher bulan tertemiz hayat yaşar.

Budur ser-maye ol bahre talana

Arı dirlik gerek gevher bulana[41]

Tevazunun galip geldiği insanın iç dünyası güzelleşir. Bu durum insanlarla, çevreyle, doğayla olan ilişkilerine de yansır. İnsanlarla güzel geçinir, iyi eylemlerde bulunur, iyilik yapar[42]. Kötülüğe iyilikle karşılık verir, affeder, cömert olur. Her güzel davranıştan zevk alır, mutlu olur.

36 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 108.

37 *Kur'an Yolu,* (Erişim 15 Ağustos 2021), Bakara, 249, "Nice az birlik vardır ki, Allah'ın izniyle sayıca çok birliği yenmişlerdir, Allah sabredenlerle beraberdir" .

38 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 108.

39 *Kur'an Yolu,* (Erişim 15 Ağustos 2021), Yusuf, 53, ''Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder; şüphesiz rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir".

40 *Kur'an Yolu,* (Erişim 15 Ağustos 2021), İsra, 81, ''De ki: "Hak geldi bâtıl yıkılıp gitti! Zaten bâtıl yıkılmaya mahkûmdur".

41 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 110

42 *Kur'an Yolu,* (Erişim 15 Ağustos 2021), Furkan, 63, 'Rahmân'ın has kulları yeryüzünde vakarla yürüyen, cahiller onlara laf attığı zaman, "selâm" deyip geçen kullardır'.

Yaptığı güzel davranışlar, söylediği güzel sözler halka halka yayılır. Çevresine mutluluk saçar, çevresindeki canlılar da mutlu olur. Bu mutluluğun tadını ancak yaşayanlar, tadanlar bilir. Tertemiz hayat yaşayanlar çevrelerinde yaşayanlara huzur, mutluluk, güven yaşatır. Dünya sınavını en güzel şekilde başarır. Tevazu gösterene Allah yardım eder, tevazu sahibi insanı Allah sever[43]. Bunun bilincinde olan insan büyük bir hazine elde etmiştir denilebilir. Tevazu gösteren hazineyi bulur. Aksi durumda yüce makamlara göz dikip kibirlenen insan ise sıkıntıya uğrar.

Çü yüz bin çapüki alçaklık utdı

Muhalsüz berr ü bahr alemi tutdı[44]

Tevazu gösteren kazanır, kibri yener, iç dünyasına tevazu hâkim olur. Artık onun alacağı kararlarda, hareketlerde tevazuya uygunluk söz konusu olur. İç dünyadaki huzur, dış dünyayı sarar, kaplar. Yer ve gök tevazu üzerine kuruludur. Tevazu yedi kat yerden de alçakgönüllüdür. Bir şey övülecekse alçakgönüllülük övülmelidir. Kibirde varlık vardır, tevazuda ise yokluk. Yokluğa ulaşan kişi mutlu olur ve daha da ileriye gider. Tevazu gönül âleminin esasıdır ve âlem ona göre düzenlenir. Kibir gönülden gidince artık geri gelmez[45].

Tevazunun yanına bir değer olarak kanaat yakışmaktadır. Kanaat; kişinin elinde bulunanla yetinmesi, dünya nimetlerinden kısmetine düşene razı olması demektir[46]. İnsan mevcut durumuna şükretmeli, mevcudun kıymetini bilmeli, mevcut ile yetinmeyi öğrenmelidir. Gönülde tevazu ve kanaat ikisi çok iyi dost olur, birbirini destekler. İnsanın özü buradadır, bu iki değerin bir arada bulunması ile daha iyi anlaşılır. Hatta sabır değeri de buna katılırsa güzel olur. Çünkü hayatta insanın özüne öfke, açgözlülük ve kibir zarar verir. Kibir ile tevazu mücadelesi sonucunda tevazu galip geldi. Gönül ülkesi ve ona bağlı beldeler mamur oldu. Buralarda yaşayan güzel huylar dosttur ve dost olanlar sevindi, kötü huylar olan düşmanlar yenildi[47].

Bu mücadeleyi izleyen bir casus, bir haberci durumu akla anlattı: Tevazu, kibrin bütün erlerini öldürdü, yok etti. Akıl bu duruma sevindi, çevresindekilere müjdeledi. Tevazu ise Hakka şükretti, aklın bilgisi ona zafer kazandırdı. İnsan saadete kavuşmak istiyorsa akla danışmalıdır. Akıl yol göstericidir, yol gösterici olmadan iş çözüme kavuşmaz. Yol göstericiye tavır alırsan, yol alamazsın[48]. Yunus, tevazuu çok beğenmiş bu nedenle aşk makamına gelmiştir.

Yunus alçaklığı yavlak begendün

Anuniçün bu ışk yirine kondun[49]

43 *Kur'an Yolu,* (Erişim 15 Ağustos 2021), Hucurat, 13 , '' Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır''; Kim Allah için alçak gönüllü davranırsa, kuşkusuz Allah da onun derecesini yükseltir (Hadis-i Şerif) (Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 657).

44 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 110.

45 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 1011-112.

46 Canbulat, ''Kanaat'', 358-359.

47 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 112-113.

48 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 113-114.

49 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 114.

İslam dini insanları düşünmeye davet eder, aklını doğru biçimde kullanmasını salık verir. İnsanın olduğu yerde problem vardır. İnsan bu problemlere araştırma yaparak, bilimsel araştırmanın bilgi toplama, verileri analiz etme ve çözüme ulaşma basamaklarını kullanarak çözüm getirebilir[50]. Eğer akıl dışı yolları tercih ederse sonuç hüsran olabilir. Yunus Emre tasavvuf yolunda kendi yolculuğunda hedefine ulaşmada tevazunun çok önemli olduğunu vurgulamış, okuyucuya rehberlik etmiş, eğitim vermiştir.

İnsan kendini nefsinden, nefsinin kötü huylarından sakınmalıdır. Kibirden de kendini korumalıdır. Nefis insana çok yakındır.

Farizadur sana sen seni sakın

Kim ola sana sencileyin yakın[51]

İnsanın bedeni ve ruhu sonuç olarak emanettir[52]. Allah, insanları ve cinleri kendisine ibadet etsinler diye yaratmıştır. İnsan kendini, kendinde bulunan iyi ve kötü özellikleri tanımalı, bedenini ve ruhunu zararlı işlerden korumalı, iyi yolda kullanmalıdır. Allah kuluna şah damarından daha yakındır. Bu bilince ulaşan insan kötü düşünce ve eylemlerden uzaklaşır. Herkese karşı tevazulu olmak gerekir, kimseye kibirlenilmemelidir. Yunus Emre bunu tavsiye eder. İnsanları hor görmek hatadır. Usanmadan herkese hayır, iyilik yapılmalıdır.

Hatadur cümlesini harcı sanma

Sebil ol kamuya bir dem usanma[53]

Yunus Emre bütün insanları sınıf farkı olmaksızın değerli görülmesini söyler. İlginç bir kavram kullanır: Sebil insan. Sözlükte yol anlamına gelen sebil, ıslahatta ise hayır için parasız su dağıtılan, etrafı parmaklıklı ve çoğunlukla kubbe ile örtülü binalar hakkında kullanılır[54]. Kamu için, insanlık için, insanlar için hizmet eden, çabalayan, gayret eden, mesaisini, yaşamını bu yolda kullanan insan olmayı öğütler. Bu insan adeta yaşamını insanlara hizmete vakfetmiştir ve bunu bıkmadan, usanmadan yapar, yerine getirir. İnsanlara, topluma hizmet etmek bir yaşam biçimidir. Bu sözün devlet sistemindeki tezahürü Şeyh Edebali'nin Osman Gazi'ye söylediği 'Ey oğul, insanı yaşat ki, devlet yaşasın' öğüdüdür.

50 Elif Akdemir, ''Öğretim Kuram ve Modelleri'', *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, ed. Ali Arslan-Cevat Eker, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018), 61.

51 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 114.

52 Kamil Yaşaroğlu, ''Vücudumuz, Ailemiz Bizlere Bir Emanettir'', (Erişim: 14 Ağustos 2021). https://www.milliyet.com.tr/gundem/vucudumuz-ailemiz-bizlere-bir-emanettir-2673582

53 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 114.

54 İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), ''Sebil'', 582.

Sonuç

İnsan sosyal bir varlıktır, toplum içinde bir ailede dünyaya gelir, kişiliğini bu çevre içinde kazanır. Kişilik, bireyin kendini ve çevresini algılama düzeyi, onlarla ilişki kurma biçimi ve düşünceleri ile ilgilidir. Kişilik bozukluğu özellikle ergenlik ve gençlik döneminde başlayan, uzun süre devam eden, aile, iş ve sosyal çevresinde sorunlara neden olan davranış uyum bozukluklarıdır. Narsizm; toplumdaki bazı bireylerin yükseltilmiş özgüven ve kendilerine karşı çarptırılmış hayranlık ile kendilerini sürekli üstün görme sonucu ortaya çıkan bir kişilik bozukluğudur. Bu bireyler kibirli ve benmerkezcidirler. Diğer insanları kendisinden daha yeteneksiz, daha az başarılı, daha az zeki ve daha az güzel bulurlar. Kendilerini toplumun en üstündeki kişi olarak görürler. Övgüye layık olduklarını ve diğer insanların kendilerine hizmet etme durumunda olduklarını düşünürler. Narsistlik kişilik bozukluğu çağımızın en önemli psikolojik sorunlarından biridir. Tanı, uzman bir klinik psikolog ya da psikiyatr tarafından konulabilir. Genellikle ilaçla tedavisi mümkün olmamakta, tedavisi uzman bir psikolog tarafından uzun süreli psikoterapi yöntemiyle ele alınmalıdır. İyileşme uzun bir terapi sürecine bağlıdır[55]. Yunus Emre o dönemde olan fakat her dönem için geçerli olan, bu gün de çağımızın en önemli problemlerinden birine dikkat çekmiştir. Kibri insanın içinde yer alan kötü güçlerden biri olarak ele almıştır. Bireyin öncelikle kendini, kendi iç dünyasındaki özellikleri tanımasını ister. Kibri kişileştirerek olumsuz özeliklerini ortaya koyar. Örneğin; kibir sadece kendini beğenir, gerçekleri göremez, kibirliler sevilmez, içi huzurlu değildir, kulluk görevini yapamaz.

Yunus Emre daha sonra kibir sahibi bireyi/ bireyleri uyarır. Kibri eşkıyaya benzetir ve insan vereceği zararlardan söz eder. Hem iç dünyasının huzurlu olamayacağını hem dış dünyasında gerçek dost edinemeyeceğini hem de gerçekleri göremediği için ahireti de kaybedeceğini ve yerinin cehennem olacağını açıklar. Kibrin tuzak olduğunu, bireyin bu tuzağa düşmemesi gerektiğini belirtir. İnsanın kibirlenecek bir özelliği yoktur, insan dünyaya bir imtihan için gönderilmiştir. Bu görev kulluk bilinci ve görevidir. İnsanın ebedi hayatı olan ahiret hayatı karşısında dünya hayatı ne kadar sürerse sürsün kısadır. Bu kısa sürede derhal insan uyanmalı, bilinç kazanmalı, kötü alışkanlıklarını derhal bırakmalıdır. Bu konuda geçmişe bakılabilir: Nice ben diyenler, kibirlenenler ölmüş, toprak olmuş, yok olmuş gitmişlerdir[56].

Bu aşamada yapılacak iş, insanın kibir ile mücadele etmesi, savaşmasıdır. İnsanın en büyük yardımcısı akıldır. Akıl insan doğru yolu gösteren en önemli bir rehberdir. İnsan kendini, kendi özelliklerini tanıdıktan sonra düşünerek, aklını kullanarak doğruyu bulabilir. Akıl, kendini düzeltmek isteyen insana, kötü huyu kibrin karşısına tevazuyu çıkarmasını salık verir. Bir tevazu, bin kibirle başa çıkar! Az tevazu dahi çok kibri yok eder, insanın iç dünyasından temizler.

55 Hande Taştekin, '' Narsistlik kişilik bozukluğu nedir?'' *Memorial*, Erişim: 16 Ağustos 2021.

56 Tatçı, *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*, 1084-105.

Tevazu değerini kazanan, bunu kişilik özelliği haline getiren bireyin kazancı sayılamayacak kadar çoktur. İçinde yer alan manevi dünyası güzelleşir, psikolojisi düzelir, huzur bulur, mutlu olur. Şirk, kin, nefret gibi kötü duygulardan arınır. Rabbine karşı sorumluluğunun bilincine erişir, kulluk görevini yerine getirmeye çalışır. Sonra çevresindekilere hizmet eder, onları mutlu etmeye çalışır. Bu şekilde doğru yolu bulmuş, doğru yolda ilerlemiş olur. Doğru yolda olanlara Allah yardım eder. Tevazunun yanına kanaat özelliği de kazanılırsa insanın özü güzelleşir[57]. İnsan, insan olmayı daha güzel bir biçimde idrak eder. Yaşamını Hakkın istediği biçimde tanzim eder ve yaşamaya çalışır. Hatta kendisini ayırım gözetmeksizin halka, insanlara, insanlığa hizmet etmeye adar. Bu kişiler çok üstün makamlara ulaşırlar. Yunus Emre kendisinin tevazu ile aşk makamına ulaştığını belirtir. Öğrencilerine, okuyuculara kendini model göstererek, bu yoldan ilerlemelerini, Hak rızasına ve sevgisine ermelerini öğütler.

57 Necmettin Tozlu, *Eğitimden Felsefeye- 2, (* Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 2014), 222.

KAYNAKÇA

Adler, Alfred. *İnsanı Tanıma Sanatı.* İstanbul: Say Dağıtım, 2.Baskı, 1989.

Akdemir, Elif. ''Öğretim Kuram ve Modelleri''. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, ed. Ali Arslan-Cevat Eker, 119-146. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım.

Akyüz, Emine. *Çocuk Hukuku*. Ankara: PegemA Yayınları, 7. Baskı, 2020.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2020*. Ankara: PegemA Yayınları 33. Baskı, 2020.

Avşar, Ziya. *Nasihatler Kitabı*. Ankara: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, 2013.

Başar, Hüseyin. *Sınıf Yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 19. Baskı, 2014.

Canbulat, Mehmet. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, ed. İsmail Karagöz, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Baskı, 2010.

Diyanet İşleri Meali Yeni. (Erişim 15 Ağustos 2021). https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=4&ayet=36

Diyanet TV, ''5 Ağustos 2015'', (Erişim: 11 Ağustos 2021), https://twitter.com/diyanettv/status/628905828989435904.

Erkılılıç, Turan Akman. ''Zaman Yönetimi''. *Etkili Sınıf Yönetimi,* ed. Hüseyin Kıran- Kazım Çelik, 123-144. Ankara: Anı Yayıncılık, 2016.

Karagöz, İsmail. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. ed. İsmail Karagöz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Baskı, 2010.

Köknel, Özcan. *Günlük Hayatta Ruh Sağlığı*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1. Baskı, 1999.

Kur'an Yolu. (Erişim 15 Ağustos 2021). https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/665/172-173-ayet-tefsiri.

Kur'an Yolu. (Erişim 15 Ağustos 2021). https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Z%C3%A2riy%-C3%A2t-suresi/4731/56-58-ayet-tefsiri.

Kur'an Yolu. (Erişim 15 Ağustos 2021). https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Ankeb%C3%BBt-suresi/3404/64-ayet-tefsiri.

Kur'an Yolu. (Erişim 15 Ağustos 2021). https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/En'%C3%A2m-suresi/821/32-ayet-tefsiri.

Kur'an Yolu. (Erişim 15 Ağustos 2021). https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nahl-suresi/1929/28-29-ayet-tefsiri.

Kur'an Yolu. (Erişim 15 Ağustos 2021). https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/51/44-ayet-tefsiri.

Kur'an Yolu. (Erişim 15 Ağustos 2021). https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/256/249-250-ayet-tefsiri.

Kur'an Yolu. (Erişim 15 Ağustos 2021). https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Y%C3%BBsuf-suresi/1648/52-53-ayet-tefsiri.

Kur'an Yolu. (Erişim 15 Ağustos 2021). https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2110/81-ayet-tefsiri.

Kur'an Yolu. (Erişim 15 Ağustos 2021). https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Furk%C3%A2n-suresi/2918/63-66-ayet-tefsiri.

Kur'an Yolu. (Erişim 15 Ağustos 2021). https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Hucur%C3%A2t-suresi/4625/13-ayet-tefsiri.

Taştekin, Hande. '' Narsistlik Kişilik Bozukluğu Nedir?'' *Memorial*, Erişim: 16 Ağustos 2021. https://memorial.com.tr/saglik-rehberi/narsistik-kisilik-bozuklugu-nedir.

Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Divan-ı İlahiyat*. İstanbul: H Yayınları, 2014.

Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre'den Yolcuya Öğütler*. İstanbul : H Yayınları, 1.Basım, 2020.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. ''Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı'', (Erişim: 09 Mayıs 2021), http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=318.

Tozlu, Necmettin. *Eğitimden Felsefeye- 2.* Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2014.

Yaşantı Psikoloji (YP), ''Narsistik Kişilik Bozukluğu Nedir?'', Erişim: 12 Ağustos, 2021). https://www.yasantipsikoloji.com/kisilik-bozuklugu/narsistik-kisilik-bozuklugu-nedir

Yaşaroğlu, Kamil. ''Vücudumuz, Ailemiz Bizlere Bir Emanettir'', (Erişim: 14 Ağustos 2021). https://www.milliyet.com.tr/gundem/vucudumuz-ailemiz-bizlere-bir-emanettir-2673582

Yıldırım, Yusuf. *Risaletü'n-Nushiyye ve Divan- ı Yunus Emre Karaman Nüshası*. İstanbul: Duru Bulgur Yayınları, 2017.

YÛNUS EMRE'NİN *DÎVÂN*'INDA "YETMİŞ İKİ MİLLET" KAVRAMI VE MÜSÂMAHA AHLÂKI

Arş. Gör. Ali SATILMIŞ*

ÖZET

XIII. yüzyıl tasavvufî Türk edebiyatının en önemli temsilcilerinden olan Yûnus Emre (öl. 720/1320 [?]) söylediği şiirler ile hem Anadolu sözlü kültürünün hem de dinî anlayışının taşıyıcısı olmuştur. Yûnus Emre'nin tekke kültüründen telakki ettiği tasavvufî anlayışı, halk inanışıyla birleştiren kendine has üslubuyla derlediği *Dîvân*'ı yüzyıllar boyunca okunmuş ve şerh edilmiştir. Varlık, insan, Tanrı, ahlâk gibi ana temalar üzerinde yoğunlaşan şiirleri, İslâmî ilimlerce ele alınan konuları da barındırması hasebiyle ilahiyat araştırmaları için büyük bir hazinedir. Yûnus Emre'nin şiirlerinde sıkça zikrettiği kavramlardan biri de "yetmiş iki millet" kavramıdır. Yetmiş iki millet; Hz. Peygamber'in İslâm ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunlardan yetmiş ikisinin cehennemde, birinin ise cennette olduğunu ifade eden hadislerinden mülhem bir kavramdır. Bu hadisler hakkında kelâm ve mezhepler tarihi çerçevesinde pek çok mülâhaza olmakla birlikte Yûnus'un kullandığı bağlam genelde tüm dinleri ve insanları kapsayıcı niteliktedir. Ona göre "yetmiş iki millete birlik ile bakmayan şeriatta evliya olsa bile hakikatte günahkardır". Bazen "yetmiş iki dil" tabirini kullanan şairin bu kapsayıcı kullanımı, Anadolu'nun pek çok din ve kültürün kavşak noktası olması hasebiyle Müslüman Türkler nezdinde gelişen müsamaha ahlâkının tezahürlerinden biridir. Hemen belirtmek gerekir ki Yûnus'un bu kullanımı Batılı araştırmacıların dile getirdiği gibi tüm dinleri eşit gören perennial bir anlayış değildir. Nitekim şairin "gayrıdır bu milletten bu bizim milletimiz, hiç dinde bulunmadı din ü diyanetimiz" gibi ayırıcı ifadeleri bulunmaktadır. Bu tebliğde Yûnus Emre'nin kullandığı "yetmiş iki millet" kavramı kelâm ve mezhepler tarihi bağlamında değerlendirildikten sonra *Dîvân*'da kullanılan çerçevenin şairin din anlayışı ve müsamaha ahlâkı açısından bir tahlili yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm ve mezhepler tarihi, Yûnus Emre, *Dîvân*, yetmiş iki millet, müsamaha

* Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kocaeli, Research Assistant, Kocaeli University, Faculty of Theology, Kocaeli, Turkey, ali.satilmis@kocaeli.edu.tr

THE CONCEPT OF "SEVENTY-TWO NATIONS" IN YŪNUS EMRE'S *DĪWĀN* AND THE MORALITY OF TOLERENCE

ABSTRACT

Yūnus Emre (d. 720/1320 [?]), one of the most important representatives of sūfi Turkish literature of the XVIII century, became the carrier of both Anatolian oral culture and religious understanding with his poems. Yūnus Emre's *Dīwān*, which he compiled with his own unique style that combines the folk belief with the sūfi understanding he derived from the *tekke* culture, has been read and annotated for centuries. His *Dīwān* is a great treasure for theological studies, because it also contains poems focusing on the main themes such as existence, humanbeing, God, morality, and other topics covered by Islamic sciences. One of the concepts that Yūnus Emre often mentions in his poems is the concept of "seventy-two nations". It is an important concept from the hadiths of the Prophet, which states that the Islamic ummah will be divided into seventy-three fractions; seventy-two of which are in hell, and one is in heaven. Although there are many opinions about these hadiths within the framework of kalām and history of sects, the context used by Yūnus is generally inclusive of all religions and people. According to him, "who does not look at the seventy-two nations in unity, is a sinner in truth even if is an awliyā (Muslim saint) in Sharia". This inclusive use of the poet, which sometimes uses the term "seventy-two languages", is one of the manifestations of the tolerance morality that has developed with the Muslim Turks since Anatolia is a crossroads of many religions and cultures. It should be noted instantly that this use of Yūnus is not a perennial understanding that considers all religions equal, as Western researchers have stated. As a matter of fact, the poet has distinctive expressions such as "our nation is apart among this nation, our religion and piety are not present in any other religions". In this communiqué, after evaluating the concept of "seventy-two nations" used by Yūnus Emre in the context of kalâm and history of sects, an analysis of the framework used in the *Dīwān* in terms of the poet's understanding of religion and the morality of tolerance was made.

Keywords: Kalām and History of Sects, Yūnus Emre, *Dīwān*, seventy-two nations, tolerence

Giriş

Yûnus Emre'nin şiirlerinde sıkça kullandığı "yetmiş iki millet" kavramının merceğe alındığı bu tebliğde çerçevenin daraltılması adına şairin yalnızca *Dîvân*'ı esas alınmıştır. Yetmiş iki millet kavramının İslâm Mezhepleri Tarihçiliği tarafından ortaya konulan "73 fırka" ile doğrudan

alakası olduğunu düşünüyoruz. Hz. Peygamber'in konu ile ilgili bir hadisinden mülhem olan bu sayısal ifadeyi İslâm itikâdî mezheplerinin tasnifi için oldukça kullanışlı olduğunu gören mezhep tarihçileri, aslında yetmiş üçten fazla olan fırka sayısını; bazen ana mezhepleri alt fraksiyonlara ayırma bazen de alt fraksiyonları ana mezheplerin altına konumlandırmak suretiyle 72 sapkın ve 1 kurtuluşa eren fırka olmak üzere sayıyı tamamlamaya çalışmışlardır. Esasında İslâm dini dahilindeki bir fırkalaşmayı ifade eden bu kavram Yûnus Emre ve başka şairler tarafından "yetmiş iki millet"e tahvil edilerek genişletilmiş ve bir dinî müsamaha ifadesi olarak kullanılagelmiştir. Bu kavram ile ifade edilen müsamaha, bazen dini çoğulculuğa yahut tüm dinleri eşit gören perennial bir anlayışa irca edilmiş ve kanaatimizce şairin maksadını aşan yorumlarda bulunulmuştur. Bu tebliğdeki esas amacımız Yûnus Emre'nin yetmiş iki millet kavramı ile genel anlamda müsamahayı ifade etse de İslâm dininin üstünlüğünü her zaman teslim edip, dini çoğulculuk anlayışına sahip olmadığını kendi şiirlerindeki örneklerle açıklığa kavuşturmaktır.

1. 73 Fırka Hadisi

Hz. Peygamber'in ümmetin 73 fırkaya bölüneceğine dair rivayet edilen hadisin pek çok varyantı bulunmakla birlikte en meşhuru şu rivayettir:

"Yahudiler 71 fırkaya, Hristiyanlar da 72 fırkaya bölünmüştür. Bu ümmet ise 73 fırkaya ayrılacaktır. Bunların biri hariç tüm cehennemdedir. Onlar kimdir, diye sorulduğunda Hz. Peygamber *"cemaattir"* dedi.[1]

Hz. Peygamber'in fırka-ı nâciye denilen *kurtuluşa eren fırka* hakkındaki soruya verdiği cevap "cemaat, sevâd-ı azam" gibi farklı varyantlarıyla bazı hadis metinlerinde geçmektedir. Bu hadisin isnat değerlendirmesi ve sıhhatine tebliğin konusu olmadığı için değinilmemiştir.

Bu rivayetin mezhepler tarihi bağlamında oldukça önemli ve belirleyici bir konumu vardır. Nitekim makâlat ve fırak yazarlarının önemli bir kısmı bu hadisi literal olarak anlamış ve itikâdî fırkaları -zorlama da olsa- 73 sayısına tamamlamaya ve çoğu zaman kendi mezheplerinin fırka-ı nâciye olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.

Doğrusu 7'li, 70'li ve 700'lü rakamların Arap dilcileri nezdinde *kesretten kinaye* olarak kullanıldığı herkesçe malumdur. Öyle görünüyor ki makâlât ve fırak yazarları üstte zikredilen hadisin rakamsal bağlamını kullanışlı bir şablon olduğunu düşünmüş ve teliflerini bu şablonu referans almak suretiyle sistematik hale getirebilmişlerdir. 73'lü fırka tasnifinin (4x18) +1, (6x12) +1 gibi farklı formülasyonları bulunmaktadır.[2]

1 Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, nşr. Adil Muḥammed - Ammâr Abbâs (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1436/2015), 113; İbn Mâce Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö.273/887), *Sünenü İbn Mâce* (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2015), 562

2 Bu konuya dair geniş bir çalışma için bk. Kadir Gömbeyaz, *İslam Literatüründe İtikâdî Fırka Tasnifleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015); Kadir Gömbeyaz, "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005): 147-160.

Dolayısıyla "yetmiş iki millet" kavramının söz konusu hadisten mülhem bir rakamlaştırma ifadesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda 72 milletin, mensup olunan dinî oluşum dışındaki mezhep, tarikat vb. dinî gibi yapılanmalar olduğunu ifade edebiliriz. Nail Tan'ın aktardığına göre Abdülbaki Gölpınarlı 72 milletin, İslamiyet'teki mezhep ve tarikatlar olduğunu vurgulayarak Yûnus Emre'nin tarikatlar-üstü bir mutasavvıf olduğuna dikkat çekmiştir.[3] Sözü edilen hadisin bazı versiyonlarında *fırka* yerine daha kapsayıcı olan *millet* kelimesinin kullanıldığı da bilinmektedir.[4] Kavramdaki kullanımın da ***millet*** olduğunu dikkate alırsak, Yunûs gibi düşünürlerin bu kavramdan tüm insanlığı -daha doğrusu kendi milleti dışındaki tüm milletleri- kastederek bir anlam genişletmesine gittiklerini söylemek mümkün görünmektedir.

2. Yûnus Emre'nin Şiirlerinde 72 Millet

Esasında 72 millet Yûnus'un dışında çağdaşı Mevlânâ, İbrahim Maşukî ve Pîr Sultân Abdal'ın şiirlerinde hemen hemen aynı bağlamda kullanılmaktadır. Yûnus'un *Dîvân*'ını incelediğimiz kadarıyla 14 yerde yetmiş iki millet tabirini kullanmıştır. Bunların dördünde *yetmiş iki millet* yerine *yetmiş iki dil* ibaresini kullanmakla birlikte aynı anlamı kastetmiştir.

1. 8.

Yetmiş iki millete birlik ile bakmayan — Kimseye hor bakmagıl hergiz gönül yıkmagıl
Şer‘ ile evliya ise hakikatte asidir — Yitmiş iki millette dervişlik yarı gerek

2. 9.

Bu din ü diyanette dünya ve ahirette — Değilem kal u kıylde bu **yetmiş iki dil**de
Yetmiş iki millette ayrıdır ayâtımız — Halim ahvalim nedir bu mülke sora geldim

3. 10.

Yetmiş iki millete kurban ol aşık isen — Yetmiş iki milletin hem maşuku ol durur
Ta aşıklar safında tamam olasın sadık — Aşıkı maşukundan ayırmaklık fal değil

3 Nail Tan, "Yunus Emre ve 72 Millet Kavramı", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995), 338-339.

4 Örnek için bk. Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selifî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 14/377.

4.
Bir kez gönül yıktınsa bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil

5.
Yitmiş iki millete suçum budur Hak dedim
Korku hıyanetedir ya ben niçin kızarım

6.
Değilim kal u kıylde ya **yetmiş iki dil**de
Yad yok bana bu ilde onda bilişip geldim

7.
Yetmiş iki milletin ayağın öpmek gerek
Yaramak için maşuka cümle millete bile

11.
Yetmiş iki milletin sözünü arif bilir
Yunus Emre sözleri daim usul değil mi

12.
Böyle şirin kılıçla her kancaru bakarsam
Yetmiş iki milletine geçirirdi sözünü

13.
Yarattı **yetmiş iki türlü dil**i
Arada üstün koydu Müslümanı

14.
Yetmiş iki dil seçti aramıza söz düştü
Ol bakışı biz baktık yermedik âm u hâsı[5]

Görüldüğü üzere Yûnus'un söz konusu ifadeleri bağlamsal gözle okunduğunda; her ne kadar İslâm dininin mezheplerinden mülhem bir kavramı kullansa da tüm dinleri ve milletleri kapsayıcı bir anlamı kastettiğini söylemek mümkündür. Başta da belirttiğimiz *millet* kelimesinin tercihi bu anlamı destekleyici niteliktedir.

Diğer Örnekler

Yetmiş iki millet kavramı aynı anlamda Mevlâna tarafından da kullanılmıştır. Onun "Biz bir pergel gibiyiz: Bir ayağımız şeriatte, diğer ayağımız da **yetmiş iki milleti** dolaşır" ifadelerinde vücut bulan meşhur pergel benzetmesinin yanı sıra "Biz bir perde ile yüzlerce ses çıkaran bir ney'iz. **Yetmiş iki millet** sırrını bizden işitir" gibi ifadeleri kapsayıcı bir tasavvuf anlayışını ortaya koymaktadır.[6]

Şair İlhâmî'nin: "**Yetmiş üç millete bir nazarla bak, Hak sevmiş yaratmış, söz etme gönül**" dizeleri ile İbrahim Ma'şukî "**Tasavvuf anlamaktır yetmiş iki milletin dilin, tasavvuf alem-i akla Süleyman olmağa derler**" ifadesi Yunûs'un aynı meyandaki beyti ile örtüşmektedir.

5 Yûnus Emre, *Dîvân-ı Yûnus Emre,* nşr. Mustafa Tatçı (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ty.), 25, 91, 103, 113, 130, 132, 136, 144, 159, 275, 286, 293, 310, 313.

6 Hülya Küçük, "Batı'da Gözardı Edilmek İstenen "Müslüman" Mevlâna", *Dünyada Mevlâna İzleri: Uluslararası Sempozyum Bildiriler* (Konya: SÜ Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2010), 123.

Pîr Sultan Abdal yetmiş iki milleti kullanan bir başka şairdir:

Gidi Yezit bize Kızılbaş demiş
Meğer Şah'ı sevdi dese yoludur
Yetmiş iki millet sevmedi Şah'ı
Biz severiz şah-ı Merdân Ali'dir

Yetmiş iki buçuk[7] millet dileği
Yaradan'a yalvarırlar sabahtan
Ol demde seğrişir arşın meleği
Yaradan'a yalvarırlar sabahtan[8]

3. Yetmiş İki Millet Kullanımı Hakkındaki Yorumlar

Yûnus Emre başta olmak üzere Anadolu'da yetişen şair ve düşünürlerin ortak olarak kullandığı 72 millet kavramı her ne kadar İslâm dinindeki fraksiyonları ifade eden bir hadisten mülhem olsa da söz konusu şairler tarafından daha geniş bir çerçevede kullanılmıştır. Tabi ki "şiirin manası şairde gizlidir" fehvasınca kesin bir dil kullanmaktan kaçınmak gerekir. Hem İslâm dini içerisindeki hoşgörü hem de diğer dinler -dolayısıyla insanlar- nezdindeki bir tolerans ahlakını da "yetmiş iki millet" kavramı dahilinde telif etmemiz mümkündür. Nitekim yetmiş ikili rakam İslâmî bir kaynak olan hadisten alınmak suretiyle İslâmî hoşgörüyü, millet kelimesinin altındaki "din"i ifade eden anlamı da tüm insanlığı kapsayıcı bir toleransı ifade etmektedir, diyebiliriz.

Yûnus'un bu kullanımı Doğu'da ve Batı'da Mevlânâ'da olduğu gibi genellikle "hümanizm" olarak anlaşılmıştır. Fakat bu hümanizmin dinler arası mı dini mi lâdini mi olduğu konusunda pek çok tartışma yaşanmıştır. Gözde Yüksel'in aktardığı **bazı yazarlara**[9] göre bu hümanizm'in dinleri aşan bir hususiyeti olduğu dile getirilse de bu anlayış gerçekçi olmaktan uzak ve tek taraflı bir yorum olacaktır. Yunus'un dervişliği ve insan sevgisi inandığı dinin ve özellikle de sülûk ettiği tasavvuf yolunun tabii bir sonucudur. Fakat Yunus'un bütüncül bir okuması neticesinde anlaşılmaktadır ki 72 milleti hoş görmesi tüm dinleri/milletleri eşit gören perennial bir anlayıştan neşet etmemektedir. Bu anlayış şaire göre sanki 'dinler arasında aslında fark olmadığı' şeklinde yanlış bir yoruma sürükleyebilir. Oysa dinler arasında değil, bütün dinlerde yaşanan bazı haller arasında fark yoktur ki Allah aşkı da bunlardan biridir. Hepsinin de 'din' olmaları hasebiyle bazı ortak özelliklerinin bulunması ve 'Allah aşkı'nı vurgulamaları tabidir.

7 İçinde çingenelerin veya çocukların da bulunduğu çeşitli millet, memleket, meslek mensubu insanların meydana getirdiği topluluk. Buçuk millet, halk arasında çingenelerdir. Tan, "Yunus Emre ve 72 Millet Kavramı", 337.

8 Tan, "Yunus Emre ve 72 Millet Kavramı", 343.

9 **Sabahattin Eyuboğlu**: Yunus Emre sevgiyi, insanlığı yüceltmiş, tanrılaştırmış, Tanrıyı alçak gönüllere, insanlığa, sevgiye indirmiş, insanları birliğe, dirliğe, doğruluğa, barışa çağırmış, halkın ağzından konuşmuş ve halkı kendi ağzından konuşturmayı bilmiştir. **Hilmi Ziya Ülken:** hiçbir dini hor görmediğini; ancak aynı zamanda hiçbir tarikatın, hiçbir dinin kayıtlarına bağlı olmadığını, dinlerde ortak olanı, insaniyi bulduğu için görünüşü ve gösterişi aşmasını öğrendiğini söyler. Gözde Yüksel, "Yunus Emre'nin Hümanizması Konusunda Farklı Yorumlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilim ve Kültür: Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi* 3 (Eylül 2013), 62.

Öncelikle Yunus Emre'nin İslamiyet'e sıkı bağlılığı teslim edilmelidir. Her şeyden önce tasavvuf İslâmî bir yorumdur ve Yunus'un Batınî bir karakterde olmadığı bilinmektedir. **Sezai Karakoç**'un ifade ettiğine göre "Kendisine batınîlik isnat edilen Yunus'un hiçbir batınî meşhurunu anmaması anlamlı mıdır?". Yine **Fuad Köprülü**'ye göre "Yunus'un neşrettiği tasavvufi ahlak, evvela herkesi Kur'an ve Hadis'e uymağa, şer'î esaslara en ufak teferruatına kadar riâyete davet eder; çünkü tarikatın üssü'l-esası şeriattır".[10]

Yunus Emre'nin bazı ibadetler hakkında görünüşte olumsuz konuşması ise bizzat ibadetlerin kendisine değil, niteliklerine bir tepkidir:

- Bir kez gönül yıktınsa bu kıldığın namaz değil, yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil.

- Ak sakallı pir koca, bilmez ki hali nice, emek yimesin hacca, bir gönül yıkarısa[11]

Dolayısıyla Yunus'un biçimsel bir Müslümanlığa karşı çıktığını söyleyebiliriz. Nitekim **Gölpınarlı**, Yunus'un bu dizelerle İslâmî kaidelere bağlılığını gösterdiğini ancak gösteriş için yapılan ibadetin ibadet olmayacağını söylemiştir. **İsmet Zeki Eyuboğlu** ise "onun Müslümanlığı biçimsel değil özseldi; kimilerinin ileri sürdükleri gibi 'cennet Müslümanı' olmaktan kaçınmış, tanrısına bir gelir-çıkar karşılığı ile yönelmemiştir" diyerek bu dizeleri yorumlamıştır.[12]

Bütün bu yorumları bir kenara koysak bile Yûnus Emre'nin bizzat kendi ifadeleri dahi İslâmiyet'e bağlılığını ve kendi inandığı dini diğer dinler arasında eriterek değersizleştirmediğini açıkça göstermektedir:

Yarattı yetmiş iki türlü dili

Arada üstün koydu Müslümanı

Biz Müslüman Muhammed ümmetine

Hilat verdin bize din ü imanı[13]

…

Müslümânım diyen kişi şartı nedir bilse gerek

Tanrı'nın buyruğun tutup beş vakt namâz kılsa gerek

10 Yüksel, "Yunus Emre'nin Hümanizması Konusunda Farklı Yorumlar Üzerine Bir Değerlendirme", 64.

11 Yûnus Emre, *Dîvân*, 243.

12 Yüksel, "Yunus Emre'nin Hümanizması Konusunda Farklı Yorumlar Üzerine Bir Değerlendirme", 63.

13 Yûnus Emre, *Dîvân*, 310.

Her kim bu sözden almadı beş vakt namâzı kılmadı

Bilin müslümân olmadı ol Tamu'ya girse gerek[14]

…

Namaz kılmayana sen Müslümandır dimegil

Hergiz Müslüman olmaz bağrı dönmüştür taşa[15]

Yetmiş İki Millet'e Dair Başka Bir Yorum

Söz konusu ettiğimiz yorumların dışında Yunûs Emre'nin yetmiş iki millet kullanımına dair olumsuz bir yorum da bulunmaktadır. Hüseyin Nihal Atsız "Milletleri Ruhlandırmak" isimli bir yazısında Yûnus'un "Türk milletini zehirlediğini ve uyuşturduğunu" iddia etmiştir. Ona göre Yûnus Emre; "Yetmiş iki millete bir göz ile bakmayan, şeriatte evliya olsa da hakikatte asidir" sözleriyle küfre düşmüştür. Kendi ifadeleriyle anlatmak gerekirse bu dizeleriyle;

Yunus Emre milliyet bakımından da din bakımından da sapıklık içinde değil midir? "Millet" kelimesini Türkçedeki bugünkü anlamı ile "ulus" yerinde kullanıyorsa milliyetsiz, vatansız bir adamdır. Böyle değil de bunu Arapçadaki manası ile "din" yerinde kullanıyorsa o zaman da kâfirdir. Çünkü Müslümanlık öteki dinleri kendisiyle eşit saymaz. Zaten onun: "*Oruç, namaz, zekât hac cürm ü cinayettür; Fakir bundan azaddır has-ı heves içinde*" demesi de hiçbir tevil ve tefsire mahal bırakmayacak şekilde küfürden başka bir şey değildir.[16]

Oysaki Atsız'ın bu yorumu en hafif tabirle Yûnus'u anlayamamanın ve parçacı bir okuyuşun neticesidir. Zaten kendisinin dine karşı tutumu zaman zaman değişmiş ve özellikle hayatının son yıllarında İslâmi duyarlılığı ve vahyi hafife alan bir tavır takındığı görülmüştür. Atsız'ın "İslâmî kanaat ve saygıya ters düşen düşüncelerinde, her şeyi mutlaka Türk asıllı olmak, dışarıdan gelmeyip doğrudan doğruya Türklüğün kendi bünyesi ve mâzisi içinden çıkmak ölçüsü ile değerlendirmek gibi bir zihniyetin rolü vardır".[17]

14 Yûnus Emre, *Dîvân*, 109.

15 Yûnus Emre, *Dîvân*, 277.

16 Hüseyin Nihal Atsız, "Milletleri Ruhlandırmak", *Ötüken* 10 (Ekim 1971), 3-4; *Turancılık, Millî Değerler ve Gençlik* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011), 57.

17 Ömer Faruk Akün, "Hüseyin Nihal Atsız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 87-91.

Sonuç

Anadolu'da yeşeren tasavvuf anlayışı, din ve mezhep kavgalarının acı sonuçlarını tecrübe etmiş olan ve insanları Allah sevgisi etrafında birleştirmeyi amaçlayan müsamahâkar ve hoşgörü eksenli bir tasavvuf anlayışının doğmasına neden olmuştur. Yûnus Emre ve Mevlânâ başta olmak üzere dönemin şairleri bu hoşgörü anlayışını şiirlerinde hissettirmiş ve "yaratılanı Yaradan'dan ötürü sevmek" anlayışını halk nezdinde yaygınlaştırmaya çalışmıştır. İşte bu anlayışın Yûnus Emre özelinde görülen yansımalarından biri de "yetmiş iki millet" kavramıdır. İslâm mezhepleri tarihinde önemli bir yeri olan 73 fırka hadisi ile ilişkilendirebileceğimiz bu kavram, hadisteki kullanımı da kapsayacak şekilde daha geniş bir anlamda Yûnus Emre tarafından sıkça kullanılmış ve yetmiş iki millete din ve mezhep gözetmeksizin tek bir gözle bakılması gerektiği vurgulanmıştır.

Yûnus Emre araştırmacılarının 72 millet beyitlerine dayanarak yaptıkları, dini çoğulculuk, dinlerin aşkın birliğini ifade eden perennial felsefe ve liberal hümanizm gibi yorumları Yûnus'u parçacı okumaktan ileri gelmektedir. Bu gibi yorumlar iki açıdan sorunludur: **Birincisi**; Yûnus'un İslâmiyet'e ve şeriata olan bağlılığını görmezden gelmek suretiyle onun yanlış tanıtılması, **ikincisi** ise yorum sahibinin Yûnus'un ağzından konuşmak suretiyle hem anakronizme düşmesi hem de muhatabın yanıltılma tehlikesi. Yûnus Emre, insanların Âdem ve Havva'dan geldiği için hor görülmemesini vurgulamakla; kendisinin -kelimenin tam anlamıyla- gönülden bağlı olduğu İslâm dininin mertebesini göz ardı ettiğini söylemek bizzat kendi ifadelerinin şehadetiyle çelişkilidir. Şairin bu tutumu zaten İslâmiyet'in özünde var olup, dört kitaba ve yüz yirmi bin peygambere iman etmenin bir gereğidir. Bu dizelerin milletsizlik ya da kafirlikle suçlanması ise hümanizm yorumlarından daha tutarsız ve daha etik dışıdır. Hiçbir zaman unutulmamalıdır ki Yûnus'un İslâmiyet içindeki diğer mezhep ve anlayışlara müsamahası, onun tasavvufî sülûkunun doğal bir sonucu olup diğer dinlere karşı toleransı ise Anadolu'nun hamurunda olan bir müsamaha ahlakıdır. Bu durum Yûnus'un İslam'a bağlılığını asla etkilememiştir. Bilakis onun bütün bu hoşgörülü tutumu, farklı dinden onları İslâm'a nazikçe davet etme yöntemi olarak da görülebilir.

KAYNAKÇA

Akün, Ömer Faruk. "Hüseyin Nihal Atsız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, 87-91.

Atsız, Hüseyin Nihal. "Milletleri Ruhlandırmak". *Ötüken* 10 (Ekim 1971); *Turancılık, Millî Değerler ve Gençlik*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. nşr. Adil Muḥammed - Ammâr Abbâs. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1436/2015.

Gömbeyaz, Kadir. "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2005), 147-160

Gömbeyaz, Kadir. *İslam Literatüründe İtikâdî Fırka Tasnifleri.* Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce.* Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2015.

Küçük, Hülya. "Batı'da Gözardı Edilmek İstenen "Müslüman" Mevlâna". *Dünyada Mevlâna İzleri: Uluslararası Sempozyum Bildiriler.* Konya: SÜ Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2010.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Selifî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.

Tan, Nail. "Yunus Emre ve 72 Millet Kavramı", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri.* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995.

Yûnus Emre. *Dîvân-ı Yûnus Emre.* nşr. Mustafa Tatçı. PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, ty. https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78354/divanlar.html

Yüksel, Gözde. "Yunus Emre'nin Hümanizması Konusunda Farklı Yorumlar Üzerine Bir Değerlendirme". *Bilim ve Kültür: Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi* 3 (Eylül 2013), 54-68.

BU TOPRAKLARIN GÖNÜL PRENSİ "YUNUS EMRE"

Zeynep Şahin*

ÖZET

Bu bildiride 13. yy Anadolu'sundan bizlere seslenen Yunus Emre'ye ait seçilmiş şiirler ile Antoine de Saint-Exupéry'nin *Küçük Prens* adlı eserindeki ana karakterin yolculuğu esnasında gezegenlerdeki karakterlerle gerçekleştirdiği diyalogları üzerinden karşılıklı bir inceleme sunmaya çalışacağım. Bu karşılaştırma; iki farklı türün, iki farklı üslubun aynı konuyu işleme biçimlerini göstermeye yöneliktir. *Küçük Prens*'e hâkim olan edebi-kurmaca üslûp ile Yunus Emre'nin şiir dilinin bizlere aktardığı aslında aynıdır. Bu bildiriyi konunun ilk adımı varsayarsak; nihayetinde, 1943'den bu zamana sesini duyuran Prens'in bunu nasıl başardığını, evrenselliğini; Yunus Emre'nin gönül coğrafyamızda rahatça duyurduğu evrensel nitelikteki dünya görüşünün ve şiirinin anlaşılması adına sorgulayıcı bir pencere açmaktır.

Anahtar Kelimeler: Evrensel, Türkçe, Şiir, Küçük Prens, Yunus Emre.

GİRİŞ

Yunus Emre'nin vefatının 700. yıl dönümü UNESCO tarafından 2021 yılı anma ve kutlama yıl dönümleri kapsamına alındı. Ülkemizde 2021 yılı Cumhurbaşkanlığı tarafından "Yunus Emre ve Türkçe Yılı" ilân edildi. Bütün bunların temeldeki sebebi; Türk dilinin ve medeniyetinin temel taşlarından, Türkçeyi kuranlardan birisi olan Yunus Emre'yi hatırlamak ve hatırlatmaktır. *Küçük Prens*, 1943 yılında Fransız yazar Antoine de Saint-Exupéry'nin kaleminden basılmış bir eserdir. Yıl 2021 olmasına rağmen dünya üzerinde kutsal kitaplar dışında en çok okunan ve basılan sayılı eserlerden birisidir. Yunus Emre ise; 13. yüzyılın Anadolu'sundan şiirleri ile bizlere seslenirken 21. yüzyılda biz onu yeniden anlama ve anlatma arayışındayız. *Küçük Prens* bir edebi eser olarak, Yunus Emre ise bir şahsiyet olarak hem erenliğiyle hem de şiirleriyle çağının ötesine seslenmektedir.

Yunus Emre ile Exupéry'nin benzer yönleri bulunmakla beraber birbirinden bağımsız yönleri de bulunmaktadır. Yunus Emre'nin yaşadığı dönem Moğol istilasının hakim olduğu bir dönemken Exupéry'nin dönemi ise II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği bir dönemdi. Neticede bu iki yazar, toplumların her açıdan sağlıklı olmadığı bir döneme şahitlik etmiş bulunmaktadır.

* İlahiyat Fakültesi Mezunu, Araştırmacı.

Dönemsel benzerliğin yanında bu iki yazarın en önemli benzerliği yazmaya dert edindikleridir. Sevgi, sevginin dili. Yunus Emre'nin şiirlerine yansıyan tasavvufi yönü, sahip olduğu inancı, kaleme aldığı şiirlere büyük bir yön vermiştir. Exupéry'i de edebî, kurmaca yönü ağır basan bir eser kaleme almıştır. İki farklı tür; biri dizelerin, biri anlatının dilini kullanmış. Bundan dolayı ilk bakışta bir benzerlik görünmeyebilir. Bu benzerliğin görülmemesinin asıl sebebi ne? Anlatım biçimi mi, Yunus'un dilinin ilahi yönünün ağır basması mı? Yunus Emre, sevgi dilinin en önemli temsilcilerinden biri olarak 700 yıl önce sevgiyi, sevginin hallerini, insana özgü halleri şiiri ile aktarmaya çalışmış. Diğer tarafta daha asırlık bir geçmişi olmayan ama bütün dünyanın okuduğu, okumasa bile ismini duyduğu bir eser. Küçük Prens'in güle duyduğu sevgi, bu sevginin hazırladığı dönüşümün bir yolculuk anlatısı üzerinden aktarılmasıdır. Karakterin yolculuğu, insanın dünya üzerindeki yaşadığı içsel ve fiziki yolculuğun bir benzeridir.

Aslına bakarsanız bu bildirinin temel amacı, yukarıda belirttiğim gibi gözümüze direkt olarak gözükmeyen Yunus Emre şiirleri ile *Küçük Prens*'in aslında birbirinden o kadar farklı olmadığını anlatmak. Derdimin net anlaşılabilmesi için Yunus Emre'nin şiirleri ile *Küçük Prens* eserinden pasajlara sık sık rastlayacaksınız. Karşılıklı benzerliği gözler önüne sermek için daha sağlıklı yol olduğuna inandığım için bu yolu tercih ettim. Aynı zamanda özde aynı görünürde farklı olan bu iki tarafı yorumlarım ile daha anlaşılır hale getirmeye çalıştım. İkisinin de aynı hususları sadece farklı biçimlerle anlattığı fikrine sizi inandırmaya, zihninizi bu fikre yaklaştırmaya çalışacağım. Bu bildiri, bu meseleye bir kapı aralama amacıyla basit bir şekilde anlatmak için ele alınmıştır. Buyurun: Bu Toprakların Gönül Prensi "Yunus Emre".

Sen Bu Cihan Mülkünü[1]

Sen bu cihan mülkünü kaftan kafa tuttun tut
Ya bu âlem malını oynayıban uttun tut
Süleyman'ın tahtına şâd olup oturdun bil
Dive perîye düpdüz hükümleri ettin tut
Fir'avn'ın hazinesin Nûşin-revan genciyle
Karun malına katıp sen malına kattın tut
Bu dünya bir lokmadır ağzında çiğnenmiş bil
Çiğnenmişe ne yutmak ha sen onu yuttun tut
Ömrün senin ok gibi yay içinde dopdolu
Dolmuş oka ne durmak ha sen onu attın tut
Her bir nefes kim gelir keseden ömr eksilir
Çün kese ortalandı sen onu tükettin tut

1 Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre-Hayatı ve Bütün Şiirleri,* 12. Baskı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 68.

Çün denize gark oldun boğazına geldi su

Deli gibi dalpınma ey biçâre battın tut

Yüz yıllar hoşlugıla ömrün olursa Yunus

Sonucu bir nefestir geç ondan da üttün tut

Birinci Gezegen-Kral

Bu kral … süssüz ama görkemli bir tahta kurulmuştu.

…"İşte bir uyruk!" diye bağırdı.

…

"Allah Allah, beni daha önce hiç görmemişken nasıl tanıdı?"

…krallar için dünya çok basittir, onların gözünde herkes uyruktur.[2]

"Öyleyse … buyuruyorum. … Bu bir buyruktur."[3]

…Gezegen küçücüktü. Neyi yönetebilir bu kral?

"bir şey soracağım, ..."

"Bana bir şey sormanı buyuruyorum."

"Majesteleri neyi yönetiyorlar?"

"Her şeyi," dedi kral büyük bir alçakgönüllülük içinde.

"Her şeyi mi?

Kral kendi gezegenini, öbür gezegenleri ve bütün yıldızları gösterdi.

"Bütün bunların hepsini mi?" dedi Küçük Prens.

"Bütün bunların hepsini."

Çünkü yalnız mutlak bir kral değil, evrensel bir kraldı da. "Yani yıldızlar da size boyun eğiyor?"[4]

Kendine bir uyruk bulduğu için bayağı gururlanmış olan kral:

"Gitme," dedi. "Gitme. Seni bakan yaparım."

"Ne bakanı?"

"Şey... Adalet bakanı!"

"Ama burada yargılanacak kimse yok ki!"

"Ne biliyoruz? Daha bütün krallığımı dolaşmış değilim. …"

…

2 Antoine de Saint-Exupéry, Küçük Prens, trc. Cemal Süreya-Tomris Uyar (İstanbul: Can Çocuk, 2017), 43.

3 Exupéry, Küçük Prens, 44.

4 Exupéry, Küçük Prens, 46.

"Ben her yeri gördüm," "Kimsecikler yok."

"O zaman sen de kendini yargılarsın. En gücü de budur zaten. Kendini yargılamak başkalarını yargılamaktan çok daha güçtür. Kendini yargılamayı başarabilirsen gerçek bir bilgesin demektir."

"Ben kendimi nerede olsa yargılarım. Bunun için buraya yerleşmem gerekmez."[5]

Dördüncü Gezegen-İşadamı

"Günaydın," dedi bizimki, "bakın sigaranız sönmüş."

"Üç, iki daha beş. Beş, yedi daha on iki. On iki, üç daha on beş. Günaydın. On beş, yedi daha yirmi iki. Yirmi iki, altı daha yirmi sekiz. Kibrit çakacak vaktim yok.[6]

"Beş yüz milyon ne?"[7]

"Ara sıra gökte gördüğümüz küçücük şeylerden beş yüz bir milyon tane."[8]

"...Tembellere türlü düşler kurduran şu küçücük sarı şeyler. Ama ben ciddi bir adamım. Öyle düş filan kuracak vaktim yok."

"Ha, yıldızları diyorsun."

"Evet, evet. Yıldızlar."[9]

"Peki, beş yüz milyon yıldızı ne yapacaksın?"

...

"Ne mi yapıyorum?"

...

"Hiç, sahibim onlara."

"Yıldızların sahibi sensin demek?"

"Evet."

"Ama ben bir kral görmüştüm, o..."

"Krallar sahip olmazlar, yönetirler. Ayrı ayrı şeyler bunlar."

"Yıldızların senin olması neye yarıyor?"

"Zengin olmama yarıyor."

...

"Yeni yıldızlar bulununca onları satın almama yarıyor."[10]

5 Exupéry, Küçük Prens, 48.
6 Exupéry, Küçük Prens, 53, 54.
7 Exupéry, Küçük Prens, 54.
8 Exupéry, Küçük Prens, 55.
9 Exupéry, Küçük Prens,55.
10 Exupéry, Küçük Prens, 56.

"...ne yapıyorsun onları?"

"...Sayıyorum, yine sayıyorum."[11]

"...bankaya yatırabilirim."

...

"Şu demek: Yıldızlarımın sayısını bir kâğıt parçasına yazarım. Sonra kâğıdı bir çekmeceye koyar, çekmeceyi kilitlerim."[12]

Yunus Emre'nin şiiriyle, Küçük Prens'in birinci gezegende karşılaştığı kral ile dördüncü gezegendeki karşılaştığı işadamının tavrı neticede bize aynı şeyi anlatmaktadır.

Şöyle ki; İnsanoğlu dünya mülküne aldanır ve onu elde edebileceğine inanır. Nefis sahibi olan insan, elde ettikçe daha fazlasını daha fazlasını ister. Bu boş nefsi istek karşısında geçici dünya zamanında oyalandığının farkında değildir. Dillerimize pelesenk olan "*Sultan Süleyman'a Kalmayan Dünya*" biz sıradan insanlara mı kalacaktır? Hz. Süleyman ki sadece insanların değil; cinlerin, rüzgârın hatta kuşların hükümdarıydı, Allah'ın ona nasip ettiği ilim sayesinde. Gelin görün ki; hükümdarlık nasip ettiği Hz. Süleyman'da ölüm tecelli ettiğinde bu dünyayı bırakıp gitmiştir. Aynı şekilde ne Firavun' un hazineleri ne de Karun'un hazineleri onlarla beraber gitmiştir. Ölüm kapıyı çaldığında elleri boş bu dünyadan tek götürdükleri kefen beziydi. Malın eksilmesi gibi insanın nefesi de sayılı. Zaman akarken sayılı nefeste birer birer eksiliyor. Nefes alıp vermekte nasıl ki bir hazineyse; zamanı geldiğinde o bir nefeste tükenecek.

Yunus Emre'nin şiirinde cihanı mülk edinme anlayışı, *Küçük Prens*'te okuyucuya nasıl aktarılmış. Prens'in birinci gezegende karşılaştığı kral, hükmetme delisi olarak tanımlanabilir. Bu durum Kral'ın Küçük Prens'i gördüğü andaki seslenişinden anlaşılabilir. "Uyruk" diye bağırmış, onu bir uyruk olarak tanımlamıştı. Bu sesleniş, Kral'ın egemenlik kurma arzusunu göstermekteydi. Metin ilerledikçe krallar için basit bir mantığın ürünü olan düşünce ortaya çıkıyordu. Her birey; birer uyruk, her birey; egemenlik ve tahakküm kurma aracıydı. Bu kralın peşinde koştuğu otorite ve mutlak güce sahip olma çabasıydı. Başka krallar da mal-mülk, hazine sahibi olma sevdası, bu kral da Firavun' da olduğu gibi otorite zehirlenmesi olarak ortaya çıkmıştı. Kişiler üzerinde kurulmuş bir güç, mülk üzerinde kurulan güçten daha değerliydi. Buyurmalı ve yönetmeliydi, nasıl ve kim olduğu önemli değildi. Fareyi yönettiğini iddia etmesi bu düşüncenin bir ürünüydü. Küçük Prens'in neyi yönetiyorsun sorusuna verdiği cevaplar, doyumsuz yönetme isteğinin bir göstergesiydi. Kral, üzerinde bulunduğu gezegen dışındaki bütün evrenin, gezegenlerin ve yıldızların da kendi yönetiminde olduğunu iddia ediyordu.

Küçük Prens'in dördüncü gezegende karşılaştığı işadamı ise insanın mal ve mülke olan sevdasının temsiliydi. İşadamı yıldızları ilk fark eden kendisi olduğu için sahip olma hakkını da kendinde görüyordu. Onları bir hazinedar gibi sayıyor sayıyor, rakamsal karşılığını kâğıda

11 Exupéry, Küçük Prens, 57.

12 Exupéry, Küçük Prens, 57.

yazarak bir kasada, çekmecede saklıyordu. Onun sahip olma anlayışı bu şekildeydi. Maddi olarak elde etme. Karun'un hazineleri gibi sayısal bir üstünlük, sayılamayacak kadar çok yıldızın mülkiyeti. Oysaki bir yıldıza bile sahip değildi, görünürde evrendeki yıldızların sayısına sahipti ama hakiki manada o yıldızların hiçbirine sahip olamamıştı.

Nihayetinde, insanda kurulmak istenen hükmetme isteğiyle yıldızlara sahip olma isteğinin çıkış noktası aynıydı. İkisi de yaşarken bir şeylere sahip olma, mülk edinme dürtüsünden geliyordu. Geçici olan dünyada bunların bir anlamı yoktu. Küçük Prens, çıktığı yolculuğun sonlarında bu hakikati daha iyi kavrayacaktı. Yunus Emre ve *Küçük Prens,* boş ve geçici bir dünyada, dünyadan daha boş ve geçici heveslere kapılmamak gerektiğini kendi üslûplarınca bize aktarmışlar.

İlim İlim Bilmektir[13]

İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin ya nice okumaktır
Okumaktan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmektir
Çün okudun bilmezsin ha bir kuru emektir
Okudum bildim dama çok tâat kıldım deme
Eri Hak bilmez isen abes yere yelmektir
Dört kitabın ma'nîsi tamamdır bir elifte
Sen elif dersin hoca ma'nîsi ne demektir
Yunus Emre der hoca gerekse var bin hacca
Hepisinden iyice bir gönüle girmektir

Altıncı Gezegen-Coğrafyacı

Küçük Prens'in geldiğini görünce haykırdı:

"Bir kâşif geliyor!"[14]

"Yolculuk nereden?" diye sordu yaşlı adam.

Küçük Prens de sordu:

"Bu koca kitap ne? Burada ne yapıyorsunuz?" "Coğrafyacıyım ben."

"Coğrafyacı ne demek?

"Coğrafyacı, denizlerin, ırmakların, kentlerin, dağların ve çöllerin yerlerini bilen bilgine denir."[15]

13 Gölpınarlı, *Yunus Emre-Hayatı ve Bütün Şiirleri,* 275.

14 Exupéry, Küçük Prens, 62.

15 Exupéry, Küçük Prens, 62, 63.

"Gezegeniniz çok çok güzel. Okyanusları var mı?

"Bir şey diyemem."

"Ya!" Küçük Prens beklediğini bulamamıştı. "Peki dağları?"

"Bir şey diyemem."

"Kentleri, ırmakları, çölleri?"

"Ona da bir şey diyemem."

"Hani siz coğrafyacıydınız?"

"Tamam," dedi coğrafyacı, "ama kâşifim dememiştim."[16]

"…Coğrafyacının gezinecek vakti yoktur. Masasının başından ayrılmaz. Kâşifler ayağına gelirler."[17]

"Geçici ne demek?"

"Yakın bir gelecekte yok olacağı düşünülebilen şey demektir."[18]

Başta Yunus Emre'nin şiiri olmak üzere Küçük Prens'in coğrafyacı ile gerçekleştirdiği diyaloğun temel unsurları; ilim, bilgi, soru ve sorgulamadır. İnsan bilinçli bir varlıktır, kendini-kendi dışındaki dünyayı anlamlandırma çabası bunun bir ürünüdür. Benzer unsurlar hem Yunus Emre'nin şiirlerinde hem de *Küçük Prens*'te karşımıza çıkar. Yunus'un yolculuğu "Bir Ben Vardır Benden İçeri" şeklindedir. Bunu da şiirinde en güzel şekilde ifade etmiş. İlmin yolu, soru sormaktan geçer. Kişi doğru soruları sorarsa önce kendisini sonra Hakk'ı bulur. Yaratıcısına giden yol önce kendini bilmekten geçer. Öteki türlü insanın kendisini bulmasına, kendi içsel yolculuğuna yaramayan ilim, bilmek değildir. Misal; Hz. İbrahim, sorduğu sorular ile önce kendisini buldu. Kendisini bulması onu yaşadığı cahiliye toplumundan ayrıştırdı. Kendisini bulmasıyla beraber soruların yönü bu sefer kendini yaratan yaratıcıya yönelik bir sorgulamanın kapısını araladı. Ay'ı, yıldızı, güneşi sorgulatan ilim nihayetinde onu yaratan yaratıcıya ulaştırmıştı.

Peki, bu bilme çabası Prens'in dünyasında nasıl tezahür etmişti. İlim, bilmek demektir. İnsan fıtratı gereği meraklı bir canlıdır. Merakı onun keşfetme yönünü tetikler. Arayış içerisinde olması ona bazı soruları sordurur, bu sorular bazen bir cevaba karşılık gelirken bazen de yeni soruların kapısını aralar. Aslında Prens, bize sanki fiziki olanı anlatırken aslında metafiziği gösterme çabasındadır. Onun soruları, sorgulaması sığ bir fikre hizmet etmekten öte derinlikli bir sorgulamanın ürünleridir. Bunu coğrafyacı ile girdiği diyaloglardan da anlayabiliriz. Prens, coğrafyacı ile karşılaştığında daha onunla iletişime geçmemişken, coğrafyacı "Kâşif" diye bağırmıştı. Aslında Prens adına doğru bir tanımlama diyebiliriz. Çünkü Prens'in kendi gezegeninden ayrılması, bu yolculuğa çıkmaya karar vermesi hepsi birer sorgulamanın, keşfetme isteğinin sonuçlarıydı. Çiçeği ile olan iletişimini sorgulaması, gezegeninin dışındaki dış dünyaya olan

16 Exupéry, Küçük Prens, 63.

17 Exupéry, Küçük Prens,64.

18 Exupéry, Küçük Prens, 65, 66.

ilgisi; baobablar ve sönük yanardağlardan daha fazlasını merak etmesindendi. Hem kendini, iç dünyasını keşfetmek istiyor, hem de fiziki âlemi diğer gezegenleri keşfetmek istiyordu.

Küçük Prens'in coğrafyacıya sorduğu sorularda kendisine sorduğu sorular gibi birer ayraç ve belirteç görevi görüyordu. Başta sadece coğrafyacı kimliğine yönelik bir sorgulama yaparken sorular onu "kâşif" gibi bir tanımlamanın eşiğine getirir. Keşfetmenin eşiğine gelinmiştir, aslında. Coğrafyacı aslında bu sorular sayesinde kendisini keşfedebilir. Prens önce "coğrafyacı" kelimesini tanımlatır, ne demek olduğuna vakıf olmak ister. Sonrasında coğrafya üzerine sorduğu sorular, onu yeni bir kavram ile karşı karşıya bırakır. Kâşif ? Onun sorduğu bu sorular, coğrafyacının kendini tanımlamasını yöneliktir. Ben kimim? Birey kendisine zaman zaman bu soruyu sormalı. Sorulmadığı takdirde coğrafyacı gibi kendisini, bilgisini sorgulamayan bir birey ortaya çıkar. Coğrafyacının bilgi anlayışı sadece ezber düzeyinde kalmaktadır. Teorikte var olan bilgi, pratiğe yansımamaktadır. Yunus'un dediği gibi kuru emekten öteye geçmeyen, faydasız bir birikimdir. Yunus Emre'nin dediği, Küçük Prens'in sorularından da anlaşılacağı üzere ilim sorgulatmalı, sorgulatırken de kendi içsel yolculuğuna bir katkı sağlamalıdır. Bilgi bu düzeyde bir mana kazanmakta, öteki türlü ezber edilen bir emekten öteye geçememektedir.

Aşksız Âdem Yoktur[19]

Aşksız âdem dünyâda belli bilin ki yoktur

Her birisi bir nesneye sevgisi var âşıktır

Çalab'ın dünyâsında yüz bin türlü sevgi var

Kabûl et kend' özüne gör hangisi lâyıktır

Gül

Küçük Prens onu çok beğendiğini gizleyemedi. "Ne kadar güzelsiniz!"

"Yaa?" dedi çiçek tatlı bir sesle. "Güneş'le aynı anda doğduk da..."

Küçük Prens anladı ki pek alçakgönüllü bir çiçek karşısında değil. Ama iyiden iyiye etkilenmişti.[20]

Bu olaydan sonra Küçük Prens, sevgisindeki iyi niyete karşın, çok geçmeden kuşkulanmaya başladı ondan. Önemsiz sözlerinden alınmış ve büyük bir mutsuzluğa düşmüştü.[21]

"Ona kulak vermemeliydim,"

19 Gölpınarlı, *Yunus Emre-Hayatı ve Bütün Şiirleri,* 342.

20 Exupéry, Küçük Prens, 36, 37.

21 Exupéry, Küçük Prens, 38, 39.

"Çiçeklere hiç kulak vermemek gerek. Onlar görülmek ve koklanmak içindir. Benimkinin güzel kokusu gezegenin dört bir yanına yayılmıştı. Ama ondaki güzellikten kendime bir sevinç payıçıkaramadım.[22]

Yunus şiirinin daha ilk dizesinde açıkça ortaya koymakta, aşktan (arzu-heves) yoksun bir insanoğlunun dünya üzerinde mevcut olması mümkün değil. Aşk'ı sadece ilahi aşk ya da kişiye duyulan aşk olarak ifade etmediği gayet açıktır. Dünya üzerindeki insanlar nasıl şahıslarına münhasır ise ilgi duydukları da kendilerine hastır. Peki, insanoğluna bunlardan hangisi layıktır. Gönlündeki tahtın sahibi kim olmalıdır. İnsan, eşref-i mahlûkat olarak yaratıldığına göre ilgisi de ona göre olmalıdır. Yunus'un şiirlerinden, dünya görüşünden anlaşılacağı üzere onun gönül tahtının sahibi ilahi aşktır. Fayda vermeyen ilim nasıl boşsa dünya üzerindeki diğer her şeye duyulan sevgi de o denli boştur.

Yunus'ta aşk-sevgi bu şekilde dizelere yansımaktadır. Peki, *Küçük Prens*'te duyulan sevgiler bize neyi anlatmaktadır.

Anlatının tamamına yayılmış olan başkarakterin dönüşümündeki, yolculuğundaki asıl etken aslında bir sevgidir. Küçük Prens'in Gül'e duyduğu sevgi. Aslında Gül'e olan sevgisi gelecekte olması muhtemel şeylerin habercisiydi. Küçük Prens, güneş ile doğan bu çiçeğe karşı bir ilgi, heves duydu. Her sevginin nefse iyi gelen tarafları olduğu kadar dikenlerinin battığı taraflarının da olması muhtemeldir. Gönül gözüne perde indiğinde o sevginin aksak yanları insana görünmez. Küçük Prens ile gülün sevgisi de aynen böyle başlamıştı. Nasıl ki; insan sevmeye başladığında karşılıklı olarak sevgiyi beslerse o sevgi daha sağlıklı bir hâl alır. Bir de var ki; sadece taraflardan birinin o sevgiye emek harcadığı, gerektiğinde vazgeçtiği, gerektiğinde fazlasını ortaya koyması sağlıklı bir bağlılık türü değildir. Böyle bir sevgi sorgulanmaya açıktır. Küçük Prens'te gösterdiği iyi niyete karşılık bulamayınca sevgisini sorgulamaya başlar. Küçük Prens'in hikâyesindeki sevgi, güle (bir çiçeğe) duyulan türde bir sevgiydi.

Küçük Prens'in güle duyduğu sevgi dışında başka türden sevgiler mevcut muydu? Bu sorunun cevabı; Küçük Prens'in yolculuğu sırasında uğradığı gezegenlerin sakinleri kadar farklıydı. Yolculuk esnasında birinci gezegende karşılaştığı Kral'ın yönetmeye, mutlak güce karşı bir zaafı vardı. İkinci gezegene ulaştığında gördüğü manzara birinciden daha narsist bir zaaftı. Kendini Beğenmiş olarak tanımlanan gezegen sakini alkışlanmayı, övgüyü duymak istiyordu. Gül ne kadar kendine hayransa, kendini diğer bütün çiçeklerden farklı görüyorsa; kendini beğenmişte kendisine hayran olunması onun en büyük zaafıydı. Küçük Prens'in yolu üçüncü gezegende bir sarhoş ile kesişmişti. İçki içtiğine hüzünlenir, hüzünlendikçe tekrar içermiş. Zarar veren bir bağlılık örneği. Diğer gezegenlerde de kendince meylettikleri, zaafları olan kişiler varmış. Yunus'un da dediği gibi "bin türlü sevgi var" önemli olan bunlardan hangisi kişiye yakışan. Misal; sarhoşun sevgisi kendisine yakışıyor mu? Sevgi dilinin en önemli temsilcilerinden biri olan Yunus'un ve *Küçük Prens*'in her ne kadar üslûbu, bu üslûbu yansıttıkları türler farklı olsa da vardıkları nokta aynıdır.

22 Exupéry, Küçük Prens, 39.

Sonuç

Yunus Emre ve *Küçük Prens*'in dili aynı mı? Biz insanlara anlatmaya çalıştıkları benzer şeyler mi? Bu soruların zihnimde olan karşılığını aktarmaya çalıştığım bir bildiri metni okudunuz. Yunus Emre'nin temelde *Sen Bu Cihan Mülkünü, İlim İlim Bilmektir, Aşksız Âdem Yoktur* şiirlerinden faydalandım. Bu şiirlerin gezegenlerdeki karakterlerle olan -kral, coğrafyacı, işadamı ve gül üzerinden sunulan diyaloglarla- benzerliğine şahit oldunuz. Sonuç olarak; sizlerde bu benzerliğin varlığına dair zihni ve fikri bir altyapı oluşturulmaya çalışıldı. Giriş kısmında sorduğum soruların cevaplarına dair bir kapı aralamaya çalıştım. Bu sorulara cevap ararken yeni soruların zemini hazırlandı. Soru soruyu getirdiği gibi bazen cevaplarda soruları getirir. Misal; Yunus Emre'nin erenliği, dini kimliği sebebiyle şiirlerinde baskın olan ilahi (dini) yön *Küçük Prens*'te hiç mi yok?

Anlaşılacağı üzere; Yunus Emre ve Küçük Prens, sevgi dilini kullanarak insana dair her şeyi anlatıyorlar. *Küçük Prens,* insanlara ulaşma konusunda evrensel bir noktada iken Yunus Emre'nin sadece bulunduğu coğrafyanın halklarına hitap etme seviyesinde kalma sebebi nedir? Biçimsel (şiir-hikâye) bir farklılık bu kadar etken mi? Asıl önemli soru; Yunus Emre'yi doğru araçlarla tanıtabiliyor muyuz? Misal; Türkiye sınırları içerisinde Küçük Prens'e ait gayet iyi bir içerikte, görsele hitap edecek şekilde müzesi mevcut. Dikkat çekmek istediğim diğer bir husus ise; *Küçük Prens*'in "Denizli Ağzı"na ve daha fazlasına (mahalli bir karşılık kazandırma çabası) çevrilmiş olması. Bu coğrafyada Fransız bir yazarın eserine gösterilen ihtimam ve ilginin bir benzerini Yunus Emre'ye çekmek mümkün mü? Küçüklere Yunus Emre'yi bir Küçük Prens karakteri düzeyinde tanıtmak mümkün mü? Bu ve benzeri sorulara dair yeni bir kapı aralıyorum.

KAYNAKÇA

Akyüz Öztokmak, Çiğdem. "Eş Benlik Perspektifinden Yunus Emre'yi Okumak: Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri". /79 (2020), 21-40.

Arıç, Dilara Pınar. "Yunus Emre Divanında Can Kelimesi Üzerine". *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 3/5 (2013), 1-14.

Aytekin, Halil. "Antoine de Saint- Exupéry'nin Küçük Prens'inde Evrensel ve Mitsel Yaklaşımlar". *Öneri Dergisi* 7/27 (2007), 365-375.

Bars, Mehmet Emin- Irmak, Yılmaz. "Tasavvuf ve Halk İnancı Işığında Yunus Emre'de Toprak İmgesi". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/18 (2019), 1199-1211.

Basat, Orhan. "Yunus'ta Gönül Muhafazası". *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum /Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/20 (2018), 651-663.

Çakıroğlu, Tuba Onat. "Yunus Emre Divanı'nda Gönül". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 5/9 (2013),

Çukurlu, Talip. "Yunus Emre Divanı'nda Gül Etrafında Oluşturulan Teşbihler". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Gül Özel Sayısı* (2013), 29-35.

Erdoğan, Kenan. "Sezai Karakoç'un Aynasından Yunus Emre'yi Seyretmek". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/2 (2011), 106-120.

Exupéry, Antoine de Saint. *Küçük Prens.* (Çev.Cemal Süreya, Tomris Uyar.) İstanbul: Can Çocuk, 2017.

Gölpınarlı, Abdülbâki. *Yunus Emre- Hayatı ve Bütün Şiirleri.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

Kaplan, Kadir. "Yunus Emre'nin Şiirlerinde İnsan ve Doğa". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/1 (2018), 155-166.

Kemikli, Bilal. *Yunus Emre (Can Gözüyle Bakan Görür).* Ankara: DİB Yayınları, 2015.

Mumcu, Yasemin. "Küçük Prens'te Anlatısallık ve Anlatısallığı Sağlayan Dönüşümler". *Söylem Filoloji Dergisi* 3/2 (2018), 111-125.

Ospanova, Gülmira. "Yunus Emre Divanı'nda Ölümü Güzelleştiren İfadeler". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* /41 (2016), 131-149.

Özel, Mustafa. "Modernliğin sorgu melekleri!". Dergâh, 365 (Temmuz 2020), 12-13.

Özel, Mustafa. "Küçük Prens'in şifreleri". Dergâh, 368 (Ekim 2020), 12-13.

Özel, Mustafa. "Küçük prensin büyük sırrı". Dergâh, 369 (Kasım 2020), 11.

Özel, Mustafa. "Dünya bir gündür!". Dergâh, 370 (Aralık 2020), 12-13.

Özel, Mustafa. "Çocuktan al haberi!". Dergâh, 371 (Ocak 2021), 12-13.

Özel, Mustafa. "Çocuk Roman Kahramanları". Nihayet, 69 (Eylül 2020), 6-10.

Özel, Mustafa. "Oz Büyücüsü ve Kâğıt Para". Nihayet, 72 (Aralık 2020), 4-8.

Özel, Mustafa. "Roman Yazmak İstiyorum!". Nihayet, 73 (Ocak 2021), 4-8.

Öztoprak, Mustafa- Dağcı, Sema. "Yunus Emre'nin Divan'ında Hadise Yaklaşımı". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 185-224.

Yıldız, Alim. *Yunus Emre.* İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.

Yılmaz, Ömer. "Zaman ve Mekânı Aşan Söylemleriyle Yunus Emre'de İnsan Anlayışı". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/3 (2013), 153-168.

Zeytinoğlu, Sezen. "Küçük Prens Üzerine Bir İnceleme". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 12/1 (1979), 39-47.

III. OTURUM (13:15 – 14:30)

OTURUM BAŞKANI

PROF. DR. MEHMET ÇİÇEK

YÛNUS EMRE'YE GÖRE KABİR YOLCULUĞU VE KABİR HAYATI

Prof. Dr. Ali YILMAZ*

Özet

Yûnus Emre Dîvânı okunurken onun dünyanın geçiciliği ve fânîliği, ölüm, ölüm sonrasında yapılanlar, kabir hayatı, kıyâmet, mahşer ve âhiret hayatı üzerinde çok durduğu hemen farkedilir. Ben Yûnus'un bu konularla ilgili şiirlerini incelemek ve bir makale veya tebliğ halinde ele almak istedim, dîvânı bu gözle baştan sona taradım, sıralanan konularla ilgili bütün söylediklerini çıkardım.

Yûnus Emre'nin dünya hayatına, ölüme, kabir hayatına, kıyâmet ve mahşar gününe, âhiret hayatına bakışı tam bir inanmış mü'min bakışıdır. Âyet ve hadislerde dünyanın geçiciliği, ölüm gerçeği ölüme, kabir hayatı, kıyâmet ve mahşar günü, âhiret hayatı vurgulanmakta, İslâm itikad esaslarına göre de her mü'minin ölüme ve âhiret hayatına hazırlıklı olması gerektiği hatırlatılmaktadır. Yûnus Emre de dîvânında çok sayıda şiirinde bunları vurgulamakta, bazan kendi nefsi üzerinden, bazan da doğrudan muhâtaplarına hitâbederek dünyanın geçiciliği, aldatıcılığı, vefâsızlığı, dünya malının kalacak olduğu söylenerek ölüm gerçeği, kabir hayatının nasıl olacağı ve âhiret hayatı hatırlatılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de kabir hayatı ve kabirde sorgu-sual hakkında doğrudan ilgili âyet ve açıklama yoktur; ancak bazı âyetler müfessirler tarafından kabir hayatı ve kabirde sorgu-sualle ilişkilendirilmiştir. Kabir hayatı ve kabirde sorgu-sual hakkında hadislerde bilgi ve açıklamalar yer almaktadır. Yûnus Emre de bu hadislerdeki bilgiler ve bunlara dayalı olarak yapılan açıklamalardan etkilenmiş bulunmaktadır. Bizim tebliğimizde Yûnus Emre'nin ölüm sonrasında kabre kadar olanlar ve kabir hayatı ile sınırlı olarak görüşleri kendi ifadeleri ile anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yûnus Emre, dîvân, ölüm, cenâze, kabir, Münker-Nekir.

Abstract

It is noticeable while reading Yunus Emre's *Divan* that he dwells upon temporariness of the world, its mortality, death, postmortem things, grave life, doomsday, Armageddon, and hereafter life. I wanted to study his poems related to these subjects and write an article about it, so I scanned his *Divan* and picked up his words about mentioned subjects.

* Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi.

Yunus Emre's view about life and hereafter life is an exact believer's view. Quranic verses and Hadiths emphasize reality of death, temporariness of the world, grave life, doomsday, Armageddon, and hereafter life. According to Islamic creed, every believer should be ready for the death and hereafter life. Yunus Emre emphasizes these subjects too by addressing to himself sometimes and to his collocutors sometimes, so he reminds temporariness of the world, grave life, and hereafter life. Although there is no direct verse in the Quran about grave life and questioning in the grave, some interpreters correlate some verses with grave life. There are information and explanations in Hadiths about grave life and questioning in the grave. Yunus Emre is affected by these Hadiths and comments about them. And this paper, Yunus Emre's opinions about hereafter life and grave life are dealt with by his own words.

Key words: Yunus Emre, *Divan*, Death, Grave life, questioning in the grave.

Giriş

Yûnus Emre Dîvânı okunurken onun dünyanın geçiciliği ve fânîliği, ölüm, kabir hayatı, kıyâmet, mahşer ve âhiret hayatı üzerinde çok durduğu hemen farkedilir. Ben Yûnus'un bu konularla ilgili şiirlerini incelemek ve bir makale halinde ele almak istedim, dîvânı bu gözle baştan sona taradım, sıralanan konularla ilgili bütün söylediklerini çıkardım. Sonunda bu konularda çok sayıda şiir, beyit ve dörtlüklerinin olduğu ortaya çıktı; dünyanın geçiciliği ve fânîliği, ölüm, kabir hayatı, kıyâmet, mahşer ve âhiret hayatı konularının hepsinin bir makâlede anlatılmasının mümkün olmadığı anlaşıldı. "Dünyanın geçiciliği ve fânîliği ile ölüm" kısmını bir makale olarak hazırladım. İnsanın ölümünden sonraki halleri; insanlar üzerindeki etkisi, yıkama ve defne hazırlık için yapılanlar, kabre götürülüşü ve defnedilmesi, kabre konulduktan sonra karşılaşılacak muhtemel durumlar, kabirde sualler sorulması ve kabir hayatı ile ilgili görüşlerini de böyle bir tebliğle sunmak istedim. Burada konuyu çok güzel bir şekilde ifade ettiği bazı şiirleri ile beyitleri ve dörtlükleri yorumlanarak ve izah edilerek metin halinde verildi.

Yûnus Emre'nin dünya hayatına ve ölüme bakışı tam bir inanmış insan bakışıdır. Âyet ve hadislerde dünyanın geçiciliği ve ölümün gerçekliği vurgulanmakta, İslâm itikad esaslarına göre de her mü'minin ölüme ve âhiret hayatına hazırlıklı olması gerektiği hatırlatılmaktadır. Yûnus Emre de, dîvânında çok sayıda şiirinde bunları vurgulamakta, bazan kendi nefsi üzerinden, bazan da doğrudan muhâtaplarına hitâbederek dünyanın geçiciliği, aldatıcılığı, vefâsızlığı, dünya malının geride kalıcı olduğu söylenerek ölüm gerçeği hatırlatılmakta; hiç kimsenin ölümden kaçamayacağı çoğu zaman meşhur kişilerin isimleri de sayılarak ortaya konulmaktadır. Sık sık mezarlıklara atıfta bulunulmakta, onlardan ve orada yatanlardan ibret alınması gerektiğini vurgulanmaktadır.

İnsanın ölümünden sonra kabre konulması işlemine "defin" adı verilir; Kur'an-ı Kerim'de bunun nasıl yapılacağına dair doğrudan açıklamalar yoktur; ancak bazı âyetlerde buna işaret edilmektedir. 5/Mâide suresi 31. âyette, kardeşini öldüren Kâbil'in onun cesedini ne yapacağını bilememesi üzerine, bir karganın toprağı eştiğini görünce, "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim?" dediği belirtilmekte; 80/Abese sûresi 21. âyette de, "Nihâyet onun canını aldı ve kabre koydu." denilmektedir. Ayrıca başka âyetlerde insanın topraktan yaratıldığı ve toprağa döndürüleceği belirtilmektedir.[1]

Kur'an'da cenâze namazı kılınmasına dair bir hüküm de yoktur; ancak 9/Tevbe sûresi 84. âyette bazı kimslerin namazlarını kılmaması hususunda Rasûlullah uyarılmaktadır; buradan mü'minlerin cenâze namazlarının kılınması sonucu çıkmaktadır. Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: "*Kim bir ölüyü yıkar, onu kefenler, (kefenine) güzel koku sürer, (cenâzesini) taşır, cenâze namazını kılar ve ölünün üzerinde gördüğü (olumsuz şeyleri) yaymazsa anasından doğduğu gibi günahlarından arınmış olur.*"[2]

Allah Resûlü, ashâbın güzîde hanımlarından Ümmü Atiyye'ye sevgili kızı Zeyneb'in cenâzesini nasıl yıkayacaklarını şöyle tarif etmiştir: *"Onu su ve sidr ile üç defa yahut beş defa, hatta lüzum görürseniz daha fazla yıkayın. Sonuncuda bir parça da kâfûr katın."*[3]

Bir başka hadis şöyledir: "*Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakkı beştir: Selâmını almak, hastalandığında ziyâretine gitmek, cenâzesine katılmak, davetine icâbet etmek ve aksırdığında ona rahmet dilemek*."[4]

Başka bir hadis de şu şekildedir: "*Cenâze namazı kıldığınız zaman ölen kimseye samimiyetle duâ ediniz*."[5]

Ayrıca Mûte savaşında amcasının oğlu Câfer'in şehit olduğu haberi gelince Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), "*Câfer'in ailesi için yemek hazırlayın, çünkü başlarına kendilerini meşgûl edecek bir hâl geldi*."[6]

Bu rivâyetlerde Hz. Peygamber tarafından ölenler için yapılması gerekenler belirtilmektedir. Genellikle Müslümanlar arasında cenâze gelenekleri bu esaslar çerçevesinde, ama mahallî birtakım geleneklerin de katkısı ile gelişmiş ve sürmektedir.

Her ölen muhakkak arkasında üzüntü bırakır; o kişinin oğlu, kızı, yakınları konum komşusu buna üzülür, hatta ağlar; bu kaçınılmaz bir insan halidir. Ancak Rasûlullah, *"(Ölenlerin ardın-*

1 Bkz. 20/Tâhâ, 55.
2 İbn Mâce, Cenâiz, 8.
3 Müslim, Cenâiz, 36.
4 Buhârî, Cenâiz, 2.
5 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 54, 56; İbn Mâce, Cenâiz, 23.
6 Tirmizî, Cenâiz, 21.

dan) avuç içi ile yanaklarını döven, yakalarını yırtan ve câhiliye âdeti olarak bağırıp feryat eden kimse bizden değildir."[7] *buyurarak bunu yasaklamıştır.*

Bir mü'min öldüğü zaman yıkanır, kefenle sarılır ve cenâze namazı kılınır. Bunların arkasından tabuta konularak cenâze namazı kılan mü'min kardeşlerinin hepsinin veya bir kısmının omuzunda veya bir taşıyıcı araç ile mezarlığa götürülür, toprak deşilerek açılmış olan mezara konulur ve üzeri toprakla örtülür. Bütün bunlar yapılırken, esas amaç ve usuller aynı kalmakla beraber mahallî kültür ve geleneklere göre farklı şekiller gösterebilmektedir. Bu safahattaki işlemlerin her biri için isimlendirme yapılmıştır. "İslam geleneğinde ölmek üzere olan kişiye *muhtazar*, öldükten sonraki haline *cenâze*, cenâze için yapılması gereken hazırlıklara *techîz*, yıkanmasına *gasil*, yıkandıktan sonra kefenlenmesine *tekfin*, tabuta konulup namazının kılınacağı yere ve daha sonra kabrine nakledilmesine *teşyî'*, kabre konulmasına da *defin* denilmiştir.[8]

Yûnus Emre, şiirlerinde bu safahâta epeyce yer vermekte ve ölenin arkasından yapılanları güzel bir üslupla anlatmaktadır.

"Kalanlara Selâm Olsun"

Yûnus Emre, eceli yetip ölenlerin, arkasında bıraktıklarına, dolaylı olarak şöyle nasîhatta bulunacağını "selâm olsun" diyerek belirtir:

"Biz dünyâdan gider olduk kalanlara selâm olsun
Bizüm içün hayır-du'â kılanlara selâm olsun

Ecel büke bilümüzi söyletmeye dilümüzi
Hasta iken hâlümüzi soranlara selâm olsun

Tenüm ortaya açıla yakasız gönlek biçile
Bizi bir arı vechile yuyanlara selâm olsun

'Azrâîl alur cânumuz kurur tamarda kanumuz
Yayıcagız kefenümüz saranlara selâm olsun

Gider olduk dostumuza iremedük kasdumuza

7 Buhârî, Cenâiz, 35.

8 Fikret Karaman, "Cenaze Defni ve Kabir Ziyareti Üzerine Bir İnceleme", *Diyanet İlmî Dergi*, cilt: 35, sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1999, s. 22.

Namâz içün üstümüze duranlara selâm olsun

Sözdür söylenür araya kimse döymez bu yaraya
İltüp bizi makbereye koyanlara selâm olsun

Bunda hep gelenler gider hergiz gelmez yola gider
Bizüm hâlümüzden haber soranlara selâm olsun

'Âşık oldur Hakk'ı seve Hak derdine kıla devâ
Bizüm içün hayır-du'â kılanlara selâm olsun

Miskîn Yûnus söyler sözi kan yaşıla toldı gözi
Bilmeyen ne bilsün bizi bilenlere selâm olsun" (Tatçı, 231-232.231/1-9)[9]

Onun selamladığı kişiler başta, kalan herkestir; sonra arkasından hayır duâ kılanlar, hasta iken hâlini soranlar, cenâzesini yıkayanlar, kefenini saranlar, cenâze namazını kılanlar, mezarına kadar getirip koyanlar, ölümden sonraki hâlinden haber soranlar ve kendisini bilip hatırlayanlardır. Yûnus'un kendisi üzerinden onlara verdiği mesaj ecelin insanın belini büktüğü, dillerin söylemez olduğu, bedenin yere serileceği ve yakasız gömleğe sarılacağı, Azrâil canı aldıktan sonra damardaki kanın kuruyacağı, dünyadaki emellere tam kavuşulamasa da ölüm ile asıl Dost'a gidileceği, bunlar arada söylenip dursa da bu yaraya kimsenin tahammül edemeyeceği, bu dünyaya gelen herkesin dönülmez yola mutlaka gideceği, aşk yolunun kişiyi kurtaracağı ve âşık olup Hakk'ı sevenlerin derdine Allah'ın devâ kılacağıdır.

Ölenin Arkasında Bıraktığı Acı

"Yanar içüm göyner özüm ben ölümi anıcak
Ölüm endîşesi ne hoş ululara danışıcak

Öliserüz bellü beyân gizlü içümüz olur 'ıyân
Teneşür üstine konup halk öninde yuvunıcak

9 Tebliğimizde örnek şiir, beyit ve dörtlükler Mustafa TATÇI tarafından hazırlanmış olan *Yûnus Emre Dîvânı*'ından alınmıştır (Mustafa TATÇI, *Yûnus Emre Divânı (Tenkitli Metin)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005). İktibas olarak alınan metinlerin diline ve yazılış şekillerine dokunulmamış, kaynaktaki haliyle verilmiştir. Çok az kullanılan bir kısım kelime için yazının sonunda küçük bir "lugatçe" verilmiştir. Örnek metinlerin sonundaki rakamlardan ilki bu kaynak eserdeki sayfa numarası, ikincisi yine kaynaktaki şiir numarası ve üçüncüsü de şiirin içindeki beyit veya dörtlük numarasıdır.

Hiç bilmezem ben niçe idem kangı yana sefer idem
Yakasuz don geyem gidem başsuz ata binişicek

Gele bana kavum kardaş ola sine degin yoldaş
Kim olusar bana hâldaş ben sinümde kalışıcak

Kalam ben âmâlumıla her niçesi hâlumıla
Gide kavum güle güle evden yana dönişicek" (Tatçı, 128.127/1-5)

Yûnus Emre'nin bu şiirine göre insan ölümü andıkça içi yanar; herkesin öleceği bellidir ve içinde gizlediği ne varsa ortaya çıkacaktır; teneşir üstüne konacak ve herkesin gözü önünde yıkanacaktır; yakasız gömlek/kefen giyecek başsız ata/tabuta binip gidecektir; eş dost herkes onunla mezara kadar yoldaş olacak ve onu mezara indirip yalnız başına bırakacaktır; ondan sonra herkes güle oynaya evine dönecek, ölen kişi işlediği amelleriyle ve yaşadığı hal ile baş başa kalacaktır.

Yûnus, ölüm anında Azrail ile yüze geldiğinde ne yapacağının endişesi ve korkusu içindedir ve Allah'tan o anında kolaylık dilemektedir:

"Cân hulkuma geldükde Azrâîl'i gördükde
Yâ cânumı aldukda âsân ola mı yâ Rab" (Tatçı, 31.15/4)

İnsan ölenleri görüp o hale hazırlıklı olmalı, onun için de dünyada iken taşkınlık ve azgınlık etmemeli, günahlarından kurtulmaya bakmalıdır:

"Gâfil olma aç gözüni hâlüne bak öleni gör
Kürelik itme dünyede yazuklarun dileni gör" (Tatçı, 37.22/1)

Ölen kişi yakasız ve yensiz bir iki arşın beze sarılacak ve onu sırtına kaftan edinip gidecektir:

"Şol bir iki arşın bizün ne yini var ne yakası
Kaftân idüben egnüme sarayım andan varayım" (Tatçı, 215.210/2)

O yüzden insan, gözün görmez olacağı, toprağa düşünce dilinin bir şey söylemez olacağı, Azrail'e hiç kimsenin engel olamayacağı, ana babanın bile fayda veremeyeceği, heybetine kimsenin tahammül edemeyeceği, kimseden bir yardımın gelmeyeceği, can alıcının geldiğinde aklını baştan alacağı, yıkayıp kefene saranların bile halini bilemeyeceği, salâ verildiğinde pişman olmanın bir fayda vermeyeceği, ağaç ata/tabuta bindirilip mezara götürüleceği ve yer altına indirileceği günü dâimâ hatırda tutmalıdır. Arkasından üç-beş gün otururlar, ölenin arkasından onu

anarlar ve ondan sonra anmaz olurlar. İnsan hep bunları bilerek yaşamalıdır; Yûnus, bunları önce kendi nefsine söyler:

"Anmaz mısın sen şol güni gözün nesne görmez ola
Düşe sûretün topraga dilün haber virmez ola

Çün Azrâîl'i ne tuta assı kılmaz ana ata
Kimse döymez o heybete halkdan meded ermez ola

Gele sana cân alıcı dahı cân alur kılıcı
Aklunı başdan alıcı bir dem amân vermez ola

Evvel gele şol yuyucı ardınca şol su koyucı
İledüp kefen sarıcı bunlar hâlün bilmez ola

Oğlan gider dânışmâna salâdır dosta düşmâna
Sonra gelmek peşîmâna sana assı kılmaz ola

Agaç ata bindüreler sinden yana göndireler[10]
Yir altına indireler kimse ayruk görmez ola

Üç güne dek oturalar hep işüni bitireler
Ol dem dile getüreler ayruk kimse anmaz ola

Yûnus miskîn bu öğüdi sen sana virsen yeg idi
Bu şimdiki mahlûkâta öğüt assı kılmaz ola" (Tatçı, 23.6/1-8)

10 Kaynak eserde bu kelime "göndereler" şeklinde okunmuştur; kelime böyle okunduğu zaman beyitte anlatılanların akışına uygun düşmemektedir. Eski Türkçede "göndirmek" şeklinde bir kelime vardır ve "çevirmek, yöneltmek" anlamlarına gelmektedir (bkz. *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 97); bu bakımdan kelimenin "göndireler" şeklinde okunması uygun görülmüştür.

Ölenin Arkasından

Birisi öldüğü zaman yıkamak için hemen su ve kefen hazırlanır, teneşir üzerinde yıkanır ve ağaç ata/tabuta bindirerek mezara iletilir:

"Ölicegez şükr ideler sinden yana iledeler
Allah adın zikr ideler çok şüküre düşdi gönül

Su getüreler yumaga kefen saralar komaga
Agaç ata bindüreler teneşire düşdi gönül" (Tatçı, 153.152/13, 14)

Ölüm vakti gelip öldükten sonra eş dost, akrabâ ve komşular taziyede bulunurlar ve bu, ölen için bir rahmet olur:

"Kime indiyse ol nüzûl ana gelür cümle usûl
Ta'ziyete varurısa ol ölüye rahmet olur" (Tatçı, 59.45/8)

Kabir Yolculuğu

Yûnus Emre bir şiirinde ölenin arkasından yapılanları kendisi için yapılmış gibi anlatan bir üslupla şu şekilde açıklar:

"Salacamı götürdiler
Musallâya yitürdiler
Görklü tekbîr getürdiler
Allâh sana sundum elüm

Götürdiler bunda üşüp
İndürdiler anda şeşüp
Topragum örterler eşüp
Allâh sana sundum elüm

Topraga çün düşürdiler
El topraga üşürdiler
Taşlarıla basdurdılar
Allâh sana sundum elüm

Uşda beni götürdiler
Makbereme getürdiler
Halka olup oturdılar
Allâh sana sundum elüm

Çün cenâzeden şeşdiler
Üstüme toprak eşdiler
Hep koyubanı kaçdılar
Allâh sana sundum elüm" (Tatçı, 184.184/8-11)

Buna göre biri öldüğü zaman "salaca/ölü taşınan dört kollu düz tahta" diye nitelendirdiği tabutu tekbirlerle musallâya/cenâze namazının kılındığı yere konur; sonra mezarlığa götürülür, kefeni açılır ve toprak eşilerek açılmış olan mezara indirilir, sonra da eller küreklere gider ve üstü taş toprakla örtülür; arkasından da mezarın etrafında halka olup oturularak Kur'an okunur ve duâ edilir; o iş de bitince herkes orayı terkeder.

Sonra da ölenin malını-mülkünü bölüşmeye, hatta onun için birbirleri ile çekişmeye ve kavga etmeye başlarlar:

İltüp sine koyalar yine eve geleler
Anca savaş kuralar benüm mâlum üstine" (Tatçı, 326.340/5)

Bu şiirinde Yûnus Emre, kendi döneminde bir cenâze için nelerin yapıldığını anlatmaktadır; bugün de Anadolu'da uygulanan usulün aynısı olduğu da görülmektedir.

Yûnus, dillerde dolaşan meşhur dörtlüğünde gariplerin durumunu anlatır; kendisini de o gariplerin içinde saymaktadır. Öyle garipler vardır ki, öldüğünden kimsenin haberi olmaz:

"Bir garîb ölmiş diyeler
Üç günden sonra duyalar
Sovuk suyıla yuyalar
Şöyle garîb bencileyin" (Tatçı, 269.277/6)

Buraya kadar olan kısımda Yûnus Emre bir kimsenin ölümünden sonra kabre kadar olan yolculuğunu anlatmıştır. Burada dikkati çeken önemli bir husus kullandığı dildir; o, bugün bile Anadolu'da ölenin arkasından yapılan bütün işler için kullandığı dili kullandığı görülmektedir.

Birisi öldüğü zaman onun arkasından ağlaşılır, sonra yıkanır, kefenlenir, namazı kılınır, tabuta konularak açılmış olan mezara konulur. Yûnus, şiirlerinde ağlayıp sızlamaktan, döğünmek-

ten hiç bahsetmez, ancak diğer hususlar hakkında söyleyecekleri vardır. Cenâzenin üzerine konulup da yıkandığı tahtadan veya zamanla değişen malzemeden yapılmış masaya "teneşir" denir, Yûnus da aynen şimdi olduğu gibi "teneşir" der (Bkz. Tatçı, 122.152/14; 124.155/7; 128.127/2; 161.198/6); başka bir tabir de kullanmaz. Cenâze sıcak su ile yıkanır, ancak Yûnus gariplerin soğuk su ile yıkandığından bahseder (Bkz. Tatçı, 269.277/6). Halk önünde yunmaktan bahseder (Bkz. Tatçı, 128.127/2) "bir arı vechile yuyanlara" selâm gönderir (Bkz. Tatçı, 231.231/3); yıkayanlar "yuyucu" ve "su koyucu" olarak iki kişidir (Bkz. Tatçı, 23.6/4). Yıkandıktan sonra ölen kişinin na'şı kefene sarılır; Yûnus'a göre kefen "yakasuz don/(elbise)"dir (Bkz. Tatçı, 128.127/3); "beş karış bez durur" (Bkz. Tatçı, 239.241/3), yakası ve yeni olmayan iki arşın bezdir (Bkz. Tatçı, 215.210/2); kefen bezi yere serilir ve bedene sarılır (Tatçı, 231-232.231/4); kefeni saranlar ölenin asıl hâlinin ne olduğundan habersizdir (Tatçı, 23.6/4); kabirde kefen elbisesi paramparça olacaktır (Tatçı, 180.182/8).

Cenâze yıkanıp kefenlendikten sonra sıra cenâze namazı kılmaya gelmiştir; cenâze namazı "musallâ" denilen yerlerde kılınır. "Namaz kılınan yer" anlamındaki "musallâ" bizim dilimizde sadece "cenaze namazı kılınan yer" anlamında kullanılır; genellikle camilerin dışında na'şın konulduğu ve cenâze namazının kılındığı bir mekândır, bazı yerlerde sırf cenâze namazı kılmaya mahsus "musallâ" denilen yerler vardır. Yûnus Emre de aynı ismi kullanır (Bkz. Tatçı, 184.184/1).

Cenâze mezarlığa kadar tabuta konularak götürülür; tabut eskiden ahşaptan yapıldığı için Yûnus'un şiirlerinde o özelliğine işaret eden ifadelerle nitelendirilir. O tabut için, "başsuz at" (Bkz. Tatçı, 128.127/3); "ağaç at" (Tatçı, 23.6/6; 153.152/14; 268.276/5) tabirlerini kullanır.

Kabir Hâli

Kur'an'da Abese suresinde şöyle buyurulmaktadır: "Kahrolası o insan! Ne kadar da inkârcı! (Bir düşünse) Allah onu neden yarattı? Bir spermden yarattı da ona şekil verdi. Sonra ona yolu kolaylaştırdı. Nihâyet onun canını aldı ve kabre koydu. Sonra dilediği bir vakitte onu yeniden diriltecek."[11]

Bu âyetlerde Cenab-ı Allah, insanın bir nutfe ile başlayan hayat serüvenini kıyâmet günü yeniden dirilişine kadar atlatmaktadır; bu serüven içinde bir durak da kabirdir. Bu, ölen insanın kıyâmet günü yeniden dirilinceye kadar geçen sürede duracağı yerdir. Burada onun kabir hayatında karşılaşacakları, sorgu-sual ve kabir azabı gibi herhangi bir hususdan bahsedilmez. Ancak bazı âyetler (9/Tevbe, 101; 40/Mü'min, 45, 46) "kabir azabı"na işaret olarak yorumlanmıştır; bunlar da münâfıklar ve inkarcılar içindir. Mü'minler için herhangi durumdan bahsedilmemektedir. Buna karşılık hadislerde kabirde sorgu-sualden ve kabir azâbının varlığından ; cennetlik ve cehennemliklerin yerinin belli olacağından söz edilir; Allah Rasûlü kabir azâbından hep Allah'a sığınmıştır. "*Kabir, cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur."*

11 80/Abese, 19-22.

şeklinde bir rivâyet vardır. Bu rivâyet de cennetlik ve cehennemlik olanların daha kabirdeyken âhiretteki durumlarının ne olacağına dair işaretler almaya başladığını ifade ettiği şeklinde yorumlanmaktadır.[12]

İslâm literatüründe "bir berzah" âleminden bahsedilmekte; bazı âyetlerin (23/Mü'minûn, 99-100) buna işâret ettiği, bunun da "kabir hayatı" olduğu kabul edilmektedir. Yûnus Emre, şiirlerinde "Berzah" kelimesini hiç kullanmaz. Ancak ölenin kabir hayatında karşılaşacaklarından bahseder.

Yûnus Emre kabre konulduktan sonra başına gelecekler hususunda da korku ve endişe içindedir; bir endişesi kabre konulduktan sonra yılan-çıyan ve karınca gibi hayvanların üstüne üşüşeceği ve bu hâlinin kimse tarafından bilinmeyeceğidir:

"Vay ki n'ola hâlüm bilinmezise ahvâlüm
Yılan-çıyan karınca üşe dilüm üstine" (Tatçı, 326.340/4)

Bir başka beyitinde "Akreb dola mı Yâ Rab" diyerek Rabbine niyaz ve tazarru'da bulunur:

"Aceb bu benüm hâlüm yir altında ahvâlüm
Varup yatıcak yirüm akreb dola mı yâ Rab" (Tatçı, 31.15/2)

Bir şiirinde de yine kabirdeki yalnız halinden dem vurarak, kabirde sorgu-sual olacağı düşüncesi ile Zebânîler gelip bilmediği dilden sorular sorduğunda "Biz de sana tutduk yüzi" diyerek Cenâb-ı Allah'tan yardım istemektedir:

"Va'de yitüp ölicegez ol sinleye varıcagaz
Zebânîler gelicegez sen 'inâyet eyle Çalap

Zebânîler çün geleler beni yalınuz bulalar
Bilmedügüm dil soralar sen yardım eylegil Çalap

Gürde soralar bu sözi esirgemez anlar bizi
Biz de sana tutduk yüzi sen esirge bizi Çalap" (Tatçı, 31.16/3-5)x

Ama tamamen ümitsiz de değildir; imanının kendisine yoldaş olacağını ve kabrinin nurla dolacağını ummaktadır. Bu durumda insan âhirete aslan olarak gidecektir:

12 Bkz. "Kabir Ebediyete Açılan Kapı", *Hadislerle İslâm*, C. 7, s. 574.

"İy Yûnus sen ölicek, sinün nûrla dolıcak
Îmân yoldaş olıcak, âhirete şîr gider" (Tatçı, 49.35/7)

Bin yıl toprakta yatsa bile "ene'l-hak" virdi ve aşk duygusu ile hiç sıkıntı çekmeyecektir; inanmayan kabrine gelip "dost adını" anarsa kefeni yırtıp doğrulacaktır:

"Bin yıl toprakda yatursam hîç komayam Ene'l-Hakk'ı
Ne vakt gerek olurısa 'ışk nefesin uru gelem

İnanmayan gel sinüme dost adını eyit kıgır
Kefen tonın pâre kılup topragumdan turu gelem" (Tatçı, 180.182/7, 8)

Yûnus, eğer "sevgi/aşk" ile giderse kabirde insanın etinin-teninin çürümeyeceği ümidi içindedir:

"Ölüp sine girürisem etüm-tenüm çürimeye
Anun içün kim dünyeden ben giderem sevmegile" (Tatçı, 308.317/4)

Ölüm Sonrası

İnsan hayatta iken ne biriktirirse Hak için yığmalıdır, ama onu da bâkî kalacakmış gibi elinde tutmamalıdır, hatta fizikî bedeni için bile fazla uğraşmamalıdır; çünkü öldüğü zaman onu da kurt-kuş yiyecektir. Ölenlerin haline bakıldığı zaman saç sakal dökülmüş haldedir, bir de bunun üstüne yılan-çıyan aç gelir, o dünyada beslenen vücudu yiyerek karnını doyurur gider:

Hak'dan yığar ol seni nen varısa vir gider
Ne beslersin bu teni sinde kurd kuş yir gider

Ölene bak gözün aç dökülür sakal u saç
Ilan çiyan gelür aç yiyüp içüp sir gider (Tatçı, 48.35/1, 2)

İslâm inancına göre, insanların amel defterleri kıyâmet gününde kendilerine gösterilecektir; dünya hayatında zerre kadar iyilik yaptı ise onu, zerre kadar kötülük yaptı ise onu görecektir.[13] Fakat Yûnus, kabirde iken amelinin karşısına geleceğini, tenini yılanın çıyanın yiyeceğini ve orada insanın vaktin gece mi gündüz mü olduğunu bilemeyeceğini anlatır;

"Yanlaruma kona elüm söz söylemez ola dilüm
Karşuma gele 'amelüm n'itdümise görem birgün

13 99/Zilzâl, 7, 8.

Beş karış bez durur tonum ılan-çıyan yiye tenüm
Yıl geçe obrıla sinüm unıdılup kalam birgün

Başuma dikeler hece ne irte bilem ne gice
'Âlemler ümidi hâce sana fermân olam birgün" (Tatçı, 239.241/2-5)

Ona göre âkıbet kurda kuşa öğün ve çürüyüp toprak olmaktır:
"Birgün ola sensüz kalam
Kurda kuşa ögün olam
Çürüyüben toprak olam
Âh n'ideyin 'ömrüm seni" (Tatçı, 270.284/7)

Münker-Nekir

İslâm literatüründe "Münker-Nekir" kavramları yer almaktadır; bu kelimeler, kabir âleminde insanları sorguya çekeceği belirtilen iki meleği ifade eder. Kur'an'da bunlardan bahis yoktur; iki meleğin insanları kabirde sorgu-sual edeceği hadis rivâyetlerinde yer almaktadır. Bu rivâyetlere göre cenâze kabre konulduğu zaman bu sorgu-sual başlayacaktır.[14] Bu sorgu meleklerinin birine "Münker", diğerine "Nekir" denildiği yine bazı rivâyetlerde yer almaktadır.[15]

Yûnus Emre de bu meleklerin "Münker" ve "Nekir" olduklarını kabul ederek hep kabirde onların sorgu-sualden geçireceğini ifade eder:

"Yûnus kabre vardukda Münker-Nekir geldükde
Bana su'âl sordukda dilüm döne mi yâ Rab" (Tatçı, 31.15/5)
Münker ü Nekir gele hâllerün düşvâr ola
Dilünce su'âl sora cevâb viresün birgün (Tatçı, 268.276/7)

Geldi Münker ile Nekir
Her birisi sordı bir dil
İlâhî sen cevâb virgil
Allâh sana sundum elüm (Tatçı, 148.184/14)

14 Bkz. Ebû Dâvûd, Sünnet, 23, 24; Müsned, III, 3-4; Buhârî, "Cenâiz", 87; Müslim, "Cennet", 17; Müsned, IV, 287-288, 295-296; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 27.

15 Bkz. Tirmizî, "Cenâiz", 70.

"Münker ü Nekir geliser yir ü gök ünle tolısar
Ben bunlara cevâbını vireyim andan varayım" (Tatçı, 211.210/5)

"Mâl u mülkden ayrılup sine varasın turup
Münker ü Nekir gelüp su'âl idiser katı

Yûnus Emre, genel olarak mü'minin asıl hedefinin Allah'ın rızasını kazanmak ve bunu aşk haline getirmek gerektiği düşüncesinde olduğu malumdur; burada da dünya-âhiret kaygısı ile değil sırf Allah'ın rızâsını kazanmak hedefine yönelmiş bir mü'minin Münker-Nekir sogu-suâlinden endişesinin duymayacağını ifade eder:

"Sorı hisâb olmayısar dünyâ âhiret koyana
Münker ü Nekir ne sorar terk olıcak cümle murâd" (Tatçı, 32.17/6)

Ayrıca, Münker-Nekir'in sorularının kişinin kendi amellerine göre olacağını, Münker-Nekir olup gelenin kendi amelleri olduğunu ve ölümden sonra sadece kendi amellerinin kişinin dostu olacağını anlatır:

"Kamularun 'amelidür Münker-Nekir olup gelen
Benüm 'amelüm dostıdı 'amelümi tuta varam" (Tatçı, 211.205/8)

Yûnus Emre bir beyitinde de Münker-Nekir yerine "sorucılar" ifadesini kullanır:

"Sorucılar geleler sorı hisâb soralar
Karanu sin içinde otura yanumuza" (Tatçı, 301.311/5)

Bir başka beyitte de "iki ferişteh" der:

İki ferişteh ine gele karşuna kona
Günâhlarını yaza sala boynuna biti" (Tatçı, 371.385/2, 3)

Yûnus'a göre kabirde yatanların hali kötüdür, çünkü eli hiçbir şeye erişmez, ama amelleri iyi ise seher vakitlerinde üstünde rahmet yeli eser (Tatçı, 98.88/4); sağlığında görmeye gelenleri bile görmezler (Tatçı, 268.276/3); onların üzerine yılan-çıyan üşüşmüş, kemikleri dağılmış ve badeni çürümüştür (Tatçı, 37.22/2); onlar karanlık yerdedir ve şaşırtıcı bir derde düşmüşlerdir; gündüzleri gece olmuştur (Tatçı, 183-184.184/12, 13)

SONUÇ

Yûnus Emre'nin dünya hayatına ve ölüme bakışı tam bir inanmış insan bakışıdır. Âyet ve hadislerde dünyanın geçiciliği ve ölümün gerçekliği vurgulanmakta, İslâm itikad esaslarına göre de her mü'minin ölüme ve âhiret hayatına hazırlıklı olması gerektiği hatırlatılmaktadır. Yûnus Emre de, dîvânında çok sayıda şiirinde bunları vurgulamakta, bazan kendi nefsi üzerinden, bazan da doğrudan muhâtaplarına hitâbederek dünyanın geçiciliği, aldatıcılığı, vefâsızlığı, dünya malının geride kalacak olduğu söylenerek ölüm gerçeği hatırlatılmakta; hiç kimsenin ölümden kaçamayacağı çoğu zaman meşhur kişilerin isimleri de sayılarak ortaya konulmaktadır. Sık sık mezarlıklara atıfta bulunulmakta, onlardan ve orada yatanlardan ibret alınması gerektiğini vurgulanmaktadır.

Bu tebliğde, Yûnus Emre'nin kişinin ölümünden sonra kabre konuluşu ile ilgili olarak yapılanlar ve kabir hayatı ile ilgili görüşleri şiirlerine dayanılarak verilmiştir. Yûnus hem tam inanmış bir mü'min hem insanların içinde yaşamış ve yapılanları bilen bir kişi olarak ölenin kabre konlana kadar yapılanları arı bir Türkçe ile anlatmıştır.

Kur'an'da kabir hayatı ile ilgili açık ve net bir bilgi ve hüküm yoktur; ancak hadislerde Münker ve Nekir isimli iki meleğin sorgulayacağına ve kabir azabının varlığına dair bilgiler bulunmaktadır. Yûnus, dîvânında bunlara yer vermiştir. Tebliğde bu hususlardaki düşünceleri örnek şiir, beyit veya dörtlükler halinde verilmiştir.

LUGATÇE

Âsân: Kolay.

Assı: Fayda.

Ayruk: Artık.

Don/ton: Elbise.

Döymek: Tahammül etmek, dayanmak.

Düşvâr: Güç, zor.

Egin: Sırt, omuz.

Geliceğiz: Geldiği zaman.

Görklü: Güzel, mübarek.

Göynümek/göyünmek: Yanmak; için için yanmak.

Gür: Mezar.

Hergiz: Aslâ, kesinlikle.

Hulkum: Boğaz.

İrte/erte: Sabah, yarın sabah; bir gece sonra; gündüz.

Kangı: Hangi.

Kıgırmak: Çağırmak.

Kürelik: Taşkınlık, azgınlık.

Makbere: Kabir, mezar, medfen.

Obrılmak: Devrilmek, çökmek; oyulmak.

Öliceğiz: Öldüğümüz zaman.

Ölicek: Öldüğün zaman.

Salaca: Ölü taşınan dört kollu düz tahta.

Sin: Mezar.

Sinle: Mezarlık; mezar taşı.

Sir gitmek: Tok gitmek.

Şeşmek: Çözmek, ayrılmak, başını koparmak.

Tamar: Damar.

Ton/don: Elbise.

Turı gelmek: Ayağa kalkmak.

Turmak/durmak: Ayağa kalkmak.

Uşda: İşte.

Üşmek: Toplanmak, yığılmak, üşüşmek.

Üşürmek: Topluca yöneltmek.

Varıcağız: Vardığımız zaman.

Yazuk: Günah, suç.

KAYNAKÇA

"Kabir Ebediyete Açılan Kapı", *Hadislerle İslâm*, C. 7, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, ss. 567-576.

KARAMAN, Fikret, "Cenaze Defni ve Kabir Ziyareti Üzerine Bir İnceleme", *Diyanet İlmî Dergi*, cilt: 35, sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1999, ss. 21-34.

TATÇI, Mustafa, *Yûnus Emre Divânı (Tenkitli Metin)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005.

Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

YUNUS VE TENKİT

Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ*

Özet

Yunus Emre, günümüz fikir dünyasında yalnızca sevgi kavramı ekseninde yorumlanmaktadır. Ancak Yunus Emre'nin kavram haritası bundan daha geniştir. O yeri geldiğinde çevresinde gördüğü -gerek toplumsal gerek bireysel hususlarda- hal ve tavırlardaki sorunları te'dip, telkin ve tavsiyeler aracılığıyla ikaz etmesini bilmiştir. Ancak bu üslûp bir mutasavvıfa yakışacak şekildedir. Gönül yıkıcı değil, gönül yapıcıdır. Tahkir etmek, tamir eder. Tatil etmez, tadil eder. "Tanış olmaya" ve "işi kolay kılmaya" davet eden Yunus her zaman yapıcı bir dili gözetmiştir. Ancak hastalıkta cerrahi bir müdahaleye ihtiyaç hasıl olduysa, orada da yaralı bölgeye neşter vurmaktan çekinmemiştir. Onun bu yöntemini alaya alanlara karşı da şiirleriyle karşı çıkmıştır. Hatta o kadar ki onun şiirlerinde, kendisinden sonraki yüzyıllarda yaşayanlardan ona bühtan edenlere daha cevaplar çıkarılabilmektedir.

Yunus Emre'nin şiirlerinde tenkitler önce kendine dönüktür. Eleştiriye önce kendinden başlamak sûfilerin bilinen bir âdeti ve yöntemidir. Bu tenkitten sonra Yunus, Devrinin topluma örnek olması gereken sufilerine ve tasavvuf anlayışına, devrinde hakikati dile getirmesi gereken bazı âlimlerine ve kadılık gibi görevleri üstlenen resmî ulemasına ve Devrindeki sosyal-siyasi duruma, toplumsal çözülme ve değişime de eleştirilerde bulunmuştur. Ancak üst paragrafta da zikrettiğimiz üzere Yunus Emre bunu sûfilere yaraşır bir biçimde, yani ötekileştirmeden ve yargılamadan yapmıştır. Ancak hassasiyet gerektiren noktalarda da açıkça sorunları göstermekten çekinmemiştir. Hülasa, "Gelin canlar bir olalım" dedikten hemen sonra, müteakip dizede "Münkire kılıç çalalım" demekten çekinmeyen Yunus Emre, burada da mezkûr ikili tavrı tevhid etmiştir.

Abstract

Yunus Emre is interpreted only on the axis of the concept of love in today's world of ideas. However, Yunus Emre's concept map is wider than that. He knew how to warn the problems in the state and attitudes that he saw around him, both in social and individual matters, by means of remediation, suggestions and recommendations. However, this style is in a way that befits a mystic. The heart is not destructive, it is heart-making. Insulting fixes. It doesn't vacation, it fixes

* Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları.

it. Inviting to "meet" and "make work easy", Yunus has always favored a constructive language. However, if there was a need for a surgical intervention in the disease, he did not hesitate to strike the injured area with a scalpel. He also opposed those who mocked his method with his poems. In fact, in his poems, more answers can be found from those who lived in the centuries after him to those who blame him.

In Yunus Emre's poems, criticisms are primarily self-directed. It is a well-known custom and method of Sufis to start criticism with oneself first. After this criticism, Yunus also criticizes the Sufis and Sufi understanding of his Age, who should set an example for the society, some scholars who should express the truth in his time, the official ulema who took on duties such as kadi, and the social-political situation, social dissolution and change in his Age. However, as we mentioned in the above paragraph, Yunus Emre did this in a way befitting the Sufis, that is, without marginalizing and judging. However, he did not hesitate to openly show problems at points that require sensitivity. In short, Yunus Emre, who did not hesitate to say "Let's play the sword against the sinner" in the next line right after he said "Come, let's be one", and here, too, he adopted the aforementioned dual attitude.

Derviş ve Tenkit

Yunus Emre kendini yolcu olarak tanımlar. Onun çıktığı bu yol, "uzaktır" ve "menzili çoktur." Bu uzak ve menzili çok olan yola, ancak "aşk" ile girilir. Zira aşk, uzakları yakın eden, aşılmaz menzilleri aşmayı kolaylaştıran ve asıl menzile varmayı temin eden bir iksirdir. Bu iksir, yola çıkma ideali veren, uyanış ve yöneliş vesilesidir. Yola çıktıktan sonra, kararlı bir şekilde menzilleri aşmayı sağlayan sabır ve metanet, azim ve kararlılık, güç ve kudret gibi manevî gıdaları temin eden de yine aşktır. Bu bakımdan Yunus Emre'yi, biz "âşık-yolcu" olarak tavsif ediyoruz. Bu âşık-yolcunun tasavvufi terminolojideki karşılığı ise, tâlib, sâlik ve derviştir.

Burada hemen şunu belirtmekte yarar vardır, âşık, dervîş ve miskin gibi sıfatlarla tanınan "müstakil" Yunuslar da vardır. Müstakil kelimesini, başlı başına bir şahsiyet olarak ayrı yunuslar olduğuna işaret sadedinde zikrettim. Demem o ki, "bizim" Yunus'tan başka, onun mektebine mensup başka başka Yunuslar da mevcuttur. Bunların bir her biri, "bizim" Yunus'un neşvesini, yaşadıkları dönem içinde yeniden dile getirmiş; onun işaret ettiği manayı, kendi müktesebatları ölçüsünde yeniden dile getirmişlerdir. Bu bakımdan, özellikle son dönemlerde bazı edebiyat bilimciler, *Yunus Divânı*'na diğer Yunusların şiirlerinin de girmiş olduğu ihtimalini dile getirmektedirler. Fakat ister "bizim" Yunus olsun, isterse Âşık Yunus, Dervîş Yunus yahut Miskin Yunus olsun, değişmeyen bir hakikat vardır: Evvelemirde her şair, kendi döneminin insanıdır. Dolayısıyla döneminde tanık olduğu hadiselerden hareketle sözünü söylemiştir. Bu sözün daha sonraki dönemlere intikali ise, söyleyişteki samimiyet, incelik ve derinlikten kaynaklanmaktadır. Bizim Yunus'u bugüne getiren iksir de bunlar olmalıdır. Samimi ve sade bir söyleyiş, ince latif

buluşlarla manayı söze tebdil etme kudreti ve sadelik içerisinde kendine mahsus derinlik… Bütün bu hususları biz tek bir kavramla ifade ediyoruz: Sehl-i mümteni.

Şöyle ifade etmek mümkündür: Yunus'un şiiri, insanın yeryüzü serüveni içerisinde yaşayacağı veya karılaşacağı pek çok hali, samimi, sade, ince ve derinlikli söyleyişle dile getirmektedir. İnsanın mevzubahis edildiği yerde, onun faziletli yönlerinin yanında tenkide tabi tutulması gereken menfi tutum ve davranışları da söz konusu edilecektir. Diğer bir ifadeyle insan, takdir edilmenin yanında tenkit ve te'dip de edilen bir varlıktır. Bir "âşık" ve "derviş" şair olan Yunus Emre, öyle bazılarının dillerine pelesenk ettikleri gibi, sadece "sevgiyi" dile getirmemiş; çıktığı yolculukta, gördüğü hâl ve tavırları tenkit ederek muhataplarını te'dip etmeyi yahut en azından onlara telkin ve tavsiye tarikiyle ikaz etmeyi de tercih etmiştir. Bu yaklaşım biçimi, hakikatin peşinde giden hakîmlerin tercih ettiği bir usuldür. Nitekim başta Pîr-i Türkistan olmak üzere pek çok sufi muhakkik ve hakîm müellif devrinin tanığı olarak menfi hâl ve tutumları görmezden gelmemiş, açıkça tenkit etmişlerdir[1]. Bu meyanda şu bilinmelidir ki, sanıldığının aksine sufiler, öncelikle kendilerini tenkit edebilen insanlardır. Onlar, "dilsiz şeytan" olmak yerine, hakikatin talibi olarak "hakkı söylemeyi" tercih etmişlerdir. Fakat bu tenkitte kullanılan dil, muhatabını makul bir yönde geliştirmeye matuftur. Muhatabı tezyif ve içinde bulunduğu hâli tahkir sadedinde bir tenkit dilini tercih etmemişlerdir. Bu bakımdan sufi muhakkiklerin tenkit dili, yapıcı, tamir ve tadil edici bir dildir. Orada, imha ve ihmâl değil, imar ve inşa vardır. Bu itibarla o, öncelikle kendinin münekkididir. Kendi hâlini ve gidişatını tenkit ederek, çıktığı yolda daha dikkatli ve rikkatli olmaya gayret eder[2].

Yunus'un Tenkidi

Yunus Emre, döneminin siyasi, sosyal ve iktisadi sorunları etrafında adeta bir girdaba düşmüş ve oradan çıkmak için çareler arayan insanına, "gelin tanış olalım" ve "işi kolay kılalım" şeklinde bir araya gelmeyi, buluşup halleşmeyi telkin eder. Bir araya gelmek derlenip toparlanmak, dertleşmek ve ortak çözümler aramak… Bu evrensel bir çağrıdır. Milletlerin içinden geçtikleri zamanlar dâhilinde farklılaşan sorunlarını çözmenin yolu, derlenip toparlanma ve ortak bir akla erişme gayretinden geçer. Keza toplumsal çözülme ve dağılmanın önüne geçecek olan "şey" de buluşup halleşmek, dertleşmek ve birlikte derman arama çabasıdır. Bununla birlikte tıkanan damarlara nasıl cerrahi müdahalede bulunuluyor ve bedeni arızaların giderilmesi için gayret ediliyorsa, toplum ve fert düzeyinde gözlemlenen arızaları gidermek için de kimi zaman neşteri vurmaktan imtina etmemek icabediyor. Hükema ve ulemanın neşteri tenkittir.

1 Divân-ı Hikmet'te devrin devlet adamları, ulema ve dervişlerine dönük tenkitler dikkat çeker. Bu konuda kısa bir değerlendirme için bkz: Veysel Gengil, "Hoca Ahmet Yesevî ve Bazı Eleştirileri", Bartın Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 5/2 (2018), 50-63.

2 Sufi muhakkik ve müelliflerin tenkit diline dair Süleyman Uludağ'ın *Tasavvuf ve Tenkit* (İstanbul, 2011)isimli kitabı ufuk açıcı bilgi ve tahlilleri havidir. Konuya ilgi duyanlar bu eserden yararlanacaklardır.

Yunus Emre, yeri ve zamanı gelince neşteri vurmaktan imtina etmemiştir. Bununla birlikte sadece Molla Kasım'ın değil, ahaliden bazılarının onu tahfif sadedinde tenkit ettiğini de bizzat kendisi söyler. O bunu,

Kördür münâfığın gözi yarın kara koyar yüzü

Halkın bana acı sözü gerek şekeristân ola

Beytiyle izah edecektir. Ona inanmayan, hakikate yabancı ve dolayısıyla sözün değerini müdrik olamayanları, "münafık" olarak tanımlar. Bu zümrenin yaptığı tezviratı ve bu menfi algı oluşturma gayretlerinin etkisinde kalan halkın söylediği "acı sözü" dikkate almadığını ifade eder. Bir şiirinde "her sözün manası var" diyen Yunus'un, kendine dönük tezvirat kabilinden eleştirileri ihtiva eden "acı söz"leri "şekeristan" olarak nitelemesi anlamlıdır. Zira esas olan, ârifin yani hâli müdrik olanın sözüdür; cahilin sözü bir değer barındırmaz.

Eger güher ister isen hizmet eyle 'âriflere

Câhil bin söz söyler ise ma'nîde miskâl olmaya

Yunus'a yapılan eleştiriler, daha sonraki dönemlerde de ola gelmiştir. Burada elbette Ebu's-Su'ud'un fetvası başta olmak üzere, onun bazı kavramlara yüklediği anlamı güncel ve dar muhtevasıyla anlayan münekkitler de olmuştur. O, bu meyanda yöneltilen tenkitlere sanki şu beytiyle cevap vermektedir:

Yûnus senin kulun durur bellü bilürsin sen anı

Ko söyleyenler söylesin ne yapışır dilden ana

Ne dediğini bilen, hakikat çerçevesinde gördüğü tıkanıklıkları gidermek için neşteri vurmaktan imtina etmeyen şairin muhatapları tarafından tenkit edilmesi makul bir durumdur. Öte yandan hakikate ilişkin manayı, samimi ve sade bir lisan ile sunması, o mananın derûnuna vakıf olmayanlarca tenkit edilebilir. Nitekim sufi şairler, bu tenkiti aza indirgemek için *kuşdiliyle* konuşmayı tercih etmişlerdir. *Kuşdili*, sembolik dildir. Fakat mesele şudur: Onun "işide kendi sözün" dediği gibi, insanın önce kendi sözünü duyması icabeder. Lakin bu çok kolay bir durum değildir. Zira Yunus, bu zorluğun farkında olarak, önce kendini tenkit eder. Gafil olmamayı, dünya hayatının geçiciliğini, ölümü ve hesap gününü telkin usulü ile aktardığı bir nutkunun makta beytinde açıkça şunu söylemektedir:

Yûnus bu sözleri çatar halka ma'ârifet satar

Kendisi ne kadar dutar söylediği yalanı gör

İmdi buradan çıkarımımız şudur: Evvela söylenen sözün "kelâm"a tebdil ederek muhatabında olumlu bir tesir oluşturabilmesi için, söyleyenin ağzıyla söylediğini kulağıyla duyması ve gönlüne nakşetmesi elzemdir. Zaman zaman "sözü pişirmek"ten de söz eden şairin muradı

aşikârdır: Manayı bulup, anlamak ve idrak etmek, sonra onu muhatabına aktarmak… Hattı zatında manayı idrakten murat da olmaktır. Nakledilen manayı yaşarsa insan, lisan ile konuşmasa da hâl diliyle konuşur. Asıl tesirli konuşma, bu türden hâl diliyle yapılan konuşmadır. Hâl diliyle yapılan konuşma, zamanı aşar; kültüre malolur, değiştirir ve dönüştürür. Bu bakımdan o kendi sözünün hâl yönüne atıfta bulunarak, "ay ve gün" içinde yani sadece söylendiği dönemin bağlamı dâhilinde sözünü söylemediğini açıkça ifade eder.

Sözüm ay gün için değil sevenlere bir söz yeter

Sevdiğim söylemezsem sevmek derdi beni boğar

Söylediği, sevdiğidir. Daha doğrusu sevdiğine dair hakikatlerdir. Dolayısıyla sözü hakikat olanın tasvir ettiği hâl, müspet manada ruhî ve aklî terakkiyi temin niyetini haizdir. Bu sebepledir ki onun tenkit vadisinde dile getirdiği hususlar, muhasebeye sebebiyet veren, tamir ve mamur edici sözün eseridir. Onun yaşadığı dönemde toplumun farklı kesimlerini tenkidi, ayrıntılı bir şekilde tetkik edilerek bir tasnife varılmalıdır. Bu meyanda onun,

1. Tenkide açık olduğunu; döneminde Molla Kasım ve ahalinin kendisini tenkit ettiğinin yahut edeceğinin farkında olarak sözünü söylediğini görmekteyiz. Hakikati dile getirmek için yola çıkanlar, tenkiti göze alacaklardır. Bu süreçte o, kendisine yapılan tenkitleri göğüsleyecek bir dile sahiptir. Daha sonraki dönemlerde de çeşitli seviyelerde tenkit edilmiş, hakkında lehte söz söyleyen, eserler yazan, onu takip eden insanlar olduğu gibi, aleyhinde söz söyleyen, tezyif ve itham eden münekkitler ile onu ötekileştirici fetvalar veren ulema olmuştur.

2. O, evvela kendisini tenkit etmeyi bilen bir ile sahiptir. Bu dil sebebiyledir ki, toplumun farklı kesimleriyle empati kurabilmiş, muhataplarında gördüğü eksik ve kusurları evvelemirde kendinde görmüştür. Bu samimi bir görme biçimidir. Bu hâliyle o bize, kendine söyleyecek sözü olanların kalıcı ve tesirli sözler söyleyeceğini tebşir etmiştir.

Bu iki durumda da belirgin olan husus, onun mütehammil, müsamahalı ve toleranslı olduğudur. Bu vasıf, sözün derinliğini ziyadeleştirecek bir söyleyiş gücü bahşediyor. Bundan başka onun tenkit ettiği durumlara ilişkin de bazı tespitler yapmak mümkündür[3]. Onun tenkidi, kendinden başka;

1. Devrinin topluma örnek olması gereken sufilerine ve tasavvuf anlayışına,

2. Devrinde hakikati dile getirmesi gereken bazı âlimlerine ve kadılık gibi görevleri üstlenen resmî ulemasına,

3. Devrindeki sosyal-siyasi duruma, toplumsal çözülme ve değişime dönüktür.

3 Yunus Emre'nin yaptığı tenkitlere ilişkin daha evvel Cemal Kurnaz'ın "Yunus Emre'de Tenkit" başlıklı tebliğ (Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu-Bildiriler, Ankara, 7-10 Ekim 1991, 465-471) sunmuştur Bu tebliğ metni, daha sonra Tük Kültürü Araştırmaları'nın Prof. Dr. Şükrü Elçin'e Armağan sayısında (XXIX/1-2, Ankara, 1993, 257-263) yeniden neşredilmiştir.

Burada üslup açısından dikkat çeken husus, tenkidini yaparken, ötekileştirici ve yargılayıcı bir dil kullanmamaya azami dikkat etmesidir. Esasen o bu dili, sanki yegâne tenkit edilecek kişi kendisiymiş gibi, öncelikle kendini nazara vererek yapar. Mesela devrin tasavvuf anlayışını ve sufileri tenkit ederken şekilciliğe ehemmiyet verilmemesi gerektiğine işaret ederken şu tespiti yapar: Tâc ve hırka gibi şeklî şartları yerine getirmek, toplum kesimlerinde göreceli bir itibar devşirmeye sebep olmaktadır. Oysa hakikat öyle görüldüğü gibi olmaya bilir; derûna nazar kılmak gerekir.

Görenler elim öper tâc u hırkama bakar

Şöyle sanurlar beni zerrece günâh itmez

Dervişlik kisvesi altında ahalinin samimi niyetini suiistimal edenler yok mudur? O dönemde, bu türden insanlar olduğu gibi, bugün de vardır. Nitekim onların çoğu, "halk içine sufi"ve fakat hakikatte "harâmî"dir.

Sûfîyim halk içinde tesbîh elimden gitmez
Dilim marifet söyler gönlüm hiç kabul etmez

Bu tür istismarcıların çoğu, yolun eğitimini tamamlayarak icazet aldıklarını da iddia edeceklerdir. Fakat bazen o icazeti almak da bir şeklî durumdan ibarettir. Manayı bihakkın yaşamak, irşat ettiği hususları temsil edecek olgunluğa erişmek ve gerçek anlamda kalbî huzur anlamına gelen *miskinliğe* erişmek pek kolay bir hadise değildir. Tamamen dünyevî itibar tahsiline matuf bir kısım imaj oluşturma çabalarından öteye geçmeyen bu türden sufiler, "yolun" esaslarını gözetmek yerine geçici zevklerin esiri olurlar.

Boynumda 'icâzetim riyâ ile taatım
Endişem ayruk yerde gözüm yolum gözetmez

Ruhundan uzaklaşmış bir sufilik, gösterişi ve riyayı esas alan hayatı meşrulaştıracaktır. Böylece şeklen tamam, ancak aklen ve fikren nakıs olan kimi sahte kâmillerin hayata yön vermesi toplumsal çözülmenin sebebi olacaktır. Oysa derviş, *fakr hâli*ne yani daima *havf* (korku) ve *recâ* (umut) arasında olan ve her haliyle Hakk'a muhtaç olan kişi anlamına gelir[4]. Dolayısıyla dervişliği şekle indirgeyerek onu bir itibar ve keramet ticareti yaparak kazanç temin edenler, yolu bozan haramilerdir. O sebepten Yunus, dervişliğin hırka ve aç olmadığını açıkça ifade eder. Onun bu meyanda çokça bilinen şu beytini burada yeniden hatırlamak mümkündür:

Dervişlik dedikleri hırka ile tâc değil

Gönlün derviş eyleyen hırkaya muhtâc değil

4 Derviş kelimesinin manası oldukça geniştir. Etimolojik bir tahlil ve kelimenin taşıdığı manaları görmek bakımından bkz. Tahsin Yazıcı, "Dervîş", DİA, 9, İstanbul, 1994, 188-190.

Keza o, "hırkanın ne suçu var?" diye de soracaktır. Enstrümanları nazara sunup hakikati örtmemek gerekiyor. Mesele nedir? Mesele taşıdığın unvanın gereğini yerine getirmen yani giydiğin hırka ve tacın yolunca gitmendir. Sanıldığı gibi, o, melamet yolunu tercih ederek yolun alametlerini terki telkin etmez. Nice giyimine kuşamına dikkat eden, şekli şartları bihakkın yerine getiren âriflerin de var olduğuna dikkat çeker. Yol, melamet neşvesi ile bütün şekli formlardan azade olmuş abdal ve kalenderleri içinde barındırdığı gibi, alamet ve sembolleri taşıyan, yolun kisvelerini giyinen ve şekline değer verenleri de bulundurur. Diğer bir ifadeyle, şekle önem vermeyen nice harabat ehli görünen şaki de olabilir.

Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan

Vargıl yolunca yürü er yolu kalmaç değil

Dersin şeyhim 'aşk ile yalın ayak baş açık

Er var dirlik dirilmiş yalın ayak aç değil

Yunus'un bu bakışı, İslam tasavvufunun diğer mistik ekollerden farklı olduğunu işaret etme arzusuna delalet eder. Dönemi içinde göçlerle gelen ahali, bazı animistik dinlerin mabetlerini biliyor ve dini ve mistik hayatlarından haberdar oldukları gibi, Anadolu'da birlikte yaşadıkları Hıristiyan toplumunun manastır hayatına da aşinaydılar. Nitekim bazı sufilerin daha zahidane bir yol inşası için bu hayatlara dair bazı ilkeleri devşirdiği de düşünülebilir[5]. Yunus, bu duruma da işaret ederek, "yalın ayak baş açık" gezmenin de bir nevi içinde riya barındıracağı hususuna dikkatlerimizi çekiyor olması ilginçtir. Şunu anlıyoruz: İslam, denge dinidir. İslam tasavvufu da bir ilim olarak, diğer ilimler gibi, kavramları, öğretmeyi hedeflediği temel ilkeleriyle temel kaynaklardan beslenerek gelişmiştir. Bu farkındalıkla şeriat ve tarikat dengesi içerisinde, zahir ve batını bir bilerek yol almak icabeder. Nitekim o, "dışım derviş içim boş" diyerek bu tenkidini tahkike ulaştırma çabasındadır. Tahkik, insanın kendi eksikliğinin farkında olarak asıl ilmin kaynağına yönelmesi ve tevazu ile iltica etmesidir.

Yunus eksikliğini Allah'ına 'arz eyle
Onun keremi çokdur sen etdiğin ol itmez

Yunus'un kendinden ve içinde bulunduğu hareketten hareketle yaşadığı dönemin zihniyetine dair yaptığı bu tenkitler daha da genişletilebilir. Ancak burada onun münekkit yönünü tavsif sadedinde bu işaret ettiğimiz hususlarla iktifa ediyoruz. Keza onun da tıpkı Pîr-i Türkistan gibi, devrinden şikâyetçi olduğunu da ifade etmekte yarar vardır. Onun içinde yaşadığı dönemde şahit olduğu hadiselerden hareketle, bazı sufi ve âlimlerin temsil ettikleri yolun esaslarını ihlal etmeleri, tebliğ ve irşat ettikleri manayı temsil etmekten uzak olduklarını söylemesi anlamlıdır. Zira

5 Erol Güngör'ün *İslam Tasavvufunun Meseleleri* kitabında bıraktığı yerden hareketle bu etkileşime dair önemli tahliller yapılabilirdi. Lakin çoğu kere bilineni tekrardan öteye geçmeyen nakillerle yol alan akademik dünyamızda bu anlamda ciddi tetkikler yapılamadı.

toplumlar savaşların ve dış müdahalelerin tahribatını bertaraf edecek yetkinliğe sahiptir. Fakat içeride cereyan eden fesadın ıslahı zordur. Hele hele muslih olması beklenenler bozulmaya maruz kalmışlarsa, tuz kokmuş demektir. Tuzun kokmaması için hükema, ülema ve ürefânın temsil ettikleri zümrenin esaslarına müstenit bir gayretin içinde olmaları iktiza eder. Yunus'un tenkitleri, sadece sanatçı bir münevverin devrine ayna tutması olarak değil, işaret edilen gayretin eseri olarak okunmalıdır.

YÛNUS EMRE'DE ÖLÜM ALGISI VE ÖLÜM TEFEKKÜRÜNÜN TERAPÖTİK DEĞERİ

Doç. Dr. Ahmet Canan KARAKAŞ

Yazar tebliğ metnini göndermediği için tebliğ metni kitapçıkta yer almamıştır.

KUR'AN-I KERİM'DE GEÇEN "DÜNYA HAYATI"NIN FANİLİK VE ALDATICILIK YÖNÜYLE YUNUS EMRE'NİN DİVANINA YANSIMASI

Dr. Lokman BEDİR*

Özet

Bilindiği üzere dünya hayatı Kur'an-ı Kerim'de özellikle iki yönüyle vurgulanır. Birincisi, oyun ve oyalanma yeri olması; ikincisi âhiretin hazırlık yeri olması. Yunus Emre, Divan'ında dünya hayatının her iki yönüne de dikkat çeker. Biz bunlardan sadece dünya hayatının oyun ve oyalanma yeri oluşunu başka bir değişle fanilik ve aldatıcılık yönünü ele alan şiirlerini inceleyeceğiz.

Yunus Emre'nin Divan'ında yer alan dünya hayatına dair şiirlerini incelediğimizde Kur'an âyetlerinin içeriğine uygun ifadeler kullandığını görürüz. Mesela aşağıdaki dizelerinde dünyanın fanilik yönü veciz bir şekilde ifade edilir:

Yaratdı Hak dünyâyı Peygamber dostlıgına

Dünyâya gelen gider bâkî kalası degül

Kur'an-ı Kerim'den biliyoruz ki, bir kısım insanlar daha ölüm anından başlamak üzere, mahşerde ve cehennemde olsalar bile dünyaya dönmek isteyecekler ancak bu istekleri reddedilecektir. İşte Yunus bunu dile getirmek üzere şöyle der:

Yûnus gözün görürken yaragun eyleyigör

Gelmedi anda varan girü gelesi degül

Yunus dünya hayatının aldatıcılığına kanmamak gerektiğini ilgili ayetlere uygun bir şekilde şöyle dile getirir:

Görgeç yolundan kamusın terk it bu dünyâ da'vîsin

Kogıl bu 'âlem sevisin aşıklıcak nendür senün

Sonuç olarak; Yunus Emre'nin, dünya hayatının fanilik ve aldatıcılık yönünü Kur'an âyetlerine uygun şekilde işlediğini söyleyebiliriz.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Yunus Emre Divanı, Dünya Hayatı, Fanilik, Aldatıcılık, Âhirete Hazırlık.

* Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, lokman.bedir@bilecik.edu.tr

Abstract

As it is known, the worldly life is emphasized in two aspects in the Qur'an. First, it is a place for play and distraction; The second is that it is the place of preparation for the Hereafter. Yunus Emre draws attention to both aspects of worldly life in his Divan. We will examine only his poems, which deal with the mortal deceptive aspect of worldly life.

When we examine Yunus Emre's poems about worldly life in his Divan, we see that he uses expressions suitable for the content of the Qur'anic verses. For example, the ephemeral aspect of the world is expressed succinctly in the following lines:

Allah created the world for the friendship of our Prophet.

What comes to the world goes, no one is permanent.

We know from the Qur'an that some people, starting from the moment of death, will want to return to the world even if they are in the apocalypse and hell, but this request will be rejected. Here is what Yunus says to express this:

Yunus, prepare for the hereafter while your eyes see

Those who go to the hereafter will not return.

In accordance with the verses, Yunus expresses the need not to be deceived by the deception of the worldly life as follows:

You will leave like everyone else, so give up the love of the world.

Let go of this worldly love, what is it that you fall in love with the world?

As a result; We can say that Yunus Emre handled the ephemeral and deceptive aspects of worldly life in accordance with the verses of the Qur'an.

Key Words: The Qur'an, Yunus Emre's Divan, Worldly Life, Mortality, Deception, Preparation for the Hereafter.

Giriş

Biz bu çalışmamızı iki başlık halinde ele alacağız. Birinci başlıkta Yunus Emre'nin genel manada Kur'an kültürünü Divan'ındaki şiirlerini esas alarak inceleyeceğiz. İkinci başlıkta ise Kur'an-ı Kerim'de geçen "dünya hayatı"nın fanilik ve aldatıcılık yönüyle Yunus Emre'nin Divanına yansımasını ele alacağız ki asıl konumuz da budur.

1. Yunus Emre'nin Kur'an Kültürü

Yunus Emre deyince; asırlarca insanların dillerinde ve kalplerinde şiirleriyle yer eden bir gönül eri akla gelmektedir. Kur'an'sız, hadis'siz ve ehl-i sünnet çizgisi dışında bir Yunus'un düşünülemeyeceğini Divan'ından anlıyoruz. Yine onun Divan'ındaki şiirlerinden anlıyoruz ki o, Kur'an'ı ve sünneti hayat nizamı haline getirmiş ve bu yolda dile getirdiği şiirleriyle insanlara önemli bir mürşit olmuştur.

Yunus, Kur'an bilgisini oldukça geniş bir yelpazede şiirlerine yansıtmıştır. Bu manada Kur'an-ı Kerim'in içerdiği neredeyse tüm konulara dair şiir yazdığını görmekteyiz. Bu da onun Kur'an bilgisinin yüzeysel olmadığını ayrıca nefsinden başlayarak insanları sürekli Kur'an âyetleri ve hadisler ile irşat etmeye çalışması onun sadece Kur'an'a olan ilgisini değil aynı zamanda bilgi düzeyini de ortaya koymaktadır.

Az öncede bahsettiğimiz gibi Yunus, neredeyse Kur'an-ı Kerim'in tüm konularını ustalıkla şiirlerine yansıtmıştır. Özellikle âhiret konusundaki duyarlılığının ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Bunu şu dizelerinde görebiliriz:

Sorı hisâb olmayısar dünyâ âhiret koyana

Münker ü Nekir ne sorar terk olıcak cümle murâd[2]

Havf ü recâ nice gelür varlık yokluk bıragana

İlm ü 'amel sıgmaz anda ne terâzû ne hod sırat[3]

Sen ana ümmet olıgör o seni mahrûm komaz

Her kim anun ümmetidür sekiz Cennet yiridür[4]

Kıyamet gününü hususi olarak ele aldığı bir şiirinin tamamını içinde kıyamete dair birçok konuyu içinde barındırması hasebiyle buraya almak istiyorum:

Anup kıyâmet günini aglaşalum ol gün içün

Ol gün melâmet günidür aglaşalum ol gün içün

Ol günde yirler yarıla cümle ölenler dirile

Cümle günâhlar sorıla aglaşalum ol gün içün

Ol günde gök çatlayısar insân niçe katlanısar

Ol günde kim korkmayısar aglaşalum ol gün içün

Âh ol günün korkuları koca kılur ma'sûmları

Niçe olur mücrimleri aglaşalum ol gün içün

Ol gün katı efgân ola irkek dişi 'uryân ola

2 Mustafa Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, 2/61

3 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/61.

4 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/138.

Cümle ciger biryân ola aglaşalum ol gün içün

İy Yûnus Emre gir yola hâl bilmez kardaş ne ola

Meger dermân Hak'dan ola aglaşalum ol gün içün[5]

Yukarıda zikrettiğimiz beyitlerin tamamen Kur'an-ı Kerim'deki ilgili âyetler çerçevesinde kaleme alındığı açıktır. O âyetlerden bir kaçını burada mealen zikretmek uygun olacaktır: ***"O gün (kıyâmet gününde bakarsın ki) biz onları, birbirine çarparak çalkalanır bir halde bırakmışızdır; Sûr'a da üfürülmüş, böylece onları bütünüyle bir araya getirmişizdir"***[6] ***"İnsanlar sana kıyâmetin zamanını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi Allah katındadır. Ne bilirsin, belki de zamanı yakındır"***[7] ***"Sana kıyâmeti, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır; ama insanların çoğu bilmezler"***[8]

İlmiyle ve irfanıyla tanınmış biri olmasına rağmen mütevaziliği elden bırakmayan Yunus'ta gurur alameti görünmez. İyi bir Kur'an bilgisine sahip olduğu da kaleme aldığı şiirlerinden belli olduğu halde kendisinin gururlanacak bir ilminin olmadığını bir beytinde şöyle dile getirir:

Yirde vü gökde 'ışkıla 'ışkdan gelür her söz dile

Bî-çâre Yûnus ne bile ne kara okıdı ne ak[9]

Her ne kadar yukarıdaki beyitte ilminin olmadığını nazara vermeye çalışsa da divanının genelinde olduğu gibi şu beyitleri de onun Kur'an ve hadise olan yoğun ilgisine ve bilgisine işaret etmektedir:

Okına Kur'ân u Yâ-sîn kulak urup dinleyesin

Tagca günâhun yuyasın tanla seher vaktinde tur

Okına hadîs ü kelâm diyeler 'Aleyhi's-selâm

'Âşıkısan bellü bilem tanla seher vaktinde tur[10]

Kur'ân eydür ki vattakû gine eydür ki tezra'û

Kâhil olup oturmagıl tîz tevbeye gelmek gerek[11]

Evvel kapu şerî'at emr ü nehyi bildürür

5 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/357.

6 Kehf 18/99.

7 Ahzâb 33/63.

8 A'raf 7/187.

9 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/188.

10 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/145. "Kur'an ve Yasin suresi okuna da oturup dinleyesin, dağlar gibi günahlarını yuyup yıkayasın kılacağın sabah namazı ile. Hadisler okuna da dinleyip peygambere salat ve selam getiresin, seher vaktinde bunları yap ki âşık olduğun belli olsun."

11 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/199. "Kur'an diyor ki: Allah'tan korkun ve yine diyor ki: tembel olup da oturma, tez tevbe etmek gerekir."

Yuya günâhlarını her bir Kur'ân hecesi[12]

Üstte yer verdiğimiz beyitlerin birincisinde Kur'an ve özellikle Yasin suresi okunduğunda dinlemek gerektiğini, Kur'an okunması durumunda bitmez tükenmez manevi kazançlar elde edileceğini ve günahların affedilebileceğini hatırlatan Fâtır suresindeki şu ayetlere atıfta bulunduğu anlaşılmaktadır: ***"Şüphesiz, Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden, gizlice ve açıktan Allah yolunda harcayanlar, asla zarar etmeyecek bir ticaret umabilirler. Allah, kendilerine mükâfatlarını tam olarak versin ve kendi lütfundan daha da artırsın diye (böyle yaparlar). Şüphesiz O, çok bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir."***[13] İkinci beyitte ise hadis okunmasına, dinlenilmesine ve bu sebeple hatıra gelen Hz. Peygambere salât ve selam getirilmesine duyulan bir iştiyak söz konusudur. Ayrıca Kur'an okunması ve dinlenilmesi, hadis okunması, dinlenilmesi ve salat ve selam getirilmesi Allah'a ve peygambere âşık insanların işi olduğu dile getirilmiştir. Bu okumalar için seher vaktinin ayrı bir önemi haiz olduğunu vurgulanmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz üçüncü ve dördüncü beyitlerde ise Kur'an'ın takvayı emrettiği ve dünyanın âhiret için bir tarla gibi olduğu hatırlatılmış ve âhiret için ekim yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte insanın yaratılış itibariyle günah işleyebileceği ve böyle bir durum olduğunda derhal tevbe edilmesi gerektiği zikredilmiştir.

Yunus, diğer semavi kitaplarda olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'in de varlık âlemini adeta tefsir ettiğini başka bir değişle varlık âleminde ne varsa onun Kur'an-ı Kerim'de bir şekilde yerinin olduğunu dile getirir:

Tevrât'ıla İncîl'i Zebûr'ıla Furkân'ı

Bunlardagı beyânı cümle vücûdda bulduk[14]

Yunus, Kur'an esaslı bir hayat yaşanması gerektiğini nazara vermeye çalışmış, Kur'an-ı Kerim'i hayatına nakşetmiş ve şiirlerini bu minvalde yazmıştır. Yani bir yandan diliyle bir yandan haliyle insanları irşat etmeye çalışmıştır. Bu yüzden Yunus'un şiirleri adeta destanlaşmıştır. Bu, aynı zamanda onun bir arzusudur ve bu arzusunu şöyle dile getirir:

Gönül tolu zulmetdür işledügi bid'atdür

Bu niçesi ümmetdür Kur'ân yolına girmez[15]

'Işka döyemedi özüm gensüzin açıldı râzum

Yûnus senün iş bu sözün 'âlemlere destân ola[16]

Yunus'un, sözlerinin Kur'an kaynaklı olduğu hemen hemen tüm şiirlerinden sezilmektedir. Şiirlerinin Kur'an kaynaklı olduğunu dile getirdiği beyitlerinden ikisini burada sunmak isteriz:

12 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/444.

13 Fâtır 35/29-30.

14 Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, 2/192.

15 Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, 2/170.

16 Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, 2/48. "Kalbim aşka doyamadı, istemeyerek sırlarım ortaya döküldü. Yunus, senin bu söylediklerin inşallah âlemlere destan olur. Dilden dile dolaşır."

İy sözlerün aslın bilen gel di bu söz kandan gelür

Söz aslını anlamayan sanur bu söz benden gelür[17]

Söz karadan akdan degül yazup okımakdan degül

Bu yüriyen halkdan degül Hâlik âvâzından gelür[18]

Yûnus'un sözi şi'irden ammâ aslı(dur) kitâbdan

Hadîsile dinene key (bilgil) sâdık olmak gerek[19]

Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmede, Kur'an yoluna davet etmede, ameli görevleri yerine getirmede ve dünyanın fanilik ve aldatıcılığına karşı uyarılarında Yunus'un ilk muhatabı kendisidir. O, önce kendisini sonra mümin kardeşlerini ıslah etmeye çalışır. Kendini ıslah etmeyenin başkasını ıslah edemeyeceğinin şuurundadır. Islaha kendinden başlayan Yunus'un bu konudaki birkaç beyti şöyledir:

Yûnus cânunı berk it bildüklerüni terk it

Fenâ olmayan sûret şâhına vâsıl olmaz[20]

Yûnus dahı uyanmadın kendü ölümin sanmadın

Bu togrı yola gelmedin her işleri gümânımış[21]

Yûnus sen severisen hakîkat ma'şûkayı

Dervîşligile kül ol kevn ü mekândan fârig[22]

Görüldüğü üzere Yunus nasihatini kendine yapmaktadır. Dolayısıyla böyle yapmayıp da hep başkalarına hitap edenlerin yerildiğini ortaya koyan şu ayet akla gelmektedir: ***"Siz Kitab'ı okuyup durduğunuz hâlde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığınızın çirkinliğini) anlamıyor musunuz?"***[23] Bütün buraya kadar Divan'dan verdiğimiz örnekler Yunus'un Kur'an bilgisini ve ilgisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Buradan itibaren ise Kur'an'da geçen "dünya hayatı"nın fanilik ve aldatıcılık yönünün Yunus'un şiirlerine nasıl yansıdığını ele alacağız.

2. Kur'an-ı Kerim'de Geçen "Dünya Hayatı"nın Fanilik Ve Aldatıcılık Yönüyle Yunus Emre'nin Divanına Yansıması

Onun şiirleriyle gönüllerde yer alışının sırrı; yukarıda da arz ettiğimiz gibi şiirlerinin Kur'an kaynaklı olmasıdır. Yunus Emre sadece bir halk şairi değildir. Aynı zamanda Kur'an'dan

17 Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, 2/90.
18 Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, 2/91.
19 Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, 2/199.
20 Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, 2/165.
21 Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, 2/177.
22 Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, 2/182.
23 Bakara 2/44.

aldıklarını şiir diliyle insanlara aktarmaya çalışmış ve şiirlerini bir divanda toplamıştır. Divandaki şiirlerinin tamamına yakınının; insanları geçici dünya hayatına karşı aldanmamaları ve âhirete hazırlanmaları hususunda uyarı niteliğinde olduğunu görürüz.

Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerim'de 63 kez geçen[24] "dünya hayatı" özellikle iki yönüyle vurgulanır. Birincisi, oyun ve oyalanma yeri olması; ikincisi âhiretin hazırlık yeri olması. Birinci yönü itibariyle dünya fanidir ve aldatıcıdır. Yunus Emre, divanında dünya hayatının her iki yönüne de dikkat çeker. Biz, Yunus Emre'nin divanındaki, dünya hayatının bu iki yönünden birincisine yani fanilik ve aldatıcılık yönüne dikkat çeken şiirlerinden bir kısmını inceleyeceğiz.

Şunu hemen belirtmek isterim ki, Yunus Emre'nin Divan'ında yer alan dünya hayatına dair şiirlerini incelediğimizde, "dünyanın fanilik ve aldatıcılık" yönü ile "âhirete hazırlık yeri olması" yönünü iç içe ve Kur'an âyetlerinin muhtevasına uygun bir şekilde dile getirdiğini görürüz. Mesela aşağıdaki dizelerinde dünyanın fanilik yönü ve aldanılmaması gerektiği veciz bir şekilde ifade edilir:

İnanma fânî 'ömre kim bâkî degüldür sevgüsi

Görür iken sultânları koyup giderler mülk ü mâl[25]

Bu beyitte Yunus Emre; Kur'an'da bahsi geçen Firavunlara, Nemrutlara ve helak olan nice zengin ve şımarık kavimlere işaret etmek istemiş olabilir. Bu meyanda ***"Kârûn'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da helâk ettik. Andolsun, Mûsâ kendilerine apaçık mucizeler getirmişti de yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Oysa bizi geçip (azabımızdan) kurtulamazlardı. Bunların her birini kendi günahları yüzünden yakaladık. Onlardan taş yağmuruna tuttuklarımız var. Onlardan o korkunç sesin yakaladığı kimseler var. Onlardan yerin dibine geçirdiklerimiz var. Onlardan suda boğduklarımız var. Allah, onlara zulmediyor değildi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı"*** ilk akla gelen âyetlerdendir: Ayrıca dindar kişilerin de dünya saltanatının bir gün son bulacağını unutmamaya vurgu yapmakta ve gafil gönülleri uyandırmaya çalışmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'den biliyoruz ki, bir kısım insanlar daha ölüm anından başlamak üzere ve hatta cehenneme girseler bile dünyaya dönmek isteyecekler ancak bu istekleri reddedilecektir.

Kur'an-ı Kerim'de cehennem ehlinin (tespit edebildiğimiz kadarıyla) dört yerde, iman etmek ve iyi amellerde bulunmak üzere dünya hayatına geri dönmek isteyecekleri bildirilir. Dört yer zikredildiği için bu ifadeyi kullandım. Yoksa cehennem ehlinin, âhiretin her aşamasında dünyaya dönmek isteyecekleri muhakkaktır. Tabi az öncede ifade ettiğim gibi bu talepleri reddedilecektir.

Birincisi: Ölümle yüz yüze geldiklerinde, bu durum şu âyetlerde açık bir şekilde ifade edilmiştir: ***"Nihayet onlardan birine ölüm gelince, "Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, terk ettiğim dünyada sâlih bir amel yapayım" der. Hayır! Bu, sadece onun söylediği (boş) bir***

24 Bkz. Lokman Bedir, *Kur'an-ı Kerim'de İnsanın Ruhlar Âleminden Âhirete Hayat Yolculuğu,* yayınlanmamış doktora tezi. Erzurum 2017.

25 Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, 2/217.

sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır."[26]

İkincisi: Mahşerin dehşetiyle baş başa kaldıklarında: ***"Onlar ise ancak, ("Görelim bakalım!" diyerek) Kur'an'ın bildirdiği sonucu (te'vilini) bekliyorlar. Onun bildirdiği sonuç gelip çattığı gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: "Gerçekten Rabbimizin peygamberleri hakkı getirmişler. Şimdi bizim için şefaatçiler var mı ki bize şefaat etseler veya (dünyaya) döndürülsek de yaptıklarımızdan başkasını yapsak?" Gerçekten onlar kendilerine yazık etmişlerdir. (İlâh diye) uydurdukları (putlar) da onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kaybolmuşlardır."***[27]

Üçüncüsü: Cehennemi gördüklerinde: ***"Yahut azabı gördüğünde, 'Keşke benim için dünyaya bir dönüş daha olsa da iyi ve güzel işleri en güzel şekilde yapanlardan olsam' demesin."***[28]

Dördüncüsü: Cehennemin içindeyken: ***"Cehennem ehli 'Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer (tekrar günaha) dönersek şüphesiz kendimize zulmetmiş oluruz' derler. Allah da 'Aşağılık içinde kalın orada, artık benimle konuşmayın!' der."***[29]

Yunus, dünyaya dönmenin olmayacağını dile getirmek ve dünyadayken âhirete hazırlık yapılması gerektiği konusunda bir yandan kendi nefsini uyarırken bir yandan da okuyucuları uyarmak üzere yukarıda bahsi geçen âyetlerin adeta özeti mahiyetinde şöyle der:

Yûnus gözün görürken yaragun eyleyigör

Gelmedi anda varan girü gelesi degül[30]

Yunus, dünyanın geçici olduğunu, dolayısıyla kimsenin burada kalmayacağını şiir lisanıyla çok güzel bir şekilde dile getirir:

Yaratdı Hak dünyâyı Peygamber dostlıgına

Dünyâya gelen gider bâkî kalası degül[31]

Yunus, bütün insanların ölümlü olduğunu, bundan Hz. Peygamberin bile muaf tutulmayacağını şöyle ifade eder:

Kanı Muhammed Mustafâ hüküm itdi Kâf'dan Kâf'a

Dünye kime kıldı vefâ aldanuban kalanı gör[32]

Yunus'un bu beyti şu âyeti hemen hatıra getirmektedir: ***"(Ey Muhammed!) Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir."***[33] Ayrıca bu gibi beyitler okunduğunda, nice zalim-

26 Mü'minûn: 23/99-100.

27 A'raf: 7/53.

28 Zümer: 39/58.

29 Mü'minûn: 23/107-108.

30 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/220. Bu beyitte: "İnsanın sağlıklı ve hayatta olduğu sürece âhiret için hazırlık yapması gerektiği çünkü âhirete gidenin geri gelmeyeceğini" vurgulamaktadır.

31 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/220.

32 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/68.

33 Zümer 39/30.

lerin ve gaddarların yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağını ve bir mahkeme-i kübrâda hesaba çekileceklerini dile getiren âyetler hatıra gelmektedir.

Kur'an-ı Kerim kimsenin ettiğinin yanına kalmayacağını ve mutlaka hesap günü tüm sırların ortaya döküleceğini bildirir. Bu durum Yunus'un Divan'ında şöyle dile getirilir:

Birbirne yavuz sanur itdügin kala sanur

Yarın mahşer güninde işi beyân olısar[34]

Yukarıdaki beyitte Yunus'un ***"Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!"***[35] ve benzeri âyetlere atıfta bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ehl-i sünnetin kabul ettiği Hz. Peygamberin mahşer günü şefaatini Yunus da kabul eder. Bu düşüncesini bir beyitte şu şekilde ifade eder:

Yarın mahşer Şefi' odur Şefi' ol

Sekiz Uçmak sakâsı Mustafâ'dur[36]

Yunus, dünya hayatının aldatıcılığına kanmamak gerektiğini ilgili ayetlere uygun bir şekilde bir başka beyitte de şöyle dile getirir:

Görgeç yolundan kamusın terk it bu dünyâ da'vîsin

Kogıl bu 'âlem sevisin aşıklıcak nendür senün[37]

Dünyanın fanilik ve aldatıcılığını başka bir beytinde şöyle dile getirir:

Bu nefsile dünya fânî pes dünyâya gelen kanı

Aldadun iy dünyâ beni işleründen bîzâr oldum[38]

Yukarıdaki beyti ve daha birçok aynı manayı vurgulayan beyitleri okuyunca şu âyeti hatırlamamak mümkün değil: ***"Ey insanlar! Allah'ın verdiği söz gerçektir. Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın, o aldatma ustası da Allah hakkında sizi kandırmasın."***[39]

Yunus, faniliğin beden ile ilgili olduğunu ruhun ise baki olduğunu, bu yüzden asıl olan ruhun güzellini temin etmek olduğunu, fani dünyaya aldanmamak gerektiğini de nazara vererek şöyle ifade eder:

Ten fânîdür cân ölmez çün gitdi girü gelmez

Ölürise ten ölür cânlar ölesi degül[40]

34 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/115.

35 Târık 86/9.

36 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/155.

37 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/209. "Herkes bu âlemden göçtüğü gibi bir gün sen de göçeceksin. O yüzden bu dünya davasından vazgeç. Bırak bu âlem sevgisini, bu dünya hayatına âşık olmak senin neyine."

38 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/304. "Nefis de dünya da fanidir. Hani bu aşağılık dünyaya gelenler neredeler. Ama bununla beraber dünya insanı aldatmaktadır. İşte dünyanın bu yönünden bıktım usandım."

39 Fâtır 35/5.

40 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/220.

Kur'an'la yoğrulan Yunus, fani dünyanın hatırına eş, dost mümin kardeşlerimiz ile ayrı düşmenin doğru olmayacağına ve her durumda Hakkın rızasını esas maksat yapmak gerektiğine dikkat çeker:

Bu dünyâya kalmayalum fânîdür aldanmayalum

Bir iken ayrılmayalum gel dosta gidelüm gönül[41]

Yukarıdaki beyti okuyunca müminler arasındaki birlik ve beraberliğin önemini vurgulayan âyetler akla gelmektedir. Onlardan birisi mealen şöyledir: ***"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın…"***[42]

Yunus, dünya hayatında asıl gayenin, ''Allah'ın rızasına kavuşmak" olduğunu bu yönde engel teşkil eden şeylerin mesela dünyanın ise insanın düşmanı olacağını dolayısıyla insanı aldatabileceğini şöyle ifade eder:

Dünyâ halkun düşmânıdur maksûd ol cânlar cânıdur

Bilün ki dünyâ fânîdür dünyâyı terk itsen gönül[43]

Yukarıda yer verdiğimiz beyitlerin içeriğini şu âyette de bulmak mümkündür: ***"Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Hiçbir babanın çocuğuna hiçbir yarar sağlayamayacağı, hiçbir çocuğun da babasına hiçbir yarar sağlayamayacağı günden korkun! Şüphesiz Allah'ın va'di gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. O aldatıcı şeytan da Allah hakkında sizialdatmasın."***[44]

Yunus, dünyanın tadının olmadığını ifade eder ve bunu dünyanın faniliğine bağlar:

Yûnus yok dünyâ tadı çün kim fânîymiş adı

Muhammed zindân didi biz şâd olmamagiçün[45]

Yukarıdaki beyit Yunus'un Kur'an bilgi ve kültürünün yanında hadis bilgisinin de açık bir göstergesidir. Zira o beyitte Hz. Peygamberin: ***"Dünya müminin zindanı, kâfirin ise cennetidir"***[46] hadisine atıfta bulunmuş ve bu hususta başta kendisi olmak üzere insanları dünyanın fanilik ve aldatıcılığına karşı uyarmıştır.

Behey miskîn gâfil olma dünyâ fânî bâkî sanma

Ecel yiticek agzundan lokman yutmayasın bigi[47]

Yukarıdaki ifadelerle Yunus, dünyayı ebedî sanıp ona bağlananları uyarır, onlara öğüt verir; dünyayı da yüze gülen yalancı bir dost olarak nitelendirir. Ona göre ölüm, kurulu düzenleri altüst eden, tedbirler bozan, planları suya düşüren, gülleri solduran, bülbülleri susturandır. Altınları pul

41 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/222.

42 Âl-i İmran 3/103. Ayrıca bkz. Enfâl 8/45-46; Hucurât 49/10.

43 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/223.

44 Lokman 31/33. Benzer âyetlerden bazıları için bkz. Âl-i İmran 3/185; En'am 6/70; Fâtır 35/8…

45 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/333. "Dünya fani olduğundan dolayı tadı yok. Ayrıca Hz. Peygamber de, biz dünyanın fani cazibesine aldanıp da gülüp eylenmeyelim diye dünyayı hapishaneye benzetmiştir."

46 Müslim, *Zühd ve Rikak* 53, (hadis no: 2956).

47 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/519. "Dünyanın faniliği insan için o kadar yakındır ki belki ağzındaki lokmayı bile yutmadan ömrü bitebilir. Bundan dolayı fani dünyada ebedi kalacakmış gibi gafil olmamak gerekir."

eyleyen, kara yeri yol eyleyen, hatunları dul eyleyen sarayları ıssız koyan yine ölümdür.[48] Ağızdaki lokmayı yutmaya fırsat vermeyecek olan bir ecelden bahsedilmesi şu âyeti akla getirmektedir: ***"Allah, eceli geldiğinde hiçbir kimseyi asla ertelemez. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır."***[49]

Dünya hayatının fani olması sebebiyle tûl-i emel dediğimiz uzun dünya hayatı arzularını terk etmek ve malayani şeylerden uzak durmak gerektiğini şöylece dile getirir:

Böyl' uzamak ne ma'nîdür çünki bu dünyâ fânîdür

Bu fuzûllık nişânıdur gel beri miskînlige geç[50]

Yukarıdaki beyitte dünya işlerinin fuzuli olduğunu dolayısıyla miskinliğe geçilmesi gerektiği dile getirilirken Yunus'un tembel tembel yattığı ve dünyalık geçimi için çalışmayı terk ettiği anlaşılmamalıdır. Zira bu beyitte yerilen şey, tûl-i emel ile dünyaya sarılıp âhireti ikinci plana atmaktır. Tavsiye edilen şey ise âhiret hazırlığını birinci plana alıp dünya geçimliğini ikinci plana koymaktır. Yoksa dünya işlerini bütün bütün terk etmek değildir. Bu bize şu hadisi hatırlatmaktadır: ***"Benim dünya ile ilgim ne kadar ki? Ben bu dünyada bir ağacın altında gölgelenen, sonra da oradan kalkıp giden binitli bir yolcu gibiyim"***[51] Yolcu olan ise yolda konakladığı yerden ziyade gideceği yeri düşünür. Yunus'un da dikkat çekmeye çalıştığı şey tam da budur.

Gerçek dost Allah (c.c.) olduğu için O'nun emir ve nehiylerinden gözü ayırmamak gerekir. Ayrıca Allah'ı (c.c.) bırakıp da yaratılmışa itaat etmek olacak şey değildir. Bir de dünya, bütün güzelliği ve ihtişamıyla cezbedici bir şekilde yaratılmış. Her tarafı gönül alıcı ve seyredeni mest eden güzel eserlerle donatılmış. Ancak dünya bütün bu güzellikleriyle birlikte fani olduğu için dünyayı esas maksat ve hayatın gayesi yapmamak gerektiğini ifade eden Yunus şöyle der:

Geç mahlûk tâ'atından göz ırma dost katından

Aldanma fânî nakşa fânî nakşı n'iderler[52]

Yunus'un yukarıdaki bu ifadeleri bize ister istemez şu âyeti hatırlatmaktadır: ***"Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşkebilselerdi!"***[53]

Yunus, dünyanın ne için yaratıldığını ve insanın burada bulunuş sebebini ilgili âyetlere mutabık olarak yorumlamıştır. Bu sebeple Yunus, insanın ahiret yolcusu olduğunu dile getirip, bir gün mutlaka göçeceğini anlatır ve insanın, kendisini buraya gönderen Rabbinin huzuruna eli boş gitmemesi gerektiğine dikkat çeker:

48 Nilüfer Yıldırım, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ https://docplayer.biz.tr/206393259-*Olumle-olumsuzlesen-sair-yunus-emre*.html. Erişim tarihi: 10.09.2021

49 Münâfikûn 63/11.

50 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/66.

51 Tirmizî, ***Zühd***, 44.

52 Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, 2/87.

53 Ankebût 29/64.

Fânî dünyeden geçerüz bâkî mülkine göçerüz

Armagan gerekdür dosta yüklü yükin dutsun dimiş[54]

Yukarıdaki beyit: ***"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür."***[55] ***"Fakat sizler dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa âhiret, daha hayırlı ve süreklidir."***[56] Bunları ve benzeri âyetleri bizlere hatırlatmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de insandan bütün imkânlarını âhiret için seferber etmesi istenmez. Bilakis bir yandan âhirete hazırlık yaparken bir yandan da dünya nimetlerinden istifade edebileceğine değinilir. ***"Allah'ın sana verdiği (servet ve zenginlik gibi) şeylerde ahiret yurdunu ara. (Onları insanların yararına harcayarak ahirette seni mutlu kılacak mükâfatı elde etmeğe çalış). Dünyadan da nasibini unutma. (Bu imkânlardan ölçülü bir şekilde kendin de yararlan.) Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez"***[57] âyetinde geçen **"*Dünyadan da nasibini unutma*"** kısmını Yunus'un, "âhirete hazırlık manasında yapılacak olan ibadetler" olarak yorumladığı şu ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Gel imdi tur bu fânîden mahrûm kalmadın bâkîden

Tâ'at kılup bu dünyeden kullar nasîb almak gerek[58]

İnsan hayra da şerre de meyilli olarak yaratılmış olan bir varlıktır. Bu mana şöyle vurgulanır: ***"Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun."***[59] Ancak, eğer bir insan herhangi bir günah işleyecek olursa hemen tevbe etmesi gerektiğini ve tevbe edenlerin bağışlanabileceğini nazara veren birçok âyet vardır. Onlardan birisi mealen şöyledir: ***"Allah katında (makbul) tövbe, ancak bilmeyerek günah işleyip sonra çok geçmeden tövbe edenlerin tövbesidir. İşte Allah, bunların tövbelerini kabul buyurur. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."***[60]

Yunus Emre, Kur'an-ı Kerim'de üzerinde önemle durulan konulardan tevbeye kayıtsız kalmaz, şiirlerinde yer verir ve bunu en iyi şekilde dile getirmeye çalışır. Tevbenin gerekliliğini dile getirdiği bir beyit şöyledir:

Bu dünye kahır evidür hem bâkî degül fânîdür

Aldanuban kalma buna tîz tevbeye gelmek gerek[61]

54 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/177.
55 Bakara 2/110.
56 A'lâ 87/16-17.
57 Kasas 28/78.
58 Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, 2/199.
59 Şems 91/7-8.
60 Nisa 4/17.
61 Tatcı, ***Yunus Emre Divanı,*** 2/198.

Sonuç

Yunus'un çok iyi bir Kur'an bilgisine ve ilgisine sahip olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür. Zira Divan'ını okurken hemen hemen her beytinin, bir âyeti veya bir hadisi hatıra getirdiği görülmektedir.

Yunus Emre'nin, dünya hayatının fanilik ve aldatıcılık yönünü Kur'an âyetlerine uygun şekilde işlediği görülmektedir. Yunus, dünyayı genel olarak tahkir etmektedir. Ancak bu sadece dünyaya bakan yönü iledir. Yoksa Allah'ın (c.c.) eserlerinin sergi yeri olması ve âhiretin hazırlık yeri olması vb. açılardan tahkir etmemektedir. Bu manada da Divan'da yer alan şiirler Kur'an muhtevasına uygunluk arz etmektedir.

Yunus'u Yunus yapan ve kalıcı hale getiren;

1. Kur'an ve sünneti esas alması

2. Ehl-i sünnet çizgisini esas alması

3. Nasihate asıl kendini muhtaç görerek şiirlerinde kendini muhatap almasıdır.

Yunus'u Yunus'ça anmak gerektiğini düşünerek onun adına gerçekleştirilen bu sempozyum için kaleme aldığım bir şiirle bildirimi sona erdirmek istiyorum:

KUR'AN'DAN GELİR

Dediler: "Bir sempozyum sunulacak Yunus'a"
Dedim: "İlla gelirim gitsem bile Tunus'a"
Yunus düşüncesini koysalar bir fanusa
Dünyayı aydınlatır, özü Kur'an'dan gelir
Rabbim onu kabirde nur içindi yatıra
Onu anlatmak sığmaz şöyle birkaç satıra
Koca Yunus bırakmış Divan gibi hatıra
Gönüllerde yer eden izi Kur'an'dan gelir
Bir insanın sözleri sekiz yüz yıl sürerse
Dilden dile dolaşıp gönüllere girerse
Onu okuyan kimse nefsi yere sererse
Başka yerde arama sözü Kur'an'dan gelir
Onu ilgilendirir her bir insanın derdi
Bu manada ayırmaz dünyada hiçbir ferdi
İstiyor ki kurtulsun hem merdi hem nâmerdi[62]
Kalbini yaralayan sızı Kur'an'dan gelir

62 Yunus, nâmert insanların da imana ve insafa gelerek âhiretlerinin kurtulmasını arzu eder.

KAYNAKÇA

Bedir, Lokman, ***Kur'an-ı Kerim'de İnsanın Ruhlar Âleminden Âhirete Hayat Yolculuğu,*** yayınlan-mamış doktora tezi. Erzurum 2017.

Tatcı, Mustafa, ***Yunus Emre Divanı,*** Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.

Tirmizî, Ebû Îsâ, Muhammed b. Îsâ et- Tirmizî, ***el-Câmiu'l-Kebîr, (Sünen-i Tirmizî),*** Mektebetü'l-Maârif, Riyad Tsz.

Yıldırım, Nilüfer, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ https://docplayer.biz.tr/206393259-***Olumle-olumsuzlesen-sair-yunus-emre***.html. Erişim tarihi: 10.09.2021

YÛNUS EMRE'NİN ŞİİRLERİNDE PEYGAMBELER

Dr. Melek YILMAZ GÖMBEYAZ*

GİRİŞ

Peygamberler, Allah'tan vahiy yoluyla aldığı bilgileri, hükümleri muhataplarına tebliğ eden, seçilmiş, öncü kimselerdir. İnsanların söz ve davranışlarında birinci derecede örnek aldığı Peygamberler, çeşitli yönleriyle Yûnus Emre'nin dizelerinin de temel malzemelerinden birini oluşturmuştur. O, dizelerinde Kur'an'da adı geçen yirmi beş peygamberin birçoğunun ismini anmış, onların hayatlarıyla ilgili önemli olaylara, bir veya daha fazla hadiseye göndermelerde bulunmuştur. Yûnus'un dizelerini hakkıyla anlamak için ise, göndermelerde bulunulan olaylar hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Bu bakımdan Yûnus Emre'yi anlamanın olmazsa olmazlarından biri de göndermede bulunulan olaylara vâkıf olmak, dizeleri bu bağlamda anlamlandırmaktır.[1]

Yûnus Emre'nin şiirlerinde hangi peygamberlerden nasıl bahsettiği konusuna geçmeden önce ifade etmek gerekir ki o, bunu yaparken, bilgilendirme derdine düşmeksizin veya malumat anlamında peygamberleri anlatmaktan ve aktarmaktan ziyade, kendi derdini, iç dünyasını, yaşadığı manevi seyr u seferi anlatmaya çalışmıştır.

Yûnus dizelerinde kimi zaman bahsettiği peygamberin yerine geçer, adeta o olur; kimi zaman da onunla o zamanda o olayın içinde birlikte imiş gibi anlatır.

O, dizelerinde Âdem olur, Nûh olur, Mûsa olur, İsâ olur; böylelikle Âdem ile cennetten sürülür, Nûh ile Tûfan'dan kurtulur, Zekeriyyâ ile şehit edilir... Derken İsmâîl olur, İsmâîl'e inen koç olur… Olur da olur…[2]

Yûnus Emre'nin şiirlerinde genel anlamda bütün peygamberlere olan sevgisini, hayranlığını dile getirdiği görülür; zira ona göre peygamberler Allah'ın en sevgili ve en seçkin kulları olduklarına göre, Allah'ın (sevgilinin) sevdiğini sevmek icap eder. Yûnus'un son peygamber Hz. Muhammed'e olan sevgisi ise hususen göze çarpar. O, Hz. Muhammed'i iki cihan serveri, fahr-i

* Kur'an Kursu Öğreticisi, Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı Başiskele İlçe Müftülüğü
PhD., Teacher at Qur'an School, Republic of Turkey, Presidency of Religious Affairs, Muftiship of Başiskele District, mygombeyaz@gmail.com, orcid.org/0000-0001-5705-8826

1 Mehmet Emin Bars, "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 9/28 (Aralık 2016), 723.

2 Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî-Bektâşî Nefesleri* (İstanbul, İnkılap Kitabevi, ts.), 72 (naklen: Bars, "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler", 725).

âlem, Allah'ın habîbi …vs. olarak görür, kelimelere döker; kısacası o, dizelerinden açıkça anlaşılacağı üzere tam bir "peygamber aşığı"dır.[3] Nitekim Yûnus, ilahî aşka ulaşmanın yolu olarak görüp aşkı kendisinde tanımladığı peygamberi bütün sıfatları ve isimleriyle terennüm etmek, gönlünden geçenleri kelimelere dökmek istemiştir. O diğer peygamberlerden bahsederken bile zaman zaman meseleyi Hz. Muhammed'le bağlantılı hale getirmiş ve O'nu överek yüceltmiştir.[4]

Yûnus Emre, dizelerinde peygamberlerden bahsederken Kur'an ayetlerinden esinlenmiş ve söz konusu peygamberlere telmihlerde bulunmuştur. Ayrıca bu süreçte peygamberlerle ilgili olarak ele aldığı Kur'an'daki kıssalara empati ile bakmasının yanı sıra, yaratılış, aşk, ahiret, marifetullah gibi hususların öne çıktığı, hatta gerekli gördüğünde kıssaları adeta tekrar kurgulayarak anlattığı görülür.[5]

Velhasıl, Yûnus Emre'nin dizelerinde bahsettiği Peygamberler çoğunlukla Kuran-ı Kerim'de ismi geçenlerdir. O, her bir Peygamberin farklı yönlerine işaret etmekte olup, bunlar bazen, o peygamberin risâletiyle bazen de yaptıkları veya yaşadıklarıyla ilgili olabilmektedir.[6]

YÛNUS EMRE'NİN DİLİYLE PEYGAMBERLER

Yûnus Emre'nin şiirlerinde bahsettiği peygamberler ve onlara dair zikrettiği hususlar ana hatlarıyla şöyledir:

Hz. Âdem

Yûnus Emre, Hz. Âdem'i anarken onun şeytan tarafından kandırılıp cennetten kovulma hadisesine göndermede bulunur:

Âdem yaratılmadın cân kalıba girmedin

Şeytân la'net olmadın 'arşıdı sayvan bana[7]

Âdem olup durmadan nefsim boynun burmadan

Yanıldım buğday yedim Uçmak'dan sürlüp geldim[8]

3 İlyas Pür, "Yunus Emre'nin İlâhî Aşk ve Sevgi Anlayışı", *International Social Sciences Studies Journal*, 6/55 (Ocak 2020), 288; ayrıca bkz. Mustafa Öztoprak, "Yunus Emre'nin Divan'ındaki Peygamber Anlayışı". *Dinbilimleri AkÂdemik Araştırma Dergisi* 20/1 (Mart 2020): 299-327.

4 Öztoprak, "Yunus Emre'nin Divan'ındaki Peygamber Anlayışı", 316, 320.

5 Osman Kabakçılı, "Yunus Emre'nin Şiirlerine Kur'andaki Peygamber Kıssalarının Etkisi," *Turkish Studies* 8/12 (2013), 615.

6 Öztoprak, "Yunus Emre'nin Divan'ındaki Peygamber Anlayışı", 319.

7 Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı* (PDF: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ts), 12.

8 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 154.

O, insanların Hz. Âdem'den türediğine vurgu yaptığı gibi insan ömrünün geçici olduğuna da işaret eder:[9]

Miskin Âdem oğlanını benzetmişler ekinciye

Kimi biter kimi yiter yere tohum saçmış gibi[10]

Hz. Şît

Yûnus Emre'nin şiirlerinde mazhariyetine kimliğine büründüğü, empati yaptığı, özdeşleştiği peygamberlerden biri de Şît'tir (as).[11] Şît, Âdem'in çocukları arasında en güzeli, en faziletlisi, en sevileni ve kendisine en çok benzeyeni olarak bahsedilir. Hz. Âdem'in çocuklarından Habil'in zürriyeti olmadığı, Kabil'in zürriyeti de Nûh tufanında ortadan kalktığı için Şît, insanlığın Âdem'den sonraki ikinci atası kabul edilir.[12]

Ben oldum İdrîs-i terzi Şît oldum tokıdum bizi

Dâvûd'un görklü âvâzı âh idüp nâlişe geldüm[13]

Hz. İdrîs

O, Kur'an'da iki yerde doğrudan zikredilmektedir. Bunların birinde O'nun, doğru sözlü bir kimse, bir nebî olduğu[14]; diğerinde, sabredenlerden ve salih kimselerden olduğu[15] belirtilmektedir. Yûnus Emre ise dizelerinde Hz. İdrîs'in terziliğinden/kumaş dokuyup dikiş yapmasından söz eder:

Ben oldum İdrîs-i terzi Şît oldum tokıdum bizi

Dâvûd'un görklü âvâzı âh idüp nâlişe geldüm[16]

Keza, kalemle yazı yazan, elbise diken, hesap ve yıldız ilmiyle meşgul olan, demiri keşfedip ondan aletler yapan ilk insan olduğu belirtilir. Dolayısıyla böyle birçok meslek ve zanaatın Hz. İdrîs tarafından icat edildiğine inanılır.[17]

9 Kabakçılı, "Yunus Emre'nin Şiirlerine Kur'an'daki Peygamber Kıssalarının Etkisi", 619-621; Bars, "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler", 723-724.

10 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 317.

11 Bars, "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler", 725.

12 Şinasi Gündüz, "Şît", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay. 2010), 39/214-215.

13 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 184.

14 Meryem, 19/56-57.

15 El-Enbiyâ, 21//85-86.

16 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 184.

17 Ömer Faruk Harman, "İdrîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay, 2000), 21/479-480.

Hz. Nûh

Yûnus Emre, Nûh peygamberden bahsederken onu her zaman tufan ile birlikte anar; bunu yaparken de o sıkıntılı süreci adeta onunla birlikte yaşar, hatta o olup yaşar. Şiirlerinde sıkça dile getirdiği tufan hadisesini, o sıkıntılı süreci her zerresiyle hissettiğini, yaşadığını yansıtır:[18]

Yûnus'ıla balık beni çekdi deme yutdı bile

Zekeriyyâ'yıla kaçdum Nûh'ıla tûfândayıdum[19]

Nûh oldum tûfân içün çok dürişdüm dîniçün

Dînüme dönmeyeni suya gark idüp geldüm[20]

Hz. İbrâhîm

Yûnus Emre, dizelerinde Hz. İbrâhîm ile ilgili birkaç olaya göndermede bulunur. Bunlardan ilki Nemrut ile arasında geçen hadiseler, ateşe atılması ve Allah tarafından korunmasıdır:

Nemrûd'daki sûret kılan İbrâhîm'i oda atan

Bir kılını yandurmayan od u kül ü reyhân benem[21]

Hakk'un 'inâyeti çokdur irer kullarına dâim

Allah Halîl'i sakladı Nemrûd oda atmış iken[22]

Yûnus, bir diğer dizesinde ise, Hz. İbrâhîm ile oğlu İsmâîl tarafından Kâbe'yi inşa etmeleri hadisesindenbahseder:[23]

'Asâyıla Mûsâ'yıla kaçdum çıkdum Tûr Tagı'na

İbrâhîm'ile Mekke'ye bünyâd bıragandayıdum[24]

Ayrıca Yûnus'un şiirlerinde, Kur'an'daki gibi, Hz. İbrâhîm'in öne çıkan özellikleri olan cömertliği, Allah'a olan bağlılığı ve dostluğu vardır:[25]

18 Bars, "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler", 726.
19 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 134.
20 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 154.
21 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 162.
22 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 220.
23 Bars, "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler", 728.
24 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 134.
25 Kabakçılı, "Yunus Emre'nin Şiirlerine Kur'an'daki Peygamber Kıssalarının Etkisi", 622.

Ol mal ki Halîli'dir hayırlara yelter seni.

Ol mal ki ol Kaarûndur ışsı hiç rahat olmaya.[26]

Hz. İsmâîl

Yûnus Emre dizelerinde, Hz. İsmâîl'in babası Hz. İbrâhîm tarafından kurban edilmesi hadisesine göndermelerde bulunur, İsmâîl'in teslimiyetine karşı övgü ve özenişini dile getirir. O kendini hem İsmâîl olarak görür hem de kurban olarak; keza olayı yaşayan kendisiymiş gibi anlatır:[27]

Dost oldı bize mihmân bunca yıl bunca zamân

Gerçek İsmâ'îl gibi kurbân olasum gelür[28]

Gâyet hor u hakîr ol başda Halîl olasın

İsmâ'îl gibi sen de kurbâna irişince[29]

Yûnus dizelerinde empati yaparak Hz İsmail'in Allah'ı dost bilmesindeki derinliği iliklerine kadar hissettiğini kelimelere döker:[30]

Şimdi adım Yûnus'durur ol demde İsmâ'îl idi.

Ol dost için Arafat'a kurban olup çıkan benim.[31]

Hz. Ya'kûb

Yûnus Emre, Hz. Ya'kûb'dan bahsederken oğlu Yûsuf'la birlikte zikreder; Yûsuf'un kuyuya atılmasından sonra Ya'kûb'un yıllarca gözyaşı dökmesine, ayrılığın hüznüyle yanıp kavrulmasına değinir:

Gehî kan yaş akar Ya'kûb gözinden

Geh olur Yûsuf-ı Ken'ân-ı 'ışkdur[32]

26 Gölpınarlı, *Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri)* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1991), 137.

27 Kabakçılı, "Yunus Emre'nin Şiirlerine Kur'an'daki Peygamber Kıssalarının Etkisi", 622-623; Bars, "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler", 728-729.

28 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 38.

29 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 251.

30 Kabakçılı, "Yunus Emre'nin Şiirlerine Kur'an'daki Peygamber Kıssalarının Etkisi", 622.

31 Gölpınarlı, *Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri)*, 253.

32 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 73.

Ya'kûb'am agladum Yûsuf içün çekdüm firâk

Yûsuf'am zindân içinde fazl-ı Rahmân isterem[33]

Halîl'ün hullesi Ya'kûb'un âhı

Yûsuf'un bendile-zindânı sensin[34]

Nitekim, Hz. Ya'kûb, oğlu Yûsuf'un hasretine sabredip Allah'a tevekkül etmesi ile öne çıkmış; O, gam ve hüznün simgesi olarak addedilmiştir:

Yûsuf'daki hüsn ü cemâl Ya'kûb'daki hüzn ü melâl[35]

Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf'u zaman zaman babası Yakup (as) ile anan Yûnus Emre, ondan müstakil olarak da bahsetmiş; Onun bilhassa dillere destan güzelliği, kuyuya atılması, oradan kurtulup Mısır'a sultan olmasını dizelerinde vurgular:

Gelün biz varalum Yûsuf'ı görelüm

Cemâli honından bin açlar toyalar[36]

Yûnus, Yûsuf'un olağanüstü güzelliğini dizelerinde şu şekilde de anlatır:

Yûsuf'daki hüsn ü cemâl Ya'kûb'daki hüzn ü melâl

Gâh bedr olam gâhî hilâl gökde mâh-ı tâbân benem[37]

Yûsuf kıssası Yûnus Emre'nin şiirlerinde mühim bir yere sahip olmakla beraber o, Kur'an'da anlatılan kıssanın tamamına değil gerekli gördüğü bazı noktalarına değinmiş; bilhassa sabrı ön plana çıkararak önemini ve ibretlik yönünü vurgulamıştır:[38]

İşittin Yûsuf'ı ol çâh içinde

Dururdu sabr ile ol mâh içinde…

Çü toprak bendese kanda varam ben

Sabır kılmaz isem ne başaram ben…

33 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 187.

34 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 229.

35 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 162.

36 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 62.

37 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 162.

38 Kabakçılı, "Yunus Emre'nin Şiirlerine Kur'an'daki Peygamber Kıssalarının Etkisi", 625.

İrürdi devlete ol sabr-ı âli
Ki sabr ile hoş oldu cümle hali…

Göre sabr ile Yusuf neye erdi
Ki sabrın âcısı helvâya erdi.[39]

Yûnus Emre, Yûsuf kıssasına değindiği dizeleriyle, aynı zamanda, manevî yönden belli tecrübeler yaşanmadan, bazı makamlar geçilmeden, bir üst makama varılamayacağını da gözler önüne sermektedir:[40]

Bilemedin sen beni sadefte ne cevhersin
Mısır'a sultan olmadan Ken'an arzu kılarsın.[41]

Hz. Mûsâ

Yûnus Emre, Hz. Mûsâ ile ilgili olarak, Firavun'la arasında geçen ibret verici olaylara değinir, ayrıca Hz. Mûsâ'nın Tûr Dağı'nda Allah Teâlâ ile konuşmasına göndermede bulunur.[42] O, Tûr Dağı hadisesini sabır açısından öne çıkarır. O, Hz. peygamberin sabır ile miraca ulaştığına ve Hz. Mûsâ'nın da miraç mesabesinde olan Tur'a sabır ile ulaştığına işaret etmek suretiyle, kulun, en üst makamlara ancak sabır ile ulaşılabileceğine telmihte bulunur:[43]

Turdugum yir Tûr ola bakdugum dîdâr ola
Ne hâcet Mûsâ bana sen-ben kayusı degül[44]

Mûsî varur Tûr'a çıkar anda varur nûra bakar
Dostdan gayrı zerre kadar bu gözlerüm görmez benüm[45]

Mûsâ Peygamber ile bin bir kelime kıldum
'Îsâ Peygamber ile göklere çıkan benem[46]

39 Gölpınarlı, *Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri)*, 71.
40 Kabakçılı, "Yunus Emre'nin Şiirlerine Kur'an'daki Peygamber Kıssalarının Etkisi", 626.
41 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 207; Gölpınarlı, *Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri)*, 355.
42 Bars, "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler", 731.
43 Kabakçılı, "Yunus Emre'nin Şiirlerine Kur'an'daki Peygamber Kıssalarının Etkisi", 629.
44 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 132.
45 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 136.
46 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 150.

Emânet el- emânet koma sabrı
Bulasın sabr ile Mi'rac-ı ve Tûr'u.[47]

Hz. İlyâs

Yûnus Emre'nin şiirlerinde bahsettiği bir diğer peygamber Hz. İlyâs'tır. O, Hz. İlyâs'tan bahsederken Hızır'la birlikte anar; İlyâs'ın Hızır ile âb-ı hayatı bulmaları ve ondan içip ölmezliğe kavuşmalarına işaret eder:[48]

Şol Hızır'ıla İlyâs âb-ı hayât içdiler
Bu birkaç yıl içinde bunlar ölesi degül[49]

Kula nasîb degicek sultân elden alamaz
Zükarneyn neyledi yâ Hızır u İlyâs ile[50]

Yûnus Emre bu dünyâda iki kişi kalur dirler
Meger Hızır-İlyâs ola âb-ı hayât içmiş gibi[51]

Hz. Yûnus

Yûnus Emre, şiirlerinde Yûnus peygamberden de söz eder; Onun balık tarafından yutulması hadisesini ele alır. O aslında bu olayı anlatırken, pek çok peygamberden bahsederken yaptığı gibi, yine kendi manevî yolculuğuna işaret etmektedir. O, bu kez de Yûnus peygamberle birlikte balığın karnındadır.[52] Bir yandan da bu kıssaya gönderme yapmak suretiyle o, aşk ve itaat gibi konularda kendisine ibret ve nasihati telkin etmektedir.

Yûnus'ıla balık beni çekdi deme yutdı bile
Zekeriyyâ'yıla kaçdum Nûh'ıla tûfândayıdum[53]

'Işkıla gelsen yola Yûnus'layın olsan n'ola
Tâ'atini terk itmedi balık anı yutmış iken[54]

47 Gölpınarlı, *Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri)*, 73.
48 Bars, "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler", 737.
49 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 126.
50 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 273.
51 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 318.
52 Bars, "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler", 737-738.
53 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 134.
54 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 220.

Hz. Eyyûb

Malum olduğu üzere, Hz. Eyyûb'un çokça evlâdı ve malı vardır. O bunlarla imtihan edilir; hepsini kaybeder. Hz. Eyyûb, Şeytanın beklediğinin aksine bütün bu imtihanları büyük bir sabır, tevekkül ve teslimiyetle karşılar. Daha sonra Hz. Eyyûb'un bütün vücudunu çıbanlar kaplar ancak O yine sabreder ve Rabbine sığınır. Neticede Allah Teâlâ Onu tekrar sağlığına kavuşturduğu gibi önceki malının iki katı kadar da servet verir, ayrıca yedi oğlu ve üç kızı dünyaya gelir.[55]

İşte Yûnus Emre, dizelerinde Hz. Eyyûb'un başına gelen tüm sıkıntılara tahammül etmesine, yakalandığı hastalığa uzun yıllar sabretmesine, sonunda da felâh bulmasına göndermelerde bulunur.[56] Bunu yaparken de yine kendine nasihat eden, nefsini eleştiren, ibret almaya çalışan bir hâli vardır:

Eyyûb oldum tenüme cefâ kıldum cânuma

Çagurdum Sübhân'uma kurtlar toyurup geldüm[57]

Dostdan belâ gelicegiz Eyyûb'layın sabreylegil

Niçe sıhhat buldı teni bunca belâ çekmiş iken[58]

Hz. Dâvûd

Yûnus Emre dizelerinde, İsrailoğullarının tarihinde peygamberlikle hükümdarlığın ilk kez şahsında birleşmiş olduğu peygamber Hz. Dâvûd'a da değinmiş; Onun, tahta çıkmasından, güzel sesinden bahsetmiş;[59] yanı sıra o tahtın, hükümranlığının fânîliğine işaret etmiştir:

Geh varam Dâvûd olam çıkam Süleymân tahtına

Geh gine güm-râh olup valsı koyup hicrân olam[60]

Kan'enbiyâ vü evliyâ geldi geçdi cümle velî

Kanı Dâvud u Süleymân Kâf'dan Kâf'a dutmış iken[61]

55 Harman, "Eyyûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay.,, 1995), 12/16-17.

56 Bars, "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler", 730-731.

57 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 155.

58 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 221.

59 Bars, "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler", 734.

60 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 166.

61 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 221.

Ben oldum İdrîs-i terzi Şît oldum tokıdum bizi

Dâvûd'un görklü âvâzı âh idüp nâlişe geldüm[62]

Nitekim İslâmî kaynaklarda, Hz. Dâvûd'un sesinin çok gür ve çok güzel olduğu; Zebur'u okumaya başladığında hayvanların susup onu dinlediği, sesinden dağların yankılandığı belirtilir.[63]

Hz. Süleymân

Yûnus Emre, Süleymân peygamberden söz ederken Onun kuş dilini bilmesine, cinlere hükmetmesine, muhteşem saltanatınına ve aynı zamanda o saltanatın geçiciliğine göndermelerde bulunur:

'Âşık dilin bilmeyen yâ delüdür yâ dehrî

Ben kuş dilin bilürem söyler Süleymân bana[64]

Sen Süleymân köşkinde taht kurup oturdun bil

Dîv ü periye düp-düz hükümler eyledün tut[65]

Gelmeyen gelmedi sapdı secde eyledi tapdı

Bu 'imâreti kim yapdı bu mülke Süleymân nedür[66]

Çalap viribidi bizi var dünyeyi görün diyü

Bu dünye hod bâkî degül ülke Süleymân neyimiş[67]

Kur'an'da bahsedilmemesine rağmen[68] o, Hz. Süleymân ile Belkıs'ın hallerinde aşkı görür; bu kurgulamayla onun nihaî amacı Allah aşkıdır, ilahî aşka ulaşmaktır:[69]

Belkıys ile Süleyman aşka düştü bir zaman.

İsteyip bulmadılar bu derdin dermanını.[70]

62 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 184. Burada akla gelebilen bir husus şudur ki, Yûnus Dâvûd'un tahta çıkışından bahsederken Süleymân tahtı der; oysa Hz. Süleymân Hz. Dâvûd'un oğludur, daha sonra tahta oturmuştur. Bu durum da elbette tahtın daha çok Hz. Süleymân'la ön plana çıkan bir mefhum oluşundan adeta onunla bütünleştirilen bir öge oluşundan mütevellittir.

63 Harman, "Dâvûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay.,, 1994), 9/22.

64 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 13.

65 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 16.

66 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 75.

67 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 94.

68 En-Neml, 27/29-44.

69 Kabakçılı, "Yunus Emre'nin Şiirlerine Kur'an'daki Peygamber Kıssalarının Etkisi", 628.

70 Gölpınarlı, *Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri)*, 214.

Hz. Zekeriyyâ

Yûnus Emre'nin dizelerinde yer verdiği bir başka peygamber de Hz. Zekeriyyâ'dır. O, Zekeriyyâ peygamberden bahsederken Kur'an'daki kıssada[71] anlatılan olaylar yönüyle değil de Onun öldürülmesi hadisesi açısından bahseder:

Zekeryâ oldum kaçdum irdüm agaca geçdüm

Kanum dört yana saçdum depem deldürüp geldüm[72]

Zekeriyyâ agaca sığınmagın

Bıçguyıla iki dildürdün anı[73]

İslamî kaynaklara göre, oğlu Yahyâ gibi şehit edilmesinden sonra yaşadığı bölgeden kaçan Hz. Zekeriyyâ, yarık bir ağacın kovuğunda saklanmış; ancak Şeytan onun elbisesinin bir ucunun dışarıda kalmasını sağlayarak yakalanmasına yol açmıştır. Neticede Hz. Zekeriyyâ o ağacın kovuğundayken kesilerek şehit edilmiştir.[74]

Hz. Îsâ

Yûnus Emre, Hz. Îsâ'yla ilgili olarak Onun babasız bir şekilde dünyaya gelişinden, annesi Meryem'den, İncîl'den, ölüleri diriltebilmesinden ve göğe yükseltilmesinden bahseder:

'Îsâ ki Meryem'e varur şöyle varam ben ol Hakk'a

Fazlı yolında ol Hakk'un 'âlemi handân eyleyem[75]

'Îsâ oldum kudretden bahâne bir avretden

İnâyet oldı Hak'dan ölü dirgürüp geldüm[76]

Yûnus dizelerinde, Hz. Îsâ'nın Maide suresinde geçen duâsına[77] da göndermede bulunduğu gibi, ayrıca Hz. Îsâ'nın göğe yükseltilmesini (Hz. Mûsâ'nın Tûr dağı hadisesiyle birlikte anarak) bunlara imrendiğini belirtir. Keza yine onlarla hemhâl olur; bütünleşir veya empati yaparak onların yaşadıkları halleri yaşar:

Deniz kenarında ova kuyuda işleyen kova.

İsa'nın ağzında duâ oldum bile işe geldim…

71 Âl-i İmrân, 3/37-41; Meryem, 19/2-11; el-Enbiyâ, 21/89.

72 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 155.

73 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 310.

74 Mahmut Aydın, "Zekeriyyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay.,, 2013), 44/210-211.

75 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 138.

76 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 155.

77 El-Mâide, 5/114, 116-118.

Mûsî peygamber ile binbir kelime kıldım.

Îsi peygamber ile göklere çıkan benim.[78]

Hz. Muhammed

Yûnus Emre, dizelerinde birçok peygambere değinmesine rağmen en fazla bahsettiği peygamber hiç şüphesiz Hz. Muhammed (sav)'dir. Şiirlerinde Ona apayrı kemiyet ve keyfiyette yer ayırması ile Yûnus, hakikî bir peygamber aşığı olarak addedilir. O, şiirlerinde Rasulullah'ın pek çok yönüne değinir ki, sıklıkla değindiği hususların başında Onun ümmetine şefaat etmesi gelir:

Yaradıldı Mustafâ yüzi nûr gönli safâ

Ol kıldı Hakk'a vefâ andandur ihsân bana[79]

Allah olıcak kâzî bizden ola mı râzî

Görüp Habîbi bizi şefî' ola mı yâ Rab[80]

Terk idesin taht u tâcı bilesin itdügün göçi

Muhammed Hak yalvarıcı şefâ'atçimüz andadur[81]

Yûnus, şefaatın yanı sıra Hz. Peygamber'in başına gelen bazı mucizelerden bahseder ki, miraç hadisesi bunların başında gelir. O, uzun uzun Hz. Peygamber'in Miraç'la müşerref kılınması ve vefalı Peygamber'in Miraç'ta da yine ümmetini istemesinden bahseder:

Cebrâîl da'vet kılınca Mi'râc'a Muhammed'i/

Mi'râcında diledügi ümmetinün varıdur[82]

Yûnus Emre'nin dizelerinde bahsettiği, Hz. Peygamberin başına gelen başka mucizevî olaylar da vardır ki, siyer dersi verircesine Hz. Peygamber'in hayatını kelimelere döken Yûnus Emre'nin zikrettiği bu tür örnekler, onun Peygamberler tarihine son derece vâkıf olduğunu da göstermektedir:

Taş elinde söyledi Hak Resûl'sün sen dedi

Onun için komadı bir taşı taş üstüne[83]

78 Gölpınarlı, *Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri)*, 252, 264.

79 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 12.

80 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 14.

81 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 36.

82 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 65.

83 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 262.

Muhammed'e kâfirler üç kez agu virdiler

Birin kuzuyla yidi ikin aşın üstine[84]

Yûnus Emre şiirlerinde, Hz. Peygamber'e olan aşkını yansıtırcasına Onu "Mustafa, Muhammed, Ahmed, Muhammed Mustafa gibi isimleriyle anmasının yanı sıra Resul, Resul-i mutlak, dost, Hak habibi, Fahr-i alem, İki cihan güneşi, Nebi, Şefi, Sıdk-u- safa madeni, İki cihan sultanı, nebîler serveri, Can, Gül', Gül yüzlü Mustafa gibi sıfatlarla anar. Yûnus, aşkı Hz. Peygamber'de bulur; zira Onun aşkı Allah aşkının köprüsüdür. O, şiirlerinde bu aşkın gerektirdiği şeylerden de bahseder:

Işkun ile âşıklar yansun ya Rasulellah

İçüp ışkun şarabın kansun ya Rasulellah

Şol seni seven kişi komış yoluna başı

İki cihan güneşi sensün ya Rasulellah[85]

Yûnus'a göre henüz hiçbir insan yok iken, Âdem yaratılmadan yetmiş bin yıl önce Hz. Peygamber'in nuru yaratılmıştır. Nur-u Muhammedî'nin içinde 124 bin peygamberin nuru vardır. Dizelerinde bu inancını da yansıtan Yûnus Emre'de, Allah Rasûlü'nün beşer yönünden ziyade üstünlüğü, beşer üstü peygamber anlayışıyla birlikte Onun âlemin yaratilmasi ve düzenin oluşmasının birinci sebebi olduğu gibi bir durum söz konusudur. Keza Yûnus'un, Hz. Muhammed hakkında on bir farklı isim ve sıfat kullanmak suretiyle onu övmesi, söz konusu peygamber inancının ve Allah Rasûlü'ne olan muhabbetinin seviyesini gösterir mahiyettedir:[86]

Yerin göğün safası Mustafa'dır

Kamu ahdin vefası Mustafa'dır

Ayın bedri hilal alnı ve kaşı

Günün nuru ziyası Mustafa'dır…[87]

Yaratıldı yer ile gök Muhammed dostluğuna

Levlak ona delil durur onsuz yer ü gök olmadı.[88]

Hz. Lokmân

Hz. Lokmân, Kur'an'da adı geçen ve kendisine hikmet verildiği bildirilen[89] bir kişidir. Yûnus Emre şiirlerinde Lokmân'ın ilim ve hikmetine de değinir; onun ilmi, idrâki ve söz ya da davranışlarındaki isabetliliğine dair göndermelerde bulunur:[90]

84 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 262.

85 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 279.

86 Öztoprak, "Yunus Emre'nin Divan'ındaki Peygamber Anlayışı", 321.

87 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 80.

88 Gölpınarlı, *Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri)*, 169; Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 316.

89 Lokmân, 31/12-13.

90 Bars, "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler", 735.

Bir dem cehâletde kalur hiç nesneyi bilmez olur
Bir dem talar hikmetlere Câlinûs u Lokmân olur[91]

Hz. Hızır

Evliyâdan veya enbiyâdan olduğuna dair farklı görüşler bulunan Hızır, Hz. Mûsâ döneminde yaşamış, kendisine ilahî bilgi ve hikmet öğretilmiş bir kişidir.[92] Kur'an'dan da anlaşıldığı gibi o, Hz. Mûsâ'ya rehberlik eden, yol gösteren kişi konumundadır.[93]

Yûnus, dizelerinde Hızır'daki ledünni ilme ve denizlerde söz sahibi oluşuna, İlyâs (as) ile ab-ı hayat içmesine göndermelerde bulunur:

Degmeler bu sırra irmezler ledünnîdür 'azîz
Hızr'ı koyup yolda ben kerrûbıla gerdân olam[94]

Girdüm 'ışkun denizine bahrileyin yüzer oldum
Geşt idüben denizleri Hızır'layın gezer oldum[95].

Bir mekâna varmışam ki ol benüm yurdum degül
Hızr'ıla zulmete irdüm âb-ı hayvân isterem[96]

Özetle ifade edilecek olursa, Yûnus dizelerinde peygamberlerle ilgili olarak kısaca Hz. Âdem'in yaratılması ve Şeytanın ona secde etmemesi, Hz. Nûh'un yaşadığı tufan; Hz. İbrâhîm'in Kâbe'yi inşa etmesi, Nemrut'un ateşine muhatap olması, Hz. İsmâîl'i kurban etmesi, Hz. Mûsâ'nın Tûr'a gitmesi ve kendisine verilen emaneti ne yaptığı hakkında sorgulanması, Hz. Îsâ'nın doğumu, ölüleri diriltmesi ve göğe yükseltilmesi, Hz. Yûsuf'un çektiği sıkıntılar, Mısır'a sultan olması ve Züleyha ile yaşadıkları, Hz. Süleymân'ın Belkıs ile yaşadıkları, Hz.Eyyûb'un sabrı, çektiği sıkıntılar, Hz. Zekeriyyâ'nın bir ağaca sığınması ve biçilmesi olayı, Hz. Ya'kûb'un ağlamaktan gözlerinin kör olması, Hz. İdrîs'in terziliği, Hz. Dâvûd'un sesi, Hızır–İlyâs'ın âb-ı hayatı içmesi ve yaşamlarının sürekliliği hususlarından bahsetmektedir.[97]

91 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 41.
92 İlyas Çelebi, "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1998), 17/406-409.
93 Kehf, 18/60-82.
94 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 164.
95 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 182.
96 Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, 187.
97 Öztoprak. "Yunus Emre'nin Divan'ındaki Peygamber Anlayışı", 321.

SONUÇ

Yûnus Emre'nin şiirlerinde Peygamberlerden bahsetmesiyle ilgili olarak şu ana noktaların altını çizmek mümkündür:

• O, şiirlerinde pek çok peygambere değinmiş; onlara ve başlarından geçen olaylara bolca göndermelerde bulunmuştur; bu nedenle çokça atıflar, teşbihler, telmihler ortaya çıkmıştır.

• Peygamberlerden bahsettiği dizeler, -malumat bakımından da tatmin edici olsa da- tarihte bir yolculuktan ziyade tasavvufî bir seyahati veya manevî tecrübeleri anımsatır mahiyettedir. Zira anlaşılan o ki Yûnus, dizelerinde peygamberleri anarken, onları anlatmaktan öte kendi derdini, aşkını, korkularını, ümitlerini, özlemlerini anlatabilme arzusundadır.

• O, dizelerinde peygamberlerin vasıflarından, durumlarından veya yaşadıklarından bahsederken bir yandan da kendine nasihat ve eleştirilerde bulunmayı ihmal etmez. Örneğin Hz. Eyyûb'un sabrından bahsederken, "derde katlanamazsın; derman arzu edersin" demesi gibi. Ayrıca onun kendisinin yanı sıra başka kişi veya kesimlere de benzer eleştirilerde bulunduğu görülür. Nitekim, "Peygamber yerine geçen hocalar, bu halkın başına zahmetli oldu" eleştirisi, dönemine ışık tutması açısından dikkat çekicidir.

• O, bir peygamberi bazen müstakil olarak ama çoğu zaman başka peygamberlerle birlikte anmış, anlatmıştır.

• O, peygamberleri isimleriyle andığı gibi bazı özel vasıflarıyla da anmıştır: Halîl, Habîb, Şefî vs. gibi.

• Kıssaların Kur'an'da olmayan detayları da Yûnus'un şiirlerinde yer bulur. Hızır-İlyâs'ın âb-ı hayatı bulup içmeleri, Zekeriyyâ'nın ağaç kovuğunda şehit edilmesi bunlardan bazılarıdır.

• Yûnus şiirlerinde Kur'an'da adı geçen peygamberlerin yanı sıra peygamberliği tartışılan/kesin olmayan isimlerden de bahseder ki, Lokmân ve Hızır böyledir.

• O, peygamberlerle ilgili hadiseleri anlatmakta değil adeta yaşamaktadır; hislerini böyle bir halet-i ruhiye içerisinde, bunu yansıtan bir üslupla kelimelere dökmektedir.

KAYNAKÇA

Bars, Mehmet Emin. "Yunus Emre'de Peygamberlere Yapılan Göndergeler". *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 9/28 (Aralık 2016), 719-744.

Pür, İlyas. "Yunus Emre'nin İlâhî Aşk ve Sevgi Anlayışı". *International Social Sciences Studies Journal*, 6/55 (Ocak 2020), 284-291.

Kabakçılı, Osman. "Yunus Emre'nin Şiirlerine Kur'an'daki Peygamber Kıssalarının Etkisi". *Turkish Studies* 8/12 (2013), 615-634.

Tatcı, Mustafa. *Yûnus Emre Dîvânı*. PDF: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ts.

Gündüz, Şinasi. "Şît". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/214-215. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Harman, Ömer Faruk. "İdrîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/478-480. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Öztoprak, Mustafa. "Yunus Emre'nin Divan'ındaki Peygamber Anlayışı". *Dinbilimleri AkÂdemik Araştırma Dergisi* 20/1 (Mart 2020): 299-327.

Gölpınarlı, Abdülbaki. *Yunus Emre (Hayatı ve Bütün Şiirleri)*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1991.

Harman, Ömer Faruk. "Eyyûb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/16-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Harman, Ömer Faruk. "Dâvûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/21-24. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Aydın, Mahmut. "Zekeriyyâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/210-211. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Çelebi, İlyas. "Hızır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/406-409. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

IV. OTURUM (14:30 – 15:45)

OTURUM BAŞKANI

DOÇ. DR. AHMET CANAN KARAKAŞ

YUNUS EMRE'DE ÇALIŞMA AHLAKI

Doç. Dr. Sefer YAVUZ*

ÖZET

Yunus Emre 13 – 14. Yüzyıl Anadolu Sufisidir. Şiirleriyle ortaya koyduğu fikir ve düşünceler, yaşadığı zaman ve coğrafyanın tabii bir tezahürü olarak bu dönem sûfi kültürünün izlerini taşır. Şiirlerinde genel olarak İslam halk sûfiliğinin kavramlarını kullanarak fikirlerini ifade etmiştir. Diğer taraftan, pek çok İslam sûfısinde olduğu gibi Yunus Emre de şiir yazmak için şiir yazmamıştır. Onun şiirlerinde pek çok konuya değindiği görülür.

Yunus Emre'nin Türk - İslam sûfi geleneği içinde genel çizgileriyle Melameti-Kalenderi meşrep bir Anadolu sûfisi olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal bilimleler literatüründe Melami düşüncenin "çalışma ahlakı" ile ilişkilendirildiği görüşlere rastlamak mümkündür. Bunların başında Sabri F. Ülgener'in çalışmaları gelmektedir. Bu sebeple Melami gelenekle ilişkilendirilen Yunus Emre'nin şiirlerinde değindiği konulardan biri de "çalışma ahlakı" olmalıdır. Çalışmamızın amacı Yunus Emre'nin şiirlerinde çalışma ahlakını ele alıp almadığını, ele alıyorsa çalışma ahlakına nasıl baktığını ortaya koymaktır. Bu amaçla Yunus Emre Divanı merkeze alınarak "çalışma ahlakı" ile ilişkilendirilebilecek şiirler analiz edilmiştir.

Sonuç olarak Yunus Emre'nin Türk – İslam sûfi geleneği içinde genel çizgileriyle Melameti - Kalenderi meşrep bir Anadolu sufisi olarak, "çalışma ahlakı" konusunda Melamilerle özdeşleştirilen bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Anadolu Sûfiliği, Melamilik, Yunus Emre, çalışma ahlakı

WORK ETHICS AT YUNUS EMRE

SUMMARY

Yunus Emre is a 13th – 14th century Anatolian Sufi. As a natural manifestation of the time and geography he lived in, the ideas and thoughts he put forward with his poems bear the traces of the Sufi culture of this period. In her poems, she expressed her ideas by using the concepts of

* Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri.

Islamic folk Sufism. On the other hand, like many Islamic Sufis, Yunus Emre did not write poetry in order to write poetry. It is seen that she touches on many subjects in her poems.

It is understood that Yunus Emre is an Anatolian Sufi with general lines within the Turkish-Islamic Sufi tradition. In the social sciences literature, it is possible to encounter views that associate Melami thought with "work ethic". At the forefront of these are the works of Sabri F. Ülgener. For this reason, one of the subjects that Yunus Emre, who is associated with the Melami tradition, touched on in his poems, should be "work ethic".

The aim of our study is to reveal whether Yunus Emre deals with work ethic in his poems, and if so, how he looks at work ethic. For this purpose, the poems that can be associated with "work ethic" were analyzed by taking Yunus Emre's Divan to the center.

As a result, it can be said that Yunus Emre, as a dissolute Anatolian Sufi in the Turkish-Islamic Sufi tradition in general terms, has a point of view that is identified with the Melamis on the subject of "work ethic".

Key Words: Islam, Anatolian Sufism, Melamiyya, Yunus Emre, work ethic

GİRİŞ

Yunus Emre, Türk – İslam dünyasının en önemli mutasavvıf halk ozanlarından biridir. Eserlerinde edebi muhtevanın yanında felsefi, psikolojik ve toplumsal temalara da rastlanır. O, asırlar önce yaşamış olsa da günümüze uzanan evrensel tespitleriyle çağdaş toplumsal meseleler / problemlere de ışık tutabilecek bir düşünüdür.

Yunus Emre'yi ve şiirlerinde değindiği geniş muhtevayı, içinde bulunduğu M. 13. 14 yüzyıl Anadolu sûfi geleneğinden bağımsız düşünmek mümkün değildir, aksine Onun, görüşlerini büyük oranda bu dönem Anadolu sûfi kültürünün şekillendirdiği anlaşılmaktadır. Ahmet Y. Ocak'a göre Yunus Ernre'nin içinde bulunduğu ve düşünce dünyasının ana çizgilerini oluşturan bu geleneği hesaba katmadan, onun şiirlerini anlamaya çalışmak önemli bir yanılgıdır.[1]

Diğer taraftan dini kimliği ve içinde bu bulunduğu gelenek doğrultusunda Yunus Emre'nin sadece şiir yazmak için şiir yazmadığı anlaşılmaktadır. Aynı gelenek mensubu pek çok İslam sûfisinde görüldüğü gibi, düşüncelerini halka aktarabilmek, bunu yaparken de daha etkili ve kalıcı olabilmek için şiir formunu seçmiş olmalıdır. Ancak Ocak'ın da belirttiği gibi Yunus Emre'nin şiir formunu tercih etmesi onun bu işi sanatkârane yaptığı gerçeğini de değiştirmemektedir.[2]

1 Ahmet Yaşar OCAK, "Yunus Emre: 13- 14. Yüzyıllar Arasında 'Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş' Yahut Önce Kendi Zaman ve Zemininin İnsanı", *Yunus Emre*, ed. Ahmet Yaşar OCAK (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 192.

2 Ahmet Yaşar OCAK, "Yunus Emre: 13- 14. Yüzyıllar Arasında 'Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş' Yahut Önce Kendi Zaman ve Zemininin İnsanı", *Yunus Emre*, ed. Ahmet Yaşar OCAK (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 192.

Yunus Emre, yaşadığı dönem ve coğrafyanın doğal bir sonucu olarak İslami dini-kültürel temelden beslenen bir anlam / kavram dünyasına sahiptir. Başka ifadeyle, İslam halk sûfiliğinin kavramlarını kullanarak şiirlerini ifade etmiştir. Yunus Emre'nin tasavvuftaki meşrebi konusunda Ocak, Onun, içinde bulunduğu sûfi geleneğin Melameti-Kalenderi gelenek olduğunu, hatta en az Şems-i Tebrizi kadar güçlü, ancak Onun bir kırsal kesim versiyonunun mensubu olduğunu belirtmektedir.[3] Başka ifadeyle Ocak, Yunus Emre'nin tasavvuf anlayışının, yine bir Melami kabul edilen Mevlânâ'da olduğu gibi Şems ile İranlı, yerleşik ve yüksek kültürden bir sûfi aracılığıyla değil de, Ahmet Yesevi'nin yolunu takip eden yarı göçebe kültüre mensup Taptuk Emre gibi bir sûfi vasıtasıyla girmiş olmasından kaynaklandığı ifade etmiştir.[4] Ayrıca tasavvuf terbiyesini almakla övündüğü Taptuk Ernre ile olan ilişkisi de Onun Melameti - Kalenderi meşrep bir sûfi olduğunun göstergelerinden kabul edilmektedir.[5]

Bu konuyla ilgili olarak İ. A. Çubukçu, Mansur al-Hallac, Bayezit Bistami, Mevlana ve İbrahim b. Ethem gibi büyük mutasavvıfların isimlerinin Yunus'un şiirlerinde yer almasından yol çıkarak, Onun birçok tasavvuf akımına yakın olabileceğini tespit etmektedir. Diğer taraftan bazı eserlerde yer alan ve Yunus Emre'nin Taptuk Emre'ye bağlanmasının Hacı Bektaşi Veli'nin tavsiyesi ile gerçekleştiğinden yola çıkarak Onu Bektaşilikle ilişkilendiren görüşlere katılmayarak, Yunus'un kişiliğinin Bektaşilikten farklı olduğunu da ileri sürmektedir.[6]

Ocak'a göre Yunus Emre'nin Melameti – Kalenderi meşrep bir sûfi olduğunun izlerini Onun hayatında da görmek mümkündür. O, Melamiler gibi sık sık namaz kılmamakla suçlanmıştır, bir Melami olan Şems-i Tebrizi ve ondan iki asır önce yaşamış bir Kalenderi sûfi olan Baba Tahir-i Uryan gibi, insanı ilahi aşkın zevkine ulaştıramayan kuru ilmi küçümsediği için, medrese çevrelerince şiddetle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler onun dilinde Molla Kasım tipiyle şahıslandırılmıştır.[7]

Ocak ve bazı yazarlara göre Melameti-Kalenderi sûfilerin bir başka özellikleri, sık sık seyahat etmeleridir. Hatta bunun, meşrebin ritüel mahiyetteki önemli erkanından olduğu belirtilir. Bu görüşe göre Yunus Emre'nin Divan'ında sık sık sözünü ettiği ve seyahatlerinin aslı da budur.[8] Hayatı hakkında kesin tarihi malumat bulunmayan Yunus Emre'nin şiirleri dikkatle okununca bu

3 Ahmet Yaşar OCAK, "Yunus Emre: 13- 14. Yüzyıllar Arasında 'Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş' Yahut Önce Kendi Zaman ve Zemininin İnsanı", *Yunus Emre*, ed. Ahmet Yaşar OCAK (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 192. Kevser Yeşiltaş, Aşka Varınca Kanadı Kim Arar Yunus Emre, Sınır Ötesi Yay. (İstanbul, 2014), 96.

4 Musa Kaval, "Yunus Emre ve Mevlâna'nin Eserlerinde Insan ve Tekâmülü", *Sosyal Bilimler Dergisi* 13/2 (2013), 101–122, 105.

5 Ahmet Yaşar OCAK, "Yunus Emre: 13- 14. Yüzyıllar Arasında 'Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş' Yahut Önce Kendi Zaman ve Zemininin İnsanı", *Yunus Emre*, ed. Ahmet Yaşar OCAK (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 192. Kevser Yeşiltaş, Aşka Varınca Kanadı Kim Arar Yunus Emre, Sınır Ötesi Yay. (İstanbul, 2014), 96.

6 İbrahim Agah Çubukçu, "Yunus Emre Ve Din Felsefesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (1971), 1.

7 Ahmet Yaşar OCAK, "Yunus Emre: 13- 14. Yüzyıllar Arasında 'Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş' Yahut Önce Kendi Zaman ve Zemininin İnsanı", *Yunus Emre*, ed. Ahmet Yaşar OCAK (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 193.

8 Ahmet Yaşar OCAK, "Yunus Emre: 13- 14. Yüzyıllar Arasında 'Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş' Yahut Önce Kendi Zaman ve Zemininin İnsanı", *Yunus Emre*, ed. Ahmet Yaşar OCAK (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 193.

şiirlerde en sık karşılaşılan kavramlardan birinin de "yol ve seyahat" olduğu görülür. Bunların bir kısmı metafor olarak yorumlanabilir, fakat Tezcan'a göre çoğu metafor değildir.[9]

Yine mistik mahiyeti bilinmediği için, Melameti - Kalenderi sûfiliğin yanlış yorumlanan bir diğer farklı telakkisi de, Tanrı'nın cemalinin, güzel yaratılmış, güzel yüzlü insanlarda zuhur ettiğini düşünmektir. Aslında bu telakki, İran sûfiliğinin tipik bir özelliğidir. M. 10. ve 11. yüzyıllarda Baba Tahir-i Uryan'dan Ebu Said-i Ebu'l-Hayr'a, M. 13. yüzyılda Anadolu'da bir ara bulunmuş olup Yunus Emre ile aynı meşrepten Evhadü'd-Din-i Kirmani (öl. 1 237) ve Fahru'd-Din-i Iraki (öl. 1 289)'ye kadar bir kısım sûfilerde bu telakkiyi görmek mümkündür. Ocak'a göre, Yunus Emre'nin de bu telakkiyi benimsediğini ve bir cemalperest olduğunu gösteren ipuçları, Divan'ında vardır.[10] Netice itibariyle Yunus Emre'nin bir Melameti Kalenderi şeyhi olduğu ağırlık kazanmaktadır.[11]

Diğer taraftan sosyal bilimler literatüründe Melamilerin çalışma ahlakıyla ilişkilendirildiği fikirlere rastlanmaktadır. Bu çerçevede yakın dönem iktisatçılarından Sabri Fehmi Ülgener'in çalışmaları dikkat çekicidir. Ülgener, zihniyet tahlili yaptığı çalışmalarıyla öne çıkan, Türk Sosyal Bilimlerinde "anlamacı yöntemi" ilk kez kullanarak Osmanlı toplumuna özgü iktisadi zihniyeti tahlil etmeye çalışan, yakın tarihimizin önemli sosyal bilimcilerindendir. Araştırmalarında Osmanlı toplumunun sahip olduğu din (İslamiyet)'e daha doğrusu bu dinin teorik kısmından ziyade geniş halk tabakalarına yayılan ve teorik ilkelerin daha basit ifade kalıplarına dönüştürülüp halka sunulduğu dinî formlara / tasavvufa yönelterek zihniyet tahlilleri yapmıştır.

Ülgener'i zihniyet çalışmalarına iten sebeplerin başında Max Weber'in meşhur "protestan ahlakı" tezi ve bu tez çerçevesinde İslam'la ilgili fikirleri gelmektedir. Weber'in çalışma ahlakı konusunda İslam'la ilgili fikirleri kısaca, İslamiyet'in, merkezinde çalışma ahlakının yer aldığı, ekonomik gelişme için gerekli sosyal ve siyasal ön-gereklilikleri sağlayamadığı hatta engellediği şeklindedir.[12] Ülgener Weber'in İslam'la ilgili bu görüşlerini yanlış veya daha çok eksik bulmaktadır. Ülgener'e göre Weber, konuya yaklaşım biçimi ve tahlil araçları bakımından teorik yanı ile zirve noktasına ulaşmış olmasına rağmen, İslam hakkında varılan sonuçların çoğu yanlı ve acele hükümlerden oluşmaktadır.[13] Ülgener, çalışmalarında yaptığı zihniyet analizlerinde bunu göstermeye çalışır. Normatif yapısı itibariyle İslamiyet'in çalışmaya ve kazanmaya verdiği değeri ve önemi ısrarla vurgular.[14] Hatta bazı İslami tarikatların söz konusu normları ve bu normlardan mülhem ilkeleri hayata geçirdiklerini ve bu yönleriyle de Max Weber'in Protestan çalışma ahla-

9 Semih TEZCAN, "Yunus Emre'nin Adı", *Yunus Emre*, ed. Ahmet Yaşar OCAK (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 137.

10 Ahmet Yaşar OCAK, "Yunus Emre: 13- 14. Yüzyıllar Arasında 'Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş' Yahut Önce Kendi Zaman ve Zemininin İnsanı", *Yunus Emre*, ed. Ahmet Yaşar OCAK (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 194.

11 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar OCAK, "Yunus Emre: 13- 14. Yüzyıllar Arasında 'Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş' Yahut Önce Kendi Zaman ve Zemininin İnsanı", *Yunus Emre*, ed. Ahmet Yaşar OCAK (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 194-196.

12 Ayrıntılı bilgi için bkz. Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam* (Çev. Yasin Aktay), Ankara 1997, s. 43

13 Ayrıntılı bilgi için bkz. Sabri F. Ülgener, *Zihniyet ve Din,* İstanbul, 1981a, s. 4.

14 Sabri F. Ülgener, Zihniyet, Aydınlar ve İzmler, Mayaş Yay., Ankara, 1983, s. 15.

kının merkezine yerleştirdiği asetik insan tipini pek aratmadıklarını dile getirir. Bu tasavvufi akım Ülgener'e göre Melamilerdir.[15] Netice itibariyle Sabri F. Ülgener, çalışma ahlakı bakımından İslami teoriye en çok yaklaşmış ve bu çerçevede Müslüman çalışma ahlakının tipik temsilcileri olarak Yunus Emre'nin de dâhil olduğunu yukarıda gösterdiğimiz Melamiler'e dikkat çekmektedir.

Çalışmamızın amacı kısaca, her ne kadar asırlar önce yaşamış olsa da, Melameti geleneğe mensup olduğu anlaşılan Yunus Emre'nin de şiirlerinde çalışma ahlakı ile ilgili düşüncelerin dile getirilip- getirilmediğini ortaya çıkarmaktır.

ÇALIŞMA AHLAKI VE MELAMİLİK

ÇALIŞMA AHLAKI

Çalışma ahlakı hâlihazırda toplumda yürürlükte olan, çalışmaya yönelik değerler ve tutumlardan meydana gelmektedir.[16] Çalışma ahlakının kaynağı şüphesiz ahlaktır. Toplumsal ahlaki normlar aynı zamanda çalışma ahlakını da belirler.

"Çalışma ahlakı" ve "iş ahlakı" kavramları karıştırılmamalıdır. İş ahlakı uygulamalı bir ahlak bilgisidir ve iş hayatında işletmelerde karşılaşılan tüm ahlaki sorunları inceler.[17] Dolayısıyla daha çok kurumsal yapılarla ilgili olup, işletmelerin uymaları gereken ahlaki ilkeleri ve standartları ifade eder. İş ahlâkının kapsadığı belli başlı boyutlar: üretici ahlâkı, tüketici ahlâkı, işveren ahlâkı, işçi ahlâkı, ticaret ahlâkı olarak sıralanabilir.[18] Çalışma ahlakı ise daha çok bireysel bir yapıya sahiptir ve bireyin "çalışma" faaliyetine bakışını /bakışının nasıl olması gerektiğini ele alır. Çalışmak, insan için hayati bir zaruret olduğu kadar aynı zamanda toplumsal bir sorumluluktur.[19] Dolayısıyla çalışma ahlakı denilince ilk akla gelen, çalışmaya ve işe karşı geliştirilen kişisel tutum ve davranışlardır denebilir.[20]

Çalışma ahlakına sahip olup olmamak bir kişilik özelliği olduğu kadar aynı zamanda kültürel bir olgudur ve her kültürel olgu gibi eğitimle aktarılabilir. Aynı zamanda her kültürel olgu gibi toplumdan topluma değişiklik gösterir. Bu nedenle bir toplumun çalışmaya yönelik tutumu bir başka toplumdan farklılıklar gösterebileceği gibi, aynı toplumun çeşitli katmanları arasında da farklı yaklaşımlar söz konusu olabilmektedir.[21] Bütün kültürel olgularda olduğu gibi çalışma ahlakının da şekillenmesinde dinin yeri yadsınamaz. Bu nedenle her toplumun diğer toplumlara göre

15 Sabri F. Ülgener, Zihniyet, Aydınlar ve İzmler, Mayaş Yay., Ankara, 1983, 81.

16 Arslan, M. (2001). İş Ve Meslek Ahlakı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 46-47.

17 Yener Özen, "Sorumluluk Bağlamında İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk: Sosyal Psikolojik bir Yaklaşım", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi* 4 (2011), 27–29, 177.

18 Bkz, Z. Beril Akıncı Vural - Mikail Bat, "21. Yüzyılın Yükselen Değerleri: İş Ahlâkı ve Kurumsal Yönetişim", *Paradoks Ekonomi,Sosyoloji ve Politika Dergisi* 7/1 (2011), 29–46, 33.

19 C.C. Aktan, "Canaktan" (2021).

20 Erken, B. (2010). "Çalışma Ahlakının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi Ve Bir Uygulama", Yüksek Lisans Tezi Bilecik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik, 38-39.

21 Bkz, Z. Beril Akıncı Vural - Mikail Bat, "21. Yüzyılın Yükselen Değerleri: İş Ahlâkı ve Kurumsal Yönetişim", *Paradoks Ekonomi,Sosyoloji ve Politika Dergisi* 7/1 (2011), 29–46, 32.

çalışma ahlakı değerlerinde farklılıklar ve benzerlikler olabilmektedir. Toplumların çoğu, çalışma ahlakı değerlerini kendi inanç sistemlerine göre düzenlemiştir.[22] Toplumda çalışma ahlakının güçlendirilmesi, bu konuda sürekli bir eğitim çabasını gerektirir. Bu aktarımda gelenek ve görenekler, aile yapısı ve din önemli bir yere sahiptir. Çalışma ahlakının yüksek olduğu kültürlerde iş ahlakı konusunda da daha az sorun yaşandığı söylenebilir.[23]

İSLAM ÇALIŞMA AHLAKI

İslam'da, çalışmanın bireysel ya da toplumsal yaşamda denge sağlaması bakımından bir erdem olduğu görülür. Ancak, İslami anlayıştaki çalışma, Protestanlıkta kabul edilen "çalışmanın kendi içerisinde bir değer olduğu" ilkesinden de farklıdır.[24] Bu bağlamda, İslami kültürde iş yaşamı deyince, bir yandan insan ruhuna ahlaki anlamda derinlik katmak, öte yandan da bireyin dünyayla ilişkileri son bulmadan, çalışma hayatına girip, gelirini temin etmesi amaçlanmaktadır. İslam'ın çalışma hayatına bakışını ele alan bazı düşünürler, İslami anlayışta, işe ve çalışmaya karşı sorumluluğun, Allah'a karşı sorumluluk olarak kabul edildiğini; Allah'a karşı olan sorumluluğun ise hayatla sınırlı olmayıp ölümden sonra da devam ettiğini belirterek iş ahlakının insanın nihai dirilişiyle de bağlantılı olduğunu vurgulamıştır.[25]

İslam çalışma ahlakı, şüphesiz temel kaynaklarla en başta da Kur'an'a dayalı ilkelerinin bütünlüğü içeresinde yer alır. İnsan, toplum ve kâinat, geçmişi ve geleceğiyle bir bütündür. İslamiyet insan hayatının iki boyutu olan dünya ve ahireti bir bütünlük içinde ele almış ve üretmeyi, helal yoldan çalışıp geçinmeyi bir tavsiye değil bir vazife olarak insana yüklemiştir. Müslümanlar Asr-ı Saadet'ten itibaren çalışmanın ve üretmenin önemine dikkat çekmiş ve çalışıp emek harcamayı, rızık için gayret göstermeyi özendirmiştir. Kişinin helal rızık için çalışmasını ibadet olarak görmüş, bu amaçla ekonomik faaliyette bulunmayı sosyal refahın ve huzurun önemli bir unsuru, erdemli bir hayatın vazgeçilmez bir parçası olarak nitelendirmiştir.[26]

İslam'da insanın meslek sahibi olması da teşvik edilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Peygamberlerin hemen hepsinin meslek sahibi olduğu ve kimselere yük olmadan çalışıp geçimlerini sağladıkları anlatılmıştır.[27] Çalışma hayatıyla ilgili olarak genel ahlaki kurallar ve emir-yasaklarla birlikte, rüşvet almamak, malı överek yalan söylememek, ölçü ve tartıda hile yapmamak ve müşteriyi aldatmamak[28] gibi kaynağını Kur'an ve sünnetten alan pek çok ilkeyle,

22 Özkul, A. S. (2007). "Yaşam Ve Çalışma Değerlerini Etkileyen Faktörler, Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 44-45.

23 Arslan, M. (2001). İş Ve Meslek Ahlakı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 48-49.

24 Bkz. Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, çev. Gamze Aslan, Hil Yayınları, İstanbul, 1985, akt., Mahmut Arslan, ,The Work Ethic Values of Protestant British, Catholic Irish and Muslim Turkish Managers', Journal of Business Ethics, vol. 31, no. 4, Jun. 2001, s. 321.

25 Ayrıntılı bilgi için bkz., Kaya, "Çırakların Dini İnançlarına Göre İş Ahlakı Düzeylerinin İncelenmesi (Ordu İli Örneği)", 11.

26 Zaim, H. (2012). İş Hayatında Erdemli İnsan, İstanbul: Empati Matbaacılık, UTESAV, 37-38.

27 Zaim, H. (2012). İş Hayatında Erdemli İnsan, İstanbul: Empati Matbaacılık, UTESAV, 41-42.

28 Bakara/188

çalışma hayatı düzenlenmiştir.[29] Dünya ve ahiret dengesi gözetilmiş, ticaret erbabına ticari işlerini yürütürken, Allah'ı zikretmek, namaz kılmak ve zekât vermek gibi dini ve toplumsal görevlerini aksatmamaları gerektiği öğütlenmiştir.[30] Kısaca haksız yollarla elde edilen bütün kazançlar haram kabuledilmiştir.[31]

MELAMİLİK (MELAMİYYE-MELAMETİYYE):

Melamet, Arapça 'levm' kökünden türemiş bir masdar olup çıkışmak, azarlamak, serzeniş[32], kınamak, anlamlarına gelir. Melameti ise kınamaya, azarlanmaya konu olan kimse demektir.[33]

Melamilik her şeyden önce bir hayat tarzı, bir yaşama üslubu ve meşrep olarak tarif edilmektedir. Müstakil bir tasavvuf kolu olmayıp, her tasavvuf ekolünde bu fikirleri benimseyen kimselere rastlamak mümkündür.[34]

Ortaya çıktığı ilk zamanlarda Melametilik adıyla meşhur olmuş; sonradan Osmanlı döneminde Melamilik adını almıştır. Tasavvufi bir terim olarak Melamilik, kınayanlara ve kınamalarına aldırmadan doğru yolda yürümek, gösterişten uzak durmak, ihlaslı olmak, şekil, görünüş, makam ve mevkiye önem vermemek... gibi anlamlara gelmektedir.[35] Melamiler için öz önemlidir, içlerinde olanın aksine davranmak esastır.[36] Melamilik, hoş karşılanmayan bir takım davranışlar sebebiyle başkaları tarafından kınanmayı manevi ilerleyiş için bir prensip kabul eder.[37]

"Melamet," "fütüvvetin" ideolojik boyutunu temsil etmektedir. Melametiler ya da daha sonra isimlendirildikleri gibi Melamiler, halktan ayrılmayan, halkı kucaklayan bir ideolojiyi temsilederler.[38]

Melamiler de diğer pek çok dini oluşumda görüldüğü gibi görüşlerini temellendirirken bazı ayet ve hadisler kullanmışlardır.[39] Gerek bu ayet ve hadislerden mülhem ve gerekse genel ahlaki kurallara dayanarak kendilerine has bazı prensipler ortaya koymuşlardır. Bunlardan bazıları şunlardır: kerametvari olaylara, yani genel tabii kanunlar dışında cereyan eden hadiselere

29 Mevlüt Kaya, "Çırakların Dini İnançlarına Göre İş Ahlakı Düzeylerinin İncelenmesi (Ordu İli Örneği)", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2012), 7–25, 10.

30 Akar, M. (2003). "İslam'ın Ekonomik Hayata Getirdiği Ticari ve Ahlakı Prensipler", Diyanet İşleri Başkanlığı Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı Diyanet İlmi Dergi 39(1), 55-66, 56-57.

31 Zaim, S. (1995). İslam-İnsan Ekonomi, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 65-67.

32 Kâmûs-ı Turkî, (4. Baskı), İstanbul, 1992, s 1399.

33 Osman Türer, "Melamet Düşüncesinin Orjinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişmeler", *İslami Araştırmalar,* C. 2, Sayı: 7, (Mayıs 1998), s. 56- 59.

34 Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Rehber Yay., Ankara 1997, s. 498.

35 H. Kamil Yılmaz, Tasavvuf Meseleleri, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1997, s. 73.

36 Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Rehber Yay., Ankara 1997, 498.

37 Osman Türer, "Melamet Düşüncesinin Orjinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişmeler", İslami Araştırmalar, C. 2, Sayı: 7, (Mayıs 1998).1998, s. 60- 61

38 Gölpınarlı, 1969, s. 125-126.

39 İlgili ayetler için bkz. Kıyame/2; Maide /54.

rağbet etmeyerek, makul ve meşru halleri öne çıkarmak, her türlü kayıttan -hatta ibadet zevkinden bile- kendini soyutlayıp yalnız Allah'a bağlanmak, özel kıyafetler giymemek, gösterişten kesinlikle kaçınmak, insanlara karşı her zaman iyilikte bulunmak, sadece kendi işiyle meşgul olmak hatta gizlemek amacıyla dahi olsa asla başka bir kimsenin eksiği ile ilgilenmemek, ihtiyacı olana her zaman iyilikte bulunmak, kendisi için hiçbir zaman yardım istememek, günahkârları kötülememek...[40] dini ibadetlerinden dolayı Allah'tan bir şey istememek, riyakârane davranmamak, başkalarını değil; kendi nefsini kınamak, sahip olduğu ilahi sırları gizlemek kusurları açıklamak, devamlı ilmi çalışmalarda bulunmak, verdiği sadakayı gözünde büyütmemek, kendisine hizmet edilmesini istememek, fakirliğini gizlemek, kötülük edene iyilik etmek veya en azından boyun eğmek..,[41] dinî olsun dünyevi olsun bütün fiillerinde son derece gizli hareket etmeyi tercih etmişlerdir.[42]

Azabından korkulduğu için nafile ibadet etmek suretiyle Tanrı'nın rahmetine layık olma, cehennemden kurtulup cennete girebilme ümidine dayalı zühdi tasavvufu reddederler. Bu mektebe göre, insan bol bol nafile ibadet ederek, cehennemden korkup cennet ümidiyle yaşayarak değil, insanı "eşref -i mahlûkat" olarak yaratan Tanrı'yı ancak aşkla severek ve yalnızca onun sevgisini ta derinlerden duyarak, nefsi ve arzularını, dünyayı kınayarak mutluluğa ulaşılabilir. [43]

Bu ekolün takipçilerine göre insanın Allah'a ulaşabilmesinin tek yolu nefsini terbiye etmesidir. Çünkü terbiye edilmeyen nefis her fırsatta insanı ibadetten ve iyi işlerden alıkoyarak onun amacına ulaşmasını engellemektedir. Nefsi terbiye etmenin yolu ise riyadan uzak durmak yani insanların övgüsüne sebep olacak işler yapmamak ve nefsi sürekli kötülemektir. [44] Özetle Melamet meşrebi gereği, nefis silinmelidir.[45]

Melamilerin belirgin bir giysileri olmadığı, sema ve zikir halkaları gibi gösterişli ritüeller yerine sessiz zikri tercih ettikleri görülür. Toplum içinde belirgin bir sınıfa özgü olarak ortaya çıkmamaları, görüşleriyle daha çok esnaf ve zanaatkârlar arasında yayılmasına olanak vermiştir.[46]

Genel olarak buraya kadar anlatılan ilkeler çerçevesinde şekillenen Melamiliğin ilk ortaya çıkışı tasavvufun ortaya çıkışıyla aynı zamanlara rastlamaktadır. Buna göre ilk devre Melamiliği H. 3. asırda Nişabur'da ortaya çıkmış olan Melamiyye-i Kadime; orta devre Melamiliği H. 9. asırda Bolu Sancağının Göynük kazası, merkez ilçesinde ortaya çıkan Melamiyye-i Bayramiyye ve son devre Melamiliği ise H. 13. asrın sonlarına doğru Üsküp'te doğan Seyyid Muhammed

40 Abdülbaki Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler,* Gri Yay., İstanbul 1992, s. 22-24.

41 Osman Türer, "Melamet Düşüncesinin Orjinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişmeler", İslami Araştırmalar, C. 2, Sayı: 7, (Mayıs 1998).1998, s.62-63.

42 Ahmet Yaşar Ocak, *Kalenderiler, Türk Tarih Kurumu Yay* Ankara, 1999, s. 14.

43 Ahmet Yaşar OCAK, "Yunus Emre: 13- 14. Yüzyıllar Arasında 'Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş' Yahut Önce Kendi Zaman ve Zemininin İnsanı", *Yunus Emre*, ed. Ahmet Yaşar OCAK (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 193.

44 Ahmet T. Karamustafa, *Sufism: The formative period*, (Edinburgh: Edinburgh University Press 2007), 48-49.

45 Kevser Yeşiltaş, *Aşka Varınca Kanadı Kim Arar Yunus Emre*, *Sınır Ötesi Yay.* (İstanbul, 2014), 96.

46 Ahmet T. Karamustafa, *Sufism: The formative period*, (Edinburgh: Edinburgh University Press 2007), 48-49.

Nuru'l-Arabi'ye mensup olanların oluşturduğu Melamiliktir.[47] Ayrıca bunlar dışında Melamiye-i Hamzaviye ve Melamiye-i Kassariye'den[48] de bahsedilmektedir.

H. 9. yüzyıl boyunca, bugünkü Afganistan'ın da bir kısmını içine alacak şekilde eski Horasan mıntıkasında, eski Maniheist ve Budist mistik kültürü İslamileştirmek suretiyle, Basra ve Kufe sûfi mekteplerin zühd ve takvaya dayalı klasik tasavvuf anlayışına bir tepki olarak hem orta tabaka ve özellikle esnaf tabakası içinde doğup gelişmiş, ama halk arasında da popülerleşerek yayılmıştır.[49]

H. 9. ve 10. yüzyıllarda, Hemedan, Nişapur, Herat, Belh ve Kabil gibi büyük İslam kültür merkezlerinde, Ebu Hafs-i Haddad (öl. 874), Hamdun-i Kassar (öl. 884) vb. büyük sûfiler tarafından geliştirilmiştir.[50]

Kalenderiliğin ise Melâmetilik içinde doğmuş bir akım olduğu kabul edilir. Kalenderiliğin tarihsel sürecini Cemalettin Savi'den öncesi ve sonrası olarak ikiye ayıran Ahmet Yaşar Ocak, Kalenderiliğin Melâmetiliğin bir nevi Hint ve İran mistisizminden etkilenmiş yorumu olduğunu iddia eder. Ona göre İslamiyet Türkler arasında Melâmetilik aracılığıyla yayılmaya başladığında Maniheizm ve Budizmden etkilenmiş olan bölge halkı Melâmiliği bu öğretilerle kaynaştırarak kalenderi kimliğini oluşturmuştur. A. Y. Ocak, ilk Melâmetilerden kabul edilen İbrahim b. Edhem'in tasavvufa geçiş hikâyesinin Buda'nın aydınlanma hikâyesi ile olan benzerliğini de bu etkileşime kanıt olarak sunmaktadır.[51]

Fütüvvet ise, Melamilik 'in halka yayılmasında fonksiyon üstlenen teşkilatlanma, yani bir tür örgütlenmeyi ifade etmektedir. Bu bağlamda Melamilerin benimsediği fikirlerin halk arasında yayılması için işçi ve esnaf sınıfını teşkilatlandırmak amaçlı örgütsel bir faaliyetin adı olmaktadır.[52]

M. 11. asırlarda Melamilikte bir takım değişmelerin ortaya çıkmaya başladığını görüyoruz.[53] Başlangıçta fertlere mahsus özel bir düşünce ve yaşam tarzı olan Melamilik daha sonraki dönemlerde şekilci tarikatlar ve tasavvufi oluşumları protesto amaçlı ortaya çıkan tepkisel bir akıma dönüşmüştür. Bu zamanlara kadar hiçbir tarikat özelliği taşımayan Melamilikte, Osmanlı devleti dönemine gelindiğinde diğer tasavvufi tarikatlarda var olan şeyh silsilesine benzer bir kutup hiyerarşisinin var olduğu, ayrıca dil ile yapılan zikre itibar etmemekle beraber; kalben de olsa bir zikrin esas olduğu bildirilmektedir. Bu benzerliklere rağmen söz konusu tasavvufi akımın

47 Abdülbaki Gölpınarlı, Melamilik ve Melamiler, Gri Yay., İstanbul 1992, s. 3.

48 Ahmet Kırkkılıç, *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf*, Timaş Yay İstanbul, 1996, s 300.

49 Ahmet Yaşar OCAK, "Yunus Emre: 13- 14. Yüzyıllar Arasında 'Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş' Yahut Önce Kendi Zaman ve Zemininin İnsanı", *Yunus Emre*, ed. Ahmet Yaşar OCAK (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012), 193.

50 Kevser Yeşiltaş, *Aşka Varınca Kanadı Kim Arar Yunus Emre*, *Sınır Ötesi Yay.* (İstanbul, 2014), 96.

51 Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., 1992), 7-20.

52 Abdükbaki Gölpınarlı, 100 Soruda Tasavvuf, İstanbul, 1969, s. 125-126.

53 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Hucviri, *Hakikat Bilgisi* (Çev. Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1982, s. 149..

diğer tarikatlardan farklı olarak, Allah'ın bazı isimleriyle zikir yapılmasını, riyazeti, mücahedeyi, evradı ve özel kıyafet gibi bazı esasları kabul etmediğini de söylemeliyiz.[54]

Bu anlayış, genel anlamda ibadette zikir ve ayin tarafından çok felsefe ve irfan tarafına ağırlık verdiğinden olsa gerek, ancak büyük kültür ve irfan merkezlerinde tutunabilmiş, fakat burada da tabanda kalıcı izler bırakamamış; üstte az bir kesime seslenebilmiştir. Tarikatlar ise daha çok zikir ve ayin yönüne ağırlık verdiğinden küçük yerlerdeki esnaflardan, yeniçeri ocağına, orta sınıf halk tabakasına, köy ve kasabalardaki kalabalık yığınlara kadar ulaşabilmişlerdir.[55]

Son olarak bu akım, Osmanlı topraklarında 1920'lere doğru yavaş yavaş sönüp ortadan kalkmıştır.[56]

YUNUS EMRE'DE ÇALIŞMA AHLAKI

Melamileri Müslüman çalışma ahlakının merkezine yerleştiren Ülgener, normatif yapısı itibariyle İslamiyet'in çalışmaya ve kazanmaya verdiği değeri ve önemi ısrarla vurgular.[57] Hatta Melamiler gibi toplulukların söz konusu normları ve bu normlardan mülhem ilkeleri hayata geçirdiklerini, bu yönleriyle de Max Weber'in Kalvinizmini pek aratmadıklarını dile getirir.[58] Ona göre sadece Melamilerde somutlaştırılan bu özellikler -velev ibadet sahasında da olsa- rasyonel ve enerjik bir zihniyetle metodik iş ahlakına dönüştürülebilir.[59] Ona göre her şeyden önce Melamiler; tembelliği reddetmişlerdir, çalışma ve kazanmayı esas almışlardır.[60] Çalışma ve özellikle de bireysel ve toplumsal bir olgu olarak çalışmaya faaliyetine bakış açısı, çalışma ahlakı kavramının merkezinde yer almaktadır.

Aşağıdaki dizelerde Yunus Emre'nin çalışma faaliyetine bakışını ortaya koyan bazı düşüncelere rastlamaktayız. Bu çerçevede çalışma, çalışma karşılığında elde edilen kazanç ile bu kazancın nasıl harcanacağı üzerinde durulduğunu; dünyevi çalışma / kazanç ile uhrevi /manevi kazanç arasında, arasında sıkı bağlar kurulduğunu görmekteyiz;

Düriş kazan yi-yidür bir gönül ele getür

Yüz Ka'be'den yigrekdür bir gönül ziyâreti[61] diyerek çalışıp kazanmayı, maddi kazancı ise gönül kazanma yolunda, manevi kazanç için kullanmayı tavsiye etmektedir.

54 Osman Türer, "Melamet Düşüncesinin Orjinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişmeler", İslami Araştırmalar, C. 2, Sayı: 7, (Mayıs 1998).1998, s.66-67.

55 Ülgener, Dünü ve Bugünü İle Zihniyet ve Din-İslâm Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahalkı, Der Yay., İstanbul, 1981 s. 86.

56 Ahmet Güner Sayar, Bir İktisatçının Entelektüel Portresi, Eren Yay., İst., 1998, s. 330.

57 Sabri F. Ülgener, Zihniyet, Aydınlar ve İzmler, Mayaş Yay., Ankara, 1983, s. 15.

58 Sabri F. Ülgener, Zihniyet, Aydınlar ve İzmler, Mayaş Yay., Ankara, 1983, 81.

59 Sabri F. Ülgener, Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti, Mayaş Yay., Ankara 1984, s. 29.

60 Osman Türer, "Melamet Düşüncesinin Orjinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişmeler", İslami Araştırmalar, C. 2, Sayı: 7, (Mayıs 1998).1998, s.62-63.

61 Divan, 380/4, s 311.

Aynı zamanda dünyevi çalışma ve karşılığında elde edilen maddi kazancın, servetin uhrevi hayat için de önem arz ettiği şu dizlerde dile getirilmektedir;

Hak içün bir pûlun yok viresin

Yâ niçün virürsin assı ziyâne[62]

Çalışma ve çalışmanın ürünü olan kazanç, mal-mülk ve servet teşvik edilmekle birlikte burada kastedilenin her türlü kazanç olmadığı anlaşılmaktadır. Başka ifadeyle kazan da nasıl / nereden kazanırsan kazan! anlayışı kesinlikle tasvip görmemektedir. Her şeyden önce şüphesiz bir Melami için helal kazanç önemlidir, başka ifadeyle kazanç helal olmalıdır. Dolayısıyla ibadet derecesinde kutsallık atfedilen helal kazanç ve çalışmadır.[63] Bu çerçevede Divan'da helal olanı teşvik ve haram olandan uzaklaştırmayı hedefleyen dizeler oldukça fazladır. Bunlardan birinde Yunus;

Helâline ola hisâb

Harâmına ola 'azâb[64] diyerek helal ve haram dengesini ve sonuçlarını açık bir şekilde ifade eder.

Ancak helal-haram dengesinde olması gereken yukarıdaki dizelerde anlatılmış iken, "olan", yani hali hazırdaki durum, fiili durum Yunus'a göre farklıdır. Yunus Divan'da helal haram dengesi konusunda, toplumsal gerçeklikten de habersiz olmadığını şu dizelerle ortaya koymaktadır;

Müsülmânlar zamâne yatlu oldı

Helâl yinmez harâm kıymetlü oldı

Okınan Kur'ân'a kulak tutulmaz

Şeytânlar semirdi kuvvetlü oldı

Harâm ile hamîr tutdı cihânı

Fesâd işler iden hürmetlü oldı

Kime kim Tanrı'dan haber virürsen

Kakır başın salar hüccetlü oldı[65]

Yine başka bir dizede helal ve haramın birbirine karıştığını bu nedenle de insanın zarar ve ziyanda olduğunu şöyle dile getirmektedir;

Aceb mahlûk irişdi göz yumuban dürişdi

62 Divan, 346/6, s 281.

63 Sabri F. Ülgener, *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti, Mayaş Yay., Ankara,* 85.

64 Divan, 275/3, s 222.

65 Divan, 387/1,2,3,4 s 316.

Helâl harâm karışdı assı-ziyân olısar[66]

Hatta "ben dervişim" diyenlerin bile haramla karşılaştıklarında haram yiyebildiklerini belirterek Helal-haram dengesinde durumun ne kadar kötü olduğunu şöyle ortaya koymaktadır;

Ben dervîşem diyenler harâmı yimeyenler

Harâmun yinmedügi ele girinceyimiş[67]

Melamilerde ibadet ve kazanç arasında dengeli davranılması da çok önemlidir. Bu anlayışa göre birey boş durmamalı kazanç elde etmek için çalışmalı, gayret göstermeli, gerekli girişimlerde bulunmalıdır. Ancak bunların yanı sıra iyi bir kul olmayı da ihmal etmemelidir. Bu anlayışta ibadet, kazanç sağlamak için çalışma işinin tam merkezinde yer alır, her iki eylem, yani ibadet ve çalışma metot açısından aynı kurala bağlıdır; cehd ve irade her ikisinde de aynı öneme sahiptir. Kazanç hem dünyevi bir kazanım hem de uhrevi bir kazanım ve ödül olarak algılanır. Kazançsız dünyevi çalışma, karşılığında sevap olmayan bir ibadete benzetilir.[68] Bu çerçevede bir Melami için dünya - ahiret dengesi önemlidir. Özetlemek gerekirse günlük yaşam her gün akşama kadar halkın beğendiği işte, sabaha kadar da Hakk'ın beğendiği işte çalışmaktır.[69]

Var dîn îmân gerek ise diril bu dünyâda eyü

Yarın anda bitmez işün bugün bunda bitmeyince[70] diyerek dünya ve ahiret arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmektedir.

Melamilerin tasavvur ettiği haliyle iş ve çalışma; az da olsa bir dünya ilgisine göz yummanın yanı sıra, yepyeni bir bakış açısını da beraberinde getirmektedir. Bu da söz konusu iş ve çalışmanın bir vazife bilinci ile ele alınıp neredeyse ibadet derecesine yüceltilmiş olmasıdır.[71] Yunus Divanda;

Niçe bir besleyesin bu kaddile kâmeti

Düşdün dünye zevkına unutdun kıyâmeti[72] diyerek dünya-ahiret dengesine dikkat çekmiştir.

Bir Melamî kazanç sağlamak için dünyevi bir işle meşgul olmalı, işten sonra ise dinî yükümlülüklerini eksiksiz yerine getirmelidir**.** Melamiler dünya malının kendilerinde bir ilgi ve hatta bir tutkuya dönüşmemesi için çabalarlar. Onlar için, Ülgener'in ifadesiyle, *"el-Kâsibu habi-*

66 Divan, 60/5, s 50.

67 Divan, 124/10, s 98.

68 Sabri F. Ülgener, *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti, Mayaş Yay., Ankara,* 85.

69 Ülgener, bu konuyla ilgili olarak Nur 24/37 ayetine atıf yapmaktadır. Söz konusu ayetin meali şöyledir: "Kendilerini ne ticaretin, ne de alış verişin Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan alıkoyamadığı erkekler (onlar) yüreklerin ve gözlerin ters döneceği günden korkarlar.

70 Divan, 325/5 s 265.

71 Ülgener, 1981a, s. 84.

72 Divan, 380/1,2,3 s 310.

bullah" yani, *'kazanan Allah'ın sevgili kuludur'* prensibi esastır.[73] Yunus Emre Divan'ında dünya ahiret dengenin dünya lehine bozulması, dünya sevgisi ve tamahının ahiret aleyhine değişmesiyle ilgili olarak da uyarı mahiyetinde;

Toprakdan yaratıldun yine toprakdur yirün

Toprak olan kişiler n'ider bu 'alâmeti

Uslu degül delüdür yüce sarâylar yapan

'Âkıbet vîrân olur cümlenün 'imâreti[74] diyerek ölümü ve sonrasını hatırlatmaktadır. Ölümü hatırlatarak insan için mal-mülk ve dünya sevgisinin değersizliğini ifade ettiği dizelerden birinde de şöyle der;

Ne kadar çok ise mâlun ecel sana sunar elin

Ne assı eyledi Kârûn bu dünyâya batmış iken[75]

Ayrıca dünyaya gönül vermenin insan için hüsran olduğunu şöyle ifade etmektedir;

Bu dünyâya gönül viren sonucı pişmân olısar

Dünyâ benüm didükleri hep ana düşmân olısar[76]

Yine bir başka dizede dünya malına aşırı değer vermenin ne kadar yersiz olduğunu ölümü hatırlatarak şöyle ortaya koymaktadır;

Eyler idi satu-bâzâr bir pûl içün girü bozar

Olmış bu dünyâdan bizâr yensüz gönlek geydi gider[77]

İnsanın ölümlü olduğu mal-mülk ve servetin fani olduğunu belirterek ne kadar mal ve altını olsa da ölümden sonra bir faydasının olmayacağını ise şöyle ifade etmektedir;

Bir 'imâret göster bana kim sonı vîrân olmaya

Kazanı gör ol mâlı kim senden o girü kalmaya

Döküle altûnun mâlun ayrugıla ola hâlün

Senden girü kalan mâlun sana bil assı kılmaya[78]

Ölümü sık sık hatırlatmakla birlikte Yunus'un onu bir son olarak görmediğini şu dizelerden anlamaktayız:[79]

73 Ülgener, Dünü ve Bugünü İle Zihniyet ve Din-İslâm Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahalkı, Der Yay., İstanbul, 1981, s. 83.

74 Divan, 380/1,2,3 s 310.

75 Divan, 273/8, s 221.

76 Divan, 63/1, s 51.

77 Divan, 87/5, s 69.

78 Divan, 316/1,2,3,5, s 257.

79 Mehmet Kaplan, "Yunus Emre'ye Göre Zaman Hayat ve Varoluşun Manası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 20 (2012), 11-26.

Ten fânîdür cân ölmez çün gitdi girü gelmez

Ölürise ten ölür cânlar ölesi degül[80]

İslami anlayışta, işe ve çalışmaya karşı sorumluluğun, Allah'a karşı sorumluluk olarak kabul edildiğini; Allah'a karşı olan sorumluluğun ise hayatla sınırlı olmayıp ölümden sonra da devam ettiğini belirterek iş ahlakının insanın nihai dirilişiyle de bağlantılı olduğunu vurgulamıştır.[81]

Dünya-ahiret dengesinde ibadetler ve en başta namazın önemine değindiği dizelerde;

Namâz kılmaz kişinün kazandugı hep harâm

Bin kızılı varısa birisi gelmez işe[82] diyerek namaz başta olmak üzere ibadetlerdeki zaafın sadece ahiret kazancı için değil, dünyevi kazanç için de hüsran vesilesi olduğunu, namaz kılmayan kişinin bütün kazandıklarının haram olduğu, ne kadar zengin olursa olsun hiçbir değerinin ve öneminin olmayacağı vurgulanmaktadır.

Ardından da dünyaya karşı nasıl bir tutum içinde olmak gerekir sorusuna, aşk ile bakmak, aşk ile yaşamak gerek diyerek cevaplamaktadır.

N'idelüm bu dünyâyı n'eyleyüp n'itmek gerek

Dâimâ 'ışk etegin komayup tutmak gerek[83]

Bu dizelerde de dünya-ahiret dengesi, dünya sevgisi ve tamahına karşı ilahi aşk tavsiye edilmektedir. Hatta hem dünyevi hem de uhrevi belalardan kurtulmanın yolu aşktır.

Her kim 'âşık olmadısa kurtulmadı mekr elinden

Cümlesini 'ışk eridür dünya âhret belâsını [84]

Yunus Emre'nin Divan'ında şüphesiz dünya-ahiret dengesinin ahiret lehine bozulduğu, başka ifadeyle, ahiret merkezli bir bakış açısıyla dünyanın feda edildiği dizelere de rastlamak mümkündür. Bunlardan birinde

Cânlar cânını buldum bu cânum yagmâ olsun

Assı ziyândan geçdüm dükkânum yagmâ olsun[85] demektedir.

Ancak bu dizelerde dünyanın tamamen kötülendiği, terk-i dünyanın esas alındığını söylemek zordur. Daha çok dünya sevgisinin uhrevi kazançların önüne geçmesi onları engelleyecek derecede güçlenmesine bir tepki dile getirilmiştir denebilir. Aşağıdaki dizeler bunu dile getirmektedir.

80 Divan, 158/2 s 126

81 Ayrıntılı bilgi için bkz., Kaya, "Çırakların Dini İnançlarına Göre İş Ahlakı Düzeylerinin İncelenmesi (Ordu İli Örneği)", 11.

82 Divan, 341/5, s 277.

83 Divan, 141/1, s 113.

84 Divan, 348/3, s 282.

85 Divan, 271/1, s 219.

Dünyâ bir 'avretdür karı yoldan koyar niçeleri

Sürün gitsin ol 'ayyâr'ı anı sevmek 'ardur bize

Dünyâ harâmdur hâslara lâkin helâldür hamlara

Bu dünyâyı dost tutmazuz ol dünyâ murdârdur bize[86]

Osman Türer'e göre Melamiler, diğer bazı tasavvufi meşreplerde olduğunun aksine "terk-i dünya" yani dünya işlerini terk etmeyi Allah'a kavuşmak için bir vesile saymamışlardır. [87] Ancak Yunus Emre'nin Divan'ında terk-i dünya ile ilgili pek çok dizeye rastlamak mümkündür.

'Âşık lâ-mekân olur dünyâ terkini urur

Dünyâ terkin uranlar dîdâr göregen olur[88] diyerek âşık için terk-i dünyanın önemini dile getirir. Yine aşk ve terk-i dünya arasındaki ilişkiye dikkat çektiği bir dizede şöyle söylemektedir;

Sen dünyânun terkin urgıl gelüp 'ışk evine girgil

İlerki menzile irgil girü kalmak nendür senün[89]

Yunus'a göre dervişlik de terk-i dünyayı gerektirmektedir. Şu dizelerde;

Yûnus eger dervîşisen terk eyle küllî dünyâyı

Dünyâ eger Uçmagısa dervîşlere zindân olur[90] diyerek dervişin de dünyayı terketmesi gerektiğini, Cennet bile olsa dünyanın dervişe zindan olacağını ifade edilmektedir.

Melamiler tarımı, ticareti, zanaatı teşvik etmekle birlikte kendi ihtiyaçları için kimseden yardım istememe hatta ihtiyaçlarını kimseye duyurmama taraftarıdırlar.[91] Bunun kaderci rızk anlayışıyla ilişkisini dile getiren dizelere Divan'da da rastlanmaktadır. Yunus;

Rızık içün gussa yime kimse rızkın kimse yimez

Rızık içün gussa yime pâdişâh eksük eylemez[92] diyerek rızk için tasa etme, üzülmeyi gereksiz görerek Allah'ın herkesin rızkını vereceğini belirtmektedir.

86 Divan, 333/5,6, s 271.

87 Osman Türer, "Melamet Düşüncesinin Orjinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişmeler", İslami Araştırmalar, C. 2, Sayı: 7, (Mayıs 1998).1998, s.62-63.

88 Divan,96 /5, s 77.

89 Divan, 148/3, s 118.

90 Divan, 97/5, s 78.

91 Osman Türer, "Melamet Düşüncesinin Orjinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişmeler", İslami Araştırmalar, C. 2, Sayı: 7, (Mayıs 1998).1998, s.62-63.

92 Divan, 109/1, s 86.

KAYNAKÇA

Akar, Muhlis. "İslam'ın Ekonomik Hayata Getirdiği Ticari ve Ahlakı Prensipler", *Diyanet İlmi Dergi* 39/1 (2003),

Arslan, Mahmut. "The Work Ethic Values of Protestant British, Catholic Irish and Muslim Turkish Managers". *Journal of Business Ethics*, 31/4 (Jun. 2001), 321-339.

Arslan, Mahmut. *İş Ve Meslek Ahlakı*. Ankara: Nobel Yay., 2001.

Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yay., 1997.

Çubukçu, İbrahim Agah. "Yunus Emre Ve Din Felsefesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (1971), 1-15.

Erken, Betül. Çalışma Ahlakının Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi Ve Bir Uygulama. Bilecik, Bilecik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Kaplan, Mehmet. "Yunus Emre'ye Göre Zaman Hayat ve Varoluşun Manası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 20 (2012), 11-26.

Kaval, Musa. "Yunus Emre ve Mevlâna'nin Eserlerinde Insan ve Tekâmülü", *Sosyal Bilimler Dergisi* 13/2 (2013), 101–122.

Kaya, Mevlüt. "Çırakların Dini İnançlarına Göre İş Ahlakı Düzeylerinin İncelenmesi (Ordu İli Örneği)", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2012), 7–25.

Ocak, Ahmet Yaşar. "Yunus Emre: 13- 14. Yüzyıllar Arasında 'Bir Garip Derviş-i Kalender-reviş' Yahut Önce Kendi Zaman ve Zemininin İnsanı", *Yunus Emre*, ed. Ahmet Yaşar OCAK. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012.

Osman Türer, "Melamet Düşüncesinin Orjinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişmeler", *İslami Araştırmalar,2/* 7 (Mayıs 1998), 57-67.

Özen, Yener. "Sorumluluk Bağlamında İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk: Sosyal Psikolojik bir Yaklaşım", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi* 4 (2011), 173-189.

Özkul, A. Sait. Yaşam Ve Çalışma Değerlerini Etkileyen Faktörler Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Sami, Şemsettin. *Kâmûs-ı Turkî*, İstanbul: Çağrı Yay., 4. Baskı, 1992.

Tezcan, Semih. "Yunus Emre'nin Adı", *Yunus Emre*, ed. Ahmet Yaşar OCAK. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012.

Turner, Bryan S. *Max Weber ve İslam.* Çev. Yasin Aktay. Ankara: Vadi Yay.,1997.

Ülgener, Sabri F. *Darlık Buhranları ve İslâm İktisat Siyaseti. Ankara: Mayaş Yay., 1984.*

Ülgener. Sabri F. *Dünü ve Bugünü İle Zihniyet ve Din-İslâm Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahalkı*. İstanbul: Der Yay., 1981.

Ülgener. Sabri F. Zihniyet, Aydınlar ve İzmler. Ankara: Mayaş Yay., 1983.

Vural, Z. Beril Akıncı – Bat, Mikail, "21. Yüzyılın Yükselen Değerleri: İş Ahlâkı ve Kurumsal Yönetişim", *Paradoks Ekonomi,Sosyoloji ve Politika Dergisi* 7/1 (2011), 29–46.

Yılmaz, Hasan Kamil. *Tasavvuf Meseleleri*. İstanbul: Ensar Yay., 1997.

Zaim, H. *İş Hayatında Erdemli İnsan*, İstanbul: Empati Matbaacılık. 2012.

YUNUS EMRE'NİN TANRI TASAVVURU

*Dr. Öğr. Üyesi Metin PAY**

ÖZET

Tanrı varlığı ve mahiyeti sorunu düşünce tarihinin en kadim sorunlarından biridir. Bir düşünürün düşünce sistemini anlaşılması ve değerlendirilmesinde onun Tanrı tasavvurunun ne olduğu önem arz eder. Zira bir filozofun düşünce sisteminin temelini oluşturan varlık, bilgi ve değer hakkındaki görüşleri büyük ölçüde onun Tanrı tasavvuruyla yakından bağlantılıdır. Yunus Emre düşünce tarihinde filozoflar arasında sayılmasa da onun düşünce dünyasında bir filozofun felsefi bir sistem inşa edebileceği ölçüde fikir, görüş, sembol ve bilgi malzemesi vardır. Nitekim onun şiirlerinde Tanrı'nın varlığı ve mahiyeti tartışmasına dair bol malzeme vardır. Onun şiirlerinde teistik delillerden Kozmolojik Delil, Teleolojik delile işaret edilmiş, Dini Tecrübe delili ön plana çıkmıştır. O Tanrı'yı zat olarak kabul etmiş, onun hür yaratıcı olduğunu belirterek panteistik düşünceden ayrılmıştır.

Anahtar kelimeler

Yunus Emre, felsefe, Tanrı, yaratma, teistik delil

ABSTRACT

The problem of the existence and nature of God is one of the most ancient problems in the history of thought. In understanding and evaluating the thought system of a thinker, it is important what his conception of God is. Because the philosopher's views on existence, knowledge and value, which form the basis of his system of thought, are closely related to his conception of God. Although Yunus Emre is not ranked among the philosophers in the history of thought, there are enough ideas, arguments, symbols and information materials in his world of thought that a philosopher can build a philosophical system. Indeed, there is plenty of material in his poems on the discussion of the existence and nature of God. In his poems, Cosmological and Teleological arguments, which are among the theistic proofs, were pointed out, and the argument from Reli-

* Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Orcid id: 0000-0002-3591-9936, metinpay@gmail.com

gious Experience came to the fore. He accepted God as a person and separated from pantheistic thought by stating that He was a free creator.

Keywords

Yunus Emre, philosophy, God, creation, theistic argument

GİRİŞ

13. yüzyılın ikinci ve 14. yüzyılın ilk dönemlerinde yaşamış olan büyük Türk düşünürü Yunus Emre'nin düşüncesi sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinin incelemelerine konu olmuş, farklı sosyal bilimler onun düşüncesini çeşitli açılardan konu edinmiştir. Biz de bu çalışmamızda onun Tanrı tasavvurunu ele alacağız. Aslında Tanrı varlığı ve mahiyeti sorunu düşünce tarihinin en eski konularından biridir. Nitekim felsefenin bilinen tarihi boyunca bu sorun ile meşgul olmamış bir filozof neredeyse yoktur. Felsefenin en genç disiplinlerinden birisi olan din felsefesinin ana konularından birisini de Tanrı'nın varlığı ile ilgili tartışmalar oluşturmaktadır.

Aslında bir düşünürün düşünce sistemini anlaşılması ve değerlendirilmesinde onun Tanrı tasavvurunun ne olduğu önem arz eder. Zira bir filozofun düşünce sisteminin temelini oluşturan varlık, bilgi ve değer hakkındaki görüşleri büyük ölçüde onun Tanrı tasavvuruyla yakından bağlantılıdır. Örneğin, Aristoteles'in İlk Muharrik'i aynı zamanda onun felsefi sisteminin de temeli konumundadır. Bu yüzden Tanrı'nın varlığı ve mahiyetine dair tartışmalar felsefe tarihinin tüm dönemlerinde felsefenin başat konularından birisi olmuş ve İslam filozoflarının felsefelerinin de en önemli kısımlarını oluşturmuştur. Öyle ki Yunus Emre'nin düşünce sisteminde de bu konunun önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

1. Felsefe Tahsili

Yunus Emre'nin geçmiş dönem felsefelerine vakıf olup olmadığı, onun tahsil durumuna dair tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Aşağıda örneği verilen bazı şiirleri onun okuma yazma bilmediği ve yüksek bir medrese tahsili olmadığı şeklinde yorumlanmıştır.

Yunus Emrem oldu fakir

Ecel ensesini dokur

Gönül kitabından okur

Eline kalem almadı.[1]

Aşık ma'şuk birdir bile aşktan gelir her söz dile

Biçare Yunus ne bile ne kara okudu ne ak.[2]

1 Yunus Emre, *Bütün Şiirleri*, haz. Cahit Öztelli (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971), LXIV.

2 Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre -Hayatı ve Bütün Şiirleri-* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 280.

Ol dost bana ümmi demiş hem adımı ümmi komuş

Dilim şeker gövdem kamış bu söyleyen ne'mdir benim

Ümmi benim Yunus benim dokkuz anam dörttür anam

Aşk oduna düşüp yanam suk u bazar ne'mdir benim.[3]

Ne elif okudum ne cim varlığındandır kelecim

Bilmeye yüz bin müneccim taliim n'ıldızdan gelir.[4]

Abdülbaki Gölpınarlı bu ifadelerin sembolik olduğu, ümmiliğinin, bilgiyi gerçeğe ulaşmak için bir araç olarak gördüğü, tevazusundan dolayı kendini bir şey bilmez olarak ifade ettiği, bilgisiyle gururlananları tasvip etmediği şeklinde anlaşılması gerektiği kanaatindedir.[5] Bununla birlikte, onun hiç öğrenim görmemiş olmadığı kabul edilse bile hangi düzeyde eğitim gördüğüne dair de farklı görüşler mevcuttur. Örneğin, Yunus Emre Divan'ını yayına hazırlayan Cahit Öztelli Yunus'un yüksek medrese kültürü aldığının söylenemeyeceğini belirtirken[6], Fuad Köprülü onun orta düzeyde bir eğitim aldığı görüşündedir.[7] Fakat Yunus'un şiirleri bütün olarak incelendiğinde dönemindeki ilimlere vakıf olduğu, tasavvuf yanında dini ve akli ilimleri tahsil ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onun çok iyi bir eğitim gördüğünün kabul edilmesi makul görünmektedir.

Yunus Emre'nin gördüğü eğitim bağlamında felsefenin yerine de dikkat çekmek istiyoruz. Onun şu mısraları mantık ve felsefe gibi akli ilimleri tahsil ettiğini göstermektedir:

Dört kitabın ma'nisin okıdum tahsil kıldım

Işka gelicek gördüm bir ulu heceyimiş.[8]

Benüm gibi mücrim kul gel iste bir dahi bul

Dilümde ilm-i usul gönlüm de dünya sever.[9]

Düşünürümüzün yukarıdaki mısradaki ilm-i usul ile kastettiği de Mehmet Bayraktar'a göre mantık ve felsefedir. Çünkü İslami ilimlerde bu ibare genel anlamda kelam, özel anlamda ise hukuk metodolojisini ifade eder. Nitekim her iki ilmin ilkeleri de mantık ve felsefeye dayanmakta ve Yunus'un tahsil ettiği ilimler arasında yer almaktadır.[10]

Yunus Emre'nin felsefe tahsil ettiğine dair başka bir kanıt da şiirlerinde Galen ve Hipokrat gibi antik Yunan bilim adamı/filozoflarından bahsetmesidir. Bu onun felsefi birikiminin derinliğine de işaret etmektedir. Ayrıca yaratma, ölüm ve ahiret gibi konulardaki görüşleri İslam filozoflarını ve felsefi görüşlerini bildiğini göstermektedir.

3 Gölpınarlı, *Yunus Emre -Hayatı ve Bütün Şiirleri-*, 394.

4 Gölpınarlı, *Yunus Emre -Hayatı ve Bütün Şiirleri-*, 283.

5 Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre -Hayatı Sanatı Şiirleri-* (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2011), 12.

6 Yunus Emre, *Bütün Şiirleri*, LXIV.

7 Bayram Dalkılıç, *Yunus Emre* (İstanbul: Kardelen Yayınları, 2019), 19.

8 Mustafa Tatcı, *Yunus Emre: Divan-ı İlahiyat* (Eskişehir: T.C. Eskişehir Valiliği, 2014), 290.

9 Tatcı, *Yunus Emre: Divan-ı İlahiyat*, 228.

10 Mehmet Bayrakdar, *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994), 8.

Niçe bir Cercis ü Bercis olam u Mirrih olam

Niçe bir Calinus u Bukrat olam Lokman olam.[11]

Bir dem cehaletde kalur hiç nesneyi bilmez olur

Bir dem talar hikmetlere Calinus u Lokman olur.[12]

Şairimizin buradaki hikmet ile felsefeyi kastettiği anlaşılmaktadır.

Yunus'un felsefi birikimle birlikte bir filozof olup olmadığı da tartışılabilir. O pek çok filozof gibi felsefi sistem kurma derdinde olmamıştır. Dolayısıyla bu anlamda bir filozof değildir. Fakat onun düşünce dünyasında bir filozofun felsefi bir sistem inşa edebileceği ölçüde fikir, görüş, sembol ve bilgi malzemesi vardır. Eflatun ve Aristoteles'in ifade ettiği şekliyle şayet felsefe insanın varlık karşısındaki hayret duygusundan kaynaklanıyorsa, varoluşun ıstırabını onun kadar hisseden pek az düşünür vardır. Nitekim Yunus felsefenin en temel sorunlarıyla hassasiyetle ilgilenmiş ve bunları şiirlerine yansıtmıştır.[13]

Görüldüğü üzere Yunus Emre'nin adı filozoflar içerisinde geçmese de, felsefi tahsili ve önceki filozoflara ait felsefi birikime hâkim olduğu, onların ele aldığı sorunları bir filozof olarak konu edindiği ve şiirlerine yansıttığı anlaşılmaktadır. Tanrı'nın varlığı ve mahiyetine dair din felsefesinin temel konularını da onun şiirlerinde bulmak mümkündür.

2. Tanrı'nın Varlığına Dair Deliller

Bir düşünürün Tanrı tasavvurunun anlaşılmasında Tanrı'nın bilinmesi ve Tanrı'nın varlığına dair delillere yaklaşımı önem arz etmektedir. Zira onun varlığına kanıt getirme teşebbüsü, onun akılla bilinebilir ve hakkında konuşulabilir olduğunu kabul etmek anlamına gelir.

Ayrıca belirli bir felsefi sistem de Tanrı'nın varlığı sorununu tartışmayı gerekli kılabilir. Pek çok filozof sırf kanıt getirmek için değil, sistemlerinin bir gereği olarak sorunu tartışmışlardır. Örneğin, Aristoteles Tanrı'yı ilk hareket ettirici ilke olarak görürken, Farabi her düzeyde varoluşu açıklamak için Tanrı'nın varlığını zorunlu kılmıştır.[14] Öyleyse Yunus Emre'nin Tanrı tasavvurunu anlamada da Tanrı'nın varlığına dair delillere yaklaşımını anlamak önem arz eder.

Yunus'un Tanrı'nın bilinmesinde aklın önemini vurgulayan ifadeleri olduğu gibi bu alanda aklın bir gücü olmadığı şeklinde ifadeleri de vardır. Bu ifadeler çelişkili gibi görünse de aslında Tanrı'nın hangi derecede bilinebileceğini göstermektedir. Aklı "akl-ı maaş", "akl-ı maad" ve "akl-ı küll" şeklinde üçe ayıran Yunus Emre'ye göre, ilki dünyevi işlerin yönetimini sağlayan, ikincisi ahiret ve ölüm ötesi şeylerin bilgisini sağlayan akıl iken, akl-ı küll Tanrı'yı bilmeyi sağlayanakıldır.[15]

11 Tatcı, *Yunus Emre: Divan-ı İlahiyat*, 357.

12 Tatcı, *Yunus Emre: Divan-ı İlahiyat*, 235.

13 Senail Özkan, "Yunus Emre'nin Tefekküründe Metafizik Derinlik ve Felsefe", *Türk Yurdu* 31/283 (Mart 2011), 137.

14 Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1994), 20.

15 Bayrakdar, *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi*, 64.

Aklın Tanrı'yı ve Tanrı'dan gelen şeyleri bilmemizi sağlayan bir araç *olduğuna Risaletü'n-Nushiye*'de şöyle işaret ediyor:

Diler kim buhl ehlinden kurtıla ol

Ayan ola ona Hak'dan yana yol

Gelüp akl önine yüz yire urdı

Eser itmişdi ana buhlun odı

Çü agaz itdi kim sözünü diye

Kulak dutdı akıl ol keleciye.

Akıl bir kişidir Allah'a bakar

Uyarsan akla uy ol buhlı yakar. (Akıl Allah'a bakan bir kişidir. Uyarsan Akl'a uy; o cimriliğiyakar).[16]

O halde Tanrı'nın kavramsal seviyede bilinmesinde Yunus için akıl önemli bir araç olmaktadır ve Tanrı'nın varlığının delilleri bu noktada devreye girmektedir. Diğer yandan kavramsal düzeyde Tanrı'nın bilinmesinde akıl bir araç olsa da insanın kendi iç dünyası ve evrendeki Tanrısal sırrı çözme noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu sırrı çözmenin yolu ancak aşk ve zevk yoludur. Şöyle der:

Ol benem dirse reva benliğin bilen hata

Terk eyleyüben rıza akl koyup ışka uyan.[17]

Her gelen oldur giden ol görinen oldur gören ol

Ulvi vü süfli cümleten oldur ger bana görine

Yunus bu sır Hak durur bu dilile gelmek yok durur

Bilmesi bunun zevk durur aklıla fehm irmez ana.[18]

Demek ki Yunus Emre'de Tanrı'yı bilmek akıl ile başlayıp aşk ile tamamlanan bir süreçtir.

Yunus Emre'de Tanrı'nın varlığı için hangi delillerin var olduğu söylenebilir? O bu noktada Kur'an delillerine işaret etmektedir:

İy kendözini bilmeyen söz ma'nisin anlamayan

Hak varlığın ister isen uş ilm ile Kur'an'dadur.

Allah benüm didügine virmişdür ışk varlığını

Kime bir zerre ışk vire Çalap varlığı andadur.[19]

16 Umay Günay- Osman Horata, *Yunus Emre: Risaletü'n-Nushiyye* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2019), 180-181.

17 Tatcı, *Yunus Emre: Divan-ı İlahiyat*, 236.

18 Tatcı, *Yunus Emre: Divan-ı İlahiyat*, 208.

19 Tatcı, *Yunus Emre: Divan-ı İlahiyat*, 247.

Onun Kur'an'a işaret ederek belirttiği delilleri incelediğimizde o herhangi bir delil ismi zikretmez, ancak onda din felsefesinde kozmolojik, teleolojik ve dini tecrübe delili şeklinde formüle edilen delillere rastlayabiliriz.

Kozmolojik delil, evrenden hareketle ondaki hareket, oluş ve bozuluş, değişim, nedensellik gibi olguları açıklamaya çalışan, evrenin varlığından onun var edicisine giden bir delildir. Farklı biçimleriyle delilin amacı, evrenin niçin var olduğunu sorusuna evrenin sınırları içinde kalarak cevap vermenin mümkün olmadığını, aşkın bir ilkeye dayanmanın zorunlu olduğunu ortaya koymaktır.[20] Yunus'un şiirlerinde evrenin Tanrı'nın varlığının ve yaratıcılığının bir delili olduğuna işaret eden pek çok örnek vardır. Ona göre, Tanrı insana kendi varlığını bilmesini sağlayacak vasıtaları yaratmıştır. Doğa da bu ilahi vasıtalardan birisidir ve insana Tanrı'nın varlığını göstermektedir.[21] Şöyle der:

Yarattın ay-u günü, gökte nişan eyledin
Emrini veribidin gövdede can eyledin
Yarattın bu kuşları, birisi bulmaz diri
Birisi ete bakmaz adın doğan eyledin.
Bir nice kullarına kemha donlar geydirdin
Birisi bulmaz gömlek, ciğerin kan eyledin
Yazın akan suları buzlar ile bağladın
Kışın kara yerleri çayır çimen eyledin
Bu kamu ferişteler senin emrin içinde
Birisin emreyledin, cana kıyan eyledin
Düz ettin bu yerleri, akıbet yıkacaksın
Andın Kur'an içinde "men aleyha fan" ettin.[22]

Bu mısralarda doğanın çeşitli unsurları Tanrı'nın varlığına bir nişan, işaret yani delil olarak sunulmaktadır ve bunların kozmolojik delile işaret ettiği aşikardır.

Teistik deliller içerisinde en popüleri olan teleolojik delil, evrende gözlemlenen düzen, tasarım ve estetikten hareketle, bunun arkasındaki sebebi açıklamaya çalışan delildir. Delilin hedefi evrendeki düzenliliğin Tanrı'nın varlığı için iyi bir gerekçe olduğunu göstermektir. Kozmolojik delilden farkı sırf evrenin varlığından değil, onun sergilediği düzen ve amaçlılıktan hareket etmesidir. Kısaca, nizam, tasarım, gaye, inayet delili şeklinde de adlandırılan teleolojik delil, dünyada her düzeyde gözlemlenebilen bir düzen ve amaçlılığın bulunduğunu ve bunun da ancak Tanrı'nın

20 Engin Erdem, "Tanrı'nın Varlığının Delilleri", *Din Felsefesi*, ed. Latif Tokat (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018), 102.

21 Mehmet Bayrakdar, "Yunus Emre", *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*, ed. Bayram Ali Çetinkaya - Ahmet Hamdi Furat (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 8/116.

22 Yunus Emre, *Bütün Şiirleri*, 320.

yaratmasıyla mümkün olabileceğini savunur.[23] Yunus Emre şiirlerinde de bunu ima eden örnekler vardır:

Ol işler tamam olıcak ol düzenlik dirilecek
Gözün hicabın silicek yir gök tolu didar durur.[24]
Gör Musi'ye Tur içinde bir tecelli neler kılur
Yir gök tolu tecellidür ya ben niçe sabr eyleyem.[25]
Gideridüm ben yol sıra yavlak uzamış bir ağaç
Böyle latif böyle şirin gönlüm eydür birkaç sır aç.[26]
Ey aşk eri aç gözünü
Yer yüzüne eyle nazar
Gör bu latif çiçekleri
Bezenüben geldi geçer.
Her bir çiçek bin naz ile
Över Hakk'ı niyaz ile
Bu kuşlar hoş avaz ile
O padişahı zikr eder.
Rengi döner günden güne
Toprağa dökülür gine
İbretdürür anlayana
Bu ibreti arif duyar.[27]

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Yunus evrendeki güzellik ve düzenin anlayan için Tanrı'nın işareti olduğuna dikkat çekerek aslında teleolojik delili dile getirmiştir.

Kozmolojik ve teleolojik delilin izleri görülmekle birlikte hiç kuşkusuz Yunus Emre'de ortaya çıkan delil Dini Tecrübe Delilidir. Bu delil diğerlerinden farklı olarak inanan bir varlık olarak insandan yola çıkmakta ve kişide Tanrı'ya dair doğrudan inanç oluşmaktadır. Böyle bir tecrübenin varlığı, önceden bir inanç durumunu ve hazırlık dönemini gerektirmektedir. Nitekim Yunus'a göre Allah'ı bulmak sadece görenler ya da görebilenler için apaçıktır. Bunu şu mısralarında dile getirir:

23 Mehmet Sait Reçber, "Tanrı'nın Varlığının Delilleri", *Din Felsefesi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 135.
24 Tatcı, *Yunus Emre*, 244.
25 Tatcı, *Yunus Emre*, 362.
26 Tatcı, *Yunus Emre*, 213.
27 Yunus Emre, *Bütün Şiirleri*, 335-336.

Yunus sen dilerisen, dostı görem dirisen,

Iyandur görenlere ol gönüller içinde.[28]

Dini tecrübe doğası gereği yaşayan için apaçık, fakat başka bir kimseye aktarılamaz ya da tam olarak ifade edilemez bir niteliğe sahiptir, yani kişiye özeldir. Yunus dini tecrübenin bu yönünü şu şekilde ifade ediyor:

Girdüm vücud bahrına taldum anun ka'rına

Işkıla seyr iderken iz buldum can içinde

Ol izi hoş izledüm sagum solum gözledüm

Acayiblere irdüm yokdur cihan içinde

Na-gehan gördüm bir yüz yokdur anunla hiç söz

Sırrın dirisem olmaz, sıgmaz lisan içinde.

Çünki gördüm yüzini ana virdüm özümi

Beni benden iletdi kaldum hayran içinde.[29]

Yunus Emre'de dini tecrübe, son aşaması zevk olan ve doğrudan yaşanan bir haldir. Fakat böyle bir tecrübenin hazırlık dönemi ve aşamaları vardır. Örneğin, Ere saygı göstermek, gönül yapmak, gönüle iyi nazarla bakmak, kendini bilmek, miskinlik ve ahlaklı olmak dini tecrübe yaşanmadan önce geçilecek olan aşamalardandır. Nihayet bu aşamaların sonunda ilahi inayet ile tecrübe gerçekleşecektir.[30]

Düşünürümüz dini tecrübenin herkes için mümkün olmadığının farkındadır. Fakat ona göre dini tecrübe Tanrı'yı bulmak ya da kavramak için tek yol da değildir. Nitekim az önce bahsedilen teleolojik ve kozmolojik deliller bu tecrübeyi yaşamayan kişilerin de Tanrı'yı bulabileceğini ve kavramsal düzeyde anlayabileceğini göstermektedir. Yani bir yöntem ve derece farkı söz konusudur. Yunus bunu da şu mısralarında dile getirmektedir:

İsteridüm Allah'ı buldumısa ne oldı

Ağlarıdum dün ü gün güldümise ne oldı

Erenler meydanında yuvalanur top idüm

Padişah çevganında kaldumısa ne oldı

Erenler sohbetinde deste kızıl gül idüm

Açıldum ele geldüm soldumısa ne oldı

28 Tatcı, *Yunus Emre*, 441.

29 Tatcı, *Yunus Emre*, 467-468.

30 Dalkılıç, *Yunus Emre*, 57-58.

Alimler, müderrisler medresede buldılar

Ben harabat içinde buldumısa ne oldı.[31]

Sonuç olarak Yunus Emre'de dış evrenden hareket eden Kozmolojik ve Teleolojik deliller ile kişinin iç tecrübesine dayalı Dini Tecrübe Delili'nin varlığı ortaya çıkmaktadır. Bu delillerin her biri farklı anlayış ve tecrübe düzeyindeki kişilerin Tanrı kavramını anlayabileceklerini göstermektedir.

3.Tanrı'nın Sıfatları ve Tanrı-Alem İlişkisi

Yunus Emre Allah, Tanrı, Çalab sözcüklerinin üçünü de kullanırken Tanrı'yı "zat" (kişi-person) olarak tavsif etmekte ve onu daha çok selbi sıfatlarla anmaktadır.[32]

Ol bi-nişandur cihandan ne diyelüm dilmüz andan

Ol alim ü deyyan Zat her Zat içinde Zat olur.[33]

Ne oran u kıyas ne nakş u nişan

Ne miyan u kenar nihayetün var

Ne reng ü şekl ü hem ne cism ne hod resm

Ne kadd ü kametün ne suretün var

Ne hod var intiha, ne had mekan hem

Ne bir eniyetün keyfiyetün var.[34]

Yunus İslam düşüncesindeki klasik zati ve subuti sıfatları da kabul eder ve yeri geldiğinde Allah'ın bu sıfatlarla muttasıf olduğunu belirtir. Ancak onun kendisine mahsus bir yaratma görüşü vardır. Onun Tanrısı hem seven, hem sevilen hem de sevginin kendisidir. Bu Tanrı aynı zamanda yaratıcı bir Tanrı'dır.

Asılda aşık u ma'şuk u ışk bir

Bu birden gerçi kim yüz bin göründi.[35]

Senündür padişahlık kudretün var

Yaratdun yiri gögi heybetün var.[36]

Buna göre aşkın kendisi olan Tanrı aşık ve maşuk olmasıyla bu görünen yüz bin varlığı yaratmıştır. Görünenler Tanrı'nın aşkıdır ve her şeyde onun aşkı yansımaktadır. Varlıklar özünü bu aşktan almaktadır.[37]

31 Tatcı, *Yunus Emre*, 512-513.
32 Dalkılıç, *Yunus Emre*, 64.
33 Tatcı, *Yunus Emre*, 231.
34 Tatcı, *Yunus Emre*, 233-234.
35 Tatcı, *Yunus Emre*, 527.
36 Tatcı, *Yunus Emre*, 233.
37 Bayrakdar, *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi*, 25.

Düşünürümüz yaratmanın metafiziksel açıklamasını da vahdet-i vücudu benimseyen pek çok mutasavvıf gibi Tanrı aşkıyla açıklar. Tanrı kendi aşkı nedeniyle, ilk önce bütün varlığın prototipi olan Muhammed'in nurunu yaratır ve ona sevgi besler. Bu sevgiden varoluş başlar. Tanrı'nın "ol" emriyle Muhammed'in Nur'u tecelli ederek dış dünyayı oluşturur.[38] Yunus bu düşüncesini mısralarına şöyle yansıtır:

Yarattı Hak dünyayı Peygamber dostlıgına

Dünyaya gelen gider baki kalası degül.[39]

Yaratıldı yir ile gök Muhammed dostlıgına

Levlak ana delil durur ansuz yir ü gök olmadı.[40]

Yunus'un yaratma görüşünü "sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım" anlamına gelen, hadis bilginlerinin mevzu olduğu gerekçesiyle genellikle itibar etmediği[41] meşhur kutsi hadise dayanmaktadır. Onun bu Muhammedi Nuru, Akl-ı Evvel olarak yorumlayanlar da vardır. Bu da onun meşşai İslam filozoflarının yaratma öğretilerini hatırlatmaktadır. Ancak Yunus'un yoktan yaratmayı kabul ettiğini de belirtmemiz gerekecektir. Nitekim şöyle der:

Kün'i bir kezin söyledün her nesneyi var eyledün

Yine ahir bir söz ile anı kılmak harab nedür.[42]

Yunus Emre Allah'ın yaratmasının sürekli olduğunu kabul etmektedir. Ona göre Tanrı zat ve sıfatları bakımından tek ve aşkın bir varlıktır. Bununla birlikte Tanrı'nın alemde olduğu, ona içkin olduğu anlamına gelecek ifadeleri de vardır. Ayrıca vahdet-i vücud görüşü nedeniyle can veren Hallac-ı Mansur'a da atıf yaptığı görülür. Örneğin;

Bu benüm gönlüm alan toludur cümle alem

Kancaru bakarısam ansuz yir görimezem.[43]

Bir sakiden içdük şarab Arş'dan yüce meyhanesi

Ol sakinün mestleriyüz canlar anun peymanesi

Bizim meclis mestlerinün demleri Ene'l-Hak olur

Bin Hallac-ı Mansur gibi en kemine divanesi.[44]

Fakat Yunus bu sözleri Allah-evren birliğini savunmak için söylememiştir. Bu sözleri Allah'ın kudret sıfatına dikkat çekmek, onun evrende gösterdiği yetkinliği ifade etmek için kullandığını kabul etmek daha doğrudur. Çünkü o evren ya da evrendeki hiçbir varlık için "bu Tanrı'dır"

38 Bayrakdar, *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi*, 26.

39 Tatcı, *Yunus Emre*, 319.

40 Tatcı, *Yunus Emre*, 508.

41 Mehmet Ayhan, *İbn Arabi ve Hadis* (İstanbul, 2016), 120.

42 Tatcı, *Yunus Emre*, 265.

43 Tatcı, *Yunus Emre*, 345.

44 Tatcı, *Yunus Emre*, 523.

demediği gibi hiçbir şeyi de Allah'ın görüntüsü olarak kabul etmemiştir. Allah'ın evrende göründüğüne dair sözleri sıfatlarının evrende ve insanda tecelli etmesi anlamına gelmektedir.

O halde İslam tasavvufundaki vahdet-i vücud öğretilerinin bir tür panteizm olup olmadığı tartışmaları bir yana, Yunus'u bütünüyle vahdet-i vücudu benimsemiş bir düşünür olarak kabul etmek de zordur. O diğer pek çok ifadesinde Tanrı'nın hür bir yaratıcı olduğunu, her şeyin onun dilemesiyle meydana geldiğini ve her türlü cisimlikten münezzeh olduğunu belirtmiştir. Onun vahdet-i vücud şeklinde anlaşılan ifadeleri, aslında Tanrı aşkını açık ve samimiyetle dile getirmesinden dolayıdır. Her şey Tanrı'dan gelmiş ve yine ona dönecektir.[45]

Neticede Yunus Emre, Tanrı'yı zat olarak kabul etmiş, onu selbi sıfatlarla anmasının yanında ona zati ve subuti sıfatlar da atfetmiştir. Evren Tanrı'nın sevgisinin bir eseridir. Onun vahdet-i vücud anlayışını Tanrı-evren özdeşliği şeklinde anlamak mümkün değildir. Çünkü Tanrı'nın zat olarak hür yaratıcı olduğu, bu yönüyle diğer varlıklardan ayrıldığı, yaratan ile yaratılan arasındaki kategorik farkın korunduğu şiirlerinde açıkça ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Yunus Emre iyi bir eğitim görmüş, zamanının felsefi birikimine hâkim, filozof olarak nitelendirebileceğimiz bir düşünürdür. Pek çok filozofta olduğu gibi o da Tanrı'nın varlığı ve mahiyeti sorununu konu edinmiştir. Tanrı anlayışında Tanrı akıl ile kavranabilen, varlığı için delil getirilebilen bir varlık olarak görülür. Onun varlığına kozmolojik ve teleolojik deliller gibi dış alemden hem de insanın kendi şahsi tecrübesinden deliller getirilebilir. Ancak onun sırrına vakıf olabilmenin yegâne yolu aşk ve zevk yoludur ki, bu da akıl ile değil tecrübe ile mümkündür. Yunus'un düşüncesinde vahdet-i vücudun işaretleri görünse de, bu Tanrı evren özdeşliği şeklinde anlaşılabilecek bir panteizm değildir. Tanrı mutlak ve aşkın bir yaratıcıdır ve sıfatlarıyla evrende tecelli etmektedir. Evrendeki tecellileri onun kudretinin göstergeleridir.

45 İbrahim Agah Çubukçu, "Yunus Emre ve Din Felsefesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIX/ (1973), 8.

KAYNAKÇA

Aydın, Mehmet. *Din Felsefesi*. İstanbul: Selçuk Yayınları, 4. Basım, 1994.

Ayhan, Mehmet. *İbn Arabi ve Hadis*. İstanbul: Nizamiye Akademi, 1. Basım, 2016.

Bayrakdar, Mehmet. "Yunus Emre". *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni*. ed. Bayram Ali Çetinkaya - Ahmet Hamdi Furat. C. 8. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.

Bayrakdar, Mehmet. *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, 1994.

Çubukçu, İbrahim Agah. "Yunus Emre ve Din Felsefesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XIX/ (1973), 1-15.

Dalkılıç, Bayram. *Yunus Emre*. İstanbul: Kardelen Yayınları, 1. Basım, 2019.

Erdem, Engin. "Tanrı'nın Varlığının Delilleri". *Din Felsefesi*. ed. Latif Tokat. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 1. Basım, 2018.

Gölpınarlı, Abdülbaki. *Yunus Emre -Hayatı Sanatı Şiirleri-*. İstanbul: Milenyum Yayınları, 2011.

Gölpınarlı, Abdülbaki. *Yunus Emre -Hayatı ve Bütün Şiirleri-*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Basım, 2020.

Günay, Umay - Horata, Osman. *Yunus Emre: Risaletü'n-Nushiyye*. Ankara: Akçağ Yayınları, 4. Basım, 2019.

Özkan, Senail. "Yunus Emre'nin Tefekküründe Metafizik Derinlik ve Felsefe". *Türk Yurdu* 31/283 (Mart 2011), 137-146.

Reçber, Mehmet Sait. "Tanrı'nın Varlığının Delilleri". *Din Felsefesi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2014.

Tatcı, Mustafa. *Yunus Emre: Divan-ı İlahiyat*. Eskişehir: T.C. Eskişehir Valiliği, 2014.

Yunus Emre. *Bütün Şiirleri*. ed. Cahit Öztelli. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1. Basım, 1971.

YUNUS EMRE MODERN DÜNYAYA NE SÖYLER?

Doç. Dr. Mustafa EREN*

ÖZET

Bu bildirimimizde Yunus'un 700 yıl önce evrensel bir söylemle Anadolu'dan insanlığa haykırdığı mesajın çağımızdaki iz düşümlerini tartışmaya çalışacağız. Kuantum ve Görelilik Kuramı gibi fiziksel kuramlar, çağın sonuna doğru, modern bilim, teknoloji, felsefe ve ideoloji gibi düşüncelerin temel bileşenleri üzerinde derin şüpheler yarattı, nihayetinde insanlık yeni bir anlam arayışına girdi. Hem Batı dünyasında hem de Doğu'da bilim ve teknoloji medeniyeti sorgulanmaya başladı. Batı düşüncesinde genelleme olmamakla beraber daha çok egzistansiyalizm, nihilizm, agnostisizm, post-modernizm, post-hümanizm gibi özü hiçliğe dayalı akımlar baş gösterirken, Doğu dünyasında mistisizm ve tasavvuf gibi ilahi kaynaklı yorumlara ilgi artmaya başlamıştır. Tabiri caizse eski defterler açıldı ve İslam Düşüncesi'nin omurgasını teşkil eden Hikmet, Kelam ve Tasavvuf ile alakalı eserler, Türkçe' ye kazandırıldı. Bu çerçevede Yunus Emre yeniden zihinleri işgal etti. Yesevî ile Bismillah diyerek başlayan, İbn Arabi ile derinleşen, Mevlana'da mayalanan Yunus'un diliyle gönüllere akan ahlakla tezyin edilen hikmet pınarı çağımızdaki sorunların çözümüne katkı yapabilecek, insanlığa soluk aldırabilecek potansiyelleri taşımaktadır. Yunus Emre, varlığa, tabiata, insana ve dine bakışıyla sadece çağdaş dünyaya değil, insanlık var olduğu sürece tüm çağlara sözü olan bir derviştir, bir ozandır, bir mütefekkirdir, bir sanat erbabıdır, yani bizim Yunus'tur.

ABSTRACT

In this paper, we will try to discuss the projections of the message that Yunus called to humanity from Anatolia 700 years ago with a universal discourse. Physical theories such as Quantum and Relativity Theory, towards the end of the era, cast deep doubts on the basic components of such thoughts as modern science, technology, philosophy and ideology, eventually humanity began to search for a new meaning. Science and technology civilization began to be questioned both in the Western world and in the East. In Western thought, though not a generalization, while the movements based on nothingness such as existentialism, nihilism, agnosticism, post-modernism, post-humanism has arised, interest in divine origin interpretations such as mysticism and

* Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri.

sufism has begun to increase in the Eastern world. So to speak, old books were opened and works related to Wisdom, Kalam and Sufism, which constitute the backbone of Islamic Thought, were translated into Turkish. In this context, Yunus Emre once again occupied the minds. The fountain of wisdom, which started by saying Bismillah with Yesevi, deepened with Ibn Arabi, fermented in Mevlana and was adorned with morality flowing into hearts with the language of Yunus, has the potential to contribute to the solution of problems in our age and to give humanity a breather. Yunus Emre is a dervish, a poet, a thinker, a connoisseur of art, who has a word not only for the modern world, but for all ages as long as humanity exists, with his view of existence, nature, human and religion. That is our Yunus.

GİRİŞ

Türk-İslam kültür ve medeniyetinin kurucu figürlerinden birisi olan Yunus Emre'nin vefatının 700. yılı münasebetiyle 2021 yılı, Unesco tarafından kutlama ve anma yılı olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede Yunus Emre'yi tanıtmak için başta akademik olmak üzere çeşitli alanlarda çok sayıda toplantılar ve organizasyonlar yapılmıştır ve yapılmaya devem etmektedir. Bu anma ve kutlama çalışmalarını esasında iki noktada değerlendirilebilir. Yunus Emre'yi ya tarihsel bir kişilik yani tarihin bir kesitinde yaşamış bir şahsiyet olarak kabul edip düşünce ve fikirlerini mumlayıp müzayedeye kaldırabiliriz, ya da onun öğretilerini asrımızın idrakine söyletebiliriz. Bu bildirimimizde ikinci yolu tercih ederek Yunus'un 700 yıl önce evrensel bir söylemle Anadolu'dan insanlığa haykırdığı mesajın çağımızdaki iz düşümlerini tartışmaya çalışacağız. Peki, neden Yunus'u bu böyle bir anlama arzusu ve gereksinimi ortaya çıktı. Bu konuda çeşitli sebeplerden bahsedilebilir. Birçok sebep arasında önemli sebeplerden birisi Yunus'un yaşadığı çağ ile bugünkü çağ arasındaki benzerliklerdir. Esasında diğer bir neden de insan konusudur. Çağlar değişse de tüm evrilmelere ve gelişmelere rağmen insan merkezli sorunlar benzer niteliklerde her devirde bir şekilde kendisini göstermektedir. Çağlar arasındaki benzerlik konusunu Karl Jaspers "eksen çağı" kavramıyla analiz eder. Tarihsel, kültürel, dini ve felsefi olayları doğru bir şekilde anlamak ve analiz etmek için Jaspers' sin eksen çağı analizinin önemli olduğunu düşünmekteyiz. Bu nedenle söz konusu kavramı sık sık kullanmaktan imtina etmemekteyiz. Jaspers'e göre tarihin öyle dönemleri vardır ki bu dönemlerde birbirlerinden bağımsız dini gelenekler ve yüksek kültürler ortaya çıkmıştır. Bu kültürel çiçeklenmeyle birlikte sosyal, siyasi dekadansların ve çözülmelerin de yoğun olduğu dönemlerdir. Yunus'un yaşadığı dönem ile günümüz dünyası arasında bu anlamda bir benzerlik söz konusudur. Her iki çağın karakteristik özelliklerine değindiğimizde benzer durumlar daha da net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Yunus'un yaşadığı XIII. yüzyılın sonlarıyla XVI. yüzyıl başları Anadolu tarihinin siyasal anlamda çok karışık ve huzursuz bir dönemidir. Bu dönem, bir taraftan Moğol diğer taraftan Haçlı Seferleri saldırılarıyla kurulu düzenin yıkıldığı, Selçuklu İmparatorluğu'nun içten çöktüğü, çeşitli Türk beylerinin ayaklandığı ve ayrıştığı, halktan ağır vergilerin alındığı, yağmalama saldı-

rılarının sık yaşandığı, kuraklık ve açlıkla hat safhaya ulaşan bir umutsuzluk ve bunalım çağıdır. Anadolu'nun refah ve güvenliğini mahveden, sosyal düzenin yokluğunu gören, devam eden karışıklıklardan bıkıp ezilmiş olan halk, kendilerine bu dünyada nasip olmayan mutluluğu erteleyerek hiç olmazsa ahirette temin etmek için tekkelere, şeyhlere koşmaktan başka çareler bulamıyorlardı. Bütün bu sosyal ve siyasal saikler altında Anadolu'da halkın bu taleplerini karşılayacak, onlara umut olabilecek bir irfan geleneği ve onun temsilcileri olan derviş ve babaları vardı.[1]

XX. yüzyıl ve bu yüzyılı hazırlayan süreçler de düşünce tarihi açısından XIII. yüzyıldaki gelişmelere benzer nitelikte bir takım semptomları göstermeye başladı. Aydınlanma ile başlayan buna bağlı ideolojilerle dünyayı cennete çevirme idealleri, iki büyük dünyası savaşı ve artçıları ile milyonlarca insanın ölümüne, açlığa, sefalete ve en önemlisi ciddi anlamda ekolojik sorunlara yol açtı. Kuantum ve Görelilik Kuramı gibi fiziksel kuramlar, çağın sonuna doğru, modern bilim, teknoloji, felsefe ve ideoloji gibi düşüncelerin temel bileşenleri üzerinde derin şüpheler yarattı, nihayetinde insanlık yeni bir anlam arayışına girdi. Hem Batı dünyasında hem de Doğu'da bilim ve teknoloji medeniyeti sorgulanmaya başladı. Bunalım çağlarında, aydınlar tarihi devirleri anlamaya ve yorumlamaya çalışırken bu grubun dışında kalan insanlar da farklı arayışlar görülmektedir. Böyle buhran dönemlerinde insanların zihin dünyalarında, bireyin kendisinin, ailesinin, milletin insanlığın nereden geldiği ve nereye gittiği, nasıl ve niçin gibi varoluşsal sorunlar belirmeğe başlar.[2] Bu varoluşsal sorunları aşmak için Doğu ve Batı düşüncesi kendi toplumsal ve tarihsel refleksleriyle çözüm arayışına girmiştir. Batı düşüncesinde genelleme olmamakla beraber daha çok egzistansiyalizm, nihilizm, agnostisizm, post-modernizm, post-hümanizm gibi özü hiçliğe dayalı akımlar baş gösterirken, Doğu dünyasında mistisizm ve tasavvuf gibi ilahi kaynaklı yorumlara ilgi artmaya başlamıştır.

Tabiri caizse eski defterler açıldı ve İslam Düşüncesi'nin omurgasını teşkil eden Hikmet, Kelam ve Tasavvuf ile alakalı eserler, Türkçe' ye kazandırıldı. Bu çerçevede Yunus Emre yeniden zihinleri işgal etti ve dönemin siyasi ve iktisadi bunalımı içinde debelenen ve kurtuluşu eski reçetelerde arayan insanların hizmetine sunuldu. Peki, Yunus bağrından çıktığı Anadolu topraklarında ne kadar tanınıyordu, onun eserleri ne zaman keşfedilmeye başladı?

Doğu ve Batı tefekkürü üzerine karşılaştırmalı çalışmalarıyla bilinen Senail Özkan'ın ifadelerine göre, sanat ve edebiyat âlemi onun sesini ancak yirminci yüzyılın başlarında fark etmeye başladı. Batı dünyasında Yunus Emre'den ilk bahseden Muhlbacer adında bir Alman'dır. Bu kişi öğrenci iken 1437 yılında Türk akıncılarına esir düşmüş ve Anadolu'nun değişik yerlerinde yaklaşık 20 yıl köle olarak yaşadıktan sonra hürriyetine kavuştuktan sonra "Türkische Predigten" (Türk Vaazları) başlığında Yunus'un iki şiirini gotik harflerle neşretmiştir. Hammer Purgstall "2200 Şairiyle Osmanlı Edebiyatı Tarihi" başlıklı dört ciltlik eserinde, Yunus'u Anadolu meşrepli doğaçlama mısralar söyleyen Şeyh Tapduk Dede'nin müridi olarak tanıtmıştır. Batı'da Yunus

1 Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, DİB. Yay., Ankara 1991, s.204

2 Yunus Emre, Risâletü'n –Nushiyye, Umay Günay, Osman Horata (Ed.), Akçağ Yay., Ankara 2019, s. 17.

Emre'yi hakkıyla tanıyan ve onun derinliğini anlayan, dinler tarihi ve tasavvuf üzerine çalışmalarıyla bilinen Alman Annemarie Schimmel olmuştur.[3]

Her geçen gün farklı yönleriyle keşfedilmeye çalışılan Yunus hangi sıfatla yaşadığı dönemin sorunlarıyla hesaplaşmıştır? Yani Yunus bir filozof muydu, ozan mıydı, şair miydi, sanatçı mıydı, derviş miydi? Bu sorular ister istemez bizi Yunus'un tefekkür dünyasının ufkunu anlamaya götürüyor.

Yunus'ın düşünce dünyasına baktığımızda klasik filozoflar gibi bir felsefi sistemi olmadığını görüyoruz. Yunus, fikirlerini felsefi bir dizge ve mantıki tutarlılık içerisinde dile getirmemiş, daha çok serazat bir ruhla, coşkuyla ve çoğuz zaman vecd ve istiğrakla terennüm etmiştir. Yunus, bir filozof değildir ve bir felsefi sistemi yoktur; anacak onun tefekkür ambarında nice filozofların felsefi bir sistem inşa edebilecekleri kadar fikir, idea, sembol, metafor, görüş ve bilgi hazinesi vardır. Örneğin, Yunus bir ahlak filozofu değildir, özel bir ahlak felsefesi temellendirmemiştir, fakat onun eserlerinde bir ahlak felsefesinin tüm derinlikleri, verileri ve evrensel ölçütleri vardır. Eğer felsefi düşünce, Platon ve Aristoteles'in anladığı gibi, hakikati seven ve hakikat arayışındaki insanın varlık hakkındaki hayretinden doğuyorsa, o zaman varlık hakkında Yunus kadar hayreti mucip, derin, kapsamlı, varoluşsal ve şairane söz söyleyen büyük düşünür azdır. Yunus felsefenin üzerine oturduğu üç saç ayağı olan ontoloji, epistemoloji ve aksiyoloji gibi çok önemli konuları derin bir vukufiyetle mısralara dökmüştür. Yunus; Augustinus, Descartes, Pascal, Kant ve idealist Fichte'nin felsefelerinin omurgasını oluşturan Ego (benlik), irade, düşünce ve şüphe orjinli metafizik konularda köklü düşüncelere sahiptir. Öyle anlaşılıyor ki Yunus, özellikle yirminci asırda existansiyalist filozofların başat kavramları olan, korku, nihai kaygı, ölüm, anlamsızlık ve hiçlik gibi varoluş hallerini asırlar öncesinden düşüncesinin ana ekseni olarak belirlemiştir.[4] İnsanın yeryüzünde şiirsel ikameti, bir yandan onun varoluşunun trajikliğini belirlemektedir. İnsanın fırlatılmış, olgusallık, düşmüş ve ölüme doğru gitmesi onun trajik varoluşunun ana unsurlardır. Heidegger, bu trajik durumu şiirsellik olarak adlandırır ve bu durum ancak şiirle ifade edilebilir. Şiir insanın en derin varoluşsal boyutunu dile getiren en uygun yollardan biridir. Şiir, sanat ve dilin buluştuğu yer olması nedeniyle merkezidir. Şiirin içinde konumlanan sanat ise, Hakikatin ifşa yollarından biridir. Hakikat felsefede, dinde, ahlakta ve sanatta tezahür eder. Şiir ise sanatların nüvesidir, bu yönüyle varlığın evi olan dil ile varlığın ifşa yollarından biri olan sanat buluşmaktadır.[5] Bu değerlendirmeler perspektifinden Yunus'a baktığımızda onun şiiri ve sanatı öncelemesi daha iyi bir şekilde anlaşılmaktadır. Yunus bir sûfi, bir mutasavvıftır. Her şeyden önce onun düşünce tarihindeki yeri bir tür mistik felsefe olan tasavvuftur. O, Anadolu'nun rahminden çıkmış bir mu-

3 Senail Özkan, "Yunus Emre'nin Tefekküründe Metafizik Derinlik ve Felsefe", Türk Yurdu, Sayı 283, Mart 2011, (137-145), s. 137.

4 Senail Özkan, A.g.m., s. 137.

5 Latif Tokat, "Heidegger'de Şiirsel Dil-Metafizik İlişkisi", M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 32 (2007/1), (183-208), s. 208.

tasavvıftır; fakat bir tarikatı yoktur, hiçbir tarikata mensup değildir. O, mizaç ve meşrep olarak da bir tarikata sığmayacak kadar büyük ve serazat bir ruha sahiptir.[6]

Yunus yaşadığı çağın varoluşsal sorunlarını dert edinen bir ozandır. Yunus dertle doluşunu "dolap" metaforuyla şu şekilde dile getirir:

"Benim adım dertli dolap
Suyum akar yalap yalap
Böyle emreylemiş Çalap
Derdim vardır inilerim

Dağdan kestiler hezenim
Düzdüler türlü düzenim
Eylenen aylık ozanım
Derdim vardır inilerim" [7]

Yunus, insanı en hassas tarafından yakalar ve kucaklar. O, usanmaz bir ozan olarak hiç bıkmadan yılmadan insana faniliğini, dünyanın geçiciliğini ve hakikati hatırlatır.[8] Yunus üstlendiği görev ve sorumluluğun ne kadar ağır olduğunun farkındadır.

"Boyandım rengine solamazsam ayruk
Aşıma zehr-i katil katmışam ben…"
"Ballar balını buldum
Kovanım yağma olsun…"
"Zehirle pişmiş aşı
Yemeğe kim gelir.."[9]

Çağın Yunus Emre'nin omuzlarına yüklediği ağırlık, daha doğrusu olağanüstü bir ödevle yüklü bu çağın bütün sancıları onu ezecekti. Fakat yunus bir savaş pilotu gibi, bu meşum çağ içinde güç kazanıyordu. Nasıl gündelik hayat savaştan ayrıysa, savaş, insanı ayrı bir renge boyuyorsa, olağan çağlarla, yeni misyonlarla yüklü çağların, her davranışı ve insanı birbirlerinden farklıdır.[10] Yunus'un mısralarında "zehir" ve "bal" metaforu çağın çağırdığı ödev ve zamanın ruhudur. Zehir bu zamandaki ödevin güçlüğünü, balsa, ödevin yemişidir, sonuçtur; çağa ve insanlığa kazandırılan, insanı sonsuza yaklaştıran, insan kulağına mutlakın dayanılmaz nefhasını, sirenlerin sesini

6 Senail Özkan, A.g.m., s. 138.
7 Yunus Emre, Dîvân –Seçmeler-, Haz. Mustafa Tatçı, DİB Yay., Ankara 2021, s. 329,330.
8 Senail Özkan, A.g.m., s. 145.
9 Sezai Karakoç, Yunus Emre, Diriliş Yay., İstanbul 2019, s.41.
10 Sezai Karakoç, A.g.e., s.40.

duyuran, mutlak duygusunda sonsuzlaştıran din çizgisidir. Başka bir ifadeyle İslam'ın rahmet ve hayır yüklü evrensel mesajını yeni ufuklara taşımak, hidayete susamış yeni gönüllere ulaştırmanın karşılık beklemeyen hazzıdır.[11] Yunus "ballar balını buldum, kovanım yağma olsun" derken bu yüksek hakikati bala, bu hakikat arayışında kendi sanatını kovana benzetmektedir. Balla dolu olan sanat kovanı verimlerini halka bırakıyor. Engin tecrübesini ve hakikatin sırlarını halkla paylaşıyor. Ballar balını bulan için, kovanın boşalmasının yağmalanmasının ne önemi var? Kovan boşalsa da, yeni balla dolması, işten bile değildir. Balının kaynağı kurduğu anda, artık kovanın bir anlamı kalmaz.[12] Bal insanın yaşadığı düşmüşlük, fırlatılmışlık, kaygı, korku ve hiçlik gibi trajediler karşısındaki mukavemetidir, o trajedilerden kurtuluş umududur.

Hangi dönem olursa olsun insanlığın yaşadığı varoluşsal krizlerin en büyük sebeplerinden birisi onun varlıkla temas kurma biçimidir. Modern dönemde yaşanılan krizlerde bu durum çok belirgin bir şekilde görülmeye başlamıştır. Modern çağın semptomlarına yönelik köklü eleştirileri ile bilinen Heidegger, modern dönemde insan ve varlık arasında yeni bir boyutun ortaya çıktığına işaret eder. Modern paradigmanın varlıkla temas kurma şekli sakattır, kötürümdür. Heidegger'e göre, Batı düşüncesinin Varlık konusundaki yanılgısının temel sebebi, varlığı epistemoloji meselesi olarak görmesidir. Oysaki Varlık konusunda epistemolojik bakış yetersizdir, indirgemecidir. Epistemolojik paradigma, yapısı gereği Varlık ile düşünce arasında keskin bir ayırım yapmaktadır. Bu anlamda Varlığı bir bilgi objesi yaparak onu laboratuvarda incelemek onun sonsuzla olan göbek bağını kesmek demektir. Varlığı, düşünceyi parçalamak demektir. Varlığı bir bilgi veya hakkında konuşma meselesi olarak ele almak, bilen ve bilinen arasında bir mesafenin olduğunu kabul etmek anlamına gelecektir.[13] Varlığın bir bilgi değil, bir anlama sorunu olduğunu düşünen Heidegger'e göre modern metafiziğin epistemoloji kaynaklı krizlerinin temelinde yatan şey, onun matematik yönteme dayanmasıdır. Modern metafizikte görülebilir olamayan alan hesap edilebilir objeler olarak değerlendirilmiştir. Tarih, sanat, şiir, dil, insan ve Tanrı bu tür bilimler için artık kabul edilebilir değildir. Modern bilim, matematikle çalışan aklı, düşüncenin tek şekli olarak görmüş ve bütün varolanı bu nokta-i nazardan değerlendirmeye çalışmış ve aklın aşkın ve metafizik kökeni unutarak onu sadece matematikle çalışan bir boyuta indirgemiştir.[14] Modern felsefenin kurucularından Descartes felsefeyi, kökleri metafizik, gövdesi fizik, dalları tıp, mekanik ve meyvesi etikten oluşan bir ağaç olarak tanımlamıştır. Ağacın köklerini söktüğünüzde ne gövde kalır ne dal kalır ne de meyve kalır. Var olan meyvelerde çürümeye başlar. Hikmetle yoğrulmuş felsefenin kökleri olan metafiziği varlık alanından sökün ederseniz geriye sadece madde kalır. Maddi ve materyalist bir zemin üzerinde yükselmeye çalışan bilgi ve teknoloji tabiatı düşman, insanı öteki ve Tanrı'yı yok sayan bir yaklaşımla çağımızdaki bunalımların felsefi temellerini oluşturmuştu. Tüm bunların sonucunda insanın doğayı düşman görmesiyle ekolojik sorunları, insanı ötekileştir-

11 Sezai Karakoç, A.g.e., s. 41.

12 Sezai Karakoç, A.g.e., s. 41.

13 Latif Tokat, "Heidegger'de Şiirsel Dil-Metafizik İlişkisi", s. 187,188.

14 Latif Tokat, a.g.m., s.189.

mesiyle terörü, değerlerin ve merhametin kaynağı olan Tanrı'yı öldürmesiyle dünyayı cehenneme çevirebilecek nükleer silahları yaratmıştır. Tanrı, tabiat ve insanın birliğini bozan ve parçalayan bu anlayış gezegenimizi yaşanmaz hale getirmiştir. Dünya doğallığını kaybetmeye başlamıştır. İnsan da doğadan çekilerek eve, evin içinde teknolojik aygıtlara sığınmıştır. Doğa kendisini tahrip eden insandan intikam alarak onu eve kapattı. Doğa intikam almaya devam ediyor, insanoğlunun kendisini istismar etmesine karşın o da küresel ısınma, buna bağlı olarak iklim değişikliği, kuraklık, buzulların erimesi ve salgın hastalıklar küresel bir sorun olarak insanı kuşatmaktadır.

Çağımızda tüm insanlığın yaşadığı egzistansiyalist krizin en büyük etkisi şüphesiz ahlak alanında görülmüştür. Yaşanan trajedik gelişme ve değişmelerin yol açtığı bu sorunları çözme noktasında köksüz, içi boş ve formel ahlak anlayışları yetersiz kalmıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi günümüze seslenebilecek kökleri mazide olan metafizik bütünlüğü yakalamış anlayışlara ihtiyaç vardır. Anadolu irfanı olarak tanımladığımız Yesevî'nin,

"*Bismillah deyip beyân ederek hikmet söyleyip*
Talep edenlere inci, cevher saçtım ben işte
Riyâzeti sıkı çekip, kanlar yutup
İkinci defter sözlerini açtım ben işte"[15]

Sözleri ile başlayan, İbn Arabi ile derinleşen, Mevlana'da mayalanan Yunus'un diliyle gönüllere akan hikmet pınarı çağımızdaki sorunların çözümüne katkı yapabilecek, insanlığa soluk aldırabilecek potansiyelleri taşımaktadır.

Bu çerçevede Yunus Emre'nin insanı hoş, tabiatı dost, Allah'ı mutlak varlık olarak gören vahdet-i Vücut öğretisi varlığa bakışı değiştirebilir. Vahdet-i Vücut anlayışına göre, Tanrı'dan başka mevcut yoktur. Varlık tektir ve birdir, mutlak vücut olan Tanrı'dan ibarettir. Allah "ben gizli hazine idim. İstedim ki bilineyim." demiştir ve "kün" ol emrini vermiştir. Bu emirle bu âlem tecelli etmiştir. Bu âlem kendi kendine var olan değil, Allah'ın varlığından dolayı tecelli eder. Tecelli söz ile gerçekleşmiştir. Kün emri verilmeseydi bu görüngüler âlemi olmayacaktı. Bütün bu oluşumun sebebi aşktır. Aşk Tanrı'nın zatına ait bir niteliktir. Aşk Tanrı'nın sırrıdır ve tecellisinin sembolüdür. İnsanın idrak ettiği ve edemediği âlem korku, yasak ve günah sebebiyle değil, aşk sebebiyle var olmuştur.[16] Yunus için aşk her şeydir. Varlıkları yaratan odur, birleştiren odur, çoğaltan odur, ölümü, sonsuzluğu sevdiren yine odur. Yunus'a göre, varlığın özünü aşk oluşturur. Varlığın sebebini anlamak için kökte varlığın mutlak iradeden kaynaklanan bir başı olduğunu bilmek ya da bilmemek evrendeki bütün geri kalan her şeyin bilinmesini sağlamaktır. Burada Yunus için

15 Hoca Ahmet Yesevi, Unesco 2016 Hoca Ahmet Yesevî Yılı Anısına Dîvân-ı Hikmet, Mustafa Tatcı (Ed.), Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İncelme- Araştırma Dizisi Yay., Ankara 2016, s. 44.

16 Yunus Emre, Risâletü'n –Nushiyye, s. 27, 28.

varlığın kaynağını ve bu kaynak dışındaki bütün var olanları bilmek için Aşk bir hareket noktası kabul edilmektedir.[17] İnsanın gönlünde aşk olunca hem kendisi hem de çevresi güzelleşir.

"*İşitin ey yarenler aşk bir güneşe benzer*
Aşkı olmayan kişi misal-i taşa benzer
Taş gönülde ne biter gönülde ağu tüter
Nice yumuşak söylese sözü savaşa benzer
Aşk var gönlü yanar yumuşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp katı kışa benzer
Geç Yunus endişeden gerekse bu pişe den
Ere aşk gerek evvel ondan dervişe benzer".[18]

Aşk insanı olgunlaştırır, çevresindeki diğer varlıklarla ilişkilerini güzelleştirir, yeteneklerini geliştirir, İlahi birliği anlamasını sağlar. İnsan aşk ile varlığa can gözüyle bakar, modern felsefenin baktığı gibi ten gözüyle bakmaz. Modernitenin dili akıldır, Yunus'un dili gönül dilidir. Gönül dili modernitede olmayan bir dildir. Yunus varlığa akıl ile değil gönül ile bakar. Fakat aklı inkâr etmez. Bu dünya geçici ve imtihan dünyasıdır. İnsan burada yaşarken yaratılanı hoş gör yaratandan ötürü felsefesiyle çevresindeki varlıkların Tanrı'nın tecellisi, insanların da kendisi gibi Allah'ın kulu olduklarını bilerek onlarla dostane ilişkiler kurmalıdır. İnsanda kendisini ve çevresini mutsuz eden ihtiras, kıskançlık, hasetlik, açgözlülük gibi dünyayı felakete sürükleyen kötü huylar ölümlü olan teninden, nefsinden kaynaklanır.[19] Yunus modern dünyanın kaybettiği gönlü verir. Varlığı gönülde buluşturmak, gönlün farkına varmak, Tanrı'yı gönülde bulmak, Tanrı'yı gönülde bulan, ayrıma gayrıma gitmez, ırkçılık yapmaz, kendini ötekinin üstünde görmez. [20]

"Gönül Çalab'ın tahtı
Çalap gönüle baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise
Sen sana ne sanırsan ayruga da onu san
Dört kitabın manası budur eğer varsa"[21]

Ayruk, öteki demektir. Ben ve öteki. Modern çağın en temel kavramlarından birisi, ötekileştirmektir. Bugün ötekileştirerek kendimi ve seni tanımaya çalışıyorum. Bu tanımayla da bir kimlik inşa ediyorum. Oysa Yunus, ötekiyle empati yapmamızı, onu anlamamızı salık veriyor.

17 Bahar Ok, Levent Bayraktar, "Yunus ile nefs'in terbiyesiyle kendini bilmek", Felsefe Logos, Yıl 25, Sayı 76, 2021/1, (49-59), s. 51.

18 Yunus Emre, Risâletü'n –Nushiyye, s. 29.

19 Yunus Emre, A.g.e., s. 36.

20 Bilal Kemikli, Can Gözüyle Bakan Görür, Yunus Emre, Ankara 2015, s. 34.

21 Yunus Emre, Dîvân –Seçmeler-, s. 250.

O bunu yaparken altın kural olarak bilinen "kendin için istediğini kardeşin için de iste" ilkesine uymaktadır. Ötekini kardeşim olarak görürsem, paylaşacağım, derdiyle dertleşeceğim.[22] Yunus Emre'nin düşüncelerine ve duygularına yön veren ve Gönül'de yerleşik bulunan Tanrısal Aşk, yaratılanı yaratandan ötürü sevmesi ve dolayısıyla din, mezhep etnisite, sınıf ve cinsiyet farkı olmaksızın bütün insanlığı kucaklaması, hatta daha ötesi görünür varlık alanını kucaklaması sonucunu doğurmuştur.[23] Yunus Emre, Akl-ı Ma'âş, Akl-ı Ma'âd ve Akl-ı Külli'yi bütünlük içerisinde ele alarak dini bilgi ile dünyevi bilgiyi, yani akılla gönlü uzlaştırarak çağımızın ihtiyaç duyduğu ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik bütünlüğü vahdet- vücut öğretisiyle yeniden yakalamak için ufuk açıcı olanaklar sunmuştur.

Vahdet-i vücut felsefesinden söz eden bir takım tasavvufi şiirler de XIII. yüzyıllarda yaygın hale gelmişti. Bunları yazan mutasavvıf şairler, çoğunlukla düşüncelerini halk arasına yaymak gayesiyle, halka yabancı olan bu Neo-Platonist felsefi unsuru halkın zevkine uygun bir şekilde sunmaya çalışıyorlardı. Bu konuda Ahmet Yesevi ve takipçilerinin Hikmet'leri gibi bir takım örnekler de vardı. Yunus Emre, Yesevi'den esinlenerek bu yabancı felsefi unsuru Türk zevkinin hususi dehasına göre milli unsurlarla birleştirdi ve halkın gönlünü hoşnut edecek bir Türk tasavvuf edebiyatı meydana getirdi.[24] Yunus en derin ve en müşkil metafizik konulardan hayret verici bir açıklıkla söz eder. İslam tasavvufunun inceliklerini, Neo-Platonist ekolünün akidelerini hiç bilmeyenler bile, Yunus'un ilahilerini terennüm edince, ruhen o meselelere tanıdık çıkarlar; çünkü, varlığın muammalarını mutlaka kalplerinde duymuşlardır. Yunus'un ifadesi güçlü ve inandırıcıdır. En çetrefilli konuları ortaya koyma tarzı da basit ve samimidir.[25]

Yunus Emre İslam'ın metafizik derinliğini, yüksek hakikatlerini, İslam ahlakının evrensel ilkeleri olan sabır, kanaat, cömertlik, kerem, merhamet, yardımlaşma, adalet, sevgi ve hoşgörü gibi değerleri yalın bir dille Anadolu insanının idraklerine sunmuştur. Yunus'u bu kadar sevimli kılan, kendisine Bizim Yunus dedirten hususlardan birisi de, onun yabancı olduğu bir dile, yabancı olduğu bir felsefeye ve dine rağmen, o dinin ve felsefenin hakikatlerini ilmek ilmek işleyerek sanatsal bir formda Türkçe olarak dile getirip başta Anadolu olmak üzere tüm insanların gönlüne talip olma arzusudur.

Yunus Emre'nin sanatı tamamıyla milli, yani tamamıyla bir Türk sanatıdır. Yunus, manzumelerini, sanat kaygısı ile değil, hatta sanat endişesinden bile uzak olarak, sadece ilahi bir hamle ile inşad ederek vicdanında tabii ve milli ahenge uydurmuştur. Yunus sanatı hakikatin tınısını yakalamak için bir enstrüman olarak kullanmıştır.

Yunus Emre, yaşadığı dönemde dinin sadece zahiri yönüne takılıp manayı ıskalayıp şekil üzerinden hareketle farklı düşünen, insanları ayrıştıran anlayışları eleştirir. Yine aynı şekilde

22 Bilal Kemikli, A.g.e., s. 34.

23 Remzi Demir, Yunus Emre, Türk Felsefesinin Doğuşu, İ s. 67.

24 Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, s. 255.

25 Fuat Köprülü, A.g.e., s. 333.

tarikat müessesesini istismar edenleri de, "dervişlik, hırka ile, mürit ile, tac ile, olmaz; onların hepsini bırakmalı", diyerek samimiyetsizlikle suçlar. Bir vakit namaz kılmayanın aleyhinde en ağır ithamlarda bulunanlara karşı, Yunus Emre'nin tasavvufi ahlak esaslarını yayan bazı manzumelerinde, "Yetmiş iki millete bir göz ile bakmayan, onları, birbirinden ayıran adamları, hatta müderris olsalar bile yine hakikatte âsi" sayacak kadar geniş, insani bir şefkat göstermesi bundan dolayıdır.[26] Yunus bazı zamanlarda zahir ehlinden çekindiği için, daha fazla derin hakikatlere girmeyeceğini söyleyerek, tamamıyla şeriatçılara, zahitlere yakışan telkinlerde bulunursa da, ilahi bir cezbe ile o sınırın dışına çıkar. Aşk mezhebinin din olduğunu, şeriat ve zahir ehlinin o menzile eremeyeceğini ifade eder. Ulema sırf akıl vasıtasıyla hakkı bilme iddiasındadır. Hâlbuki bu tehlikeli yolda yalnız akıl ve havassın vâsıtalığı verimli olmaz, bunun için vecd, aşk ve hâl gereklidir.[27]

Yunus Emre, Anadolu'da Moğol İstilaları ve iç savaşlar yüzünden siyasal yapının bozulması ve toplumsal nizamın dağılması ile yüce değerlerin de anlamını yitirdiğini ifade eder. O dönemdeki alimlerin dayattığı din algısı da değer kaybını önleyecek formasyonda değildi. Çaresizlik ve umutsuzluğun hüküm sürdüğü böyle bir zamanlarda, toplumu yeniden ayağa kaldıracak bir ruha, bir dile ihtiyaç vardı. Yunus Müslümanların debelendiği bu bedbaht durumundan kurtulup yüce değerlere dönmek için büyük bir çaba sarf etmiştir. Yunus yaşadığı çağdaki dini hayatı şöyle tasviremiştir.[28]

"*Müslümanlar zemâne yatlı oldu*
Helâl yenmez haram kıymetli oldu
Okuyan Kur'an'a kulak tutulmaz
Şeytanlar semirdi kuvvetli oldu…
Kime kim Tanğrı'dan haber verirsen
Bakır bâşın salar hüccetli oldu…
Peygamber yerine geçen hocalar
Bu halkın başına zahmetli oldu…"[29]

Yunus Emre'nin bu mısraları aslında günümüz İslam dünyasını da bütün boyutlarıyla resmeden bir durumdur. Yunus'un bu eleştirel bakış açısından yararlanıp artık içe dönük derin bir hesaplaşmanın yapılması zorunlu bir hal olmuştur. Yunus bu gerçeği fark ederek sorunun insanda olduğunu, insan eğer kendisini tanırsa, varoluş gayesini bilirse ve nefsini eğitirse ve yüce değerlerle tezyin ederse mevcut sorunları aşabilir ve daha iyi bir dünya oluşturabilir.

Çağımızın en büyük sorunlarından birisinin insanın anlam sorunu olduğunu ifade etmiştik. Bu sorunun arkasında yatan gerçeklik esasında Ortaçağdan beri devam eden Tanrı-İnsan rekabe-

26 Fuat Köprülü, A.g.e., s. 303
27 Fuat Köprülü, A.g.e., s. 314.
28 Yunus Emre, Risâletü'n –Nushiyye, s. 44.
29 Abdülbâki Gölpınarlı, yunus Emre Hayatı Ve Şiirleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2020, s. 420.

tidir. Modernite, hümanizm ve Aydınlanma gibi paradigmaların çıkış noktası insanın özgürlüğü sorunu idi. Modernizm Ortaçağ'a bir tepki olarak Tanrı merkezli bir evren anlayışından insan merkezli bir evren anlayışına geçişin temellerini oluşturmuştu. Hümanizm insanın üzerinde başka bir otoritenin olmayacağını deklare etmişti. Aydınlanma, insanın Tanrı karşısında güçlenerek bireyselliğini belirginleştirmişti. Din gelenek vb. tüm meta yapı ve anlatılardan azade olan birey, dünyanın rasyonel inşasının itici kuvveti olarak ortaya çıkmıştı.[30] Post-Modernizm modern paradigmanın insanın anlam krizini derinleştirdiğini iddia etmişti, fakat bu krizleri giderecek ya da onun yerine başka bir düşünceyi ikame edebilecek bir teori geliştiremedi. Post-Hümanizim bilim ve teknolojinin verilerine ve başarılarına dayanarak tekno-insan, dijital insan gibi söylemlerle insanı Tanrı'nın yerine koyacak tasavvur geliştirmeye başlamıştı. İnsanla ilgili tüm bu gelişmelere baktığımızda hepsinin ortak özelliği insanın metafizik ve aşkın boyutunu inkâr eden bir tutum içerisinde olmalardır. Kendisini yücelterek Tanrı karşısında gücünü mutlaklaştırma emelidir. Nietzsche'nin üstün insan tasavvurunu bu bağlamda ele almak gerekir. Muhammed İkbal aşkından ve metafizikten kopuk insan tasavvurlarına gönderme yaparak, o şekildeki tasarlanan ve yaratılmak insanı süper bir hayvan olarak nitelemişti. Yunus Emre, tam da bu noktada kaybolan insanın konumunu ve itibarını geri getirebilecek, onu kozmostaki yerine oturtacak, onu tekrar ait olduğu metafizik dünyaya bağlayacak düşünceleri ileri sürmüştür. Yunus'a göre insan, hayvanlar âleminin hükümdarı, beşeriyetin de padişahıdır. Bütün varlıklar bilinçli veya bilinçsiz olarak, Birinci Akıl'ın Saf Düşüncesi'ne tefekkür ve fazilet ile dâhil olabilen İnsan-ı "Kâmil" mertebesine erişmeye çalışır. Nefs bu noktaya eriştiği zaman, arayışına yıllar önce çıktığı bu muhteşem varlığın sinesine dönmeye hazır hale gelir.[31] İşte insanın bu dünyadaki varoluş gayesi ve anlamı bu İnsan-ı Kâmil olma idealinde yatar. Yunus Emre, varlığa, tabiata, insana ve dine bakışıyla sadece çağdaş dünyaya değil, insanlık var olduğu sürece tüm çağlara sözü olan bir derviştir, bir ozandır, bir mütefekkirdir, bir sanat erbabıdır, yani bizim Yunus'tur.

30 Mustafa Tekin, İnsan: Güçlü mü? Zayıf mı?, Milat, 06 Kasım 2021, https://www.milatgazetesi.com/yazarlar/insan-guclu-mu-zayif-mi-9332/, 07.11.2021

31 Remzi Demir, Yunus Emre, s. 27.

KAYNAKÇA

Demir, Remzi, *Yunus Emre, Türk Felsefesinin Doğuşu*, İstanbul 2020.

Emre, Yunus, *Dîvân –Seçmeler-*, Haz. Mustafa Tatçı, DİB Yay., Ankara 2021.

Emre, Yunus, *Risâletü'n –Nushiyye*, Umay Günay, Osman Horata (Ed.), Akçağ Yay., Ankara 2019.

Gölpınarlı, Abdülbâki, *Yunus Emre Hayatı Ve Şiirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2020

Karakoç, Sezai, *Yunus Emre*, Diriliş Yay., İstanbul 2019.

Kemikli, Bilal, *Can Gözüyle Bakan Görür*, Yunus Emre, Ankara 2015.

Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB. Yay., Ankara 1991.

Ok, Bahar, Bayraktar, Levent, "Yunus ile nefs'in terbiyesiyle kendini bilmek", *Felsefe Logos*, Yıl 25, Sayı 76, 2021/1, (49-59).

Özkan, Senail, "Yunus Emre'nin Tefekküründe Metafizik Derinlik ve Felsefe", *Türk Yurdu,* Sayı 283, Mart 2011, (137-145).

Tekin, Mustafa, İnsan: Güçlü mü? Zayıf mı?, *Milat*, 06 Kasım 2021, https://www.milatgazetesi.com/yazarlar/insan-guclu-mu-zayif-mi-9332/, 07.11.2021.

Tokat, Latif, "Heidegger'de Şiirsel Dil-Metafizik İlişkisi", *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 32 (2007/1), (183-208).

Yesevi, Hoca Ahmet, *Unesco 2016 Hoca Ahmet Yesevî Yılı Anısına Dîvân-ı Hikmet*, Mustafa Tatcı (Ed.), Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İncelme- Araştırma Dizisi Yay., Ankara 2016.

DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİKTE SEVGİ DİLİ (YUNUS EMRE ÖRNEĞI)

*Doç. Dr. Muhammet Fatih GENÇ**

*Doç. Dr. Süleyman GÜMRÜKÇÜOĞLU***

Özet

Değişen dünya çizgisi içinde insanın ihtiyaçlarının cevaplanmasında, manevi ihtiyaçlarının doyurulmasında, varlığını daha da anlamlandırma noktasında karşımıza çıkan kaçınılmaz çözümlerden birisi dinin varlığıdır ve bu varlık alanından hareketle beslenen dini danışmanlık ve rehberlik gerçeğidir.

Bireyler, özellikle de dindar bireyler kendisiyle veya çevresiyle karşılaştıkları problemlerle ilgili olarak dini bilen uzman kişilerden yardım alma ihtiyacı hissederler. Bunun en önemli sebebi yaygınlaşan din konulu sorular ve sıkıntılardır ve bu durum da dini rehberliği zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada, Yunus Emre örneğinde dini danışma ve rehberlikte sevgi dilinin önemi hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, dini danışmanlık, iletişim, sevgi dili

Abstract

Whilst the line of the World is changing, the existence of religion is one of the inevitable solutions that we confront in the matter of meeting the needs of the people, fulling their spiritual needs, and making their existence even more meaningful.

Individuals, especially Religious individuals feel the need of getting help from experts who know the religion with regard to problems, which they encounter, concerning themselves and their environments. The most important reason for this is the widespread questions and problems about religion and this makes religious guidance necessary. In this study, information is given about the importance of the language of love in religious counseling within the example of Yunus Emre.

Key Words: Yunus Emre, religious counseling, communication, language of love

* Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri.

** Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri.

Giriş

Bütün insanlar yaratılış itibariyle hayatlarının her döneminde inanma ihtiyacı içerisindedirler. Bu inanma ihtiyacı ile birlikte birey dine yönelmektedir. Çünkü din, bireyin yaşamında gerek kişiliğinin oluşmasında, gerek bireyin kendini gerçekleştirmesinde, gerekse hayatı anlamlandırmasında bir çıkış yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan dine yönelen birey, sahip olduğu kişilik özellikleri, zaman ve şartların değişmesi gibi birçok sebeple dini yaşamda da çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunları ve problemleri çözmek için de bir dini danışmana başvurma ihtiyacı hissedebilmektedir. Şu bir gerçektir ki, insanın yaratılışından gelen bilişsel ve duyuşsal kabiliyetler onun maneviyat dünyasının temel taşlarını oluşturmaktadır. İnsan bu kabiliyetleriyle ruhunu dinginleştirip maneviyatını yükseltebildiği gibi bunun aksine, manevi sıkıntı ve çöküntü içerisine de düşebilmektedir. Çünkü insanın maddi ihtiyaç ve tatminlerinin yanında manevi ihtiyaç ve tatminleri de vardır.[1]

Karmaşık bir dünya dizgisinde yolunu bulmaya çalışan insan her zaman güzelliklerle karşılaşmaz. Karşısına beklenmedik zorluklar çıkabilir, bilinmeyen sorular ve sorunlarla karşılaşabilir. Psikolojik sorunlarından oluşan duvarlar ördüğü bir hücrede yalnız kalabilir. İşte böyle bir anda din, inanan kişiler için önemli bir psikolojik kaynaktır. İnsanın bu dönemde birçok mücadele unsuru vardır; felsefi ve ruhsal alandaki çatışmaları, güvensizlik, şüpheden kaynaklanan sorunlar, ahlak ve ahiret sorularından doğan problemler, başarısızlık, yoksulluk, uyuşturucu bağımlılığı, evlilik, cinsel hayat vb. alanlarda yaşanan sıkıntılar sebebiyle insanlar, psikolojik açıdan geçmiş dönemlere kıyasla daha sorunlu bir hale gelmiştir. İşte bu noktada insanlar tekrar dine dönmeye ve ondan medet ummaya başlamışlardır. Bu durum insanlığın aslına dönüşünden başka bir şey değildir.[2] Bu dönüş sayesinde gücünün sınırlarını bilen bir kimse bunun maddi ve manevi faydalarını görmeye başlayacaktır.[3]

Sorunların sayısına baktığımızda insanın tek başına mücadelesinin zor olacağı aşikârdır. İnsan olmanın temel gereklerinden olan birlikte yaşam, aynı zamanda bir "danışman" ihtiyacını da içerir. Bu bağlamda Hz. Peygamber döneminden itibaren İslam toplumlarında önemli bir yer tutan Mescid/Camiler ve din görevlileri günümüz insanının problemlerini çözmede yardımcı olabilir. Bu tebliğde Yunus Emre örneğinde dini danışma ve rehberlikte sevgi dilinin önemi tartışılmıştır.

1 Mehmet Suat Cebeci, *Van İmam Tot Moslim Geestelijk Verzorger*, (Amsterdam Üniversity, 2012), s.59.; Süleyman Gümrükçüoğlu, "Din Eğitiminde Dil Ve İletişim Etkinliği Olarak Dinleme", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi,* 5 (Ekim 2 0 1 2 - Mart 2 0 1 3), s. 5.

2 Mustafa Köylü, "Dinin Ruh ve Beden Sağlığı Üzerindeki Etkisi", *Dini Danışmanlık Ve Din Hizmetleri*, ed. N. Altaş- M. Köylü, (İstanbul: Gündüz Yayıncılık, 2014), s.120-124.

3 Nevzat Tarhan , Değerler Psikolojisi ve İnsan, Güzel İnsan Modeli (İstanbul: Timaş Yay., 2011) s. 101.

1. Dini Danışmanlık ve Rehberlik

Dini danışma ve rehberlik bireylerin günlük hayatta karşılaştıkları dini problemlere cevap vermek üzere ortaya çıkmıştır. Değişen yaşam koşulları bireylerde yeni karşılaşılan dini kaynaklı problemlere sebep olmaktadır. Bu problemlerin çözümü için de danışman, psikoloji biliminin verilerine ve din ilimlerinin bilgilerine ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaçlar ise, bu alanın ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlamaktadır.

Batı dünyası bu alanı Türkiye'den önce keşfetmiş, alanın kavramsal analizini yapmış ve verilerini bilim dünyasına kazandırmıştır. Bilim dünyası ise bu bilgileri kümülatif bir şekilde ilerleterek insanlığın hizmetine sunmuştur.[4]

Dini danışma kavramı hakkında birçok tanım günümüze ulaşmaktadır. Dini danışma kavramı ile yapılan Batı temelli tanımlar bazen ülkemizdeki akademisyenler tarafından farklı şekillerde tercüme edilmiştir. Batı dünyasında bu alana ait terimler ilk olarak "*Pastoral Care"* şeklinde ifade edilmiştir. Pastor kelimesi papaz manasına gelmekte, care kelimesi ise ilgi, alaka, gözetim, bakım, kollama gibi anlamlara gelmektedir.[5] Pastoral care Türkçeye papazsal ilgi olarak tercüme edilse de, İngilizcedeki ihtiva ettiği manayı tamamen karşılayacak Türkçe bir kelime olmadığını görüyoruz. Pastoral care papazsal ilgi, vaizsel ilgi olarak tercüme edildiği gibi, dini rehberlik, inanç danışmanlığı ve manevi bakım olarak da tercüme edilmiştir. Pastoral care kavramından anlaşılan ise, papazın insanlara manevi destek ve yardım anlamında yaptığı faaliyetlerdir.[6] Bu anlamda din psikolojisinin alt dalı olarak değerlendireceğimiz "*Pastoral care",* din alanında ihtisaslaşan bireyler tarafından başkalarına yardımcı olmak, sorunların çözümüne katkıda bulunmak, sorunlu insanları yönlendirmek ve desteklemek şeklindeki faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bu faaliyetler; bireylere dine karşı olumlu tutumlar geliştirmeyi sağlama, dini kaynaklı problemlerin çözümünde yardımcı olma, bozulan ruhsal denge halini tekrar dengeleme, insanlara dini hayata olan adaptasyon sürecinde destek olma ve bireylerin problemleriyle yüzleşirken destek sağlamaktır.

"Pastoral care" faaliyetlerini bilimsel bir yaklaşımla ele alma yönünde ilk çalışmayı yapan Amerikalı psikolog Anton Boisen olmuştur. Bilimsel maneviyat eğitimi (Clinical Pastoral Education) hareketinin öncüsü kabul edilen Boisen, 1926 yılında kaleme aldığı "Teolojinin Metotları ve Görevi" adlı eserinde manevi yönden insanları anlamanın yollarını göstermiş, insanlara karşı fedakârlıkta bulunmanın önemini belirtmiştir. Yine bu makalesinde artık papazların pasif bir şekilde itirafları dinleyici kişiler olmaktan çıkıp, insanları ruhen rahatlatma, huzura kavuşturma, kötülüklere karşı tavır geliştirmelerini sağlama gibi görevler yapan dini danışmanlar olması gerektiği yönündeki düşünceler yaygınlaşmaya başlamıştır. İşte pastoral care hizmetlerinin bu

4 Üzeyir Ok, "Dini Danışmanlık: Tanım ve Tarihi'', *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, ed. N. Altaş- M. Köylü, (İstanbul: Ensar Yay., 2014), s.41-44.

5 Üzeyir Ok. (2008), "İnanç Bakım Ve Danışmanlığı: Bir Model Geliştirme Denemesi", *Manevi Sosyal Hizmetler*, ed. A. Seyyar, (İstanbul: Rağbet Yay., 2008). ss. 103-140.

6 Suat. Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik*,, (Ankara: DİB Yay.2012), s.63.

yönde geliştirilmesi, papazların yetiştirilmesinde danışma psikolojisi, transpersonel psikoloji ve klinik psikolojisinin yöntem ve kurallarının kullanılmaya başlaması ile pastoral psikoloji alanı ortaya çıkmıştır.[7]

Pastoral psikoloji, halkın dini kaynaklı psikolojik sorunlarının çözümüne yardımcı olmak üzere din adamlarıyla Hıristiyanlar arasındaki ilişkilerin daha bilimsel bir şekilde yürütülmesi gereğinin anlaşılması üzerine *dini danışma psikolojisi* anlamında doğmuştur.[8] Pastoral psikoloji tanımına baktığımız zaman *din psikolojisi* yaklaşımları ile *teoloji* ve *rehberlik* yaklaşımlarını birbirine bağlayan bir çalışma alanını ifade ettiğini söylemek yanlış değildir. Bunun dilimizdeki en doğru ifadesi ise *"Dini Danışma Psikolojisi"*dir.[9]

2. Dinî İletişimde Sevgi Dili

İletişim kavramı, birçok davranış biçimini içine alması, pek çok disiplinle olan yakın ilişkisi ve her disiplinin onu kendi alanının bakış açısıyla ele alması, farklı tanımları ortaya çıkarmıştır.[10] Kavramın genel bir tanımını yapmak gerekirse; insanlar arasında her türlü bilgi, duygu ve düşünce alışverişinin yazılı ya da sözlü olarak aktarılması ve bilginin ortaklaşa kullanılması[11] şeklinde ifade etmek mümkündür. Tanımdan da anlaşıldığı gibi, iletişim hem kişisel hem de toplumsal bir süreci içermektedir. İletişim sürecinin özünü oluşturan anlaşma, iletişimde bulunan kişinin kendisi ile muhatabı arasında dile getirilen hususlar hakkında bir uzlaşma sağlamasıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle iletişim, ister bilgiyi yaymak, ister eğitmek için olsun, asıl amaç, bilgi verme ve muhatabı etkilemektir. [12]

Hiç şüphesiz geçmişten günümüze iletişim olgusunun yaygın olarak kullanıldığı alanlardan biriside dindir. Özellikle ilahiyat eğitimi alan kimseler, ister din eğitimi, ister din hizmetleri alanında hizmet görsünler, hem meslekleri gereği, hem de din konusunda insanları aydınlatma sorumluluğu taşıyan bireyler, her yaştan insanla etkili iletişim kurmak durumundadırlar. Bunun tabii sonucu olarak, sahip oldukları misyon gereği, dinî iletişimin olması kaçınılmazdır. Dinî iletişim kısaca ifade etmek gerekirse, din konusunda yapılan, muhtevasını dinî mesajların oluşturduğu iletişimdir. Dinî iletişim, en eski iletişim türü olup, yol göstermek, rehberlik etmek, bilgi vermek, istenen istikamette inanç, tutum ve davranış oluşturmak amacıyla Allah'ın, peygamberler aracılığıyla kullarına ilahî mesajlar göndermesi, onların da bu mesajlara olumlu- olumsuz geri

7 Suat Cebeci, "Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8/19 (2010), s. 55-58.

8 Ömer Faruk Söylev, "Yerleşik İrşat Usullerini Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar ve Dini Danışma ve Rehberlik Üzerine Bir İnceleme", *U.Ü.İ.F. Dergisi*, 22/1 (2013), s. 199.

9 Cebeci, Van İmam tot moslim geestelijk verzorger, Amsterdam Üniversity, s. 67.

10 Nursel Telman/Pınar Ünsal, *İnsan İlişkilerinde İletişim*, (İstanbul: Epsilon Yay. 2005), s. 19.

11 Metin Işık, *İletişimden Kitle İletişime*, (Konya: Mikro Yay., 2000), s. 21; Orhan Gökçe, *İletişim Bilimine Giriş*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006), s. 8.

12 Suat Cebeci, *Dini İletişim*, (İstanbul: İz Yay., 2003), s. 29; Hasan Tutar/M. Kemal Yılmaz, *Genel İletişim*, (Ankara: Seçkin Yay. 2005), s. 28.

bildirimde bulunmaları esasına dayanır.[13] Bu durum, dinin insanla beraber var olan ve yaşamaya devam eden bir hakikat olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca anlaşılması ve toplumsal sonuç doğurması için dinî duygu, düşünce ve heyecanın anlatılması, iletilmesi ve bir şekilde açığa vurulması gerekir ki, insan ruhuna destek ve teselli kaynağı olsun.[14] Bunun için Peygamberler tebliğ ve irşatta, kaba, katı, kırıcı dil ve üslûptan uzak durmuşlardır.[15]

Örgün-yaygın din eğitiminin, ortak gayesi, olumlu anlamda insanda değişim ve gelişim olduğundan, hedef, *"yüksek ahlâka sahip kâmil insan"* yetiştirmektir. İşte bu gaye ve hedef doğrultusunda, dinî iletişimin önemli konularında biri, din dilidir.

İnsanların duygu ve düşüncelerini aktarmada en temel araç dildir. Bunun yolu kimi zaman beden kimi zaman konuşma dili olmuştur. Oysaki konuşma dili ve beden dilinin temelinde de duygular yatmaktadır. Herhangi bir konuda söz söyleyecek bireyler, bu ihtiyaçlarını öncelikle duygu bağlamında hissederler. Daha sonra bu duygular, bedensel hareketlerle veya sözel ifadelerle gösterirler.

Duygular insanın sahip olduğu çok karmaşık, anlaşılması ve aktarılması en zor yapılardan biridir. Bu nedenle duygunun dışa vurulması (ifade edilmesi, dile getirilmesi, aktarılması) oldukça zordur. Duygunun dışa vurumu ya da aktarılması dille veya bedensel tepkilerle gerçekleşebilir. Dille aktarılan duygular insanın fizyolojik ve psikolojik durumunun bir yansımasıdır. Bu nedenle; duygu dili, tıpkı duygular gibi, insandan insana farklılık göstermektedir. Duygular her insanda farklı şekilde ifade edilse de her dilde insanın sahip olduğu duygu durumunu betimleyebileceği ortak dil araçları bulunmaktadır. Böylece kişi hem kendi duygularını aktarmakta hem de başkalarının duygularını yorumlayabilmektedir[16]

Her insanın gönlünde, sevgi, saygı, güven, sadakat, kibir, kıskançlık, haset gibi olumlu-olumsuz birçok duygu yer alır. İnsanların birbiriyle olan iletişimleri hep bu duyguların oluşturduğu zeminde şekillenir. Duygusal zeminde başlayıp beden diline dönüşen bu iletişim tarzı, hala tamamlanmamışsa, ancak o takdirde konuşmaya başvurulur. Bunun için iletişimin temeli, duygusal anlamda pozitif yargıyı oluşturan ve onu sürekli besleyen sevgidir.[17]

Sevgisiz eğitim düşünülemez. Bundan dolayı, İslâm, çocuğun eğitiminde ve insanlar arasındaki ilişkilerde sevgi ve merhamete büyük önem vermiştir. İnsanları bir araya getirme, birleştirme, kaynaştırma, uzlaştırma gibi insanî etkinlikler sevgisiz gerçekleşemez.[18] Kur'an-ı Ke-

13 Hüseyin Certel, "Din-İletişim İlişkisi Ve Dinî İletişim Engelleri*"*, *SDÜİFD*, 2/21 (2008) s. 140-141.

14 Yümni Sezen, *Sosyoloji Açısından Din*, (İstanbul: İFAV Yay., 1998), s. 111 vd.

15 İbrahim, 14/4; Âl-i İmrân, 3/159.

16 Naile Hacızade, *Bilişsel Dilbilim Açısından Duyguların Dili* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2012), s. 9; Cebeci, *Dinî İletişim*, s. 61-64; Gümrükçüoğlu, "Kur'an'da Allah Ve İnsan Arasındaki İletişim Kodları", The *Journal of Academic Social Science Studies* , International Journal of Social Science, 6/ 4 (2013), s. 856-858.

17 Bkz: Ertuğrul Yaman, "Yunus Emre'de Gönül Dili", X. *Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri* (06-08 Mayıs 2010), Gümrükçüoğlu, "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3/1 (2017), s. 12. (3. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresinde Sunulan Tebliğ)

18 Bayraktar Bayraklı, *İslâm'da Eğitim, Batı Eğitim Sistemleri ile Mukayeseli* (İstanbul: Dergah Yay., 1980), s. 184;

rim'de: "*Uhud savaşında sen, Allah'tan gelen bir merhamet sayesindedir ki, onlara (ashaba) yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, muhakkak onlar etrafından dağılıp gitmişlerdi. Artık onları bağışla ve kendilerine Allah'tan mağfiret dile"* [19] buyrulmaktadır. Davet ve tebliğ vazifesini görenler etrafındakilere karşı sevgi ve merhamet hisleriyle dolu olmalıdırlar. Yunus'un dizelerinde ifade ettiği gibi, sevip sevilmeliyiz ve sevdiklerimizi düşünmeli, hataları sebebiyle azap görebilirler diye endişe etmeli ve bunun üzüntüsü içinde olmalıyız. [20] İşte sevgi, hayatın her alanında kendisine ihtiyaç duyulan ve yokluğunda başarısızlık ve mutsuzluk getiren önemli bir ilkedir. Kendi imkân ve seviyesine göre davet ve tebliğ vazifesiyle sorumlu olan her şahıs, sevgi düsturunu ön planda tutmalı ve ona son derece dikkat etmelidir. Çünkü sevgi dili, tüm varlığın fıtrat dilidir.

Bu noktada din eğitiminin temel hareket noktası sevgiye dayalı etkileşim ve iletişimdir. Zira duygusal gelişimin temel unsurlarından biri olan sevgi, hem dinî duyguya kaynaklık etmekte, hem de bu duygunun gelişip olgunlaşmasını sağlamaktadır. Kur'an'ı Kerimde de iman ve sevgi birlikteliği açıkça dile getirilmiştir.[21] Bu sebeple başta peygamberler olmak üzere onun yolunu takip eden gönül erleri, insanın fıtratında var olan inanma ve bağlanma yetisini Allah sevgisine yönlendirerek insan'ı kâmil yetiştirme gayretinde olmuşlardır.[22]

Yunus Emre'de aşk ve sevgi, varlığın başlangıç noktası olarak nitelenirken, bu anlayış tüm varlığı kuşatmıştır. Allah, bu sevginin kaynağı, insan ise bu sevginin yansımasıdır. Dolayısıyla Yunus'un insanları irşadında sevgi ve bu sevginin yansımaları çokça görülmektedir.

3. Yunus Emre'de Sevgi Dili

Dil, insanın doğuşu ile edinilmeye başlanan, iletişim sağlamaya imkân veren çok yönlü ve karmaşık bir etkinliktir. İnsanın, varlık âlemindeki yerini belirlemede temel bir ölçü olan insanın konuşma yeteneği; duygu ve düşünceleri açıklamaya ve başkalarıyla iletişim kurmaya etki eden en önemli iletişim unsurudur.[23] Bireyin kendini ve çevreyi algılayışında önemli rol oynayan dil, sahip olduğu kelime ve kavram dağarcığı ile davranışların önemli göstergesidir.[24] İnsanın söze yüklediği anlam veya anlamlar onun insanlarla olan iletişim ve etkileşimin hem başlangıcını hem de sonucunu oluşturmaktadır. İnsan bu yetisi sayesinde, duygu, düşünce ve isteklerini aktarabilmekte ve yaşamını sürdüre bilmektedir. İnsanlar arasındaki iletişim ve dolayısıyla etkileşim sözcükler ve onların anlamları üzerinden olmaktadır. İnsanın söze yüklediği anlam, iletişimin gerçekleşmesinde, duyguların bildirilebilmesinde başat unsurdur.[25]

19 Âli İmran, 3/159.

20 Süleyman Uludağ, *İslâm'da İrşad* (İstanbul: Marifet Yay., 1997), s. 242; Mustafa Köylü - Şakir Gözütok, *Anahatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi* (İstanbul: Ensar Yay., 2017), s. 317.

21 Meryem,19/96

22 Gümrükçüoğlu, *Kur'an'da İletişim Dili* (İstanbul: Etkileşim Yay, 2014), s. 49.

23 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1990), c. I, s. 11; Berke Vardar, *Dilbiliminin Temel Kavramları ve İlkeleri* (İstanbul: Multılıngual Yabancı Dil Yay., 1998), s. 57.

24 Haluk Gürgen, *Örgütlerde İletişim Kalitesi* (İstanbul: Der Ya., 19979, s. 83.

25 İsa Kayaalp, *Eğitimde İletişim Dili* (İstanbul: Nesil Yay., 2004), s. 206.

Bu nedenle Yunus'ta "söz" ebedî olana açılan bir kapı hükmündedir.

Miskîn Yunus bu sözi kendözinden eyitmez

Hak Çalab viribidi sebagın dilümüze [26]

Ma'nî berâtın alduk uş gine elümüze

Hak sözi viribidi pâdişâh dilümüze [27]

Benüm degül bu keleci varlık senün

Yunus neci Çün dilime sensin kadîr sensüz lisân depretmeyem [28]

Yunus degül bunı diyen kudret dilidür söyleyen

Kâfir olur inanmayan evvel-âhir hemân benem [29]

Yokdur arada tercemân andagı iş bana 'ıyân

Oldur bana viren lisân ol denize 'ummân benem [30]

Yunus için söz, Allah'ın kelâmıdır. Ebedî dost bildiği Allah, Yunus'un gönlüne sirayet etmiş ve gönülde kendini göstermiştir. Yunus'un konuştukları gönül dilindendir. Gönülse Hakk'ın kitabından başka dil bilmemektedir.

Cahilin söylediği sözler manasız, boş sözlerdir. Boş söylenen sözlere ise yol yoktur. Hem söz doğru olmalı hem de kulak doğruyu duymalıdır. Bu nedenle, kişi ne söylerse doğruyu söylemelidir; bundan başka davranışlara izin verilmemelidir.

Söze yol yok durur kim söylene boş

Meger söz hak ola hem hak ola gûş

Niçe söylerisen sen hakkı söyle '

İcâzet yok durur ayruksu meyle [31]

Yunus, gönüllerin yâri olmak isteyenlere bir "söz" demektedir. Kişinin, Yunus'un bu sözünü tutması kendisi için baldan da şekerden de daha yeğdir. Yunus burada sözü nasihat, öğüt anlamında kullanmıştır. Yunus'un sözü bizler için nasihattir.

Ol kişi kim yol eridür garîb gönüller yâridür

Bir söz diyem tutarısa yigdür şeker baldan ana [32]

Yunus Emre yaşadığı dönemin, insanlara yol gösteren, öncülük eden rol model ve öncü bilge kişiliklerindendir. Sadece dini anlatmakla yetinmemiş, dinin istediği insan modelini toplum-

26 Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divân-ı İlâhiyât* (İstanbul: h Yay., 2014), s. 468.
27 Tatcı, age., s. 474.
28 Tatcı,age., s. 374.
29 Tatcı,age., s. 384.
30 Tatcı, age., s. 399
31 Tatcı, age., s. 623.
32 Tatcı, age., s. 255.

larında oluşturmaya çalışmıştır. Yani ahlaki ilkeleri[33], dostluğu, samimiyeti, sevip sevilmeyi ve aynı zamanda insanları birbirine yaklaştırıp, dayanışma içerisinde beraber yaşamalarını sağlayan değerleri aktararak, özelde içlerinde kötülük beslemeyi engelleyen genelde ise toplumda kötülüğü engelleyen olumlu davranış kalıplarını insanlara anlatmış ve bu konularda rehberlik etmiştir. Bu rehberliğin temel dayanağı, sevgidir.

Yunus, gönüllerin kirini pasını giderebilmek için sözün özü, "Dört kitabın manisi bir elifde gizlidir" beytiyle anlatmaya çalıştığı, Allah sevgisidir. Gönüle aşk geldiğinde gönül aynası cilalanmakta, kötü duygu ve düşüncelerin doğurduğu kir pas orayı terk etmektedir.

Gönül aynasını parlatacak kudret "söz"dedir.

Bu gönüller pâsını yuyuban gidermege

Şol sözi söylegil kim sözün hülâsasıdur [34]

Sevgi kavramı; sempati,• yakınlık, dostluk ve şefkat gibi kavramların tümünü içine alan, insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten ruhsal bir eğilim, bilgi ve duyguyu incelten ve zenginleştiren duygusal bir güçtür.[35] Dolayısıyla insanın tüm varlık alanıyla ilişkisini ve iletişiminin hem zeminini hem motivasyonunu hem de tutum ve davranışlarının temel motifini oluşturur.[36] Bireyin gerek kendisiyle gerekse kendi dışındaki varlık alanıyla olan ilişki ve iletişim düzeyi bireyin sahip olduğu sevgi boyutuyla doğru orantılıdır. Bu noktada sevginin kaynağı, mahiyeti ve etki alanı açısından üç tür sevgi vardır.[37]

İlki tabii sevgidir. Seven sadece kendisi için, nefsi için sevmektedir. Kaynağını faydadan, zevkten, güçten, itibardan almaktadır.

İkincisi ruhani sevgidir. Bu tür hem kendisi için hem sevgili için sevme durumunu ifade etmektedir. Sevdiği kişinin sevdiği şeyleri de sevmek bu sevginin özelliklerindendir. Aklın ve ilmin devrede olduğu bir sevgidir.

Üçüncüsü ise ilahî sevgidir. Bu, Allah'ı sevme durumudur ki, doğal sevgiyi de ruhani sevgiyi de içine almaktadır. Evrensel sevgi ancak Yaratıcı'ya duyulan sevgiyle başlamaktadır.

33 Bkz., Asiye Aykıt,. "Nefis Nazariyesi Çerçevesinde Fahreddin er-Râzî'nin Ahlâk Düşüncesi". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18 / 1 (Haziran 2014): 199-225 . https://doi.org/10.18505/cuifd.254653; Aykıt, Asiye, "Vicdan Kavramına Eleştirel Bir Yaklaşım: Müneccimbaşı Ahmed Dede'de Ahlaki Şuur Hali," Vicdan Çalıştayı, Turkey, 2016, Asiye Aykıt, İslam Ahlak Felsefesi, CumhuriyetÜniversitesiYayınlarıNo:188,2018;, Asiye Aykıt . "Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin "Şerhu Ahlâki Adud" Adlı Eseri Bağlamında Siyaset Düşüncesi". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18 / 1 (Haziran 2014): 155-197 . https://doi.org/10.18505/cuifd.254651, Asiye Aykıt, "Şerhu'l Ahlaki'l Adudiyye Geleneği Çerçevesinde Taşköprülüzade ve Müneccimbaşı Ahmed Dede nin Ahlaki Tekamül Anlayışları." *Uluslararası Taşköprülüzade Sempozyumu* , 2016, Asiye Aykıt,, "Vicdan Kavramına Eleştirel Bir Yaklaşım: Müneccimbaşı Ahmed Dede'de Ahlaki Şuur Hali," Vicdan Çalıştayı, Turkey, 2016

34 Tatcı, age., s. 267.

35 Hayati Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler* (İstanbul: DEM Yay.,2013), s. 15; Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü* (Ankara: MEB. Yay., 2000), s. 981.

36 Mustafa Doğan Karacoşkun, "Yunus'un Şiirleri Işığında İşlevsel Sevginin Psikolojik Çözümlemesi", X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri, hzl. Erdoğan Boz, Eskişehir 2011, s. 517.

37 Hökelekli, age., s. 18-19.

Yunus Emre'ye göre, yaratılışın temelinde sevme ve sevilme isteği vardır. Allah âlemi sevgi, sevme ve sevilme üzerine yaratmıştır. [38] Sevgi, Yunus'un şiirlerinde âdeta dillenmiştir. O, yaratılanı Yaradan'dan ötürü sevmeyi hayat felsefesi edinmiş ve bu düşüncesini varlığın merkezine yerleştirmiştir.

Yunus kendisindeki sevginin ilahî fermanla hâsıl olduğunu, bu sevgiden yüz çevirmeyeceğim diye Kur'an üzerine yemin ettiğini bildirmektedir.

Seni severem cânıla

Kul olmışam fermânıla

Anda içerem Kur'an'ıla

Senden yüzüm döndürmezen [39]

Yunus, fıtratında ne bulduysa onu yaşamakta, sevgi ile geldiği bu dünyadan yine sevgi ile gitmek istemektedir. Fıtrattan gelenleri korudukça her dem yeniden hayat bulacağını ve bundan asla usanılmayacağını dile getirmektedir. Sevgi ve ölümsüzlük ve nihayetinde sonsuzluk arasındaki ilişkiyi aşağıdaki dizelerde daha iyi açıklamaktadır:

Ölüp sine görürisem etüm tenüm çürimeye

Anun içün kim dünyâdan ben giderem sevmegile [40]

Biz sevdük 'âşık olduk sevildük ma'şuk olduk

Her dem yini dirlikde sizden kim usanası [41]

Dostı girçek sevenlerün dosta ulaşur cânları

Kendüye hayrân eylemiş ezel ebed dost bunları [42]

Yunus, dünyanın türlü türlü hâlinin olduğunu söyleyerek kiminin kadın, çocuk kiminin mal mülk kiminin de para sevdiğini hatırlatmaktadır. Dünyada her insanın herhangi bir nesneye karşı sevgisinin olduğunu, sevgisiz insan bulunamayacağını belirtmektedir. Allah'ın yarattığı bu dünyadaki yüz bin türlü sevgiden insanın kendisine layık olan hangisiyse onu seçmesi gerektiği düşüncesindedir.

Kimi 'avret oglan sever kimi mülk hânumân sever

Kim sermâye dükkân sever bu dünyâ hâlden hâledür [43]

'Işksuz âdem dünyâda bellü bilün yok durur

Her biri bir nesneye sevgüsi var 'âşıkdur

38 Mehmet Bayrakdar, *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1991), s. 89.

39 Tatcı, age., s. 404.

40 Tatcı,age., s. 473.

41 Tatcı, age., s. 521.

42 Tatcı, age., s. 544.

43 Tatcı, age., s. 288.

Çalab'un dünyâsında yüz bin dürlü sevgü var

Kabûl it kendözüne kangısı lâyıkdur.[44]

Kişinin imanı, neyi sevdiğiyle ilgilidir. Allah'ı seversen Allah'a iman etmiş olursun; nesneyi seversen nesneye iman etmiş olursun. Çünkü kişinin sevgisi, kişiye hükmeden şeyedir. Kişi gönlünde neyin sevgisini barındırıyorsa, o şeyin sevgisi kişiye hükmediyor demektir. "Seni, senden uzaklaştıran sevgindir; ne seversen, o tarafa çeken de sevgindir. Sevdiğinden öteye varacak yerin yoktur; asıl mana budur, fazla söze gerek yoktur. Bu yolda davanın yeri yoktur, mana gerekir. Neyi seversen, ona kavuşmak gerekir." diyen Yunus, Allah sevgisi varken başka şeyleri sevmek gibi bir davaya kalkışmanın sözün manasından uzak olduğunu, asıl amacın O'nun sevgisine kavuşmak olması gerektiğini bildirmektedir.

Neyi severisen îmânun oldur

Niçe sevmeyesin sultânun oldur

Sevündür bil seni senden ileden

Ne severisen ol yanaya yiden

Ki sevdügünden öte menzilün yok

Asıl ma 'nî budur söz keleci çok

Bu yolda da'vî sıgmaz ma'nî gerek

Neyi kim severisen anı gerek [45]

Yunus bütün insanlığı kucaklayan bir sevgi anlayışına sahiptir. O, dünyaya sevgi için gelmiştir. İlahî kudretin çaldığı mayamızda sevgi olduğundan, her şeye ve herkese sevgi nazarıyla bakmaktadır. Bu nedenle, Hakk'ı gerçek sevenlerin ayrılık gayrılık güdemeyeceğini, onların cümle âlemle kardeş olduklarını söylemektedir.

Ben gelmedüm da'vîyiçün benüm işüm seviyiçün

Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm

Erenler buna kalmadı vardı yolına turmadı

Hakk'ı gerçek sevenlere cümle 'âlem kardaş gelür[46]

Varlık alanında Allah'ın yansımasının en güzel tezahürü olan insan, varlık içinde sevilmeye en çok yaraşandır. Çünkü insan yaratılmışların en üstünüdür. Allah'ın, meleklerine insana secde etmesini emretmesi ve yine yeryüzünde insanları kendi sıfatlarını taşımakla şereflendirmesi bu durumu kanıtlamaya yetecek niteliktedir. Nitekim İslâm dininde, özellikle tasavvuf düşüncesinde

44 Tatcı, age., s. 305.

45 Tatcı, age., s.584.

46 Tatcı, age., s. 310

insan alabildiğince yüceltilmiş, hatta "insân-ı kâmil" motifiyle o kâinâtın ekseni kabul edilmiştir. Yûnus'ta insan sevgisinin temeli, yine Allah sevgisine dayanır.[47]

Bunun için de yetmiş iki millete birlik ile bakılmasını yüksek sesle öğütler. Bu düşünceden uzak olanları asi olarak nitelendirir. Asi, yasa ve kurallara karşı gelen, başkaldıran demektir. Birlik fikrinden uzak olanlar, hakikatte Allah'a karşı dik başlılık etmiş olmaktadır. Kişi, şeriatın bütün kurallarına uyan bir evliya da olmuş olsa yetmiş iki millete aynı gözle bakma fikrinden yoksunsa Allah katında gerçek âşıklar safında olamamaktadır.

Yitmiş iki millete birligile bakmayan

Şer'ile evliyâsa hakîkatde 'âsîdür [48]

Yitmiş iki millete kurbân ol 'âşıkısan

Tâ 'âşıklar safında tamâm olasın sâdık[49]

Yunus, bir beytinde insanın değerli bir varlık olduğuna atıfta bulunarak gönül yıkmanın zararlarından bahseder. O bu konuda;

Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun namâz degül

Yitmiş iki millet dahı elin yüzin yumaz degül [50]

diyerek insanları gönül kırmaya değil gönül yapmaya davet eder. Her ne kadar namaz İslâm dininin en önemli ibadeti de olsa gönül kırmamakta, İslâm dininin ahlaki bir davranışıdır. Bir kerecik de olsa gönül kıranın kıldığı namaz, namaz olmaktan çıkacaktır. Abdesti el yüz yıkamaktan öteye varmayacaktır'' [51]. Namazın telafisi mümkün olabilir ama kırılan kalbin düzeltilmesi zordur. Yunus, yine insan sevgisi üzerine söylediği bir şiirinde bütün insanları sevgiye ve kardeşliğe davet eder. O bu hususta;

Gelün tanşuk idelüm işi kolay tutalum

Sevelüm sevilelüm dünyâ kimseye kalmaz [52]

diyerek sevginin değerini vurgular. Yunus, fani olan bu dünyanın bir gün yok olup gideceğini bundan dolayı da insanların, birbirlerine olan küskünlüklerinden ve dargınlıklarından vazgeçmeleri gerektiğini savunur. Ona göre barışın yolu insanları sevip onlarla tanışmaktan geçer.

Yunus'un hayat anlayışında kinin yeri yoktur. O, cümle âlemi kendisine yar edinmiştir. Nitekim bir beytinde;

47 Mehmet Demirci, Yûnus'ta Hak ve Halk Sevgisi (İstanbul: H Yay., 2008), s. 141.

48 Tatcı, age., s. 267.

49 Tatcı, age., s. 336.

50 Tatcı, age., s. 362.

51 Abdülkadir Hayber, ''Yunus Emre'de Dünya Görüşü ve İnsan Sevgisi'', *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1994), s. 198.

52 Tatcı, age., s. 317.

Adumız miskîndür bizüm düşmânumuz kimdür bizüm

Biz kimseye kîn tutmazuz kamu 'âlem yârdur bize [53]

Bir gönle sevgi geldi mi kin ve nefret pası orayı terk eder. Yunus, ilahî sevgiyi gönlüne harç etmiş bir derviştir. O, bütün âleme sevgi gözüyle bakmakta; kini, nefreti ilahî sevginin bir neticesi olarak kalbinden söküp atmaktadır. Yunus, kin tutanın gerçekte dininin dahi olmadığına inanmaktadır.

Biz kimseye kîn tutmazuz kamu 'âlem yârdur bize [54]

Giderdüm gönlümden kîni kîn dutanun yokdur dîni

İy yâranlar ben bu sözi uludan işitdüm ahî .[55]

Yunus bütün insanlığı kucaklayan bir sevgi anlayışına sahiptir. O, dünyaya sevgi için gelmiştir. İlahî kudretin çaldığı mayamızda sevgi olduğundan, her şeye ve herkese sevgi nazarıyla bakmaktadır. Bu nedenle, Hakk'ı gerçek sevenlerin ayrılık gayrılık güdemeyeceğini, onların cümle âlemle kardeş olduklarını söyleyerek, gönlündeki bütün kötü duyguları bir kenara atıp, bütün insanlığı engin hoşgörüsü ile kucaklamıştır. O, hiçbir insana düşmanlık beslememiştir. O, düşmanlığını kötü duygulara karşı beslemiştir. ''Yunus'un asıl yaşayan tarafı, insan için sevmeyi ve sevilmeyi baş tacı etmiş ve bunu şiirlerinde oya gibi ince ince işlemiş olmasıdır. Yunus'un gözünde seven, sevilen; sevmeyi ve sevilmeyi bilen kimseler için, ölüm bile korkulacak bir şey olmaktan çıkar. Çünkü onlar sonsuza kadar yaşayacaklardır''.

Sevgide kişinin kendine doğru bir yönelme olduğu gibi başka varlıklara doğru da bir yönelme vardır. Sevgiyi başka insanlara yöneltmek, insanın kendini yeniden imar ve inşa etmesi demektir.[56] İnsanın kendini tekrar insan yapması sevgi aynasına sevgiyle bakıp sevgiyle görmesiyle mümkün olmaktadır. Bu durumunda, sevgi bir hareket noktası olmakla birlikte aynı zamanda ilahî bir hakikat de olmaktadır. Hiçbir karşılık beklemeden sevmek için seven bir gönüle sahip olan Yunus'ta sevgi hayatın kaynağı olmuştur. Bu duygu, hakikati insanlara ulaştırma faaliyetlerinde ona manevi bir güç katmıştır. Âşık kişi herhangi bir ayırım yapmaksızın herkese yardım elini uzatmalı, kötülüğe iyilikle karşılık vermelidir. Kimseye zarar vermemeli, kalp kırmamalıdır.[57] Bu sevgi sığ bir duygu değil, evrensel bir nitelik taşımaktadır. İnsanı aşıp evreni kuşatan bir sevgi anlayışına sahip olan Yunus'un sözleri bizler için birer kılavuz hükmündedir.

53 Tatcı, age., s. 483.

54 Tatcı, age., s. 483.

55 Tatcı, age., s. 582.

56 Sadık Tural, "Benlik Kavramı ve Yunus Emre'nin Şiirinde Benlik", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 1995), s. 216.

57 Demirci, age., s. 141.

SONUÇ

İnsanın varlığıyla başlayan inanma serüveni, beraberinde öğrenme ve öğretme, etkilenme ve etkileme, soru ve cevapları getirmiştir. Bu süreçte insan, bir rehbere ve mihmandara daima ihtiyaç duymuştur. Bugünde bireylerin maddi ve manevi sorunlarının çözümünde bir rehbere ve danışmana ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada dinî rehberlik, en geniş anlamda, bireyin din alanında doğruya ulaşmasını amaçlayan tüm yardım süreçlerini ifade eder. Bu bakımdan din ile doğru ve uygun bir ilişki kurmak ve böylece dinin nihai amacı olan mutluluğa erişmek isteyen birey için bu etkinliklerin önemi büyüktür. Bu etkinlikler, dinî konularda bilgi vermek ve bireyin çok yönlü gelişimine katkıda bulunmaktır.

Özellikle günümüzde insanın yaşadığı, stres, yalnızlık, şiddet, intihar, depresyon gibi sorunlarla, genel olarak dinle ilişkilendirdiği tüm sorularını danışabileceği ve bunlara çözüm bulmak için dini bilen uzmanlara danışma ihtiyacı hissetmektedir. Bunun tabii bir sonucu olarak, toplumdaki din hizmetlerinde ruh sağlığı yerinde, bilinçli, tutarlı, özgür iradesi ile seçimler yapabilen, kendini gerçekleştirmiş ve topluma uyumlu bireylerin kazandırılıp yetiştirilmesinde, bir rehbere ve danışmana ihtiyaç duyulmuştur. Bu okulda öğretmen, mağbette din görevlisi veya bu hizmeti veren dini uzmanların gerekliliği ortaya çıkarmıştır. Bu faaliyetin sağlıklı gelişmesinde kullanılan yöntem ve metotlar, dil ve üslup belirleyici etkiye sahiptir. Çünkü din eğitiminin sadece teorik bilgi ve tavsiyelerle gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunların yanında örnek davranışların, uygulamaların ve kullanılan dilin muhtevası önemlidir.

İnsan fıtratındaki en önemli ve temel duygulardan birisi sevgi'dir. Bu noktada din eğitiminin temel hareket noktası sevgiye dayalı etkileşim ve iletişim olmalıdır. Zira duygusal gelişimin temel unsurlarından biri olan sevgi, hem dinî duyguya kaynaklık etmekte, hem de bu duygunun gelişip olgunlaşmasını sağlamaktadır. Bu sebeple başta peygamberler olmak üzere onun yolunu takip eden gönül erleri, insanın fıtratında var olan inanma ve bağlanma yetisini Allah sevgisine yönlendirerek insan'ı kâmil yetiştirme gayretinde olmuşlardır.

Yunus Emre'de aşk ve sevgi varlığın başlangıcı olarak nitelenirken, bu anlayış tüm varlığı kuşatmıştır. Allah bu sevginin kaynağı, insan ise nesnesidir. Dolayısıyla Yunus'un insanları irşadında sevgi ve bu sevginin yansımaları çokça görülmektedir.

Yunus Emre, Allah ile insan ilişkisinin "iki dost" temelinde olması gerektiğini ve "sevgi"nin ön plana çıkartılmasının önemini vurgulayarak, bütün mevcudata hoşgörü zaviyesinden bakan engin sevgisinin kaynağını Allah sevgisi olduğunu belirtmiştir.

Yunus Emre, insanı eğitilebilir bir varlık olarak görmektedir ve şiirlerinde insanın eğitilmeye, geliştirilmeye ve desteklenmeye muhtaç yönlerine yer vermektedir. Bu bağlamda insanın kanaatkar, mütevazi, sabırlı, cömert ve hoşgörülü olması, onun sevgi yönünde eğitilmesi bir sonucu olduğuna dikkat çekmiştir.

Yunus Emre'nin ortaya koyduğu değerlerin ve öğretinin temelinde sevgi, hoşgörü, dostluk, kin ve düşmanlıktan uzak olma, kardeşlik, cömertlik, yardımseverlik, kişinin kendini bilmesi vardır. Dolayısıyla dini rehberlik ve danışmanlık etkinliğinin temeli sevgi, empati ve bunların yansıması olan dil, üslup ve uygulamalar olmalıdır.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1990.

Aykıt, Asiye . "Nefis Nazariyesi Çerçevesinde Fahreddin er-Râzî'nin Ahlâk Düşüncesi". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18 / 1 (Haziran 2014): 199-225 . https://doi.org/10.18505/cuifd.254653

Aykıt Asiye, *İslam Ahlak Felsefesi*, Cumhuriyet ÜniversitesiYayınları No:188,2018;

Aykıt, Asiye . "Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin "Şerhu Ahlâki Adud" Adlı Eseri Bağlamında Siyaset Düşüncesi". Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18 / 1 (Haziran 2014): 155-197 . https://doi.org/10.18505/cuifd.254651

Aykıt, Asiye, "Vicdan Kavramına Eleştirel Bir Yaklaşım: Müneccimbaşı Ahmed Dede'de Ahlaki Şuur Hali," Vicdan Çalıştayı, Turkey, 2016

Aykıt, Asiye. "Şerhu'l Ahlaki'l Adudiyye Geleneği Çerçevesinde Taşköprülüzade ve Müneccimbaşı Ahmed Dede nin Ahlaki Tekamül Anlayışları." *Uluslararası Taşköprülüzade Sempozyumu* , 2016

Bayrakdar, Mehmet, *Yunus Emre ve Aşk Felsefesi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.,1991.

Bayraklı, Bayraktar, *İslâmda Eğitim, Batı Eğitim Sistemleri ile Mukayeseli*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1980.

Cebeci, Suat, *Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik*, Değerler Eğitimi Dergisi, 8/19, 2010.

Cebeci, Suat, *Dini Danışma ve Rehberlik*, Ankara: DİB Yayınları, 2012.

Cebeci, Suat, *Dini İletişim*, İstanbul: İz Yay., 2003.

Certel, Hüseyin, *Din-İletişim İlişkisi Ve Dinî İletişim Engelleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, 21/2, 2008.

Demirci, Mehmet, *Yûnus'ta Hak ve Halk Sevgisi*. İstanbul: H Yay., 2008.

Gökçe, Orhan, *İletişim Bilimine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006.

Gümrükçüoğlu, Süleyman*, Kur'an'da İletişim Dili*, İstanbul: Etkileşim Yay, 2014.

Gümrükçüoğlu, Süleyman, "Kur'an'da Allah Ve İnsan Arasındaki İletişim Kodları", The Journal of Academic Social Science Studies , International Journal of Social Science, 6/ 4, 2013.

Gümrükçüoğlu, Süleyman, "Din Eğitiminde Dil Ve İletişim Etkinliği Olarak Dinleme", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 5, Ekim 2012-Mart 2013.

Gümrükçüoğlu, Süleyman "Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü", KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, 3/1, (3. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresinde Sunulan Tebliğ), 2017.

Gürgen, Haluk, *Örgütlerde İletişim Kalitesi*, İstanbul: Der Yay., 1997.

Hacızade, Naile, *Bilişsel Dilbilim Açısından Duyguların Dili,* Konya: Çizgi Kitabevi, 2012.

Hayber, Abdülkadir, ''Yunus Emre'de Dünya Görüşü ve İnsan Sevgisi'', *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 1994.

Hökelekli, Hayati, Psikoloji, *Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, İstanbul: DEM Yay., 2013.

Işık, Metin, *İletişimden Kitle İletişime*, Konya: Mikro Yay., 2000.

Karacoşkun, Mustafa Doğan, "Yunus'un Şiirleri Işığında İşlevsel Sevginin Psikolojik Çözümlemesi", *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri*, hzl. Erdoğan Boz, Eskişehir 2011.

Kayaalp, İsa, *Eğitimde İletişim Dili*, İstanbul: Nesil Yay.,2004.

Köylü, Mustafa, "Dinin Ruh Ve Beden Sağlığı Üzerindeki Etkisi", *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, ed. N. Altaş- M. Köylü, İstanbul: Gündüz Yay., 2014.

Köylü, Mustafa-Gözütok, Şakir, *Anahatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi*, İstanbul: Ensar Yay., 2017.

Ok, Üzeyir, "İnanç Bakım Ve Danışmanlığı: Bir Model Geliştirme Denemesi", *Manevi Sosyal Hizmetler*, ed. A. Seyyar, İstanbul: Rağbet Yay, 2008.

Ok, Üzeyir, "Dini Danışmanlık: Tanım ve Tarihi", *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, ed. .N.Altaş- M.Köylü), İstanbul: Ensar Yay., 2014.

Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, Ankara: MEB. Yay., 2000.

Sezen, Yümni, *Sosyoloji Açısından Din*, İstanbul: İFAV Yay., 1998.

Söylev, Ömer Faruk, "Yerleşik İrşat Usullerini Uygulamada Ortaya Çıkan Sorunlar ve Dini Danışma ve Rehberlik Üzerine Bir İnceleme", U.Ü.İ.F. Dergisi, 22/1, 2013.

Tarhan, Nevzat, *Değerler Psikolojisi ve İnsan, Güzel İnsan Modeli*, İstanbul: Timaş Yay., 2011.

Tatcı, Mustafa, *Yunus Emre Divân-ı İlâhiyât*, İstanbul: h Yay., 2014.

Telman, Nursel ve Pınar Ünsal, *İnsan İlişkilerinde İletişim*, İstanbul: Epsilon Yay., 2005.

Tural, Sadık, "Benlik Kavramı ve Yunus Emre'nin Şiirinde Benlik", *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.,1995.

Tutar, Hasan ve M. Kemal Yılmaz, *Genel İletişim*, Ankara: Seçkin Yay., 2005.

Uludağ, Süleyman, *İslâm'da İrşad*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.

Vardar, Berke, *Dilbiliminin Temel Kavramları ve İlkeleri*, İstanbul: Multılıngual Yabancı Dil Yay., 1998.

Yaman, Ertuğrul, *Yunus Emre'de Gönül Dili, X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri*, 2010.

YUNUS EMRE'NİN DÎVÂN'INDA MAKÂSİDÜ'Ş-ŞERİA

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin OKUR*

Öz

Yunus Emre, XIII. yüzyıl ile XIV yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan, Anadolu'nun yetiştirmiş olduğu, Türk İslâm kültürünün veya Türk tasavvuf geleneğinin Anadolu'da serpilip gelişmesinde büyük katkısı olan önemli mutasavvıf bir şairdir. Yunus Emre İslam düşüncesinin derinden kavrayıp yaşamış, şiirlerinde insan olmanın, kendini bilmenin, Cenâb-ı Hakk'a ulaşmanın şartlarını ve yollarını anlatmıştır. Bunun gerçekleşmesi için de dört kapı belirlemiştir. Şeriat, tarikat, hakikat ve marifet şeklinde sıraladığı bu seyr-i sülük sisteminin ilk basamağı olan şeriat, kâmil ve erdemli bir insanın yetişmesi için esası teşkil eder. O, Dîvân'ında sıklıkla değindiği namaz oruç ve hac konularında bu ibadetlerin esas gayesinin insanı olgunlaştırmak olduğundan bahseder. Yunus Emre'ye göre İslam'ın emir ve yasaklarındaki esas maksat faziletli ve erdemli bir insan meydana getirmektir. Bu tebliğde Yunus Emre'nin Dîvân'ında, İslam'ın hedeflediği amaçlardan örnekler zikredilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Dîvân, İslam, Fıkıh, Makâsıd.

Abstract

Yunus Emre is an outstanding Sufi poet who lived during the XIIIth century and the first quarter of the XIVth century, was raised by Anatolia, significantly contributed to the development of the Turkish Islamic culture or Turkish mysticist tradition in Anatolia. Yunus Emre deeply understood the Islamic thought and experienced it. In his poems, he told the conditions and ways of being human, knowing yourself and reaching to God. In order to make this happen, he determined four doors. The first stair of this *sayr-u suluk* system which he listed as *Sharia*, *Tariqa*, *Haqiqa* and *Ma'rifa*, *Sharia* constitutes the essence of the cultivation of the mature and virtuous human. In the prayer, fasting, and pilgrimage topics which he frequently mentions in his Divan, he tells that the essential aim of the worships is to mature the human. According to Yunus Emre, the main intention of the orders and inhibitions of Islam is bringing a virtuous and righteous human into being. In this paper, examples from the aims of Islam in the Divan of Yunus Emre will be mentioned.

Keywords: Yunus Emre, Dîvân, Islam, Fıqh, purposes of the shari'a.

* Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Fıkıh Anabilim Dalı, e-mail: huseyin.okur@kocaeli.edu.tr, orcid.org/0000-0003-4285-7478

Giriş

İslam hukukunun özelliklerinden biri de, vaz ettiği kurallar çerçevesinde insanların dini-uhrevi, ferdi ve toplumsal tüm maslahatlarını kapsayıcı ve karşılayıcı bir nitelikte olmasıdır. Zira İslam'ın düşünce tasavvurunda ne ahiretsiz bir dünya ne de toplumun hesaba katılmadığı bir ferd bulunmaktadır. Dolayısıyla İslam, bunların her biri arasındaki maslahi dengeyi koruyacak ölçüler vaz etmiştir. Maslahatlar arasındaki dengeyi sağlamak ise hukukun temel ölçütleri olan adalet, denge ve orta yolu sağlamak ile mümkün olur ki, bunlar da İslam hukukun zaruri maksatları arasında en önemli olanlarıdır.

Sözlükte, "Bir şeyi hedeflemek, ona yönelmek" anlamındaki kasd kökünden türeyen ve "yolun istikameti, niyet, amaç, hedef, mana, illet" gibi manalarda kullanılan[1] makâsıd kelimesinin çoğulu olan makâsıd, şerîat kelimesiyle birlikte kullanıldığında "dinin gayeleri"[2] ya da "naslarda yer alan amelî hükümlerin gayeleri" anlamına gelmektedir. Maksadü'ş-Şâri' denildiğimde de, yüce Allah'ın emir ve yasakları koymadaki muradını ve hukuk düzeninden beklediği yararları ifade eder.

"Makâsıdü'ş-şerîa, makâsıdü'ş-şâri', makâsıdü't-teşrî', el-makâsıdü'ş-şer'iyye" gibi tamlamalarla ifade edilen makâsıd düşüncesinin çağdaş bazı çalışmalarda "Ehdâfü'ş-şerîa, rûhu'ş-şerîa"[3] gibi tabirlerle de ele alınmış ve kavramla şeriatın amaçlarının çok geniş bir çerçevede çizilmek istendiği görülmüştür. İslam'ın ilk dönemlerinde bu kavram için özel bir tanımlama yoluna gidilmemiştir. Bunun sebebi, şeriatın amaçları ve bu amaçları ihtiva eden manaların onlarca çok biliniyor olması ve zihinlerinde şekillinmiş olmasıdır. Örneğin Âmidî (ö. 631/1233), "Şeriatın hikmetlerinden maksat, ya maslahatı temin etmek ya mefsedeti defetmek ya da bunların tamamıdır" şeklinde kısa bir tanımlama yoluna gitmiştir.[4]

İz b. Abdisselam şeriatın amaçlarını tanımla sadedinde şöyle demektedir: "Faydalı şeylerin kazanılması ve zararlı şeylerin de defedilmesi noktasında şeriatın maksatlarını araştıran kişi, bunun sonucunda şu itikadı ve irfanı elde etmiş olur ki, şeriatın gözettiği maslahatların ihmal edilmesi caiz değildir. Hakeza hakkında hiçbir nas, icma veya özel bir kıyas dahi bulunmasa da şeriatın hakkında mefsedet olduğuna dair işarette bulunduğu şeylere de yaklaşmak caiz değildir."[5]

Tâhir b. Âşûr'a (ö. 1973) göre şeriatın genel ve özel masatları bulunmaktadır. Genel maksatları, şâriin şer'î hükümlerin sadece bir kısmında değil bütününde veya büyük çoğunluğunda göz önüne aldığı mana ve hikmetlerdir. Özel makâsıd ise şâriin insanların özel hukukî tasarruf-

1 İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sader, ts.), 3/353.

2 Ahmed er-Reysûnî, *el-Fikru'l-Makâsıdî*, (Rabat: Dâru'l-Beyzâ, 2000), s. 13.

3 Nureddin b. Muhtâr el-Hâdimî, *'İlmu Makâsıdi'ş-Şerîa*, (Riyad: Mektebetü'l-Abîke, 2001), 14-15; Ahmed er-Reysûnî, *el-Fikru'l-Makâsıdî*, 14; Abdüluaziz Abdurrahman, İbn Rebî'a, *'İlmu Makâsıdı'Şâri'*, (Riyad: 2002), 19-22.

4 Amidî, Ebü'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed, *el-İhkâm fî usûli'l-aḥkâm*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1404), 3/296.

5 İz b. Abdisselam, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz ed-Dımaşkî, *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, (Kahire: Mektebetü Külliyati'l-Ezheriyye, 1991), 2/189.

larında (her bir hukukî fiille ilgili düzenlemede) onların yararlı amaçlarını gerçekleştirmek veya genel menfaatlerini korumak için hedeflediği niteliklerdir.[6]

Yapılan tanımlar fıkıh ilminde teknik temellere oturtulmak istendiğinden şeriatın amaçlarını, daha özlü bir ifadeyle şâriin, insanlar için dünyevi ve uhrevi maksatlar hedeflendiği kanunlarının sonucudur, diyebiliriz. O halde şeriatın amaçları, kanun koyucunun insanların menfaatlerini sağlamak amacıyla yasalaştırdığı amaçsal kanunlar veya kanun koyucunun insanların menfaatlerini elde etmeleri için yasamada dikkate aldığı anlam hükümlerdir.

Bu itibarla makâsıdüş'ş-şerianın fikri temelleri, kâinatta mükemmel bir nizamın bulunduğu, hiçbir şeyin boşuna yaratılmadığı ve her şeyin bir yaratılış gayesi olduğu, yaratılan tüm varlıkların ve olguların insanlığa hizmet maksadının bulunduğunu ifade eden ayetlerle açıklanmıştır.[7] Makâsıdü'ş-şeria ile de kastedilen anlam, hükümlerin vaz ediliş amaçlarını tespit etmektir. Bu da hukuki normların konulmasındaki gaye, hikmet, hedef ve sebepler demektir ki, Musa Carullah da eserinde bu hususu, "Şeriatın her bir hükmü insanların maslahatı içindir" ve "Şerin mizanı maslahatdır" şeklinde kaideleştirmiştir.[8]

Bazı âlimlerce Allah'ın maksatları, "el-makâsıdü't-tekviniyye" ve "el-makâsıdü't-teşriiyye" şeklinde ikili bir tasnife tabi tutulmuştur. Bu taksimin birincisiyle, Allah'ın iradesiyle istediği neticeyi meydana getirmek kâinata ondaki varlıklara yönelmesi, ikincisi ile de, kendilerini serbest bırakmak üzere mükelleflere yönelmesi ve hükümlerini açıklaması ve bu açıklamaların gayelerini kast edilmiştir. Ancak bir usul-i fıkıh konusu olarak makâsıd denince ikinci anlam anlaşılır.[9]

Dinî hükümlerin ne için vazedildiğine Allah açısından bakıldığında "makâsıdü'ş-şerîa", insanlar açısından bakınca "maslahat", her ikisi açısından bakınca da "hikmetü't-teşrî'" denilir. Hikmet, özünde sübjektif bir karakter taşıdığı için farklı bakış açılarına göre bir dinî hükmün birden fazla hikmetinden bahsedilebilmektedir. Mükelleflerin özellikle ibadetlere yönelmesini, onlardan manevi haz almalarını ve devamlılığı sağlamak için İslâm âlimleri bazen müstakil bazen da ilgili konuların girişinde her bir hükümle ilgili teşrîî hikmetinden de bahsetmişlerdir. Ancak hikmet-i teşrî' sadece ibadetlerle sınırlı değildir. Bir bütün olarak dinin ve dinî hükümlerin tamamıyla ilgili hikmet-i teşrî' bilgisi verildiği gibi, sadece ibadet veya muâmelât konularıyla ilgili eserler de telif edilmiştir. Böylece ilim tarihimizde oldukça zengin sayılabilecek bir hikmet-i teşrî' edebiyatı oluşmuştur.[10]

6 Tahir b. Âşûr, *Makâsıdü'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye*, thk. Muhammed Tahir el-Meysâvî, (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 2001, 1. Baskı), 313-314.

7 İlhan Kutluer, "Gâiyyet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/292.

8 Musa Carullah Bigiyef, Kavaid-i Fıkhiyye, Yayına Hazırlayanlar, Ferhat Koca, Fatih Karataş, Yasin Küçüktiryaki. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), s. 223-224.

9 Rahmi Yaran, "Cüveyni Öncesi Makasıd/Maslahat Söylemi", *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2005/1), 93-123.

10 Abdullah Kahraman, *Ömer Nasuhi Bilmen'in eserlerinde hikmet-i teşrî' dinî hükümlerin sırları ve hikmetleri*, (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2017, 1. Baskı), 16.

Yunus Emre'nin Dîvân'ında Makâsıdü'ş-Şeria

Yunus Emre'nin *Divân*'ında, İslam'ın özellikle ibadetler hukuku alanıyla ilgili pek çok atıflar bulunmaktadır. Şiirlerinde genellikle sırasıyla şeriat tarikat, hakikat ve marifet sıralamasıyla meseleleri izah yoluna giden Yunus Emre, zaman zaman da ibadetlerdeki maksat/maslahatları ifade etmeye de çalışmıştır.[11] Bu da onun iyi bir medrese tahsili aldığını göstermektedir. Pek tabii şiirin kendine özgü yapısı gereği bu maksatlar kısıtlı miktarlarda işlenebilmiştir. Özlü şiirleriyle asırlar boyunca Türk halkının fikri hayatında müessir olan ve Türk Edebiyatı'nın kurulup gelişmesinde önemli bir yeri olduğu bilinen Yunus Emre'nin[12], okuma yazma bilmeyen bir ümmi olduğu iddiası doğru olmasa gerekir. Hele bu iddianın, Yunus Emre'nin, *"Elif okuduk ötürü,/ Pazar eyledik götürü;/ Yaratılanı hoş gördük, / Yaratandan ötürü"* gibi, esasında içinde mecaz/metaforik ifadeler bulunan cümlelerine istinaden söylenmesi isabetli değildir. Gölpınarlı'nın aktardığına göre Yunus Emre, dili Arap alfabesine dönmediği için nihayetinde hocasına bu beyitleri okumuş ve mektepten ayrılıp gitmiştir. Hâlbuki Yunus Emre'nin *Dîvân*'ında "elif" ilmi ve bilgiyi simgeleyen bir metafordur.[13] Onun *Dîvân*'ında kendini ümmî olarak nitelemesi ise kanaatimizce derviş kişiliğinin bir yansıması olarak mütevazı ve hoşgörülü tavrının bir ürünü olsa gerek.

Dört kitâbun ma'nîsi bellüdür bir elifde

Sen elif dirsün hoca ma'nîsi ne dimekdür.[14]

Ben bunda garîb geldüm ben bu ilden bîzâram

Bu tutsaklık tuzagın demi geldi üzerem

Ben bu 'ışk kitâbını okıdum tahsîl kıldum

Hâcet degüldür bana aga kara yazaram

Dört kitâbun ma'nîsi tamâmdur bir elifde

Bâ didürmen siz bana bâ diyicek azaram

Bir elif tahsîl iden münezzehdür 'âlemden

Endîşe iklîminde niçün durup gezerem[15]

11 Detaylı bilgi için bkz.: Abdullah Kahraman, "Yunus Emre Dîvân'ında Şerîat, Tarîkat, Hakîkat ve Marîfet (Dört Kapı)", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 1/1, (Mayıs 2017), 2.

12 Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı Sanatı Şiirleri*, (İstanbul: Varlık Yayınları, ts.), 9.

13 Tatçı "elif" hakkında, "Klasik dinî ve ledünnî şiirimizde Allah, zat-ı uluhiyyet veya makam-ı ma'rifet için kullanılır" demektedir. Tatçı, s. 363.

14 Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Dîvânı*, 73.

15 Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Dîvânı*, 136.

İy dost 'ışkun denizine girem gark olam yüriyem

İki cihân meydân ola devrânum sürem yüriyem

Girem denize gark olam ne elif ü mim dal olam

Dost bâgında bülbül olam gülleri direm yüriyem[16]

gibi mısralarında geçen "elif" ifadeleri de aynı veya yakın manaları ifade eden bir kalıptır. Yunus Emre şiirlerinin sanatsal ifade tarzının yanında kullandığı dini retoriklerle, sanılanın aksine iyi bir medrese tahsili aldığı anlaşılmaktadır. Ziya Gökalp, "Yunus Emre, yedi yüz yıl önce Kur'an'ı en iyi anlayan, bir arı gibi onun özünü alan ve petek halindeki şiirlerine yerleştiren bir şairdir" demektedir.[17] Onun şiirlerini incelediğimizde Kur'an ve hadisleri yorumlayabilecek derecede iyi bir bilgiye sahip olduğunu görebiliriz. Örneğin, *"Taglar yirinden ırıla heybetinden gök yarıla / Yılduzlar bagı kırıla düşe yire perrân ola"*[18] dizeleriyle, *"Güneş dürülüp karardığında, Yıldızlar dökülüp söndüğünde; Dağlar sökülüp yürütüldüğünde…"*[19] ayetlerine telmihte bulunmuştur. Bunun pek çok örneğini göstermek mümkündür.[20]

Yunus Emre'nin eğitim hayatıyla ilgili olarak doktora tezinde Tatcı, şairin eğitimli biri olduğunu ifade etmektedir.[21] Karakoç'unda değindiği gibi, esasında ilgili (yukarıdaki) beyitler, Yunus Emre'nin gerekli asgari tahsilden sonra ihtiyaç duyduğu fazla bilgiyi, dört bucaktan toplayıp birleştirdiğine delildir. "Elif okuduk" diyerek de bu asgari resmi bilgiyi kastetmiş, "Pazar eyledik götürü" derken de, bilgi edinişindeki çeviklik ve kişisel metodunu anlatmak istemiştir.[22]

Yunus Emre'nin tahsiline dair bu kadar değinmemizin sebebi, onun beyitlerinde makâsıdü'ş-şeri'aya dair verilerin varlığının tespiti ile ilgilidir. Araştırmalarımıza göre *Dîvân*'ında şeriata yapılan vurgu, sadece "şeriat" kalıbıyla yaklaşık yirmi beş adettir. O, şiirlerinde şeriat, tarikat, marifet ve hakikat sıralamasını defalarca yapması ve şeriat olmadan diğerlerinin kapısından girilmesinin mümkün olmayacağını ifade etmesi, seyr-ü sülük etmek isteyen salikin evvel emirde şeriat kapısından girmesi gerektiğini ve bu kapının da gayet güç olduğunu ifade etmek içindir. Onun şeriat kapısının güç olduğunu söylemesinden maksadı, şer'î ilimleri öğrenmenin belli bir öğrencilik ve emek verilmesi gerektiğini ifade etmesidir. Zira ona göre şeriat, tarikat, hakikat ve marifet kapılarının ilk şeriat kapısıdır. Zannedilenin aksine, Yunus Emre şeriatı diğerlerinin tamamına öncelemektedir. Şeriat bir suret değil hakikattir.

16 Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Dîvânı*, 176.

17 Ziya Gökalp, *Yunus Emre ve İslam*, (İstanbul: Asır Ajans Yayınları, 1998), 42.

18 Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Dîvânı*, 10.

19 Tekvîn 81 /1-3.

20 Bkz.: Hüsna Kotan, "Yunus Emre Divanı'ndaki Ayet ve Hadis İktibaslarının Söz Dizimindeki Yeri". ilted: İlahiyat Tetkikleri Dergisi, sy. 48 (Aralık 2017): 241-270.

21 Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Dîvânı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, s. 21.

22 Sezai Karakoç, *Yunus Emre*, (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2011, 13. Baskı), 23-26.

Gönlinde ikilik tutan ol metâ'ı bunda satan

Yarın Cehennem'de yatan bunda namâz kılmayandur[23]

ve,

Benden ögüt isterisen eydivirem bildigümden

Budur Çalab'un buyrugı tutun oruç kılun namâz[24]

Ve,

Müsülmânam diyen kişi şartı nedür bilse gerek

Tanrı'nun buyrugın tutup biş vakt namâz kılsa gerek[25]

dizeleriyle de bunu ifade etmiştir.

Yunus Emre'nin şeriata dair şatahatlarını metafor olarak değerlendirmek gerekir ki, konuyla ilgili pek çok makale kaleme alınmıştır. Bu tebliğde buna değinmeye gerek duymuyorum. Çünkü Yunus Emre'ye göre, tarikata, hakikate ve marifete ulaştıran yegâne yol şeriattır. Nitekim, *"Evvel kapu şerî'at emr ü nehyi bildürür / Yuya*[26] *günâhlarunı her bir Kur'ân hecesi"* dizelerinde de şeriatın bilinmesinin ilk hedef olduğunu söylemiş ve gayelerinden birinin de emr-i bi'l-maruf ve nehyi ani'l-münker olduğunu ifade etmiştir. Bu sözleriyle, pek çok şiirlerinde olduğu gibi ayet ve hadislere atıflarda bulunmuştur. *"Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun."*[27] ***"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten menedersiniz"***[28] ayetlerine ve Hz. Peygamber'in (s.a.v), "Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir."[29] hadisine işaret etmiştir.

Yunus Emre fıkhın batını yönüne de değinerek bununla hikmet-maksat arasındaki ilişkiye işaret etmiş, ayrıca yer yer şiirlerinde Alev Alatlı'nın, "Her yasal olanın helal olmayacağı…" deyimiyle, şerî bilginin hikmet ve maksatla teyit edilmesi gerektiğini dile getirmiştir:

23 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-yayın), 79.

24 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 86.

25 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 108.

26 Temizlemek.

27 Âl-i İmrân 3/104.

28 Âl-i İmrân 3/110.

29 Müslim, İmân 78. Ayrıca bk. Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, İmân 17.

Sözi togrı diyene Kuli'l-Hak didi Çalap
Bunda yalan söyleyen yarın utanasıdur
Yitmiş iki millete birligile bakmayan
Şer'ile evliyâsa hakîkatde 'âsîdür

Şer'ile hakîkatün vasfını eydem sana
Şerî'at bir gemidür hakîkat deryâsıdur
Niçe ki muhkemise tahtaları geminün
Mevc urıcagaz deniz anı uşanasıdur

Yunus Emre'nin son iki mısrada işaret etmek istediği husus, şeriatın zahiri yönünün önemli olduğu kadar batini yönünün de önemli olduğudur. Yoksa zannedilenin aksine Yunus Emre'nin şeriata karşı olması veya aykırı bir tutum benimsemesi söz konusu değildir. Nitekim daha başka beyitlerinde de bu manaya işaret etmiştir. Ona göre ilahi aşk ile yanan âşıklar, Tanrı'nın aşkıyla ölmeden önce ölürler. Zira aşk denizine dalmanın şartı budur. Fakat Yunus, bu denizin de ötesindedir:

'Işkun 'âşıklar öldürür
'Işk denizine taldurur
Tecellîyile toldurur
Bana seni gerek seni

Aşk denizine dalan kişiye gemi gerekmez. Çünkü âşık zaten o denizde boğulmak için oraya girmiştir.

Bu 'ışk denizine talan hâcet degül ana gemi
Yâhûd kanda bulalum sohbetile bu demi

Evvel kapu şerî'at geçse andan tarîkat
Gönül evi ma'rifet 'ışk hakîkat içinde
Şerî'at şîrîn olur işidene hoş gelür
Ne kim dilerse kılur ol şerî'at içinde

Yunus Emre'nin şiirlerinde şeriat tarikat, hakikat ve marifet bir örgü içindedir. Bu örgünün başında da şeriat gelir. Şeriat olmadan da diğerlerinin varlığından bahsedilemez. Ona göre şeriat ilahi kanunlar manzumesi olmanın yanında tarikat, hakikat ve marifetin edebini de muhtevidir.

'Âşıklarun hâlini 'âşık olanlar bilür

'Işk bir gizlü haznedür gizlü gerekdür esrâr

Korkaram söylemege şerî'at edebinden

Yohsa eydeydüm sana dahı ayruksı haber[30]

(Âşıkların halini ancak âşık olanlar bilir. Aşk gizli bir hazinedir ve onun sırlarının da gizli kalması gerekir. Eğer şeriatın edebinden çekinmeseydim, aşk hakkında sana kimsenin bilmediklerini söylerdim)

Yunus Emre,

Hakîkate irenler hakîkati bulanlar

Ne bahtludur cânları hep mahabbet içinde

Her kim şerî'at bile hem okıya hem kıla

Ol gerek kim er ola dün-gün tâ'at içinde

diyerek hakikati bilmek ve hakikati bulmak ve muhabbet içinde olmak için şer'in yani fıkhın bilinmesinin gerekliğine ve hakikatin de ancak taat içinde geçirilen bir ömürle ulaşılabileceğini ifade etmiştir. Nitekim mısralarının devamında,

Ger tâ'at kılmazısa üstâda varmazısa

Şer'iden olmazısa adı la'net içinde

Şerî'at ana eydür[31] *ana 'abes ol addur*

Anun makâmı oddur[32] *şol âhiret içinde.*

diyerek taat ve ibadetin şart oluşuna, şeri ilimleri tahsil etmek için bir üstada gidilmesine, şer-i şerife riayet edilmediği takdirde ahirette adının (halinin) kötü anılacağına, bunlara riayet edilmediğinde boş işlerle meşgul olduğuna hükmedileceğine ve ahiretteki yerinin de ateş olacağına işaret etmiştir. Yine bu meyanda,

Kuşlarıla turgıl bile

Kıl namâzı imâm ile

Yalvar günâhun gel dile

30 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 23.

31 Eydür: Der ki.

32 Od: Ateş.

Tanla seher vaktinde tur[33]

Evvel kapu şerî'at emr ü nehyi bildürür/ Yuya günâhlarunı her bir Kur'ân hecesi.[34]

demektedir.

Makâsıd Örnekleri

Yunus Emre'nin *Dîvân*'ında genel ahlak prensipleri ön plandadır. Bununla birlikte dinin maksatlarını da değişik vesilelerle ifade eden şair, zaman zaman dinin bu maksatlarına ibadetler ve onların ifa ediliş biçimleri ve insanların teamülleri ekseninde ele alır. Kimi zaman ibadetlerin insanda gerçekleştirmesi gerektiği hasletlere işaret ederken kimi zaman da ibadetlerin uygulanış biçimlerinden veya bunların sadece birer ritüel haline getirilmesinden duyduğu endişelerden yola çıkarak dinin maksatlarını eleştirel bir dille aktarmaya çalışır.

Bu amaca binaen Yunus Emre şâriin maksatlarını en çok namaz ibadeti üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Bunun yanında oruç hac ve zekâta da değinmiştir. Onun şiirlerinde ifadeleriyle müslüman kişi, İslam'ın şartlarını bilir, Allah'ın buyruğuna sımsıkı yapışır ve beş vakit namazını kılar.[35] Kulun Allah'a yaklaşması namaz ile mümkündür. Namaz, müslümanın azığıdır, niyazıdır.

Şiirlerinde yer yer fıkhın içsel yönüne işaret eden Yunus Emre'ye göre ibadetlerdeki maksat, kişiyi olgunlaştırmasıdır. Ona göre ibadetler insanı kâmil ve erdemli yapmalıdır. Hatta ibadet ahlaki bir hayatla birlikte sürdürülmelidir. Dolayısıyla erdemli bir hayat ibadetlerin nihai sonucu değil birlikte ifade edilmesi gereken bir unsurdur. Nitekim bir şiirinde şöyle demektedir:

Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun namâz degül,

Yitmiş iki millet dahı elin yüzin yumaz degül

Erenler gelüp geçdiler dünyâyı koyup göçdiler

Havâya agup [36]*uçdılar bular hümâdur kaz degül.*

Yunus Emre'nin eserlerinde namazla ile ilgili pek çok beyitlere rastlamak mümkündür. Namaz ibadeti bir müslümanın günlük hayatında en çok tekrarladığı ibadet olması hasebiyle, nasihatlerini namaz örneği üzerinden vermiş ve genel manada ibadetlerdeki maksatları da namaz örneği üzerinden zikretmiştir. Oruç, zekât ve hac konularında da dinin maksatlarını aynı çerçevede ele almıştır. Örneğin o, gönül kırmanın vebalinin, kılınan namazlarla dahi telafi edilemeyeceğini ve bunu devamlı yapanın her iki cihanda da mesul olacağını, *"Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil…"* dizeleriyle de ifade etmiştir. Çünkü namaz, Allah ile kul arasındaki irtibatı, ameli

33 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 70.

34 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 285.

35 "Müsülmânam diyen kişi şartı nedür bilse gerek/Tanrı'nun buyrugın tutup beş vakt namâz kılsa gerek" Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 108-109.

36 Agup: Bakmak.

olarak ömür boyu sürdürmeye vasıta ve asıl bir ibadettir. Ayrıca insanın yapıp etmelerini de dini ve ahlaki prensipler çerçevesinde geliştirmesine yardımcı olan bir ibadettir. Namazın bu özelliğine Kur'an-ı Kerim'de, *"Şüphesiz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder"* buyurulur.[37] Hem zahirî şartlarına ve rükünlerine hem ihlâs, huşû, takva gibi mânevî şartlarına özen gösterilerek kılınan namaz hayâsızlık ve kötülük olarak değerlendirilen tutum ve davranışlarla uyuşmaz. Bu manaya işaretle Hz. Peygamber (s.a.v) bir defasında Kâbe'ye bakarak şöyle demiştir: "Kuşkusuz Allah seni çok şerefli, çok mükerrem/ hürmetli, çok azametli kılmıştır; fakat mümin senden daha hürmetli/daha saygı değerdir."[38]

Yunus Emre'ye göre şeriatın maksatlarından biri de toplumsal düzen ve birliktir. O bu anlamı en fazla "dirlik" kelimesiyle ifade etmiştir. Bizim tespitlerimize göre Yunus Emre şiirlerinde dirlik kavramını, kelimenin en çok kullanılan ve bilinen "yaşayış, hayat, sağlık, varlık, geçim" gibi anlamlardan ziyade, "düzen ve nizam" anlamında kullanmıştır. Örneğin şu dizelerinde bu manaya işaret etmektedir:

Bu dervîşlik turagı bir 'acâyib turakdur

Dervîş olan kişiye evvel dirlik gerekdür

Çün anda dirlik ola Hakk'ıla birlik ola

Varlıgı elden koyup ere kullık gerekdür[39]

Yine Yunus Emre namaz hakkında, *"Bir tona kan bulaşıcak yumayınca mismil*[40] *olmaz / Gönül pâsı yunmayınca*[41] *namâz edâ olmayısar"*[42] diyerek zahiri kirlerin yıkamakla temizlendiği gibi gönüldeki manevi kirlerin de temizlenmeyince namaz ibadetinin hakkıyla eda edilmeyeceğini ifade etmiştir. Nitekim Müminûn suresinin ilk ayetlerinde de namazın bu özelliğine işaret edilmiştir: *"Müminler muhakkak felah bulmuşdur (korkduklarından emîn, umduklarına nail olmuşlardır). Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler; Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüzçevirirler."*[43]

Hac ibadetinin maksadı hakkında da,

Miskînlikden buldılar kimde erlik varışa

Nerdübândan yitdiler yüksekden bakarısa

37 Ankebût 29/45.

38 İbn Mace, Fiten, 2.

39 Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 67.

40 *i.* (Fars. *Bismil* "boğazlanmış (hayvan)"dan *mismil* > *mısmıl* < Ar. *Bismillah* "hayvan keserken söylenen söz") *E. T. Türk. ve halk ağzı.* Temiz, pak şey.

41 (Eski Türk. *yū-mak*) *E. T. Türk. ve halk ağzı.* Yıkamak.

42 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 21.

43 Müminun 23/1-3.

Gönül yüksekde gezer dem-be-dem yoldan azar

Taş yüzine ol sızar içinde ne varışa

Ak sakallu pîr koca bilmez ki hâli nice

Emek yimesin hacca bir gönül yıkarısa,

demek suretiyle de hac ibadetinin de insanı kemal erdirmesi gerektiğini, onu manevi hastalıklardan iyileştirmesi gerektiğini söylemiştir.

Birisen birlige bak ikiyi elden bırak

Bütün ma'nî bulasın sıdk u îmân içinde

Orucuna güvenme namâzuna tayanma

Cümle tâ'at tak[44] *olur nâz u niyâz içinde*

Oruc-namâz gusl u hac hicâbdur 'âşıklara

'Âşık andan münezzeh hâssü'l-havâs içinde,

mısralarında da ibadetlerin şekilsellikten çok mana ve deruni duygularla ifa edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yunus'un *"Birisen birliğe bak ikiyi elden bırak"* cümlelerinden maksat, ibadetlerin sadece Allah için yapılması ve O'na ortak koşulmamasıdır. Bununla o, ibadetlerde riyadan şiddetle sakınılması gerektiğini ifade eder. Nitekim devam eden mısralarında da bu ibadetlerin birer rutin olmaktan çıkarılıp yalvarış ve yakarış ile yani gönül hoşnutluğu içinde ifa edilmesi gerektiğinden bahseder. İbadetler ancak bu şekilde gönüllerden ikiliği ve riyayı giderir.

Bin kez hacca vardunısa bin kez gazâ kıldunısa

Bir kez gönül sıdunısa gerekse yüz yıl yol dokı

Gönül mi yig Ka'be mi yig eyit bana 'aklı iren

Gönül yigdür zîrâ ki Hak gönülde tutar turakı[45]

Gönlün kıyaslandığı temel bir mekân da Kabe'dir. Esas itibari ile hem Kâbe hem de gönül bir yönüyle Beytullah'tır. Yunus Emre'nin ifadeleriyle bin kez hacca gitmiş olmaktan, bin rekat kaza kılmaktansa bir gönül kırmamış olmak daha yeğdir. Çünkü gönül Hakk'ın durağıdır. Yunus Emre bu söz sözüyle de sufilerce kullanılan, "Ben göklere ve yere sığmam, fakat mü'min kulumun kalbine sığarım" rivayetine telmihte bulunmuştur.[46] *"Yûnus Emre dir hoca gerekse var bin hacca*

44 Tak: Dahi.

45 Turak: Durak. Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 298.

46 Münâvî bu lafızlarla sahih bir rivayetin bulunmadığını aktarır. Fakat yakın mana taşıyan bazı rivayetler de zikreder. Bkz.: Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf, *Feyzü'l-Kadîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/629; İbn Receb el-Hanbelî, *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem*, (Mısır: Dâru's-Selam, 2004), 3/1087; İbn Arrâk, Ebu'l-Hasan Ali, *Tenzîhü'ş-Şerîa*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.) 1/154; Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, (Beyrut: Dâu İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/99.

/ Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür"[47] dizelerinde de bu manaya işaret etmiştir. Yukarıdaki beyitlerde Yunus Emre ibâdetin tek başına yetmeyeceğini, onun inanç ve ahlâk kavramlarıyla da bir bütünlük içinde yapılmasını söyler. Değilse bu tarz söyleyişlerden ibadeti önemsiz görme gibi bir anlayış çıkmaz. Onun şerî emirlere imtisal edilmesi gerektiğine ne denli önem verdiğine dair pek çok şiirinden örnek vermiştik.

Rızık içün gussa yime kimse rızkın kimse yimez

Rızık içün gussa yime pâdişâh eksük eylemez

Benden ögüt isterisen eydivirem bildigümden

Budur Çalab'un buyrugı tutun oruç kılun namâz

Namâz kıluram diyüben münkir gelmen dervîşlere

Eger bin yıl kılurısan kendü du'ân yarlıgamaz

Namâz kılan âdemîler tehî kalası degüldür

Ol pâdişâh dergâhından kimseyi mahrûm eylemez[48]

Yûnus Emre şeriatın maksatlarını sadece ibadetlerle örneklemekle kalmamıştır. Ona göre ibadetlerde bulunması gereken samimiyet, muhabbet, rıza-i ilahi, aşk, tefekkür gibi temel unsunlar insanî ilişkilerinde de bulunması gereken dinamiklerdir.. Meselâ, *"Bir hastaya vardunısa bir içim su virdünise/Yarın anda karşu gele Hak şarâbın içmiş gibi"*[49] şeklindeki tavsiyeleri bu bağlamdadır. Bu sebeple Allah rızası, sevgisi için yapılan her davranış da ibadet kapsamına girer.

Değerlendirme Yerine

Yunus Emre Dîvân'ında şeriatın maksatlarıyla alakalı olarak verdiği malumatları genelde ibadetler bahisleri özelinde zikretmiştir. Ancak hikmet-i teşrî' ve makâsıd-ı şeria sadece ibadetlerle sınırlı değildir. Bir bütün olarak dinin tamamıyla ilgili hikmet-i teşrî' bilgisi verildiği gibi, sadece ibadet veya muâmelât konularıyla ilgili eserler de telif edilmiştir. Yunus Emre'nin *Dîvân*'ı hikmet üzerine kurulu olduğu için onun hemen hemen her şiirinde dinin amaçladığı maksatların hikmet olarak tezahür ettiğini görebiliriz. Onun şiirlerinde öne çıkan hususlar ise birlik dirlik, dostluk, muhabbet ve aşktır. Nihayetinde bunların kulları ulaştırması gereken nokta ise ibadet ve Allah sevgisidir.

47 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 74.

48 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 86.

49 Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 317.

Yunus Emre'nin *Dîvân*'ında din ve şeriat konusunu son derece önemsemiştir. O, bir mutasavvıf olarak *Dîvân*'ını "İtikat-ibadet ve Ahlak..." sistemi üzerine kurmuş, her konuyu İslam Dini'nin emir ve nehiyleriyle beraber ele almıştır. Eserinde özellikle dini hüküm ve ahlâkî kuralları, halkın anlayabileceği bir üslupta ele almıştır. Yunus Emre *Dîvân*'ını ilahi aşk üzerine yazmıştır. Hatta Yunus'un *Dîvan*'ındaki "aşk" kavramlarının neredeyse tamamı "iman" anlamındadır. Ona göre bütün ibadetlerdeki maksat ilahi hazzı olabilmek için ibadetlerin aşk ile yapılması gerektiğidir. Zira ibadetler yalnızca Allah için yapıldığı takdirde kişiyi kemale eriştirir. Eğer böyle olmazsa kişi bir kuru ağaç gibi kendisine faydası olmadığı gibi başkalarına da fayda veremez. İbadetler sadece Allah için yapılmalı ve kınayıcının kınamasından asla korkmamalıdır.[50] Şeriat kuralları akıl ile bilinebilir ve onunla dini vecibeler yerine getirilir. Ancak akıl, yaratılışın sebebini algılamada tek başına yetersiz kalır. Onun şiirlerinde şeriat, tarikat, marifet ve hakikat sıralamasını defalarca yapması ve şeriat olmadan diğerlerinin kapısından girilmesinin mümkün olmayacağını ifade etmesi, seyr-ü sülük etmek isteyen salikin evvel emirde şeriat kapısından girmesi gerektiğini göstermektedir. Yunus Emre'ye göre şeriat kapısı gayet güç bir kapı olmakla birlikte diğer kapılardan geçebilmenin şartıdır. Bunun için de şer'î ilimleri öğrenmek ve belli bir öğrencilik ve emek verilmesi gerekmektedir. Zannedilenin aksine, Yunus Emre şeriatı diğerlerinin tamamına öncelemektedir. Sonra ona göre şeriat bir suret değil hakikattir. Şeriatın amaçları ancak hikmet ve aşk ile bilinebilir. Aklın eşyanın hakikatini algılamadaki yetersizliği nedeniyle ancak gönül devreye girince insan amacına ulaşabilir. Yunus Emre'ye göre İslam'ın emir ve yasaklarındaki esas maksat faziletli ve erdemli bir insan meydana getirmektir. Bu da ancak ibadetlerde ihlas ile olur.

50 *Müdde'î bizi görmez gözine girersevüz/Gerekse yüz kez varsun Ka'be'ye ulu hacca*. Bkz. Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı*, 277.

KAYNAKÇA

Abdüluaziz Abdurrahman, İbn Rebî'a. *'İlmu Makâsıdı'Şâri'*. Riyad: 2002.

Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*. Beyrut: Dâu İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Ahmed er-Reysûnî. *el-Fikru'l-Makâsıdî*. Rabat: Dâru'l-Beyzâ, 2000.

Amidî, Ebü'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1404.

Gökalp, Ziya. *Yunus Emre ve İslam*. İstanbul: Asır Ajans Yayınları, 1998.

Gölpınarlı, Abdülbaki. *Yunus Emre Hayatı Sanatı Şiirleri*. İstanbul: Varlık Yayınları, ts.

Hüsna Kotan, "Yunus Emre Divanı'ndaki Ayet ve Hadis İktibaslarının Söz Dizimindeki Yeri". *ilted: İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 48 (Aralık 2017).

İbn Arrâk, Ebu'l-Hasan Ali. *Tenzîhü'ş-Şerîa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sader, ts.

İbn Receb el-Hanbelî. *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem*. Mısır: Dâru's-Selam, 2004.

İz b. Abdisselam, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz ed-Dımaşkî. *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*. Kahire: Mektebetü Külliyati'l-Ezheriyye, 1991.

Kahraman, Abdullah. *Ömer Nasuhi Bilmen'in Eserlerinde Hikmet-İ Teşrî' Dinî Hükümlerin Sırları ve Hikmetleri*. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2017, 1. Baskı.

Kahraman, Abdullah. "Yunus Emre Dîvân'ında Şerîat, Tarîkat, Hakîkat ve Marîfet (Dört Kapı)", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 1/1, Mayıs 2017.

Karakoç, Sezai. *Yunus Emre*. İstanbul: Diriliş Yayınları, 2011, 13. Baskı.

Kutluer, İlhan. "Gâiyyet", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Musa Carullah Bigiyef. *Kavaid-i Fıkhiyye*, (Yayına Hazırlayanlar, Ferhat Koca, Fatih Karataş, Yasin Küçüktiryaki). Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf. *Feyzü'l-Kadîr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Nureddin b. Muhtâr el-Hâdimî. *'İlmu Makâsıdi'ş-Şerîa*. Riyad: Mektebetü'l-Abîke, 2001.

Tahir b. Âşûr. *Makâsıdü'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye*. thk. Muhammed Tahir el-Meysâvî. Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 2001, 1. Baskı.

Yaran, Rahmi. "Cüveyni Öncesi Makâsıd/Maslahat Söylemi". M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 28 (2005/1), 93-123.

V. OTURUM (15:45 – 17:00)

OTURUM BAŞKANI

DOÇ. DR. AHMET EKŞİ

BURSALI ÂŞIK YÛNUS VE BESTELENMİŞ İLAHİLERİ

Doç. Dr. Mehmet ÖNCEL*

Özet

İslam kültür medeniyetinin en mühim temsilcileri arasında edebiyat ve mûsikî kardeşliği hep var olagelmiştir. Dolayısıyla sahip olduğumuz medeniyetin değerlerini estetik biçimde izhar etmenin yollarından birisi de sesin ve sözün insicamıyla ortaya çıkmaktadır. Anadolu'nun manevi terakkisinde önemli kilometre taşlarından Yûnus Emre, sözün ve mananın sultanları arasında gösterilmektedir. Bugün literatüre baktığımızda tarihsel süreçte yaklaşık 14 tane Yûnus'un varlığından bahsedilmektedir. Bu çalışmada bilinen Yûnus Emre'nin dışında Emir Sultan'ın dervişlerinden Bursalı Âşık Yûnus'un divanındaki bestelenmiş şiirleri ele alınacaktır. Dolayısıyla diğer Yûnus'lara ait şiirler bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak ele alınmıştır. Veriler ise doküman taramasıyla elde edilmiştir. Ardından bu veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Hülasa bu çalışmada Âşık Yûnus'un hayatı ve bestelenmiş şiirleri niceliksel olarak ele alınacaktır.

AŞIK YUNUS FROM BURSA AND HİS COMPOSED HYMNS

Abstract

Literature and music brotherhood has always existed among the most important representatives of Islamic cultural civilization. Therefore, one of the ways of expressing the values of our civilization in an aesthetic way is emerging with the coherence of the voice and the word. Yunus Emre, one of the important milestones in the spiritual progress of Anatolia, is shown among the sultans of word and meaning. When we look at the literature today, it is mentioned that there are about 14 Yunus in the historical process. In this study, apart from the well-known Yunus Emre, the poems composed in the divan of Bursalı Âşık Yunus, one of the dervishes of Emir Sultan, will be discussed. Therefore, poems belonging to other Yunus's are out of the scope of this study. This study was handled using the qualitative research method. The data were obtained by document scanning. Then, these data were analyzed with content analysis. In short, in this study, the life of Âşık Yunus and his composed poems will be discussed quantitatively.

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi/Müzik Öğretmenliği.

GİRİŞ

Ecdâd hat, tezhip, minyatür, mimari, mûsikî ve şiir gibi gelenekli sanatlarımızı kullanarak ilahî aşkın dilini ve manasını en latif şekilde sunma gayretinde olmuştur. Ayet-i kerîme ve hadîs-i şerifleri bu gibi çeşitli sanatlarla ifade etmek, tesirini katbekat attırmakta ve hayatın her safhasında görmemize katkı sağlamaktadır. Bu vesileyle Ahmed Yesevî, Mevlânâ, Niyazi Mısri, Kuddûsi ve Yunus Emre gibi gönlün ve sözün sultanlarını okumak, aslında bir nevi yukarıda zikri geçen ana kaynaklarımızı anlamanın güzel yollarından birisidir. Yûnus, İslam'ın özüne ait hakikatleri millî nazım şekliyle ortaya koymuş bir ocağın sahibidir. Anadolu irfanının teşekkülünde mühim bir vazifeyi üstlenmiştir. Adeta raydan çıkan treni hizaya getiren, yolunu kaybetmişlere pusula görevi görmüştür.

Bu çalışmada bilinen Yunus'lar arasında gösterilen Bursalı Âşık Yûnus'un hayatı ve besteli şiirleri ele alınacaktır. Literatürdeki diğer Yûnus'lara dair bilgiler önceki çalışmalara havale edilmiştir. Âşık Yûnus'un şiirleri ve hayatı hakkında ulaşabildiğimiz en tafsilatlı çalışma üstad Mustafa Tatçı tarafından yapılmıştır.[1] Dolayısıyla Âşık Yûnus'un hayatı ve besteli şiirlerinin tespitinde bu eser ana kaynak olarak tarafımızca kullanılmıştır. Yararlandığımız bir diğer önemli kaynak ise Ali Cançelik'in kaleme aldığı ve henüz neşredilmemiş *Bursa'nın Sonsuzluğa Açılan Kapısı Âşık Yûnus* adlı eserdir. Herhangi bir ayrım gözetmeksizin Yûnuslara ait besteli şiirleri sempozyumda sunan Ahmet Turabi'nin çalışmasından da oldukça istifade edilmiştir.[2]

Bugün literatüre baktığımızda Yunus Emre isminin kullanıldığı "Yûnus", "Bizim Yunus", "Büyük Yunus", "Miskin Yûnus", "Yunus Emre", "Âşık Yûnus", "Derviş Yunus" gibi 14 farklı kişiden bahsedilmektedir. Raif Yelkenci bu isimler arasında 3 Yunus'un varlığından bahseder.[3] Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Aşık Yunus'u Fuad Köprülü "Yunus Emre", Rıza Tevfik ise "Yunus Emre'yi Ziyaret" başlıklı yazılarıyla gündeme getirmiştir.[4] Rıza Tevfik bu yazısında Bursalı Aşık Yunus'un kabr-i şerifini Niyazi Mısri (ö. 1694)'nin keşf yoluyla tespit ettiğinden bahseder. Fuad Köprülü Âşık Yunus'un Bursa'da medfun olmadığı görüşündedir. Böyle bir meselenin en azından Bursa'da yaşamış Evliya Çelebi (1682), İsmail Belig (1729), Lamii Çelebi (ö. 1532) tarafından bildirilebileceğinin altını çizer. Yunus'a dair çalışmalar yapan Abdülbaki Gölpınarlı da bu görüştedir. Ancak "Yeşil donlu Emir Sultan merhaba" şiirinden dolayı Abdülbaki Gölpınarlı Bursa'da medfun bir Âşık Yunus'un yaşamış olduğunu aktarır.[5] Diğer taraftan Yunus'a ait şiirleri toplayıp tasnife tabi tutan Faruk Kadri Timurtaş ilk Yunus Emre'nin takipçisi bir Âşık Yunus'un var olduğunu belirtir. Âşık Yûnus'un daha çok kendi mahlasıyla hece veznini kullanan

1 Mustafa Tatçı, *Bursalı Âşık Yûnus,* (İstanbul: H Yayınları, 2019).

2 Turabi, Ahmet Hakkı. "Türk Din Musikisinde Yunus Emre", *Yûnus'un Çağrısı,* Ed. Dr. Mustafa Çöpoğlu, (Ordu: Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 131-172.

3 Sevinç Narin, "Raif Yelkenci İle Konuşma", *Türk Yurdu-Yunus Emre Özel Sayısı,* c. V, (İstanbul, 1996), sayı 319, 180.

4 Mehmet Fuat Köprülü, "Yûnus Emre", *Türk Yurdu,* c. IV, no 3; "Yûnus Emre ve Âsârı", *Türk Yurdu,* c. V, no 2. Rıza Tevfik, "Yûnus Emre'yi Ziyaret", *Peyâm-Edebî İlâve,* no. 43.

5 Tatçı, *Bursalı Âşık Yûnus,* 3.

bir Kübrevî dervişi olduğu ve Bursa'da medfun olduğundan bahseder.[6] Turan Alptekin'e göre de üç Yunus vardır. Bunlardan ilki 1320 yılında vefat etmiştir. İkincisi ise Âşık Yunus olup *Risâletü'n-Nushiyye'*nin müellifidir. Üçüncü Yunus ise Bizim Yunus'tur.[7]

Birinci Yûnus XIII. asrın ilk yarısıyla XIV. asrın ilk çeyreğinde yaşamıştır. Hacı Bektaş Veli'nin işaretiyle Tabduk Emre'nin manevi terbiyesinde yetişir. Gerek ilmi gerekse manevi terbiyenin ardından Anadolu başta olmak üzere pek çok yerde irşad vazifesini şiirleriyle yerine getirmiştir.

Herkes tarafından bilinen ilk Yûnus'un ardından Emir Sultan'ın dervişlerinden şair Bursalı Âşık Yunus'un hayatı hakkında pek fazla malumat yoktur. "Yeşil donlu Emir Sultan Merhaba" adlı şiiriyle ispatı vucüd olduğu kabul edilmektedir. Mustafa Tatçı hocaya göre XIV. ve XV. asırlarda Yıldırm Bâyezîd, Çelebî Mehmed ve II. Murad zamanlarında yaşamıştır.[8] Bursalı Âşık Yunus Hicrî 843'te Milâdî ise 1439'da vefat etmiştir.

Bursalı Âşık Yunus dil ve üslup bakımından bilinen 13 yy'da yaşayan Yunus Emre'nin mütemmimi olarak gösterilmektedir.[9] Her ne kadar birinci Yunus daha ziyade mani ve hece tarzında şiirlerini Yesevi hikmetlerine benzer yazmışsa da Âşık Yunus buna ilaveten aruzu da kullanmıştır. Buna delil olarak da *Risâletü'n-Nushiyye'*nin aruzla yazılması gösterilebilir. Kaynaklarda hayatı hakkında mahdut bilgilere rastladığımız Âşık Yûnus'un tahsil hayatına dair kesin bir şey söylemek pek mümkün görünmüyor. Ancak şiirlerine baktığımızda böyle bir şahsın ilim tahsili ve tassavvufî bir eğitimden geçtiği aşikardır. Emir Sultan'ın rahle-i tedrisinde manevi terbiyesini ikmâl etmiştir. Âşık Yûnus aşağıdaki şu üç şiiri ile Emir Sultan'ın müridi olduğu hakkında kuvvetli bir karine bizlere sunmaktadır. [10]

Emir Sultân dervişleri
Tesbîh ü senâ işleri
Dizilmiş humâ kuşları
Emir Sultân türbesinde

Yunus Emre'm söyler sözü
Âşık olmuş gönlü gözü
Unutman duâdan bizi
Emir Sultân türbesinde

*

6 Faruk Kadri Timurtaş, *Yûnus Emre Dîvânı,* (İstanbul, 1972), 9.

7 Turan Alptekin, "Üç Yûnus, Yûnus Emre-Âşık Yûnus- Bizim Yûnus", *Yûnus Emre,* (Ankara, 2012), 143-182.

8 Tatçı, *Bursalı Âşık Yûnus,* 9.

9 Faruk Kadri Timurtaş, *Yûnus Emre Divanı,* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2018), XI.

10 Ali Cançelik, *Bursa'nın Sonsuzluğa Açılan Kapısı Âşık Yûnus*, (Yayın aşamasında).

Aşkın fırtınası aştı başımdan
Yeşil donlu Emir Sultân merhaba
Gündüz hayâlimde gece düşümde
Yeşil donlu Emir Sultân merhaba

Yunus sana cândan tutmuştur özü
Hem mübârek ravzana sürer yüzü
Efendim Ceddi'ne ulaştır bizi
Yeşil donlu Emir Sultân merhaba

*

Emir Hac(ı) göçeli hayli zamandır
Muhammed cümleye dindir imandır
Delilsiz gidilmez yollar yamandır
Göçtü kervân kaldık dağlar başında

Yunus sen bu dünyaya niçin geldin
Gece gündüz Hakk'ı zikretsin dilin
Enbiyâya uğramaz ise yolun
Göçtü kervân kaldık dağlar başında

Bursa'da Karamezak mahallesinde Sa'di Tekkesi bahçesinde kabri veya makamı bulunmaktadır.

Şekil 1: Âşık Yûnus'un Kabr-i Şerif-i (Bursa-Sadi Tekkesi).

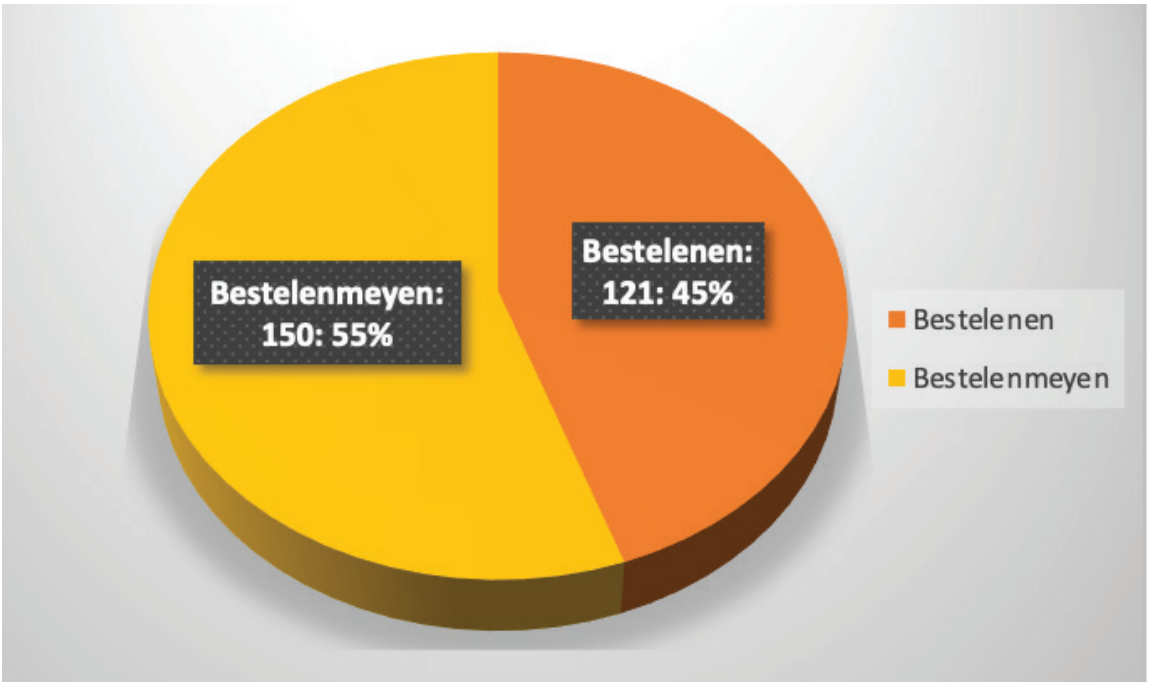

Şekil 2 Âşık Yûnus'un Mezar Taşı.

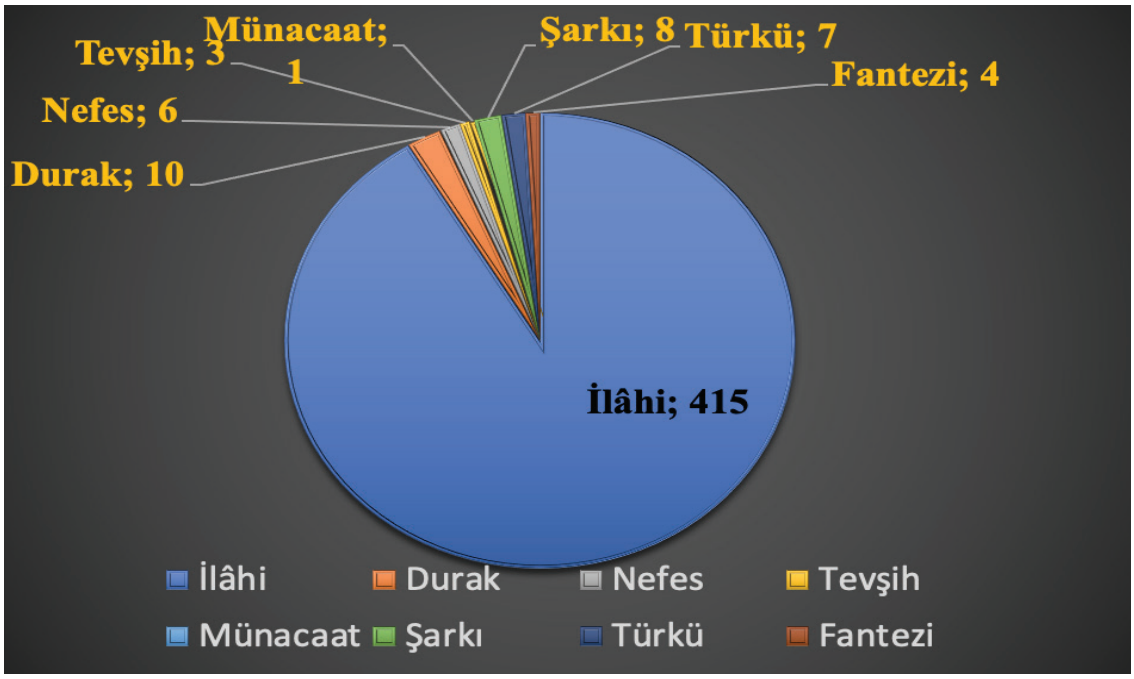
ÂŞIK YÛNUS'UN BESTELİ ŞİİRLERİ HAKKINDA

Bugün Yunus Emre adına bestelenen pek çok ilahinin bu çalışma sonucundaki verilere göre aslında Âşık Yunus'a ait olduğu görülmektedir. Bu şiirler arasında "Şûrîde vü Şeydâ Kılan", "A sultanım sen var iken", "Durmaz yanar vücudum", "Âlemler nura gark oldu", "Arayı arayı bulsam izini", "Dolap niçin inilersin", "Şol cennetin ırmakları", "Adı güzel kendi güzel Muhammed", "Dertli ne ağlayıp gezersin burada", "İsm-i Sübhan virdin mi var", "Her kaçan anarsam seni " gibi günümüzde çokça icra edilen ilahiler, şarkılar ve türküler gösterilebilir.

Âşık Yûnus'a ait şiirler tıpkı Yûnus Emre'ninki gibi Türk mûsikîsinin pek çok formunda bestelenmiştir. Bu çalışmada ulaşabildiğimiz bestekarlardan eserlerini temin etmeye çalıştık. Dijital ve basılı kaynaklara ilaveten Aytaç Ergen'in notam programında yer alan notalardan istifade ettik. Son olarak Ahmet Hakkı Turabi'nin 2015 yılında Yûnus Emre'nin bestelenmiş şiirlerini bir araya getirdiği sempozyum bildirisinden yararlandık. Tüm bu veriler ışığında Âşık Yûnus'a ait 271 şiirden 121 tanesi 454 farklı eser olarak bestelenmiştir. Bu şiirlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla 150 tanesi hiç bestelenmemiştir (bkz. Şekil 3). Türk mûsikîsinin hemen pek çok formunda bestelenen bu şiirlerden özellikle Dini musiki sahasını ilgilendiren 415 tane ilahi, 10 durak, 6 nefes, 3 tevşih, 1 münacat var. İlaveten 8 şarkı, 7 türkü ve 4 tane de fantezi formunda eserin varlığından bahsedebiliriz (bkz. Şekil 4).

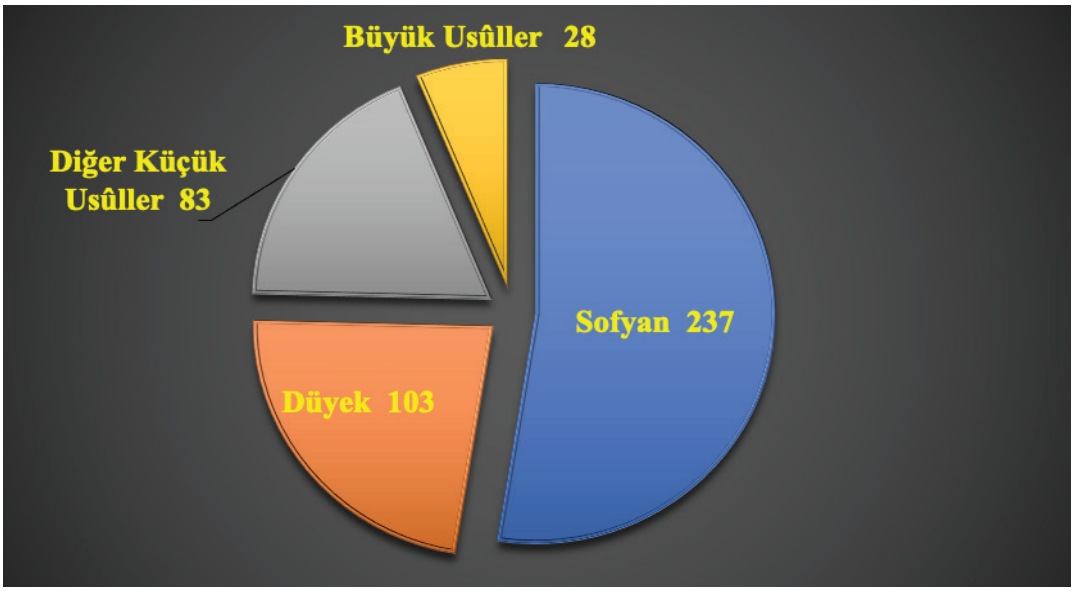

Şekil 3: Âşık Yunus'a Ait Şiirlerin Bestelenme Oranları

Şekil 4: Âşık Yunus'a Ait Şiirlerin Bestelendiği Formlar

Bu bestelerde kullanılan usûl çeşitliliğine baktığımızda 28 tanesi büyük usullerde bestelenmiştir. 83 tanesi ise küçük usullerde bestelenmiştir. Buna göre nim sofyan 11, semaî 4, sofyan 237, Türk aksağı 2, Sengin semâî 3, yürük semâî 13, devr-i hindi 4, düyek 103, müsemmen 2, aksak 12, raks aksağı 8, curcuna 13, aksak semâî 3, nim evsat 4, devr-i revân 3, raksan 1, çifte düyek 3, durak evferi 9, evsat 14, devr-i kebir 1, hafif 1, serbest 1 ve son olarak değişmeli usuller ise 3 tanedir (bkz. Şekil 5).

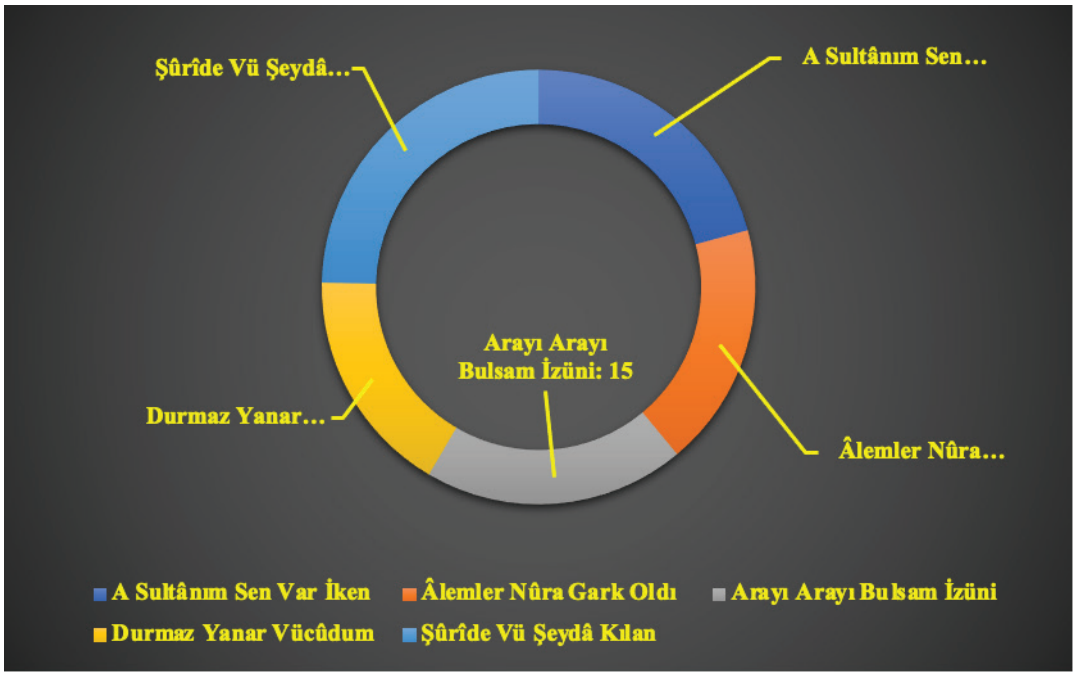
Şekil 5: Âşık Yunus'a Ait Şiirlerin Bestelendiği Usûller

Bestelenmiş şiirlerde kullanılan makamlara baktığımızda genel ağırlık hicaz, uşşak ve segâh ailesinden müteşekkildir. Buna göre hüseyni %14, uşşak %13, bayati %3, hicaz %14, segâh %8, saba %6, rast %6, hüzzam %6 makamları kullanılmıştır. %30'u ise diğer makamlardan oluşmaktadır (bkz. Tablo 1).

MAKAM	ADET	MAKAM	ADET
Hüseyni	61	Dügâh	2
Hicaz	57	Gerdaniye	2
Uşşak	55	Irak	2
Segâh	35	Muhayyer Kürdi	3
Sabâ	27	Pençgâh	2
Rast	24	Sultâniyegâh	3
Hüzzam	23	Sûzidil	3
Bayati	14	Acem	1
Bestenigâr	9	Acem Kürdî	1
Acemaşiran	8	Bayati Araban	1
Neva	8	Buselik	1
Nihavend	8	Ferahnâk	1
Şehnaz	8	Hûzi	1
Muhayyer	7	Hüseynizemzeme	1
Nikriz	7	Kürdilihicazkâr	2
Isfahan	6	Mâye	1
Evç	5	Müstear	1
Mahûr	4	Neveser	1
Ferahnâk Aşiran	3	Rahatülervah	1
Gülizar	3	Sultani Irak	1
Hicazkâr	4	Şerefnûma	1
Karcığar	3	Tahir	1
Sûz-nâk	3	Tahir Buselik	1
Çargâh	2	Muhayyer Sümbüle	1
Kürdi	4		

Tablo 1: Âşık Yunus'a Ait Şiirlerin Bestelendiği Makamlar.

Aşık Yûnus'un en çok bestelenen şiirleri arasında ilk 5'i şu şekildedir. "Şûride vü Şeydâ Kılan" 19 defa, "Â Sultanım Sen Var İken" 16 defa, "Arayı Arayı Bulsam İzini" 15, "Âlemler Nura Gark Oldu" 14 defa, "Durmaz Yanar Vücudum" ise 13 defa bestelenmiştir (bkz. Şekil 6).

Şekil 6: Âşık Yunus'un En Çok Bestelenen 5 Şiiri

Eserleri besteleyenler arasında ismi geçmeyen 141 kişi var. Şiirlerini en çok besteleyen kişiler arasında Zekai Dede 13, Dede Efendi 3, Ahmet Hatipoğlu 11, Cüneyt Kosal 5, Ali Rıza Şengel 8, Muzaffer Ozak 5, Sadettin Kaynak 3, Sebilci Hüseyin 4, Selahaddin Gürer 4, Zeki Altun 4, Zeki Atkoşar 5, Tevfik Soyata 3, Muallim İsmail Hakkı Bey 4, Bekir Sıtkı Sezgin 3, Ahmet Özhan 3, Mehmet Kemiksiz 6, Hakan Alvan 4, Dursun Çakmak 5, Hüseyin Sadettin Arel 3, Hasan Şanlıtürk 6, Doğan Ergin 3, Ayşe Başak İlhan Harmancı 3, Abidin Gerçeker 8, Duygu Turan 12, Mehmet Öncel 15 gösterilebilir. 3'ten az besteleyenlerin listesi Tablo 2'de mevcuttur.

	Eserin İlk Mısrası	Bestekâr	Makamı	Formu	Usûlü
1.	A Sultânım Sen Var İken	?	Irak	İlâhi	Düyek
2.	A Sultânım Sen Var İken	?	Isfahan (Nevâ)	İlâhi	Sofyan
3.	A Sultânım Sen Var İken	?	Nevâ (Isfahan)	İlâhi	Sofyan
4.	A Sultânım Sen Var İken	?	Sabâ	İlâhi	Sofyan
5.	A Sultânım Sen Var İken	?	Sabâ	İlâhi	Sofyan
6.	A Sultânım Sen Var İken	?	Segâh	İlâhi	Sofyan
7.	A Sultânım Sen Var İken	?	Segâh	İlâhi	Nim Sofyan
8.	A Sultânım Sen Var İken	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
9.	A Sultânım Sen Var İken	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
10.	A Sultânım Sen Var İken	Dellalzâde	Bestenigâr	İlâhi	Düyek
11.	A Sultânım Sen Var İken	H. Sadeddin Arel	Segâh	Durak	Durak Evferi
12.	A Sultânım Sen Var İken	H. Sadeddin Arel	Sultâni Irak	Durak	Durak Evferi
13.	A Sultânım Sen Var İken	Mehmet Kemiksiz	Bayati	İlâhi	Düyek
14.	A Sultânım Sen Var İken	Zekâî Dede	Acemaşiran	İlâhi	Sofyan

15.	A Sultânım Sen Var İken	Zekâî Dede	Sabâ	İlâhi	Sofyan
16.	A Sultânım Sen Var İken	Zekâî Dede	Uşşak	İlâhi	Sofyan
17.	Aceb Degül Dertlü Olsa	?	Isfahan	İlâhi	Aksak
18.	Aceb Degül Olsa Deli 'Aşk Odına Yanan Kişi	?	Isfahan	İlâhi	Aksak
19.	Aceb Lutfun Seherinde	?	Hüzzam / Segâh	İlâhi	Düyek
20.	Âciz Kaldum Zâlim Nefsün Elinden	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
21.	Adım Adım İlerü Beş 'Âlemden İçerü	Ali Rıza Şengel	Uşşak	İlâhi	Sofyan
22.	Âlemler Müştâk Sana	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
23.	Âlemler Müştâk Sana	Duygu Turan	Neveser	İlâhi	Düyek
24.	Âlemler Müştâk Sana	Tevfik Soyata	Saba	İlâhi	Sofyan
25.	Âlemler Müştâk Sana	Zeki Altun	Hicaz	İlâhi	Düyek
26.	Âlemler Müştak Sana	Mehmet Öncel	Hicaz	İlâhi	Sofyan
27.	Âlemler Nûra Gark Oldı	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
28.	Âlemler Nûra Gark Oldı	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
29.	Âlemler Nûra Gark Oldı	?	Hüzzam	İlâhi	Sofyan
30.	Âlemler Nûra Gark Oldı	?	Muhayyer	İlâhi	ÖZEL
31.	Âlemler Nûra Gark Oldı	?	Sabâ	İlâhi	Raks Aksağı
32.	Âlemler Nûra Gark Oldı	?	Segâh	Tevşih	Sofyan
33.	Âlemler Nûra Gark Oldı	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
34.	Âlemler Nûra Gark Oldı	?	Uşşak	İlâhi	Yürük Semâî
35.	Âlemler Nûra Gark Oldı	Çalakzâde Mustafa	Rast	Tevşih	Evsat
36.	Âlemler Nûra Gark Oldı	Hüseyin Tolan	Rast	İlâhi	Düyek
37.	Âlemler Nûra Gark Oldı	Mehmet Kemiksiz	Gerdaniye	İlâhi	Yürük Semâi
38.	Âlemler Nûra Gark Oldı	Necip Gülses	Hicaz	İlâhi	Sofyan
39.	Âlemler Nûra Gark Oldı	Osman Nuri Özpekel	Segâh	Tevşih	Sofyan
40.	Âlemler Nûra Gark Oldı	Selahaddin Gürer	Segâh	İlâhi	Curcuna
41.	Alî Almış Sancağını Eline	Cüneyt Kosal	Sûz-nâk	İlâhi	Sofyan
42.	Alî Almış Sancağını Eline	Savaş Özkök	Hicazkâr	İlâhi	Curcuna
43.	Allah Emrin Tutalum	?	Hicaz Hümâyun	Durak	Durak Evferi
44.	Allah Emrin Tutalum	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
45.	Allah Emrin Tutalum	Duygu Turan	Hicaz	İlâhi	Düyek
46.	Allah Emrin Tutalum	Fatih Koca	Hicazkâr	İlâhi	Sofyan
47.	Allah Emrin Tutalum	Zekâî Dede	Mâhur	İlâhi	Düyek
48.	Allah Emrin Tutalum	Zekâî Dede	Uşşak	İlâhi	Sofyan
49.	Allah Emrin Tutalum	İlker Cansevdi	Kürdilihicazkâr	İlâhi	Sofyan
50.	Allah Emrin Tutalum	Savaş Özkök	Uşşak	İlâhi	Aksak Semâî
51.	Alma Tenden Cânumı	Duygu Turan	Hicazkâr	İlâhi	Düyek
52.	Alma Tenden Cânumı	Halit Bey	Evç	İlâhi	Sofyan
53.	Alma Tenden Cânumı	Sadeddin Kaynak	Hüzzam	İlâhi	Düyek
54.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
55.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	?	Rast	İlâhi	Sofyan
56.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	?	Sabâ	İlâhi	Sofyan
57.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	?	Segâh	İlâhi	Düyek
58.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
59.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	Ahmet Muhtar Gölge	Rast	İlâhi	Düyek
60.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	Ahmet Özhan	Uşşak	İlâhi	Curcuna

61.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	Haluk Pura	Rast	İlâhi	Sofyan
62.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	Hasan Şanlıtürk	Uşşak	İlâhi	Sofyan
63.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	Hüseyin Tolan	Hicaz	İlâhi	Sofyan
64.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	Mahmud Bilki	Ferahnâk Aşiran	İlâhi	Sofyan
65.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	Mehmet Kemiksiz	Hicaz	İlâhi	Sofyan
66.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	Sami Özer	Uşşak	İlâhi	Sofyan
67.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	Yeşim Çağlayan	Sabâ	İlâhi	Sofyan
68.	Arayı Arayı Bulsam İzüni	Zeki Atkoşar	Hicaz	İlâhi	Sofyan
69.	Âşık Oldum Ben Allah'un Adına	?	Hüzzam	İlâhi	Düyek
70.	Âşık Oldum Ben Allah'un Adına	Zeki Altun	Şehnaz	İlâhi	Aksak
71.	Âşık Oldum Bende-i Cânâneyim	Ahmet Hatipoğlu	Rast	İlâhi	Sofyan
72.	Aşk Âteşi Cigerimi Yaka Geldi Yaka Gider	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
73.	Aşkın Fırtınası Aşdı Başımdan	Mehmet Öncel	Hüseyni	İlâhi	Curcuna
74.	Aşkın odu ciğerimi (Aşk âteşi ciğerimi)	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
75.	Aşkın odu ciğerimi (Aşk âteşi ciğerimi)	?	Hüzzam	İlâhi	Düyek
76.	Aşkın odu ciğerimi (Aşk âteşi ciğerimi)	Abidin Gerçeker	Hüseyni	İlâhi	Aksak
77.	Aşkın odu ciğerimi (Aşk âteşi ciğerimi)	Aydın Tekindor	Muhayyerkürdi	Şarkı	Düyek
78.	Aşkın odu ciğerimi (Aşk âteşi ciğerimi)	Cinuçen Tanrıkorur	Hicaz	İlâhi	Nim Sofyan
79.	Aşkın odu ciğerimi (Aşk âteşi ciğerimi)	Danyal Mantı	Uşşâk	İlâhi	Sofyan
80.	Aşkın odu ciğerimi (Aşk âteşi ciğerimi)	Zeki Altıkoşar	Nikriz	İlâhi	Sofyan
81.	Bana Bu Ten Gerekmez Cân Gerekdür	?	Isfahan	İlâhi	Düyek
82.	Bana Bu Ten Gerekmez Cân Gerekdür	Muzaffer Ozak	Sabâ	İlâhi	Sofyan
83.	Bana Bu Ten Gerekmez Cân Gerekdür	Saadettin Kaynak	Şehnaz	İlâhi	Düyek
84.	Bana Bu Ten Gerekmez Cân Gerekdür	Savaş Özkök	Sultâniyegâh	İlâhi	Semâî
85.	Başlayalım Söze Hoş Cân u Gönül Ede Cûş	Mehmet Öncel	Hüzzam	İlâhi	Düyek
86.	Behey Kardaş Hakk'ı Bulam Mı Dirsin	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
87.	Behey Kardaş Hakk'ı Bulam Mı Dirsin	Murat Özkan	Muhayyer	İlâhi	Aksak
88.	Behey Kardaş Hakk'ı Bulam Mı Dirsin	Muzaffer Ozak	Hicaz	İlâhi	Sofyan
89.	Behey Kardaş Hakk'ı Bulam Mı Dirsin	Tosunzâde Abdullah	Gülizar	İlâhi	Evsat
90.	Ben Bir Yakub idim Kendi Halimde	Kaynak Kişi:Ahmet Uzungöl	Şanlıurfa	Türkü	Düyek
91.	Ben Bu 'Işka Düşeli	?	Bayati	İlâhi	Nim Evsat
92.	Ben Bu 'Işka Düşeli	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
93.	Ben Bu Yolu Bilmez İdüm	?	Uşşak	İlâhi	Nim Sofyan

94.	Ben Bu Yolu Bilmez İdüm	Ahmet Hatipoğlu	Hicaz	İlâhi	Sofyan
95.	Ben Bu Yolu Bilmez İdüm	Bekir Sıtkı Sezgin	Hicaz	İlâhi	Nim Sofyan
96.	Ben Bu Yolu Bilmez İdüm	Danyal Mantı	Nikriz	İlâhi	Sofyan
97.	Ben Bu Yolu Bilmez İdüm	Hasan Şanlıtürk	Uşşak	İlâhi	Sofyan
98.	Ben Bu Yolu Bilmez İdüm	Savaş Özkök	Uşşak	İlâhi	Sofyan
99.	Ben Dervîşim Diyene Bir Ün İdesüm Gelür	?	Çargâh	İlâhi	Sofyan
100.	Ben Dervîşim Diyene Bir Ün İdesüm Gelür	?	Hicaz (Zirgüle)	İlâhi	Sofyan
101.	Ben Dervîşim Diyene Bir Ün İdesüm Gelür	?	Sabâ	İlâhi	Sofyan
102.	Ben Dervîşim Diyene Bir Ün İdesüm Gelür	Âmir Ateş	Hicaz	İlâhi	Sofyan
103.	Ben Dervîşim Diyene Bir Ün İdesüm Gelür	Hâfız Murat	Nevâ	İlâhi	Aksak
104.	Ben Dervîşim Diyene Bir Ün İdesüm Gelür	Kemal Tezergil	Nihavend	İlâhi	Düyek
105.	Ben Dost İle Dost Olmuşam	?	Tebriz	İlâhi	Düyek
106.	Ben Dost İle Dost Olmuşam	Cüneyt Kosal	Nevâ	İlâhi	Sofyan
107.	Ben Dost İle Dost Olmuşam	Gürsel Koçak	Nihavend	İlâhi	Sofyan
108.	Ben Dost İle Dost Olmuşam	Hüseyin Efendi	Bayati	İlâhi	Sofyan
109.	Ben Dost İle Dost Olmuşam	Ayşe Başak İlhan Harmancı	Hüzzam	Nefes	Raks Aksağı
110.	Ben Dost İle Dost Olmuşam	Ayşe Başak İlhan Harmancı	Saba	Nefes	Raks Aksağı
111.	Ben Dost İle Dost Olmuşam	İbrahim Halil Taşkent	Segâh	İlâhi	Sofyan
112.	Bilmem N'ideyüm Işkun Elinden	Abidin Gerçeker	Uşşak	İlâhi	Sofyan
113.	Bilmem N'ideyüm Işkun Elinden	Cüneyt Kosal	Hüseyni	İlâhi	Düyek
114.	Bilmem N'ideyüm Işkun Elinden	Fehmi Tokay	Bayati	İlâhi	Devr-i Hindi
115.	Bilmem N'ideyüm Işkun Elinden	M. Hatipoğlu	Hüzzam	İlâhi	Aksak Semâî
116.	Bilmem N'ideyüm Işkun Elinden	Mahmud Bilki	Ferahnâk Aşiran	İlâhi	Sofyan
117.	Bilmem N'ideyüm Işkun Elinden	Mümin Salman	Segâh	İlâhi	Sofyan
118.	Bilmem N'ideyüm Işkun Elinden	Nezih Tolan	Uşşak	İlâhi	Sofyan
119.	Bilmem N'ideyüm Işkun Elinden	Turhan Toper	Hüseyni	İlâhi	Yürük Semâî
120.	Bilmem N'ideyüm Işkun Elinden	Zeki Altun	Kürdilihicazkâr	İlâhi	Sofyan
121.	Bilmem N'ideyüm Işkun Elinden	Duygu Turan	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
122.	Bir Gâribsin Şu Dünyâda	?	Nevâ	İlâhi	Düyek
123.	Bir Gâribsin Şu Dünyâda	Danyal Mantı	Uşşak	İlâhi	Sofyan
124.	Bir Gâribsin Şu Dünyâda	Mehmet Öncel	Hicaz	İlâhi	Curcuna
125.	Bir Gâribsin Şu Dünyâda	Metin Alkanlı	Nikriz	İlâhi	Sofyan-Düyek
126.	Bu derdim onmaz gibi (Ey cânıma cânânım)	İsmet Olgaç	Hicaz	İlâhi	Sofyan
127.	Bu dünyâya neye geldin (Cân u gönülden seversen	Muallim İsmail Hakkı Bey	Eviç	İlâhi	Sofyan

128.	Bülbül Niçün Böyle Feryâd İdersün	?	Karcığar	İlâhi	Sofyan
129.	Bülbül Niçün Böyle Feryâd İdersün	Saadettin Kaynak	Hicaz	Fantezi	Sofyan-Semâî
130.	Cân u Gönülden Seversen	Ali Kemal Belviranlı	Uşşak	İlâhi	Sofyan
131.	Cân u Gönülden Seversen	Cüneyt Kosal	Nikriz	İlâhi	Sofyan
132.	Cân u Gönülden Seversen	Mehmet Öncel	Nihavend	İlâhi	Sofyan
133.	Cân u Gönülden Seversen	Metin Yetişken	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
134.	Cân u Gönülden Seversen	Sâdun Aksüt	Hicaz	İlâhi	Sofyan
135.	Cân u Gönülden Seversen	Selahaddin İçli	Acem Kürdi	İlâhi	Sofyan
136.	Cândan Seversen Allah'ı	Tevfik Soyata	Muhayyer	İlâhi	Sofyan
137.	Cândan Seversen Allah'ı	Savaş Özkök	Kürdi	İlâhi	Nim Sofyan
138.	Cânum Kurban Olsun Senün Yoluna	?	Ferahnâk	İlâhi	Düyek
139.	Cânum Kurban Olsun Senün Yoluna	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
140.	Cânum Kurban Olsun Senün Yoluna	?	Irak	İlâhi	Sofyan
141.	Cânum Kurban Olsun Senün Yoluna	?	Mahur	İlâhi	Sofyan
142.	Cânum Kurban Olsun Senün Yoluna	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Hüseyni	İlâhi	Düyek
143.	Cânum Kurban Olsun Senün Yoluna	Amir Ateş	Segâh	İlâhi	Sofyan
144.	Cânum Kurban Olsun Senün Yoluna	Muzaffer Ozak (Aşkî)	Eviç	İlâhi	Sofyan
145.	Cânum Kurban Olsun Senün Yoluna	Muzaffer Ozak (Aşkî)	Sûz-nâk	İlâhi	Sofyan
146.	Cânum Kurban Olsun Senün Yoluna	Savaş Özkök	Hicaz	İlâhi	Sofyan
147.	Cânum Kurban Olsun Senün Yoluna	Tahir Çağman	Nihavend	İlâhi	Sofyan
148.	Cânum Kurban Olsun Senün Yoluna	Zeki Altun (Hâfız)	Hüseyni	İlâhi	Yürük Semai
149.	Cebrâîl'im selâm eyle dostuma (Haber eylen selâm olsun dostuma)	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
150.	Cebrâîl'im selâm eyle dostuma (Haber eylen selâm olsun dostuma)	?	Neva	İlâhi	Sofyan
151.	Cebrâîl'im selâm eyle dostuma (Haber eylen selâm olsun dostuma)	?	Segâh	İlâhi	Sofyan
152.	Cennet'de Bitmişdir İmân Budagı	?	Evç	İlâhi	Sofyan
153.	Cezbe-i Hak Olmayınca Neylesün Şeyhim Bana	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
154.	Cezbe-i Hak Olmayınca Neylesün Şeyhim Bana	Tevfik Soyata	Sûzidil	İlâhi	Düyek
155.	Çokdur Günahım Estağfirullah	Ayşe Başak İlhan Harmancı	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
156.	Dağlar İle Taşlar İle Çağırayım Mevlâm Seni	Danyal Mantı	Hicaz (Zirgüle)	İlâhi	Nim Sofyan
157.	Dağlar İle Taşlar İle Çağırayım Mevlâm Seni	Güldeniz Ekmen	Hicazkâr	İlâhi	Düyek

158.	Dağlar İle Taşlar İle Çağırayım Mevlâm Seni	Hüseyin Sebilci	Sabâ	İlâhi	Düyek
159.	Dağlar İle Taşlar İle Çağırayım Mevlâm Seni	İbrahim Halil Taşkent	Hicaz	İlâhi	Sofyan
160.	Dağlar İle Taşlar İle Çağırayım Mevlâm Seni	Kutbi Dede	Hicaz	İlâhi	Sofyan
161.	Dağlar İle Taşlar İle Çağırayım Mevlâm Seni	Mehmet Kemiksiz	Rast	İlâhi	Sofyan
162.	Dağlar İle Taşlar İle Çağırayım Mevlâm Seni	Mustafa Coşkun	Segâh	İlâhi	Yürük Semâî
163.	Dağlar İle Taşlar İle Çağırayım Mevlâm Seni	Refet Kayserilioğlu	Segâh	İlâhi	Aksak
164.	Dağlar İle Taşlar İle Çağırayım Mevlâm Seni	Tahir Karagöz	Sabâ	İlâhi	Düyek
165.	Dağlar İle Taşlar İle Çağırayım Mevlâm Seni	Uğur Alkan	Hicaz	İlâhi	Sofyan
166.	Dertlü Ne Aglayup Gezersin Burda	Ahmet Özhan	Hicaz	İlâhi	Sofyan
167.	Dertlü Ne Aglayup Gezersin Burda	Erol Sayan	Gülizar	Fantezi	Sofyan
168.	Dertlü Ne Aglayup Gezersin Burda	Hakan Alvan	Sultanîyegâh	İlâhi	Sofyan
169.	Dervîşlik Başdadır Tâcda Değildir	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
170.	Dervîşlik Başdadır Tâcda Değildir	Ali Rıza Şengel	Nikriz	İlâhi	Sofyan
171.	Dervîşlik Başdadır Tâcda Değildir	Arslan Hepgür	Uşşak	İlâhi	Sofyan
172.	Dervîşlik Başdadır Tâcda Değildir	Şikârizâde Ahmet Efendi	Segâh	İlâhi	Sofyan
173.	Dîvâneler Dîvâneler Durun Durun 'Işka Sala	Savaş Özkök	Sultanîyegâh	İlâhi	Raks Aksağı
174.	Dolap Niçün İnilersin	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
175.	Dolap Niçün İnilersin	?	Hüseyni	İlâhi	Düyek
176.	Dolap Niçün İnilersin	?	Nevâ	İlâhi	Sofyan
177.	Dolap Niçün İnilersin	?	Uşşak	İlâhi	Dolap
178.	Dolap Niçün İnilersin	Abdullah Dede	Rast	İlâhi	Devri Hindi
179.	Dolap Niçün İnilersin	Selahaddin Gürer	Segâh	İlâhi	Curcuna
180.	Dolap Niçün İnilersin	Selahaddin Gürer	Uşşak	İlâhi	Sofyan
181.	Durmaz Yanar Vücûdum	?	Bestenigâr	İlâhi	Sofyan
182.	Durmaz Yanar Vücûdum	?	Evç	İlâhi	Düyek
183.	Durmaz Yanar Vücûdum	?	Hüseyni	İlâhi	Düyek
184.	Durmaz Yanar Vücûdum	?	Hüseyni	İlâhi	Düyek
185.	Durmaz Yanar Vücûdum	?	Şehnaz	İlâhi	Sofyan
186.	Durmaz Yanar Vücûdum	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
187.	Durmaz Yanar Vücûdum	Ali Rıza Şengel	Rahatülervah	İlâhi	Devr-i Kebir
188.	Durmaz Yanar Vücûdum	Arap Salih Efendi	Rast	İlâhi	Sofyan
189.	Durmaz Yanar Vücûdum	Duygu Turan	Hicaz	İlâhi	Düyek
190.	Durmaz Yanar Vücûdum	Zekâî Dede	Mâhur	İlâhi	Sofyan
191.	Durmaz Yanar Vücûdum	Zekâî Dede	Muhayyer	İlâhi	Düyek
192.	Durmaz Yanar Vücûdum	Zekâî Dede	Rast	İlâhi	Sofyan
193.	Durmaz Yanar Vücûdum	Salih Berkmen	Uşşak	İlâhi	Sofyan

194.	Dünyanın Mekrine Gönlünü Verme	Mehmet Öncel	Hüseyni	Türkü	Müsemmen
195.	Dünyanın Mekrine Gönlünü Verme	(Malatya Yöresi)	Hüseyni	Türkü	10/8
196.	Dünyâya Magrûr Kişi Tevbeye Gel Tevbeye	Ahmet Hatipoğlu	Rast	İlâhi	Türk Aksağı
197.	Dünyâya Magrûr Kişi Tevbeye Gel Tevbeye	Hakan Alvan	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
198.	Dünyâya Magrûr Kişi Tevbeye Gel Tevbeye	Hasan Şanlıtürk	Uşşak	İlâhi	Sofyan
199.	Dünyâya Magrûr Kişi Tevbeye Gel Tevbeye	Muallim İsmail Hakkı Bey	Evç	İlâhi	Düyek
200.	Dünyâya Magrûr Kişi Tevbeye Gel Tevbeye	Yaşar Okur	Segâh	İlâhi	Düyek
201.	Düşmüşem Elden Ayağa Şah u Sultanım Meded	Mehmet Öncel	Nihavend	İlâhi	Devr-i Hindi
202.	Edelim cevlân (Edelim devrân)	Ahmet Hatipoğlu	Mâhur	İlâhi	Sofyan
203.	Edelim cevlân (Edelim devrân)	Çâlâkzâde Mustafa Efendi	Hüseynî	İlâhi	Evsat
204.	Efendimin Hikmetine Kalam Ey Dost Deyü Deyü (Hocam Senin Hikmetine Kalam Âh Dost Deyi Deyi)	Muhammed Recai Çiftçi	Muhayyer Kürdi	İlâhi	Düyek
205.	Evvel Bahar İrmeyince (Evvel Bahar Olmayınca)	Kaynak: Aşık Dâimî	Yöre: Erzincan	Türkü	
206.	Ey Âlemleri Yaradan	?	Uşşak	Nefes	Sofyan
207.	Ey Bana Eyi Diyen	Mehmet Öncel	Hüseyni	Türkü	Aksak
208.	Ey Bana Eyi Diyen	Alâeddin Yavaşça	Acemaşiran	İlâhi	Düyek
209.	Ey Bana Eyi Diyen	Hasan Şanlıtürk	Segâh	İlâhi	Sofyan
210.	Ey Bana Eyi Diyen	Salih Suphi Soner	Hüzzam	Şarkı	Düyek
211.	Ey Benim Sevgili Mevlâm	?	Acemaşiran	İlâhi	Düyek
212.	Ey Benim Sevgili Mevlâm	?	Sabâ	İlâhi	Düyek
213.	Ey Benim Sevgili Mevlâm	Hüseyin Akpınar	Rast	İlâhi	Yürük Semâi
214.	Ey Benim Sevgili Mevlâm	Mahmud Efendi	Acemaşiran	İlâhi	Düyek
215.	Ey Cânıma Cânânım	Abidin Gerçeker	Nevâ	İlâhi	Raks Aksağı
216.	Ey Cânıma Cânânım	Ahmet Hatipoğlu	Hüseyni	İlâhi	Evsat
217.	Ey Cânıma Cânânım	Bilge Özen	Bayati	İlâhi	Düyek
218.	Ey Cânıma Cânânım	Duygu Turan	Nihâvend	İlâhi	Sofyan
219.	Ey Cânıma Cânânım	Salih Berkmen	Kürdi	İlâhi	Sofyan
220.	Ey Cânıma Cânânım	Hasan Şanlıtürk	Bestenigâr	İlâhi	Nim Sofyan
221.	Ey Cânıma Cânânım	Hayati Günyeli	Hicaz	İlâhi	Sofyan
222.	Ey Cânıma Cânânım	Kemal Gürses	Hüzzam	İlâhi	Düyek
223.	Ey Cânıma Cânânım	Mutlu Torun	Segâh	İlâhi	Düyek
224.	Ey Cânıma Cânânım	Mehmet Öncel	Sultaniyegah	İlâhi	Sofyan
225.	Ey Cânıma Cânânım	Ahmet Özkök	Hüzzam	İlâhi	Sofyan
226.	Ey Dervîşler Ey Kardeşler	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
227.	Ey Dervîşler Ey Kardeşler	Ali Rıza Şengel	Uşşak	İlâhi	Çifte Düyek
228.	Ey Enbiyâlar Serveri	?	Segâh	İlâhi	Düyek
229.	Ey Enbiyâlar Serveri	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
230.	Ey Enbiyâlar Serveri	Muhammed Sıdık	Hüseyni	İlâhi	Semâî
231.	Ey Enbiyâlar Serveri	Şeyh Hüseyin Efendi	Hüseyni	İlâhi	Düyek

232.	Gaflet ile Hakk'ı Buldum Diyenler	?	Acem Aşîran	İlâhi	Sofyan
233.	Gaflet ile Hakk'ı Buldum Diyenler	?	Mâhur	İlâhi	Sofyan
234.	Gaflet ile Hakk'ı Buldum Diyenler	Bekir Sıtkı Sezgin	Segâh	İlâhi	Nim Sofyan
235.	Gaflet ile Hakk'ı Buldum Diyenler	Duygu Turan	Nikriz	İlâhi	Sofyan
236.	Gaflet ile Hakk'ı Buldum Diyenler	Hüseyin Akpınar	Segâh	İlâhi	Yürük Semâi
237.	Ganî Mevlâ'm Nasîbetse	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
238.	Ganî Mevlâ'm Nasîbetse	?	Rast	İlâhi	Sofyan
239.	Ganî Mevlâ'm Nasîbetse	?	Segâh	İlâhi	Sofyan
240.	Ganî Mevlâ'm Nasîbetse	?	Uşşak	İlâhi	Yürük Semâî
241.	Gel Ey Dervîş Hakk'ı Bulayım Dirsen	?	Hûzi	İlâhi	Sofyan
242.	Gelin Bir Nazar Eylen N'oldı Cihân İçinde	Mutlu Torun	Şehnaz	Fantezi	Semâî
243.	Gelin ey âşıklar gelin	Duygu Turan	Uşşak	İlâhi	Düyek
244.	Gelin ey âşıklar gelin (Be âşıklar be sâdıklar)	?	Saba	Durak	Durak Evferi
245.	Gelin ey âşıklar gelin (Be âşıklar be sâdıklar)	?	Saba	İlâhi	Düyek
246.	Gelin ey âşıklar gelin (Be âşıklar be sâdıklar)	Hasan Esen	Şehnaz	Durak	Durak Evferi
247.	Gelin ey âşıklar gelin (Be âşıklar be sâdıklar)	Murat Özkan	Neva	İlâhi	Aksak
248.	Gelin Gidelim Allah Yoluna	Dede Efendi	Hicaz	İlâhi	Sofyan
249.	Gelin Gidelim Allah Yoluna	Mustafa Efendi	Hicaz	İlâhi	Düyek
250.	Gelin Gidelim Allah Yoluna	Nuri Sesören	Segâh	İlâhi	Sofyan
251.	Görerek Dost Cemalini Göçer İllallah Diyenler	Mehmet Öncel	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
252.	Hak Müyesser İtse Varsam	Ahmet Hatipoğlu	Acemaşirân	İlâhi	Düyek
253.	Hak Müyesser İtse Varsam	Mehmet Kemiksiz	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
254.	Hak Müyesser İtse Varsam	Savaş Özkök	Hicaz	İlâhi	Sofyan
255.	Hak tecellî ede varam (Hak müyesser etse varsam)	Yakup Gören	Hüseynî	İlâhi	Müsemmen
256.	Hak'dan gayri sevgiler külli yalandır yalan (Hak'dan özge sevgiler cümle yalandır yalan)	Abdülkerim Efendi	Rast	İlahi	Evsat
257.	Hak yarattı âlemi aşkına Muhammed'in	Turhan Toper	Hicaz	İlâhi	Sofyan
258.	Hak yarattı âlemi aşkına Muhammed'in	Hüseyin Tolan	Hüzzam	İlâhi	Düyek
259.	Hak yarattı âlemi aşkına Muhammed'in	Hüseyin Sebilci	Isfahan	İlâhi	Düyek
260.	Hak yarattı âlemi aşkına Muhammed'in	M. Kâmil Dürüst			
	Devr-i Revan				
261.	Hak yarattı âlemi aşkına Muhammed'in	İsmail Demirkıran	Rast	İlâhi	Nîm Sofyan
262.	Hak yarattı âlemi aşkına Muhammed'in	M. Kâmil Dürüst			

	Devr-i Revan				
263.	Hâlet İle Bana Bir Hâl Göründi	Eyyübi Mehmed Efendi	Nevâ	İlâhi	Düyek
264.	Hâlet İle Bana Bir Hâl Göründi	Hüseyin Bitmez – B. B. Dikici	Hicaz	İlâhi	Sofyan
265.	Her Kaçan Anarsam Seni Karârum Kalmaz Allah'um	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
266.	Her Kaçan Anarsam Seni Karârum Kalmaz Allah'um	?	Müstear	İlâhi	Düyek
267.	Her Kaçan Anarsam Seni Karârum Kalmaz Allah'um	?	Segâh	İlâhi	Düyek
268.	Her Kaçan Anarsam Seni Karârum Kalmaz Allah'um	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
269.	Her Kaçan Anarsam Seni Karârum Kalmaz Allah'um	?	Uşşak	İlâhi	Evsat
270.	Her Kaçan Anarsam Seni Karârum Kalmaz Allah'um	Abdullah Uysal	Karcığar	İlâhi	Sofyan
271.	Her Kaçan Anarsam Seni Karârum Kalmaz Allah'um	Dursun Çakmak	Sabâ	İlâhi	Evsat
272.	Her Kaçan Anarsam Seni Karârum Kalmaz Allah'um	İzzettin Eskidemir	Şehnaz	İlâhi	Düyek
273.	Her Kaçan Anarsam Seni Karârum Kalmaz Allah'um	İlker Cansevdi	Hüzzam	İlâhi	Yürük Semâî
274.	Hey Yarenler Gelün Görün	Mehmet Öncel	Bestenigâr	İlâhi	Sofyan
275.	Hey Yârenler Gelün Görün	Gürsel Koçak	Bestenigâr	İlâhi	Düyek
276.	İbrâhim Peygamber Halîl Nazar Kılmış Ana Celîl	Savaş Özkök	Kürdi	İlâhi	Curcuna
277.	İbret Almaz Mısın Sen Ölülerden	Dursun Çakmak	Hüzzam	İlâhi	Düyek
278.	İdelüm Celân Kılalum Seyrân	?	Bayati	İlâhi	Nim Evsat
279.	İdelüm Celân Kılalum Seyrân	Abidin Gerçeker	Hüseyni	İlâhi	Nim Sofyan
280.	İdelüm Celân Kılalum Seyrân	Ahmet Hatipoğlu	Şehnaz	İlâhi	Sofyan
281.	İdelüm Celân Kılalum Seyrân	Erol Başaran	Sultânîyegâh	İlâhi	Sofyan
282.	İlâhi Cennet Evine Girenlerden Eyle Bizi	Dursun Çakmak	Uşşak	İlâhi	Sofyan
283.	İlâhi Cennet Evine Girenlerden Eyle Bizi	Duygu Turan	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
284.	İlâhi Cennet Evine Girenlerden Eyle Bizi	Muallim İsmail Hakkı Bey	Bestenigâr	İlâhi	Sofyan
285.	İlhâm İle Dün Gice Seyr İtdüm Muhammed'i	?	Dügâh	İlâhi	Çifte Düyek
286.	İlhâm İle Dün Gice Seyr İtdüm Muhammed'i	?	Dügâh	İlâhi	Düyek
287.	İlhâm İle Dün Gice Seyr İtdüm Muhammed'i	?	Hicaz	İlâhi	Sofyan
288.	İlhâm İle Dün Gice Seyr İtdüm Muhammed'i	Ahmet Muhtar Gölge	Bayati	İlâhi	Düyek
289.	İlhâm İle Dün Gice Seyr İtdüm Muhammed'i	Doğan Ergin	Ferahnâk Aşiran	İlâhi	Nim Evsat
290.	İlhâm İle Dün Gice Seyr İtdüm Muhammed'i	Duygu Turan	Bayati	İlâhi	Düyek
291.	İlhâm İle Dün Gice Seyr İtdüm Muhammed'i	Sâdun Aksüt	Muhayyer Kürdi	İlâhi	Düyek
292.	İsm-i Sübhân Virdün Mi Var	?	Hüseyni	İlâhi	Curcuna

293.	İsm-i Sübhân Virdün Mi Var	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
294.	İsm-i Sübhân Virdün Mi Var	?	Sabâ	İlâhi	Düyek
295.	İsm-i Sübhân Virdün Mi Var	Bekir Sıtkı Sezgin	Hicaz	İlâhi	Sofyan
296.	İsm-i Sübhân Virdün Mi Var	Câhit Öney	Hicaz	İlâhi	Aksak
297.	İsm-i Sübhân Virdün Mi Var	Fatih Koca	Segah	İlâhi	Düyek
298.	İsm-i Sübhân Virdün Mi Var	Savaş Özkök	Hicaz	İlâhi	Sengin Semâî
299.	İsm-i Sübhân Virdün Mi Var	Süleyman Erguner	Bayati Araban	İlâhi	Düyek
300.	İsm-i Sübhân Virdün Mi Var	Hasan Şanlıtürk	Uşşak	İlâhi	Sofyan
301.	Kalduk Gaflet İçinde Allah Bizi Uyandur	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
302.	Kıyâmet Gününde Mahşer Yerine	Cüneyt Kosal	Uşşak	İlâhi	Aksak
303.	Korkdum Kıyâmet Güninden	Arslan Hepgür	Acemaşiran	İlâhi	Sofyan
304.	Lutfun Dilerüz Mevlâ	Abdi Coşkun	Bayati	İlâhi	Sofyan
305.	Lutfun Dilerüz Mevlâ	Ahmet Hatipoğlu	Hicaz	Münacaat	Sofyan
306.	Mâil Oldum Bahçesinde Hurmaya	?	Hicaz	İlâhi	Sofyan
307.	Mecnûna Sordular Leylâ Nic'oldu	?	Bayati	Durak	Serbest
308.	Mecnûna Sordular Leylâ Nic'oldu	?	Bayati	İlâhi	Düyek
309.	Mecnûna Sordular Leylâ Nic'oldu	?	Uşşak	Durak	Durak Evferi
310.	Mecnûna Sordular Leylâ Nic'oldu	?	Uşşak	Durak	Durak Evferi
311.	Mecnûna Sordular Leylâ Nic'oldu	?	Uşşak	İlâhi	Nim Evsat
312.	Mecnûna Sordular Leylâ Nic'oldu	Ali Rıza Bey	Hüzzam	İlâhi	Evsat
313.	Mecnûna Sordular Leylâ Nic'oldu	Ali Rıza Şengel	Bayati	İlâhi	Düyek
314.	Mecnûna Sordular Leylâ Nic'oldu	Selahaddin Demirtaş	Bestenigâr	İlâhi	Sofyan
315.	Meded Kıl Derdüme Dermânum Allah	Ahmet Özhan	Sabâ	İlâhi	Düyek
316.	Mü'minin Kalbini Yuyup Arıdan	?	Rast	İlâhi	Sofyan
317.	Mülk-i Bekâdan Gelmişem Fâni Cihânı Neylerem	Ahmet Hakkı Turabi	Hicaz	İlâhi	Sofyan
318.	Mülk-i Bekâdan Gelmişem Fâni Cihânı Neylerem	Bursalı Yâkubzâde Mehmed Efendi	Gerdâniye	İlâhi	Sofyan
319.	Mülk-i Bekâdan Gelmişem Fâni Cihânı Neylerem	Sebilci Hüseyin Efendi	Hicaz	İlâhi	Sofyan
320.	Mülk-i Bekâdan Gelmişem Fâni Cihânı Neylerem	Tosunzâde Abdullah Efendi	Hüseynizemzeme	İlâhi	Düyek
321.	Müştâk Olup Özledigim Şehr-i Ramazan Merhaba	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
322.	Müştâk Olup Özledigim Şehr-i Ramazan Merhaba	Ender Doğan	Hüzzam	İlâhi	Düyek
323.	Müştâk Olup Özledigim Şehr-i Ramazan Merhaba	Erdinç Çelikkol	Hüzzam	İlâhi	Sofyan
324.	Müştâk Olup Özledigim Şehr-i Ramazan Merhaba	Hasan Şentürk	Acemaşirân	İlâhi	Sofyan

325.	Müştâk Olup Özledigim Şehr-i Ramazan Merhaba	Rif'at Bey	Uşşak	İlâhi	Evsat
326.	Müştâk Olup Özledigim Şehr-i Ramazan Merhaba	Zeki Atkoşar	Hicaz	İlâhi	Evsat
327.	Müştâk Olup Özledigim Şehr-i Ramazan Merhaba	Duygu Turan	Mahur	İlâhi	Sofyan
328.	Müştâk Olup Özledigim Şehr-i Ramazan Merhaba	Mehmet Öncel	Acemaşirân	İlâhi	Sofyan
329.	Ne 'Aceb Olur Şu Âdemoglanı	Dursun Çakmak	Sabâ	İlâhi	Sofyan
330.	Ne Bahtlıdur Ol Kişi Kim Okıdugı Kur'ân Ola	Zekâî Dede	Hüzzam	İlâhi	Düyek
331.	Nice Bir Uyursun Uyanmaz Mısın	?	Hicaz	İlâhi	Sofyan
332.	Nice Bir Uyursun Uyanmaz Mısın	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
333.	Nice Bir Uyursun Uyanmaz Mısın	Hüseyin Efendi	Hüseyni	Şarkı	Devr-i Hindi
334.	Nice Bir Uyursun Uyanmaz Mısın	Şikârizâde Ahmet Efendi	Bayati	Durak	Durak Evferi
335.	Nice Bir Uyursun Uyanmaz Mısın	Tarık Kip	Sabâ	Şarkı	Curcuna
336.	Niçe Feryâd İdüp Zârî Kılam Ben	Ahmet Hatipoğlu	Nihavend	İlâhi	Sofyan
337.	Ol Allah'ımın Sevdigi	Sâdun Aksüt	Hüzzam	İlâhi	Düyek
338.	Ömür Bağçesinin Güli Solmadan	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
339.	Ömür Bağçesinin Güli Solmadan	Adnan Çoban	Nihâvend	Nefes	Düyek
340.	Ömür Bağçesinin Güli Solmadan	Cahit Yahşi	Sabâ	İlâhi	Curcuna
341.	Ömür Bağçesinin Güli Solmadan	Dursun Çakmak	Uşşak	İlâhi	Düyek
342.	Ömür Bağçesinin Güli Solmadan	İrfan Doğrusöz	Hicaz	İlâhi	Raksan
343.	Ömür Bağçesinin Güli Solmadan	Küçük Ahmet Ağa	Rast	İlâhi	Sofyan
344.	Ömür Bağçesinin Güli Solmadan	Merih Göksu	Hicaz	İlâhi	Düyek
345.	Rûm'da 'Acem'de Âşık Oldugum	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
346.	Rûm'da 'Acem'de Âşık Oldugum	Kazasker Mustafa İzzet Ef.	Hicaz (Hümâyûn)	İlâhi	Evsat
347.	Rûm'da 'Acem'de Âşık Oldugum	Muratpaşa Müezzini Hüseyin Efendi	Segâh	İlâhi	Sofyan
348.	Rûm'da 'Acem'de Âşık Oldugum	Muratpaşa Müezzini Hüseyin Efendi	Segâh	İlâhi	Evsat
349.	Rûm'da 'Acem'de Âşık Oldugum	Zâkir Hâfız Hasan Efendi	Sûz-nâk	İlâhi	Düyek
350.	Sana Direm Bâd-ı Sabâ	Kemal Tezergil	Sabâ	İlâhi	Düyek
351.	Sana Direm Bâd-ı Sabâ	Mehmet Öncel	Sabâ	İlâhi	Düyek
352.	Sana Direm Bâd-ı Sabâ	Mustafa Tüzün	Sabâ	İlâhi	Düyek
353.	Sana Direm Bâd-ı Sabâ	Yusuf Yılmaz	Muhayyer Sümbüle	İlâhi	Sofyan
354.	Sen Bunda Garib Mi Geldün	Abidin Gerçeker	Tâhir Buselik	Şarkı	Sofyan

355.	Sen Bunda Garib Mi Geldün	Arslan Hepgür	Acemaşiran	İlâhi	Sofyan
356.	Sen Bunda Garib Mi Geldün	Aydın Tekindor	Rast	Şarkı	Semâî
357.	Sen Bunda Garib Mi Geldün	Sadettin Çevik	Gerdaniye	Türkü	Sofyan
358.	Sen Bunda Garib Mi Geldün	Zeki Atkoşar	Hüseyni	Şarkı	Curcuna
359.	Ser-bâz Girer Bu Meydâna	Ahmet Hatipoğlu	Yegâh	İlâhi	Sofyan
360.	Ser-bâz Girer Bu Meydâna	Duygu Turan	Hicâz	İlâhi	Düyek
361.	Seyri Dün Muhammed'i Toğmış Nûrlar İçinde	?	Hicaz	İlâhi	Sofyan
362.	Seyri Dün Muhammed'i Toğmış Nûrlar İçinde	?	Rast	İlâhi	Sofyan
363.	Seyyâh Olup Şol 'Âlemi Ararsan	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
364.	Seyyâh Olup Şol 'Âlemi Ararsan	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
365.	Seyyâh Olup Şol 'Âlemi Ararsan	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
366.	Sordum Sarı Çiçeğe Benzin Neden Sarudur	Ali Rıza Şengel	Isfahan	İlâhi	Düyek
367.	Sordum Sarı Çiçeğe Benzin Neden Sarudur	Hüseyin Sebilci	Segâh	İlâhi	Sofyan
368.	Sordum Sarı Çiçeğe Benzin Neden Sarudur	Tahir Karagöz	Segâh	İlâhi	Düyek
369.	Sordum Sarı Çiçeğe Benzin Neden Sarudur	Salih Taşkın	Sûzidil	İlâhi	Sofyan
370.	Şehîdlerin Ser-Çeşmesi	?	Hicaz	İlâhi	Sofyan
371.	Şehîdlerin Ser-Çeşmesi	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
372.	Şehîdlerin Ser-Çeşmesi	?	Sabâ	İlâhi	Raks Aksağı
373.	Şehîdlerin Ser-Çeşmesi	?	Segâh	İlâhi	Curcuna
374.	Şehîdlerin Ser-Çeşmesi	?	Uşşak	İlâhi	Sengin Semâî
375.	Şehîdlerin Ser-Çeşmesi	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
376.	Şehîdlerin Ser-Çeşmesi	Adnan Üzülmez	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
377.	Şehîdlerin Ser-Çeşmesi	Ahmet Kadri Rizeli	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
378.	Şehîdlerin Ser-Çeşmesi	Hakan Alvan	Hicaz	İlâhi	Raks Aksağı
379.	Şehîdlerin Ser-Çeşmesi	Selahaddin Gürer	Segâh	İlâhi	Curcuna
380.	Şeyhimin illeri uzaktır yolları	Doğan Ergin	Nihâvend	İlâhi	Sofyan
381.	Şeyhimin illeri uzaktır yolları	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
382.	Şol Benüm Şeyhümi Görmege Kim Gelür	Abidin Gerçeker	Nevâ	İlâhi	Nim Sofyan
383.	Şol Cennet'ün Irmakları	?	Hicaz	İlâhi	Evsat
384.	Şol Cennet'ün Irmakları	?	Hüseyni	İlâhi	Curcuna
385.	Şol Cennet'ün Irmakları	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
386.	Şol Cennet'ün Irmakları	?	Segâh	İlâhi	Sengin Semâî
387.	Şol Cennet'ün Irmakları	?	Segâh	İlâhi	Yürük Semâî
388.	Şol Cennet'ün Irmakları	Abidin Gerçeker	Pençgâh	Nefes	Aksak
389.	Şol Cennet'ün Irmakları	Adnan Türküözü	-	Nefes	Aksak Semâî
390.	Şol Cennet'ün Irmakları	Ali Rıza Şahin	Uşşak	İlâhi	Düyek
391.	Şol Cennet'ün Irmakları	Ârif Sâmi Toker	Acemaşiran	Fantezi	Türk Aksağı
392.	Şol Cennet'ün Irmakları	Hayati Günyeli	Uşşak	İlâhi	Yürük Semâî
393.	Şol Cennet'ün Irmakları	Zeki Atkoşar	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
394.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	?	Acemaşiran	İlâhi	Düyek
395.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	?	Bestenigâr	İlâhi	Düyek

396.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	?	Çargah	İlâhi	Sofyan
397.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	?	Evç	İlâhi	Sofyan
398.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	?	Hicaz	İlâhi	Sofyan
399.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	?	Hicaz (Hümayun)	İlâhi	Sofyan
400.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	?	Hicaz (Hümayun)	İlâhi	Sofyan
401.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	?	Hicaz (Hümayun)	İlâhi	Sofyan
402.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	?	Mâye	İlâhi	Düyek
403.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	?	Rast	İlâhi	Sofyan
404.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	?	Rast	İlâhi	Sofyan
405.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	?	Segâh	İlâhi	Düyek
406.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	Âsım Molla	Nihavend	İlâhi	Sofyan
407.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	Baha Bey	Uşşak	İlâhi	Sofyan
408.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	Mehmet Kemiksiz	Sultân-ı Yegâh	İlâhi	Sofyan
409.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	Nesib Efendi	Sabâ	İlâhi	Çifte Düyek
410.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	Veysel Dalsaldı	Sabâ	İlâhi	Sofyan
411.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	Zekâî Dede	Hicaz	İlâhi	Sofyan
412.	Şûrîde Vü Şeydâ Kılan	Zekâî Dede	Muhayyer	İlâhi	Sofyan
413.	Şükr ü Minnet Ol Allah'a	Hakan Alvan	Bestenigâr	İlâhi	Raks Aksağı
414.	Tevhîd Hoşça Nesnedür	?	Uşşak	İlâhi	Sofyan
415.	Tevhîd Hoşça Nesnedür	Uğur İnan	Uşşak	İlâhi	Düyek
416.	Toprakta Yatacak Teni	Dede Efendi	Muhayyer	İlâhi	Düyek
417.	Urum'dan Çıktım Yürüdüm	?	Bayati	İlâhi	Sofyan /Düyek
418.	Uyurken Seyrimde Kalktım Ağlayu	Muzaffer Ozak	Segâh	İlâhi	Sofyan
419.	Uyurken Seyrimde Kalktım Ağlayu	Sâmi Özer	Rast	İlâhi	Düyek
420.	Vaktünüze Hâzır Olun	Oktay Tem	Rast	İlâhi	Düyek
421.	Varsam Bir 'Âlime Sorsam	Kemal Efendi	Hüseyni	İlâhi	Devr-i Revan
422.	Varsam Bir 'Âlime Sorsam	Zeki Atkoşar	Hicaz	İlâhi	Sofyan
423.	Yâ Rabbenâ Yâ Rabbenâ	Hakan Elvan	Muhayyer	İlâhi	Sofyan
424.	Yâ Rabbenâ Yâ Rabbenâ	Kemal Gürses	Uşşak	İlâhi	Düyek
425.	Yâ Rabbi Dilerem Işkun Ver Şevkün Ver	Mehmet Öncel	Nikriz	İlâhi	Sofyan
426.	Yalancı Dünyâya Konup Göçenler	?	Hüseyni	Türkü	Sofyan
427.	Yalancı Dünyâya Konup Göçenler	Cengiz Cermen	Hicaz	Şarkı	Düyek
428.	Yalancı Dünyâya Konup Göçenler	Danyal Mantı	Uşşak	İlâhi	Sofyan
429.	Yalancı Dünyâya Konup Göçenler	Mehmet Öncel	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
430.	Yalancı Dünyâya Konup Göçenler	Rıfat Şanlıel	Hüzzam	İlâhi	Düyek
431.	Yalancı Dünyâya Konup Göçenler	Savaş Özkök	Kürdi	İlâhi	Sofyan
432.	Yazık Benim Bunca Geçen Ömrüme	?	Hüseyni	İlâhi	Sofyan
433.	Yeşildür Sancağı Nûrdan 'Âlemi	?	Rast	İlâhi	Sofyan
434.	Yine Aşkın Sırrı Düştü Serime	Ender Doğan	Segâh	İlâhi	Sofyan
435.	Yine Aşkın Sırrı Düştü Serime	Zekâî Dede	Acem	İlâhi	Sofyan

436.	Yine Yaz Ayları Geldi	Korkut Samancı	Hicaz (Zirgüle)	İlâhi	Sofyan
437.	Yine Yaz Ayları Geldi	Yeniköylü Hasan Efendi	Karcığar	İlâhi	Düyek
438.	Yine Yüzüni Gördüm Yine Yüregüm Yandı	Güldeniz Ekmen	Hüseyni	İlâhi	Düyek
439.	Yine Yüzüni Gördüm Yine Yüregüm Yandı	Osman Kenarda	Nihavend	İlâhi	Sofyan
440.	Yunus Derler Er Kişi	Gülçin Yahya Kaçar	Bûselik	İlâhi	Sofyan
441.	Yüce Sultânum Derde Dermânum	Abidin Gerçeker	Hüseyni	İlâhi	Nim Sofyan
442.	Yüce Sultânum Derde Dermânum	Ahmet Hatipoğlu	Pençgâh	İlâhi	Sofyan
443.	Yüce Sultânum Derde Dermânum	Hüseyin Sadeddin Arel	Şerefnümâ	Durak	Durak Evferi
444.	Yüce Sultânum Derde Dermânum	Sâdun Aksüt	Hüzzam	İlâhi	Sofyan
445.	Yüce Sultânum Derde Dermânum	Zekâî Dede	Sûzidil	İlâhi	Hafif
446.	Yürü Bire Fenâ Dünyâ (Yürü Behey Fanî Dünyâ)	Hüseyin Erbay	Hüzzam	İlâhi	Sofyan
447.	Yürü Bire Fenâ Dünyâ (Yürü Behey Fanî Dünyâ)	Muallim İsmail Hakkı Bey	Hüzzam	İlâhi	Düyek
448.	Yürü Bire Fenâ Dünyâ (Yürü Behey Fanî Dünyâ)	Yakup Gören	Tahir	İlâhi	Düyek
449.	Yürük değirmenler gibi dönerler (Coşkun değirmenler gibi dönerler)	?	Gülizar	İlâhi	Sofyan
450.	Yürük değirmenler gibi dönerler (Coşkun değirmenler gibi dönerler)	?	Hüseynî	İlâhi	Sofyan
451.	Yürük değirmenler gibi dönerler (Coşkun değirmenler gibi dönerler)	?	Hüseynî	İlâhi	Sofyan
452.	Yürük değirmenler gibi dönerler (Coşkun değirmenler gibi dönerler)	Dede Efendi	Şehnaz	İlâhi	Evsat
453.	Yürük değirmenler gibi dönerler (Coşkun değirmenler gibi dönerler)	Doğan Ergin	Hüseynî	İlâhi	Yürük Semâî
454.	Yürük değirmenler gibi dönerler (Coşkun değirmenler gibi dönerler)	Kemâl Gürses	Hicaz	İlâhi	Sofyan

Tablo 2: Âşık Yunus'a Ait Şiirlerin İlk Mısrası, Bestekârı, Makamı, Formu ve Usûlü.

KAYNAKÇA

Alptekin, Turan. "Üç Yûnus, Yûnus Emre-Âşık Yûnus- Bizim Yûnus", *Yûnus Emre*, Ankara: 2012.

Ergen, Aytaç. *Türk Mûsikîsi Notam Programı*.

Cançelik Ali, *Bursa'nın Sonsuzluğa Açılan Kapısı Âşık Yûnus,* (Yayın aşamasında)

Köprülü, Mehmet Fuat, "Yûnus Emre", *Türk Yurdu*, c. IV, no 3, İstanbul, 1329.

Köprülü, Mehmet Fuat "Yûnus Emre ve Âsârı". *Türk Yurdu*, c. V, no 2., İstanbul, 1913.

Narin, Sevinç. "Raif Yelkenci İle Konuşma". *Türk Yurdu-Yunus Emre Özel Sayısı,* c. V, sayı 319. İstanbul, 1996.

Nuri Özcan, "Türk Musikisi Nota Yayımcılığında Yunus Gûfteleri", *Kültür Dergisi "Bizim Yunus" Özel sayısı*, sa. 4, s. 104-112, İstanbul 2004.

Rıza Tevfik, "Yûnus Emre'yi Ziyaret", *Peyâm-Edebî İlâve*, no. 43., İstanbul, 1914.

Tatçı, Mustafa, *Bursalı Âşık Yûnus,* İstanbul: H Yayınları, 2019.

Timurtaş, Faruk Kadri*, Yûnus Emre Dîvânı*, İstanbul, 1972.

TRT, *Türk Halk Müziği'nden Seçmeler, I, II, III*, Ankara 1998, 2001, 2002.

Turabi, Ahmet Hakkı. "Türk Din Musikisinde Yunus Emre", *Yûnus'un Çağrısı,* Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Ed. Dr. Mustafa Çöpoğlu, 2015, 131-172.

YÛNUS EMRE DÎVÂN'INDA İNSAN TİPLERİ

Doç. Dr. Ali CANÇELİK

Yazar tebliğ metnini göndermediği için tebliğ metni kitapçıkta yer almamıştır.

"BİZİM YUNUS" DERKEN…

Doç. Dr. Yusuf YILDIRIM*

Özet:

Yunus Emre'nin hayatı ve düşünceleri hakkında yapılan çalışmaların sayısı arttıkça hakkındaki bilinmeyenlerin de aynı oranda azalacağı beklenmektedir. Fakat vefatının üzerinden yedi asır geçmesine rağmen Yunus Emre bizim için halen meçhul bir isim olarak varlığını sürdürmektedir. Çünkü düşüncelerini çoğu zaman söylediği şiirlerle dile getiren Yunus Emre'ye ait mükemmel bir divan nüshasına sahip değiliz. Mevcut neşirlerde yer alan birbirinden farklı üsluplarda söylenmiş şiirler karşısında okuyucunun zihnine "Bizim Yunus"un hangi Yunus olduğu sorusu gelmektedir.

Bu tebliğde Yunus Emre'ye isnad edilen farklı karakterlere sahip şiirler hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

Abstract:

As the number of studies on Yunus Emre's life and thoughts increases, it is expected that the unknown about him will decrease at the same rate. However, even though seven centuries have passed since his death, Yunus Emre still exists as an unknown name for us. Because we do not have a perfect divan copy of Yunus Emre, who often expresses his thoughts with his poems. In the face of the poems sung in different styles in the current publications, the question of which Yunus is "Our Yunus" comes to the mind of the reader.

In this paper, an evaluation will be made about the poems with different characters attributed to Yunus Emre.

Giriş

Ülkemizde son yıllarda Yunus Emre hakkında yapılan çalışmaların nicelik olarak hissedilir seviyelere ulaşması memnuniyet vericidir. Üniversitelerde yürütülen bilimsel çalışmaların yanı sıra akademi çevreleri dışında da Yunus'u keşfetmeye dair yoğun bir faaliyet yürütüldüğü gözlemlenmektedir. Akademik ve popüler yayınlar, konferanslar, ilmi toplantılar, diziler vs. farklı biçimlerde yürütülen bu faaliyetlerle Yunus Emre'nin şahsiyeti ve fikirleri daha iyi bir şekilde görünür hale gelmekte; ismi ve düşüncesi üzerindeki siyah ve kalın sis bulutu biraz daha aralanmaktadır.

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, yasef_yildirim@hotmail.com

İçinde bulunduğumuz bu yıl Yunus Emre, vefatının 700. yıldönümü münasebetiyle çeşitli etkinliklerle anılmaktadır. Vefatı, insanlık için telafisi mümkün olmayan acı bir kayıp olsa da mesajlarıyla ölümsüzleşen Yunus Emre, "her dem yeniden doğmayı" başaran nadir şahsiyetlerdendir. Özeleştiri yapmak gerekirse, mütefekkir yetiştirmekte özellikle son asırda biraz cimri davranan memleketimiz için Yunus Emre'nin bedenen olmasa da ruhen ve fikren hala aramızda gezinmesi, ruhi yolculuğumuzda rehberlik etmesi açısından bize önemli bir imkan sunmaktadır.

Anadolu irfan geleneğinin temelini atan ve ona istikamet tayin eden Yunus Emre, tarihi şahsiyeti ve yaşadığı hayat bakımından meçhul bir isimdir. Bunda, sufi halk şairleri hakkında genellikle sessiz kalmayı tercih eden tezkirecilerin etkisinin olduğu muhakkaktır. İlahileri Anadolu'nun her köşesinde büyük bir vecd ve coşku içinde okunan, adeta dini bir vecibe gibi hafızalarda saklanan Yunus Emre, halkın nazarında unutulmamış, sözlü gelenek halinde ismi sonraki nesillere aktarılmıştır. Anadolu'nun farklı yerlerinde ismine izafeten tesis edilen onlarca makam, halkın onun isminin unutulmasına gönlünün razı olmadığına bir işaretdir. Bu yüzden Yunus Emre hakkında bildiklerimiz neredeyse tamamen halk muhayyilesinin bir tezahürü olan menkıbelerden ibarettir.

Yunus Emre'nin karanlıkta kalan tarihi şahsiyeti gibi bugün mevcut şiirlerin ona aidiyeti meselesi de oldukça sorunludur. Sözlü kültür içinde dilden dile dolaşan ve sonraki nesle aktarılan Yunus Emre şiirlerine Yunus mahlaslı başka şairlerin manzumelerinin karıştığı bilinmektedir. Bu da, şiirlerinin bir araya getirildiği her neşirde, okuyucunun farklı şiirlerle ve dolayısıyla farklı bir Yunus Emre portresiyle karşılaşması sonucunu doğurmaktadır. Mevcut yazma nüshalardan ve mecmualardan hareketle Yunus Emre şiirlerini ayıklamak için uzun bir mesai harcayan Mustafa Tatcı bu durumu şöyle açıklar: "*Divanda verdiğimiz 415 şiirden başka, elimizde 300 kadar daha "Yunus" mahlaslı şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerin başka Yunuslara ait olduğunu sanıyoruz*."[1] Şiirlerin ona aidiyeti etrafında yürütülen yoğun ilmi tartışmalar Yunus Emre'ye dair sorunlu bir başka alana daha işaret etmektedir: Yunus Emre'nin fikri yapısını net bir biçimde tespit etmek. Bu da yine bizi ilk soruna çekmektedir: Mevcut şiirlerin hangilerinin ona ait olduğunun tespiti meselesi. Aksi halde "Bizim Yunus"un hangi Yunus olduğu sorusu hep bir muamma olarak kalacaktır. Ne var ki yapılan sayısız divan neşriyatı, ilmi toplantılar ve akademik faaliyetler sonucunda bunun, göründüğü kadar kolay bir mesele olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü Yunus Emre şiirleri çoğunlukla sözlü kaynaklardan derlenen divan ve mecmua nüshalarından elde edilmektedir. Hal böyle olunca, birbirinden farklı biçim, üslup ve mahiyete sahip ve sayıca birbirini tutmayan şiirlerden gerçek Yunus'a ait olanlarını ayıklama konusunda ciddi bir sorun ortaya çıkmaktadır.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Yunus Emre'nin şiirlerinin tespiti konusunda birbirinden farklı ölçütler kullanılmıştır. Bazı neşirlerde Yunus Emre'nin şiirlerini ihtiva eden divan nüshalarından en eski olanları esas alınmıştır.[2] En eski nüshaların bile Yunus Emre'nin vefa-

1 Mustafa Tatcı, *Âşık Yunus ve Diğer Yunusların Şiirleri,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991, s. 41.

2 Faruk Kadri Timurtaş'ın hazırladığı neşir, Yunus Emre divanın en eski nüshası olan Fatih Nüshası'ndan aynen aktarılmıştır. Timurtaş, kitabını tanıtırken, "Şimdi bu neşirle, Yunus Emre'ye ait olduğu şüphe götürmeyen bütün şiirleri bir araya getirmiş bulunuyoruz." ifadelerini kullanır. (Faruk Kadri Timurtaş, *Yunus Emre Divanı,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1980, s. IV.)

tından çok sonra tertip edildiği dikkate alındığında bu kriterin tek başına gerçek Yunus Emre'yi gün yüzüne çıkaramayacağı açıktır. Bunun yanında en eski nüshalarla birlikte çeşitli mecmua ve cönklerde Yunus mahlaslı şiirlerin tenkitli olarak incelendiği ve gerçek Yunus'un şiirlerinin üslup ve dil bakımından diğer şiirlerden ayıklandığı çalışmalar da yapılmaktadır.[3] Yunus Emre'nin olgunluk dönemi ile ilk evrelerde söylediği şiirler arasında dil ve üslup bakımından bazı farkların olması tabiidir. Dikkatli davranılmadığı, yani tenkitli neşir sırasında nüsha farklarının alınmasında uygun ve doğru tercihlerde bulunulmadığı takdirde bu kriterin de Yunus Emre'nin sıhhatli ve kusursuz bir divan nüshasını ortaya koyması olası görünmemektedir. Fuad Köprülü de Yunus Emre divanının güvenilir bir nüshasını elde etmek için şiirlerin "lisani tedkik"e göre incelenmesi gerektiği görüşündedir.[4] Ona göre Gülşehri, Aşık Paşa ve Veled Çelebi'nin eserleri gibi o döneme ait olduğu kesin olarak bilinen eserlerdeki dil özellikleri ile Yunus Emre'nin çeşitli divan nüshalarındaki ve mecmualar içindeki şiirleri karşılaştırılmak suretiyle yeni ve güvenilir bir nüsha elde edilebilir. Ancak bunda da şöyle bir sorun dikkati çekmektedir: Çoğu sözlü kültürden aktarılan Yunus şiirlerinin, daha sonraki asırlarda yazıya geçirilirken müstensih tarafından o dönemin dil hususiyetlerine göre tekrar düzenlenmiş olma ihtimali her zaman vardır. Bu durumda Yunus'un yaşadığı dönemin dil özelliklerini taşımadığı için bu şiirlerin Yunus Emre'ye ait olmadığını iddia etmek ne kadar isabetli olabilir?

Bu yazıda, Yunus Emre şiirlerinin tasavvufî düşünce tarihindeki yeri ve bunların tasavvuf şiirinde hangi gelenek içinden söylenen manzumeler olduğu konusu tartışılacaktır. Bu tartışmanın sonunda, şiirlerin ona aidiyeti meselesinde kullanılagelen diğer kriterlerle birlikte bu kıstasın da -iddialı olunmamakla birlikte- değerlendirmeye tabii tutulması teklif edilecektir. Ama bunu söylerken amacımız, diğer kriterlere alternatif sunmak ya da onların artık geçerliliğini yitirdiğini ve Yunus Emre şiirlerinin tespitinde sadece bu açıdan bakılması gerektiğini belirtmek değildir. Aksine kullanılagelen kıstasların hepsinin belli ölçülerde değerli olduğunu ama bunların yanında bu kıstasın da kullanılmasının faydalı olacağını düşünüyoruz. Ama önce sufi gelenekteki iki farklı telakki hakkında kısa bir gezinti yapalım.

Tasavvuf düşüncesinde Allah'a ulaşmanın iki önemli yolundan bahsedilir. Bunlar; Basra tasavvuf mektebinden Hasan Basri'nin etrafında teşekkül eden derin bir *hüzün* ve *korku anlayışı* ile Rabiatü'l-Adeviyye tarafından başlatıldığı söylenen *aşk yolu*dur. Hüzün ve korkunun hakim olduğu zühd anlayışında Allah'ın zikri, ibadet, cennet ümidi ve cehennem korkusu öne çıkarken, Allah aşkını esas alan meşrepte ise dünyevi ve uhrevi beklentilerden ziyade Allah'ın cemaline kavuşma isteği en temel vasfıdır. Çünkü onlara göre kainatın yaratılışı ilahi aşkın bir sonucudur. Sufiler arasında kudsi hadis olarak büyük ilgi gören "Ben gizli bir hazine idim" sözü de bu çerçevede yorumlanır, yani kainat Allah'ın hüsn sıfatının tecelli etmesi sonucu ortaya çıkmıştır.[5] Bu görüşe göre evren baştan sona mutlak güzelliğin izleriyle doludur ve her zerrede o güzelliği görmek mümkündür. Ehl-i hal olarak da bilinen bu sufiler daimi bir vecd ve istigrak içinde kendileri-

3 bkz. Yûnus Emre, *Dîvân, Risâletü'n-nushiyye,* (haz. Mustafa Tatcı), H Yayınları, İstanbul 2011.

4 M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* Akçağ Yay., Ankara 2003, s. 272-273.

5 Geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Aşk", DİA……

ni Hakk'ın mutlak hüsnünün huzurunda hissederler. Bütün kainattan ve uhrevi mükafat fikrinden azade bir biçimde tam bir murakabe hali yaşarlar.

Bu iki mesleğin Allah tasavvurlarında da farklı bakış açıları mevcuttur. *Sekr* (sarhoşluk) halini tecrübe den âşık sufiler, Allah'ın dünyaya içkin olduğunu, her yerde hazır ve nazır olduğunu ve O'nunla birleşme imkanının her an var olduğunu düşünürler. Her şeyde O'nun güzelliğini gören bu bakış açısına sahip sufiler Allah'ın ancak sevilmeye layık olduğunu vurgularlar. Sahv (uyanıklık) halini tecrübe eden salik ise Allah'ın gaib ve mutlak aşkın varlık olduğuna vurgu yaparlar. Allah'la alem arasında açık bir fark gözetilen bu anlayışta Allah'ın celal sıfatları hakimdir.[6] İlahi aşkın sarhoşu olan sufilerde genellikle şeriat vurgusu çok azdır; Allah'ın vahdetinde fani olma düşüncesiyle yaşadıkları deruni bir tecrübeyi dile getirirler, bu yüzden de Allah'ın rahmetinden emin davranırlar. Zühd ve takva sahiplerinde ise şeriatin sınırları bağlayıcıdır, Allah'ın gazabından endişe duyarlar ve kulun Rabbi ile ilişkisinde edebi gözetirler.

"Bizim Yunus" diye bilinen Yunus Emre'nin şiirleri tasavvufi düşünce geleneğindeki bu iki farklı tarz açısından değerlendirildiğinde, İsmail Hakkı Bursevi'nin ifadesiyle şu rahatlıkla söylenebilir: Yunus'un şiirleri "makalat-ı tevhid ve kelimat-ı irfan"dır.[7] Bursevi'nin tanımlamasında geçen tevhid ve irfan kelimelerinin aşk yolunu takip eden sufilerce sıkça kullanılan terimler olduğu malumdur. Dolayısıyla "Bizim Yunus"un sözleri (burada Yunus'a nispet edilen şiirlerin büyük çoğunluğu, demek daha doğru olabilir.) şeriat sınırları içinde kalan zühd ve takva edebiyatı ürünleri olmaktan ziyade, mutlak cemalin tesiri altında kalan sufinin yaşadığı manevi tecrübenin aktarıldığı coşkun manzumelerdir. Bu sözlerde fikrin tesiri altında kalan bir niyaz değil, gönlünde Rabbi'ne karşı duyduğu aşkla coşan dervişin sonsuzluğuna uzanan feryadını duymak mümkündür. Onun şiirleri, Fuad Köprülü'nün tespitleri doğrultusunda, Ahmed Yesevi'nin "zâhidane ve müttakiyane telakkileri"nden[8] ziyade İbnü'l-Arabî ile Mevlana'nın vahdet-i vücûd anlayışına daha yakın durmaktadır. Yesevi'nin irşad amacıyla söylenmiş, adeta vaaz kürsüsünden irad edilen manzum hitabelerinin aksine, Yunus Emre'nin sözleri her yerde açık ve net olan mutlak cemalin karşısında heyecana kapılan ruhun kanat çırpmalarıdır:

İy uslular iy uslular siz eyidün ben n'ideyüm

Ol dost yüzin göreliden 'aklum başa gelmez benüm (Tatcı, 214/2)

sözüyle "Bizim Yunus"un siması hayalimizde hemen canlanıverir. Çünkü bildiğimiz, aşinası olduğumuz Yunus Emre, hakikatin bir ve her şeyin aslının O olduğunu söyler. O gaip ve meçhul olana değil, kainatin her köşesinde tecelli eden hakikate âşıktır. "Bizim Yunus" bu hakikatin bulunacağı yeri önce dağlara, taşlara, denize, yaza, kışa sorar; nihayet aradığı hakikati kendi "ben"inde bulur:

Çok cehd idüp istedüm yir ü gögi aradum

Hîç mekânda bulmadum buldum insân içinde (Tatcı, 339/3)

6 Willian Chittick, *Tasavvuf*, (çev. Turan Koç), İz Yay., İstanbul 2003, s. 76-79.

7 İsmail Hakkı Bursevi, *Rûhü'l-Mesnevî,* (haz. İsmail Güleç), İnsan Yay., İstanbul 2017, s. 155.

8 Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 205.

Ama bu buluş paradoksal olarak Yunus'un yok oluşuna da zemin hazırlar. Çünkü hayranlık içinde müşahade ettiği hakikatin tecellisi o kadar parlaktır ki; kendisinden başka her şeyi görünmez kılar, fenaya uğratır. Yunus "ballar balı"nı elde etmek için "kovan"ını yağma eder. Dostun yüzüyle sadece Yunus kendinden geçmez; O'nun cemalini gören zahid bile ömrü boyunca güvendiği, itimat ettiği din ve imanını bu uğurda hiç çekinmeden yağmaya verir:

Yagmâya virür ol demde yüz bin zâhid dîn ü îmân (Tatcı, 259/1)

Yunus'un şiirlerinde arayış motifi önemli bir yere sahiptir. Bir çok beyitte bu meseleye temas vardır. Bu açıdan Yunus'un şiirleri mutlak hakikati arayışın ifadesi şeklinde de okunabilir. Bu arayış, bir çok sufinin dile getirdiği gibi, ezeli vatanda hakiki sevgili ile birlik olan ruhun dünyaya gönderilmesiyle birlikte başlar. Yani aslından koparak içine düştüğü dünya, ruh için bir gurbettir. Yunus'un ruhu doğduğu günden itibaren, yani asli vatanından ayrı düştüğü ilk andan itibaren sürekli ıstırap çeker. Yunus'un dünya hayatında ayrı düştüğü sevgilisine karşı dilinden dökülen sözler de ezeli vatanda tattığı aşk şarabının etkisiyle söylenmiştir:

Âşık Yûnus bugün gurbetde kaldı

Ki 'ışkı söyledür dildâre karşu (Tatcı, 289/9)

Yunus'un dünya hayatında yaşadığı bu devamlı esriklik haline sebep, ezel bezminde Dost'un Yunus'un yüzüne attığı kısa süreli bir bakıştır. Yunus'un yaşadığı bu sarhoşluk hali öyle bir dereceye varır ki denizler kadeh olsa yine bu susuzluğu gideremez. Bu susuzluğu giderecek olan tek şey, sevgiliyle arasındaki ayrılığın ortadan kalkmasıdır. Bu da ancak aradaki ikiliğin kalkmasıyla, dolayısıyla Yunus'un kendi benliğinden vazgeçmesiyle mümkündür.

Mevcut divan nüshalarında Yunus Emre'ye isnat edilen şiirlerin birçoğu için, bunların sekr (sarhoşluk) ve aşk karakteri taşıyan şiirler olduğunu söylemek mümkündür. Bu tür şiirlerde Yunus'un dudakları kıpırdamaz; bunlar tamamen ilahi aşkla dolu bir kalbin dilinden dökülen sözlerdir. Bu yüzdendir ki; bu şiirleri okuyan muhatabın yüzüne ilkbahar rüzgarı gibi ılık bir esinti çarpar. Bu şiirlerde fazilet ve ahlak aşılama, insanlara telkinde bulunma zayıftır. Yunus'un bu makamdan söylediği şiirleri belki de en iyi özetleyen şu dörtlüktür:

Cennet Cennet didükleri

Bir ev ile bir kaç hûrî

İsteyene virgil anı

Bana seni gerek seni (Tatcı, 381/8)

Peki divan nüshalarında ve mecmualarda Yunus Emre'ye mal edilen ama yukarıdaki kategoriye girmeyen, yani sehv (sarhoşluk) haliyle söylenmemiş, daha çok tasavvufun sahv (uyanıklık) düşüncesini yansıtan şiirlerin durumu nedir? Nitekim hislerden ziyade durgun bir gönlün çırpınışlarını gösteren bu tür şiirlerde his serbestliği olmadığı gibi aşkın coşkunluğu da yoktur. Bunlarda sözlerin yüzeyi ile derinliği birbirine çok yakındır. Tazarru ve niyazı andıran bu şiirlerde

de hakikatin bir olduğu ve her şeyin aslının O olduğu görünse de, diğer şiirlerin aksine bunlarda o asla götürecek tek şeyin ibadet olduğu vurgulanır. Şimdiye değin yapılmış divan neşirlerinde azımsanmayacak sayıda olan,

Uçmakdagı Hûrîleri geymiş anlar nûr tonları

Ne bahtılu mü'minleri bize nasîb eyle Çalap (Tatcı, 16/7)

gibi beyitlerde daha çok zühd ve takvaya bağlı ve şeriat adabına meyilli bir Yunus Emre profili karşımıza çıkmaktadır. Bunlar "Bizim Yunus"un diyebileceğimiz eda, üslup ve dilden uzak manzumeler gibi görünmektedir. Gölpınarlı bu tarz şiirlerin, Yunus Emre tarafından ya tarikat yoluna girişinin ilk dönemlerinde ya da tarikata yeni girenler için, onların diliyle söylenmiş manzumeler olduğunu düşünür.[9] Burhan Toprak ise "bu cins şiirlerin Yunus Emre'ye ait olmayacağını anlamak her halde büyük bir zekâ işi değildir."[10] diyerek Yunus Emre'ye isnad edilen ve şeriat dairesi içinde kalan bu tür şiirleri toptan reddeder. Hazırladığı divan neşrinde şiirleri Yunus Emre'nin manevi yolculuğunda katettiğini söylediği evrelere göre yedi bölüm halinde veren Toprak, ilk dört bölüme aldığı şiirlerin Yunus Emre'nin Tapduk Emre'yle buluşmasından önce söylenmiş olabileceğini belirtir. Ancak bunlar arasında bahsi geçen mevzuları içeren şiirlere yine de yer vermez. Diğer bir ifadeyle; şeriat kurallarından, ibadetlerden, cennet arzusundan ve cehennem korkusundan bahseden şiirlerin Yunus Emre tarafından söylenmiş olamayacağını belirterek bu tarz şiirleri asla kabul etmez. Ama o da Gölpınarlı gibi, Yunus Emre'nin sülûk öncesinde şiirle meşgul olduğunu, Tapduk Emre'nin hizmetine girdikten sonra şiirlerinin karakterinde değişim yaşandığını düşünür. Bu konuda özet olarak şu söylenebilir; Yunus Emre'yle ilgili yapılan çalışmalarda genellikle, -Köprülü'nün "müteşerriane ve zahidane" olarak tavsif ettiği- bu tarz şiirlerin Yunus Emre tarafından söylenmiş olabileceği kabul edilir, ancak bunların tasavvuf yoluna girmeden önceki devreye ait şiirler olduğu da vurgulanır. Meseleyi "cami müslümanlığı-tasavvuf" karşıtlığı ile izah etmeye çalışan İlhan Başgöz de yine söz konusu şiirlerin Tapduk Emre kapısına varmadan önce söylendiği kanaatindedir.[11]

Hayatındaki bir çok ayrıntının karanlıkta kalması gibi, Yunus Emre'nin şiirle ne zaman tanıştığı da meçhuldür. Tapduk Emre'nin dergahına varmadan önce şiirle meşgul olup olmadığı konusunda eldeki mevcut vesikalardan kesin bir bilgi elde edilemiyor. Bu yüzden Yunus Emre şiirleri tasnif edilirken, bunları sülûk öncesi ve sonrası şiirler olarak değerlendirmenin isabetli sonuçlar ortaya koyduğunu söylemek hayli güçtür. Kaldı ki *Vakıat-ı Üftade*'deki bir rivayete göre Yunus Emre'nin Tapduk Emre'nin nefesiyle şiir söylemeye başladığı belirtilir.[12] Bu rivayet doğruluğu kabul edildiği taktirde, Yunus Emre'nin seyr ü sülûk döneminden önce şiirle meşgul olmadığı sonucu bile çıkarılabilir. Ama yine unutulmamalıdır ki; hayatı hakkında bilinenlerin az,

9 Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre Divanı*, 1936, s. 21.

10 Burhan Toprak, *Yunus Emre Divanı,* Odunpazarı Belediyesi Yay., İstanbul 2006, s. 34.

11 İlhan Başgöz, "Yunus Emre, Türk Folkloru ve Halk Edebiyatı", *Yunus Emre*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2012, s. 342-343.

12 Aziz Mahmud Hüdâyî, *Vâḳı'ât-ı Üftâde*, Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 574, s. 91, 256'den naklen Mustafa Tatcı, "Yunus Emre", *DİA*, 43, İstanbul 2013, s. 600.

bilinmeyenlerin ise fazla olduğu bir şair olarak Yunus Emre'ye dair her yorum ve tasavvur, ortaya çıkacak her yeni bilgi ve belgeyle doğrulanabileceği gibi olumsuzlanmaya da açıktır.

Bununla birlikte, Hak âşığı bir şair olarak "Bizim Yunus"un, aşinası olduğumuz cezbeli şiirlerinin dışında kalan, "dar ve zühdî" bir yapıdaki şiirlerin, tasavvufa meyl etmeden önce, yani Tapduk Emre'nin dergahına varmadan önceki dönemlerde söylenmiş olabileceği ihtimali şöyle bir soru işaretini de beraberinde getirmektedir: Yunus Emre'nin halk arasındaki şöhreti acaba ne zaman başladı? Zira büyük çoğunluğu sözlü kültür aracılığıyla aktarılan Yunus şiirlerinin halk tarafından hafızalarda saklanarak dilden dile dolaşabilmesi, öncelikle Yunus Emre'nin yaygın bir şöhrete sahip olmasını gerektirmektedir. Tarihi kaynaklardan bu konuda da herhangi bir bilgiye ulaşmak mümkün görünmüyor. Menkıbelerde aktarılan rivayetlerin satır aralarında ise bazı ipuçlarına ulaşmak mümkündür. Daha doğrusu bu rivayetlerden, Yunus Emre'nin Tapduk Emre'nin kapısına varmadan önce şiir söylediğine dair en ufak bir işaret olmadığı gibi, halk tarafından tanınan birisi olduğunu gösteren herhangi bir kayıt da bulunmamaktadır. Aksine *Velayetname*'de Yunus Emre'den bahsedilirken onun, başlagıçta çiftçilikle uğraşan sıradan bir köylü olduğu belirtilir, ta ki Tapduk Emre'nin kapısına varıncaya kadar. Şeyhinin dergahında yaptığı hizmetin neticesinde Yunus Emre dönüşüm geçirerek, asıl, "Bizim Yunus" olarak şöhrete kavuşur, hatta yukarıda belirtildiği gibi şeyhinin icazetiyle dilinin bağı çözülür ve şiir söylemeye başlar. Böylece şiirleri halkın hafızasında saklanmaya değer bulunur. Tabii, çok zayıf da olsa şiirlerin, kaybolmalarını engellemek amacıyla Yunus Emre'nin kendisi tarafından yazıya geçirilmiş olma ihtimali de bulunmaktadır. Bu yüzden, söz konusu şiirler Yunus Emre'ye isnad edilecekse eğer, bunları sülûk öncesi şiirler şeklinde değil, belki olgunluk çağı şiirleri olarak görmek daha doğru olur, kanaatindeyiz. Hayatının son dönemlerinde insanlara ahlaki öğütler vermek amacıyla *Risaletü'n-nushiyye* isimli mesnevisini kaleme alması da aslında Yunus Emre'nin ahlakî ve zühdî anlayışa bağlı şiirlerini tasavvufi eğitimden önce değil, belki, sonraki dönemlerde söylediğini gösterir. Ama bu konuda da son sözün, hayatının karanlıkta kalan kısımlarını aydınlatacak yeni tarihi belgelere ait olduğu yine unutulmamalıdır.

Yunus Emre'nin ilahileri ile *Risaletü'n-nushiyye*'si arasındaki üslup farkı, Mevlana'nın *Divan-ı Kebir*'i ile *Mesnevi*'si arasındaki farka oldukça benzemektedir. Mevlana coşkun ve vecd dolu ruhunun kanat çırpmalarını *Divan-ı Kebir*'deki gazelleriyle ortaya koyarken, insanlara yol göstermek amacıyla yazdığı *Mesnevi* ile de daha çok aklın kontrolü altında bir yol takip eder. Yunus Emre'nin divan nüshalarında bulunan şiirlerinin büyük çoğunluğu için de, bunların tıpkı *Divan-ı Kebir*'deki gazeller gibi akıldan değil, gönülden doğan şiirler olduğu ilk bakışta söylenebilir. *Risaletü'n-nushiyye* ise tam tersine irşad amacıyla kaleme alındığı için bu eserde hissîlikten ziyade fikrî bir üslup hakimdir. Bu itibarla, divan nüshaları içinde bol sayıda örneği bulunan, riyazet ve nafile ibadet etmek suretiyle Allah'ın azabından emin olma ve cennete girme ümidi taşıyan zühdi anlayışa bağlı manzumeler, üslup ve eda olarak "Bizim Yunus"un alışılagelen aşk ve cezbe dolu şiirlerinden ziyade *Risâletü'n-nushiye*'ye daha yakın durmaktadır. Dolayısıyla Burhan

Toprak'ın dediğinin aksine, söz konusu şiirlerin Yunus Emre'ye ait olamayacağını kesin bir dille iddia etmek hayli güçtür.

Bununla birlikte *Bektaşi Velayetnamesi*'nde şöyle bir menkabeye yer verilir: Anadolu erenlerinin Tapduk Emre'nin tekyesine toplandıkları bir gün büyük bir meclis kurulur. O mecliste Yûnus-ı Gûyende isminde bir kimseyle beraber Yunus Emre de vardı. Tapduk Emre'ye cezbe hali gelince Gûyende'ye "Yûnus, söyle" der, fakat Gûyende işitmez. Tekrar "Yunus şevkimiz var, söyle, dinleyelim" dediyse de Yûnus-ı Gûyende yine duymaz. Üçüncü kez de Gûyende'den ses çıkmayınca, bu kez odun taşıyıcısına (Yûnus Emre) dönerek "Yunus, vakit doldu, o hazinenin kilidi açıldı, nasibini aldın, Hünkar'ın sözü şimdi yerine geldi, bu mesliste sen söyle!» dedi. Bunun üzerine Yûnus'un gönlündeki tüm perdeler açıldı, Şevk denizine düştü. Ağzını açıp inci ve cevher saçtı. Îlâhî hakikat sırlarından inceliklerinden öyle söz etti ki, işitenler hayran kaldılar.[13]

Bu hikayeden anlaşıldığına göre; Tapduk Emre'nin dergahında aynı zamanda iki farklı Yunus yetişmiş ve her ikisi de şairdir. Başından beri şiirle uğraşan Yunus-i Gûyende idi, odun taşıyıcısı olan "Bizim Yunus"un şiir söylemeye başlaması ise ancak Tapduk Emre'nin nefesiyle gerçekleşti. Tarihî kaynaklarca desteklenmese de bu hikayenin anlattıklarından şu soruyu yine de sorabiliriz: "Bizim Yunus"un şiirleri daha yaşadığı dönemlerde çağdaşı olan diğer Yunus'la karışmış olabilir mi? Soru şöyle de sorulabilir: "Bizim Yunus"un bildiğimiz cezbeli şiirlerine acaba Yunus-i Gûyende'nin şiirleri karışmış olmasın?

13 Sedat Karkaş, *Ali Nihanî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi,* Grafiker Yay., Ankara 2018, s.378-380.

KAYNAKÇA

Başgöz, İlhan. "Yunus Emre, Türk Folkloru ve Halk Edebiyatı", Yunus Emre, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara: 2012.

Bursevi, İsmail Hakkı. Rûhü'l-Mesnevî, (haz. İsmail Güleç). İnsan Yayınları. İstanbul 2017.

Chittick, Willian. Tasavvuf. (çev. Turan Koç), İz Yay., İstanbul 2003.

Gölpınarlı, Abdülbaki. Yunus Emre Divanı, 1936.

Hüdâyî, Aziz Mahmud. Vâḳıʿât-ı Üftâde, Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 574.

Karkaş, Sedat. Ali Nihanî'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi, Grafiker Yayınları. Ankara:2018.

Köprülü, Fuad. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar.

Köprülü, Fuad. Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Akçağ Yay., Ankara 2003.

Tatcı, Mustafa. "Yunus Emre", DİA, 43, İstanbul 2013.

Tatcı, Mustafa. Âşık Yunus ve Diğer Yunusların Şiirleri. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991.

Timurtaş, Faruk Kadri. Yunus Emre Divanı, Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara 1980, s. IV.

Toprak, Burhan. Yunus Emre Divanı. Odunpazarı Belediyesi Yayınları. İstanbul 2006.

Uludağ, Süleyman, "Aşk", DİA.

Yûnus Emre. Dîvân, Risâletü'n-nushiyye, (haz. Mustafa Tatcı). H Yayınları, İstanbul 2011.

MEHMET FUAD KÖPRÜLÜ'YE GÖRE YUNUS EMRE (MEHMET FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN "TÜRK EDEBİYATINDA İLK MUTASAVVIFLAR" ADLI ESERİ BAĞLAMINDA)

Dr. Öğr. Üyesi Bahattin TURGUT*

Özet

Toplumun İslam'a yönelmesinde, tasavvufî hayatın yaşanmasında bilgin dervişlerin ayrı bir etkisi olmuştur. Bu bilgin dervişlerden biri de Yunus Emre'dir. Yunus Emre ile ilgili farklı çalışmalar yapılmıştır. Mehmet Fuad Köprülü tarafından kaleme alınan "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" adlı kitap, bu alanda yapılan çalışmaların ilklerindendir. İki bölüm halinde kitabını kaleme alan Köprülü, ilk bölümde Hoca Ahmed Yesevî'yi, ikinci bölümde ise Yunus Emre'yi incelemiştir. Köprülü'nün kitabı Yunus Emre'nin doğduğu ortamı, yaşam şartlarını ve düşünce yapısını ele almak açısından büyük önem taşımaktadır. Yunus Emre'nin hayatına dair menkıbeleri de dikkate alan Köprülü, kitabının "Yunus Emre ve Tesirleri" adlı bölümünü "Yunus Emre'nin tesirleri ve takipçileri" başlığıyla tamamlamaktadır. Köprülü'nün kitabı, tasavvuf önderlerinin hayatlarını, eserlerini, öğrencilerini, takipçilerini ve yayıldığı bölgeleri ele alıp değerlendiren bir eserdir. Bu nedenle eser, bu tür çalışmalara metodolojik bir örneklik teşkil etmesi açısından değerli bir kaynaktır.

YUNUS EMRE IN THE VIEW OF MEHMED FUAD KÖPRÜLÜ

Abstract

Scholar dervishes had a different effect on the orientation of the society to Islam and the living of mystical life. One of these dervishes is Yunus Emre. Therefore, different studies have been conducted on Yunus Emre. It is seen that the book named "First Sufis in Turkish Literature" written by Mehmet Fuad Köprülü is a qualified source for this subject. Köprülü, who wrote his book in two parts, examined Hoca Ahmed Yesevi in the first part and Yunus Emre in the second part. Köprülü's book is of great importance in terms of understanding the environment where Yunus Emre was born, his living conditions and his intellectual background. Considering the legends about Yunus Emre's life, Köprülü completes the chapter of his book titled "Yunus Emre and His Influences" with the subject of "Yunus Emre's influences and followers". Köprülü's work cons-

* Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları.

titutes a methodological example for such studies as it is a work that evaluates the lives, works, students, followers and regions of Sufi leaders.

Giriş

Mehmet Fuad Köprülü'nün ilk defa 1918 yılında basımı gerçekleştirilen "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar"[1] adlı eserinin Ahmet Yesevî ile Yunus Emre'nin hayatını, faaliyetlerini ve Türk edebiyatına katkılarını ortaya koyan ilk çalışmalardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Köprülü, kitabının ilk bölümünde, "Türkistan'ın Piri" olarak zikrettiği Ahmet Yesevî'nin hayatı, eserleri ve faaliyetlerini ele almıştır[2]. Aynı şekilde Köprülü, eserinin ikinci kısmında ise büyük düşünür ve mutasavvıf şair Yunus Emre'nin hayatını, eserlerini ve faaliyetlerini kaleme almıştır. Eserinin Yunus Emre kısmını "Yunus Emre ve Te'sirleri" olarak isimlendirmiştir. Yunus Emre'yi dört bölümde ele almıştır. Köprülü Türk İslam coğrafyasında vücud bulan tasavvuf cereyanının iki önemli önderi olan Ahmet Yesevî'nin ve Yunus Emre'nin biyografilerini bir tarihçi bakış açısıyla ortaya koyduğundan aynı türden yapılacak çalışmalara örnek teşkil etmektedir.[3]

1. Yunus Emre'ye Kadar Anadolu'da Türk Edebiyatı

Köprülü, eserinin Yunus Emre'ye dair kısmının birinci bölümünü "Yûnus Emre'ye Kadar Anadolu'da Türk Edebiyatı"[4] şeklinde isimlendirmiştir. Bu başlıkta büyük şair Yunus Emre'ye çeşitli altbaşlıklara yer vermiştir. İlk altbaşlık "Anadolu'da Türkler"[5] şeklindedir. Bu altbaşlık altında Seyhun alanından göç edip gelip Anadolu'ya yerleşen Türklerin kökenine inmektedir. Anadolu'nun bir Türk yurdu olmasına öncülük eden Selçukluların Oğuz Türklerinden geldiğine yer veren Köprülü, Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra onlara Türkmen denildiğine işaret etmektedir.[6]

Büyük Selçuklu Devleti'nin dağılması sonucunda kurulan devletlerden biri olan Anadolu Selçuklu Devletinin hâkimiyet alanı olan Anadolu'ya Oğuzların göç etmeleri ile Anadolu'nun Türkler için yeni bir medeniyet ve yerleşim merkezi haline geldiğini, Anadolu'yu yurt edinen Selçukluların Haçlılara korku saldığını ve Moğol istilasına karşı durabildiğini tarihî bir gerçek olarak ortaya koymaktadır.[7] Köprülü, iki buçuk asırlık Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkıntısının

1 Mehmet Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 3. Baskı, (İstanbul: Alfa Dağıtım 2017), s. 1-556.

2 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 55-266: Köprülü'nün eserinin Ahmet Yesevî'ye dair birinci kısmı üzerinde Bahattin Turgut tarafından yapılan çalışma ile bir tebliğ halinde sunulmuş ve tebliğ metni sempozyum kitapçığında yayınlanmıştır. Bilgi için bkz. Bahattin Turgut, "Ahmet Yesevî Üzerine Çalışmalar: Fuad Köprülü Örneği", *VI. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu -Yesevîlik- , 23-25 Kasım 2018***,** *Sempozyum Kitapçığı,* Kastamonu Üniversitesi Yayınları, ISBN: 978-605-4697-22-9 (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2018), s. 365-384.

3 Halil İnalcık'ın da bir tarihçi olarak Fuad Köprülü gibi eserlerinde şairlerin hayatlarına da yer verdiği ve benzer bir metodoloji kullandığı görülmektedir. Bilgi için bkz. Halil İnalcık, *Has Bahçede 'Ayş-u Tarab Nedimler Şairler Mutribler,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı (İstanbul: Golden Medya Matbaacılık ve Ticaret A.Ş. 2015), s. 23-39.

4 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 269.

5 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 269

6 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 270.

7 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 271.

üzerinde yükselen on beylikten biri olan Osmanlı Beyliği'nin Batı Türklerini siyasi bir merkez etrafında toplayarak Anadolu'yu ebedi bir Türk yurdu haline getirdiğini ifade etmektedir.[8]

Köprülü, öncelikle "Selçuklu Medeniyeti"[9] altbaşlığı ile Oğuz Türklerinin Arap ve İran İslam medeniyetleri ile temas halinde Anadolu'ya yerleşerek bir medeniyet kurma gayretine giriştiklerine dikkat çekmektedir. Ayrıca eski Anadolu şehirlerinde Türklerin Bizans ve Ermeni sanat eserleri ve mimarisi ile de tanıştıklarını, hatta onlarla bir arada yaşamanın tabiî sonucu olarak da onların kültür, medeniyet ve geleneklerinden kısmen etkilendiklerini ifade etmektedir.

Selçuklu medeniyetinin, Acem, Arap ve eski Türk medeniyetleri tesirinde kalmakla birlikte yerli medeniyetlerden de etkilendiğini dile getiren Köprülü, I. Alaeddin Keykubat gibi bazı Selçuklu hükümdarlarının Bizans medeniyetine ilgi duymaları sonucunda batı medeniyeti ile tanışmalarına, onların batı medeniyetine hoşgörüyle yaklaşmasına yol açtığını ifade etmektedir.[10] Selçukluların, Cenovalılar ve Venedikliler gibi başka milletlerle de bağlar kurarak onların medeniyetlerinde buldukları faydalı unsurları da kendi medeniyetlerine uyarlamayı başardıklarına ayrıca işaret etmektedir.

Köprülü, Moğol istilasının Türkistan, İran ve Harezm'den göç etmek zorunda kalan tasavvuf erbabı âlimlerin ve sanatkârların gelip Anadolu topraklarına yerleşmesine, Anadolu'yu yurt edinmelerine yol açtığını ve onların Anadolu'ya yerleşen Türkler üzerinde etkili olduğunu dile getirmektedir. Bu fiilî durumun İran İslam medeniyetinin Selçuklu medeniyeti üzerinde daha çok etkili olmasına yol açtığını ifade etmektedir.[11] Selçuklu medeniyetinin en açık temsilinin mimarisi ve sanatı olduğuna vurgu yaptıktan sonra: "Selçuklu sanatı çeşitli unsurlardan meydana gelmesine rağmen Türk ruhunu gösteren yüksek bir sanat olarak kabul edilmektedir,"[12] diyerek Selçuklu sanatının kendisine özgü bir özellikte teşekkül ettiğine açıklık getirmektedir.

"Tasavvuf Cereyanı" başlığı altında tasavvufun Anadolu topraklarındaki yayılmasından ve etkilerinden bahseden Köprülü, Gazzâli'den sonra ehlisünnet akideleri ile de çok iyi bir şekilde telif edilen tasavvuf cereyanının XII. ve XIII. yüzyıllarda İran'da, Orta Asya'da, Suriye'de, Mısır'da ve özellikle de Anadolu'da birçok tekke ve zaviye ile yaygınlaştığına işaret etmektedir. Bu tekke ve zaviyelerde postnîşin olan çok sayıda mutasavvıf şairin, derin ve serbest düşünceli birçok saygın mütefekkirin ve nice samimi meczubun tasavvuf cereyanının toplum üzerinde etkili olmasına katkı sağladığını ifade etmektedir. Abbasi hilafetinin zayıflaması sonucunda İslam coğrafyasında çok sayıda bağımsız devletin oluşmasının siyasî otoritelerin sarsılmasına yol açtığını tespit ederken bu fiilî durum dolayısıyla toplum düzeninin bozulduğuna, manevî planda bir boşluğun oluştuğuna işaret etmektedir.

8 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 277.
9 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 278
10 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 279.
11 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 281.
12 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 280.

Halkın siyasî otoriteye olan güveninin sarsılması sonucunda tekke ve zaviyelerin güvenilir birer liman olarak ortaya çıktığına ise şöyle işaret etmektedir: "Tekke ve zaviyeler Haçlı savaşları ve Moğol istilası gibi büyük felaketlerin etkili olduğu Anadolu coğrafyasında halka muhtaç oldukları ruhî ve manevî asayiş ve sükûneti temin etmeyi vaad ediyor ve gerçekten de bunu başarıyorlardı. İslam devletlerinde birçok sultanın büyük şeyhlere intisap etmesi halkın tasavvufî yapılanmalara yönelimini arttırdığı gibi, tekke ve zaviyelerin yaygınlık kazanması da sultanların ve devletlerin bu tür yapılanmalara destek vermesine yol açıyordu."[13]

Fuad Köprülü, Yunus Emre'yi tanıtmadan önce onun faaliyet alanı olan Anadolu coğrafyasında etkili olmuş tarikat önderlerine de yer vermektedir. Köprülü, onların başında Mevlana Celaleddin Rûmî'nin (1207-1273) olduğuna işaret etmektedir. Mevlana'nın 13. yüzyılda yazdığı Mesnevî'si ile Anadolu topraklarında onun İran tasavvuf edebiyatının temsilcisi olduğuna da işaret etmektedir. Babası Bahaüddin Sultan Veled'den, Seyyid Burhaneddin'den ve Şems-i Tirmizî'den tasavvufî anlamda istifade eden Mevlana'nın, talebesi Hüsamettin Çelebi'nin tavsiyesi ve ısrarıyla 26.000 beyitlik 6 cilt Mesnevî'yi 7-8 senede vücuda getirdiğine işaret etmektedir. [14]

Köprülü: "Şemsü'l-Hakâyık ve Fîhi mâ Fîh adlı eserleri de mevcut olan Mevlana'nın Şemsü'l-Hakayık'ta şiiri ruhunun en samimi ihtiyaçlarını tebliğ edecek bir vasıta gibi kullandığını ifade etmektedir. Mesnevî'yi ise saliklere irşad, koyduğu tarikat esaslarını telkin ve tamim maksadıyla yazdığına işaret etmektedir. Mevlana'nın, Mesnevî tarzı ile kendisinden sonra vücuda getirilen Türk eserlerini etkilediği gibi Yunus Emre başta olmak üzere birçok şair, mutasavvıf ve mütefekkiri de etkilediğini ifade etmekle,"[15] Mevlana'nın eserleri ile nasıl bir tesir icra ettiğini anlatmaktadır.

Fuad Köprülü, "Milli Lisan ve Edebiyat"a dair tahlilinde Yunus Emre'nin kullandığı Anadolu Türkçesinin Oğuz lehçesi olduğunu zikretmektedir. Anadolu Selçuklularının ilk kuruluş dönemlerinde yazılmış olan Türkçe eserlerin günümüze ulaşmadığını da ifade etmektedir.[16] Köprülü, Anadolu'da hakim dilin Farsça olmasına da bir tenkit getirmektedir: "Anadolu'da açılan medreselerde Arap dili ile Acem edebiyatının geçerli olması, sultanların saraylarında bile Türkçenin öne çıkarılmayıp Farsçanın tercih edilmesine yol açmıştır. Mesnevî gibi en parlak eserlerin Farsça vücuda getirilmesi anadilde ilerlemeye mani olmuşsa da Anadolu'da tasavvufun temellerinin atılmasına vesile olmuştur." Köprülü, Anadolu Selçuklu Devletinde Farsçanın resmi dil olarak kuvvetli hâkimiyetinin Karaman beyi Mehmed Bey'in Konya'yı istilasına kadar devam ettiğini de ilave ederek Mehmet Bey'in Türkçenin resmi dil olması yönündeki çabasını da takdir etmektedir.[17]

13 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 312.

14 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 312.

15 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 313.

16 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 330.

17 M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, Temmuz 1943, (Ankara: TTK Basımevi 1943), C. VII, S. 27, s. 384.

Köprülü, Anadolu'da Farsça resmi dil olarak kullanılmakla birlikte daha XIII. yüzyıldan itibaren dinî ve destansı halk eserlerinin yanısıra Türkçe tasavvufî halk eserlerinin da etkisi ile Türk edebiyatının geliştiğini belirtmektedir. Şeyh San'an kıssasını; Şeyyad Hamza'nın[18] ve Mevlana'nın oğlu Sultan Veled'in (1312) Türkçe şiirlerini Yunus öncesinde vücuda getirilen eserlere örnek vermektedir.[19] Aşık Paşa'nın Mesnevî tarzında yazdığı "Garipname"si ile Tursun Fakih ve Beyşehirli Ma'azoğlu Hasan'ın şiirlerinin de Mevlana çizgisinde, fakat Türkçe kaleme alınmış Yunus'un eserleri ile aynı zamana ve sonrasına rastlayan edebî eserler olarak vücut bulduğunu belirtmekle Anadolu'da tasavvuf cereyanı sayesinde Türk dilinde önemli aşamalar kaydedildiğini açıklamaktadır.[20]

"Halk edebiyatı" alt başlığı ile Yunus öncesi şiir ve edebiyata dair değerlendirmelerini ise Köprülü: "Medreselerde eğitim gören Anadolu'nun güzide insanları Acem edebiyatının mahsulleri ile zevklerini giderirler. Fakat halk, Arapça ve Farsça'yı bilmediğinden bu zevkten mahrum kalıyordu" şeklinde ifade etmektedir. Türkçenin resmi dil olması yönünde devlet adamlarının ve sultanların çaba göstermemelerini eleştirmektedir: "…Güzideler sınıfı edebi ihtiyaçlarını Acem edebiyatının mahsulleri ile giderse de Arapça ve Farsça bilmeyen halkın edebiyata olan ihtiyacı basit Türkçe eserlerle, kahramanlık şiirleri ile ve yüzyıllardan beri sazları ellerinde oğuz destanlarını terennüm eden eski Türk ananelerine bağlı ozanlarla karşılanmakta idi. Bu ozanlar obalarda, ordularda ve her türlü toplantı yerinde bulunarak halka kahramanlık destanları inşad ederek milli duyguları yaşatmaya çalışıyorlardı."[21] Köprülü, ozanların saz çalıp söylediği destanlar çok kıymetli bir destan edebiyatı meydana getirmiş olmakla birlikte bu destanların daha çok sözlü olmaları sebebiyle günümüze intikal edemediğini de açıklamaktadır.[22]

Fuat Köprülü, eserinde Dede Korkut kitabı ile Oğuznameden de bahsetmektedir: "O dönemin tamamen kahramane olan aşk ve kadın hakkındaki telakkilerine dair örneklerini ise Kitab-ı Dede Korkut'ta bulmak mümkündür. Kitab-ı Dede Korkut ile aynı mı, yoksa gayrı mı olduğu tartışma konusu olan Oğuzname de Oğuz boylarına dair menkıbeleri ihtiva eden bir milli destan derlemesidir. Yunus Emre'den önce Anadolu'da Dede Korkud menkıbeleri halk arasında yaygın olup Oğuz ozanları o menkıbeleri saz çalarak söylemişlerdir. Oğuz destanını ihtiva ettiği iddia edilen Kitab-ı Dede Korkut, Alplar dönemi Anadolu'sunun bütün zevk ve ahlak özelliklerini en göze çarpar bir şekilde ortaya koyması dolayısıyla ayrı bir tarihi öneme sahiptir."[23]

Köprülü, Alplar dönemi Anadolu'daki tasavvuf cereyanının bir bakıma diğer İslam diyarlarından farklı olduğunu dile getirmektedir: "Anadolu Türklerinde başlıca dinî duygular ile kahramanlık duyguları yüksek derecedeydi. Çoğunlukla tasavvufî şekiller altında da tecelli eden

18 Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/ 27, s. 384.
19 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 333
20 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 334.
21 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 335.
22 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 344.
23 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 353.

bu dinî duygular Anadolu Türklerini tekkelere yahut mescitlere kapatarak sosyal bünyeyi felce uğratacak mahiyette olamazdı. Çünkü birçok defa Haçlı istilasını gören ve o tehlikeyi daima göz önünde bulunduran Türkler, Anadolu'daki coğrafi vaziyetlerinin kendilerinden beklediği cengâverlik vasıflarına pek eskiden beri sahip idiler. Cenk, esasen dinî bir emir olduğu için Ortaçağ'da din savaşları yapan başka milletlerde olduğu gibi, Türklerde de dinî hisler ile kahramanlık hisleri birbiriyle tam anlamıyla kaynaşıyor, hatta birbirini tamamlıyordu. Alpler döneminde yetişen mutasavvıfların menkıbeleri incelendiğinde bu durum anlaşılmaktadır. Türk mutasavvıflara baktığımız zaman ellerinde kılıç kâfirlere karşı savaşan birer kahraman olarak menkıbelerde yerlerini almışlardır. Onlar etraflarındaki bir avuç müritleri ile cihad edip kaleler fetheden, küfür diyarında kılıç kuvvetiyle İslamiyet'i yayan mücahit insanlardır. Arap ve Acem mutasavvıflar ise tekkelerinde sakin bir hayat sürmektedirler."[24]

Köprülü, Alpler döneminin edebiyat mahsullerinin milli bir mahiyet almış dini kahramanların yahut İslamî bir şekle girmiş milli kahramanların menkıbelerinin yanısıra dinî tebliğ eden propaganda eserleri ile tasavvufî şiirlerden de oluştuğunu belirtmektedir. Köprülü, sınır boylarında cihada devam eden dervişlerin daima mevcut olduğunu, cihad eden o dervişler sayesinde Selçuklu devletinin sınırlarının genişlediğini belirterek tasavvuf cereyanının vatan sathının korunmasında ve genişlemesinde etkili olduğunu açıklamaktadır. Tasavvuf cereyanının doğu bölgelerdeki mensuplarının ise savaşmayı gerektiren bir ortamın olmaması sebebiyle farklı bir misyonla topluma hizmet ettiklerine dikkatleri çekmektedir: "Doğu bölgelerde yaşayan halk sakinleştikçe buralardaki tekke ve dergahlarda da sükunet hakim olmuştur."[25]

Köprülü, Osmanlıların ilk kuruluş devirlerinde tahtadan kılıçlarıyla kaleler fethedip ordulara rehberlik eyleyen alperenlerin menkıbevî hatıralarının en iyi bir şekilde tarihî kayıtlara geçtiğini ifade etmektedir. XIII. asırda eski dinî -millî kahramanlık menkıbelerinin yanında dünyanın faniliğinden, vahdet-i vücut felsefesinden söz eden bir takım tasavvufî şiirlerin de çoğalmaya başladığını vurgulamaktadır. Köprülü, bu şiirleri yazan ve terennüm eden şairlerin genellikle tasavvufî bir ekole mensup olup halka dinî- tasavvufî telkinlerde bulunmak maksadını güttüklerini dile getirmektedir. Tasavvuf erbabının halkın anlama seviyesini dikkate alarak eserlerini vücuda getirdiğinibelirtmektedir."[26]

Köprülü, Selçuklu toplumunun medreselileri Farsça yazılmış eserleri tercüme ile meşgul olurken bazı tasavvuf erbabının halkın zevkini dikkate alarak kendi akidelerini millî bir şekil ve lisan altında halka takdimlerinin halk tarafından kabul gördüğünü dile getirmektedir. Köprülü, Yunus Emre'nin tasavvuf edebiyatındaki yerini ise şöyle açıklamaktadır: "Yunus öncesinde halkın anlayabileceği dilde eserler vücuda getiren mutasavvıf şairler, aşıklar olmuş ise de halkın

24 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 356.

25 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 358.

26 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 358.

zevkine uygun bir sadelikte, millî bir şekil ve vezin ile bir tasavvuf edebiyatı vücuda getirmeyi başaran bir deha tarihte olmuş ise o da Yunus Emre'dir."[27]

2. Yunus Emre'nin Hayatı

Fuat Köprülü'nün eserinin Yunus Emre'ye dair kısmının ikinci bölümü "Yunus Emre'nin Hayatı" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde önce Yunus'un hayatını ortaya koymak için önce "Bektaşî Ananesi" ele alınmıştır. Köprülü, Anadolu'da yetişen Yunus Emre ve benzeri ilk büyük mutasavvıfların hemen hepsinin Bektaşî ananesinde Hacı Bektaş Velî'nin birer müridi ve müntesibi şeklinde tanıtıldığını belirtmektedir. Bektaşi ananesinde Yunus Emre hakkında yeterli derecede bilginin mevcut olduğunu, ancak bununla birlikte 15. yüzyılda bir bakıma zoraki oluşturulan Bektaşî an'anesinin tarihi gerçeklerle genellikle bir tezat oluşturduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı bu tür bilgilerin kuvvetli bir şekilde tenkide tabi tutulduktan sonra tarihi bir sonuca varılmasının mümkün olabileceğine de vurgu yapmaktadır. Bektaşi ananesine göre, Yunus, önce Hacı Bektaş Veli'ye gitmiş, kısa bir süre kaldıktan sonra Hacı Bektaş Veli, onu Taptuk Emre'ye havale etmiştir. Yunus Emre, Taptuk Emre'nin kapısında 40 yıl hizmet ederek erenler meclisine girebilmiştir.[28]

Köprülü, şiirlerinde kendisini Kul Yunus, Aşık Yunus, Derviş Yunus ve Yunus Emrem gibi mahlaslarla tanıtan Yunus Emre'yi 13. yüzyılın son yarısı ile 14. yüzyılın başlarında yaşayan basit sade bir derviş olarak tanıtmaktadır. Kaynakların onun ölüm tarihini farklı vermelerine de değinen Köprülü, ölüm tarihini 1440 civarında veren kaynakların gerçeği yansıtmadığını açıklamaktadır: "Şayet Yunus'un 1440 yılı civarında öldüğü doğru kabul edilse o takdirde 13. yüzyılın sonları 14. yüzyılın başlarında yaşayan mutasavvıfları içine alan Bektaşi ananesinin Yunus'tan bahsetmesi mümkün olmazdı" diyerek bu tezi reddetmektedir. Bektaşi ananesi Yunus'u kendine mal ettiğine göre Yunus'un bu tarihlerden önce yaşamış olması gerekir, diyerek bir değerlendirme yapmaktadır.[29]

Köprülü'nün tespitlerine göre, Yunus Emre 13. yüzyılın son yarısında Sivrihisar civarında veyahutta Sakarya suyu civarında bir köyde yetişmiş bir Türkmen köylüsüdür. Uzun süre hak yoluna erişmeye çalışmış ancak bu emeline Taptuk Emre'ye mürid olduktan sonra ulaşmıştır. Köprülü, Yunus Emre ile ilgili olarak: "Bektaşî ananesinden de anlaşıldığına göre 13. yüzyılda Anadolu'yu dolduran tanınmış şeyhlerden biriydi ve Sakarya çevresindeki bir köyde münzevi olarak yaşıyordu. Tarikat erbabı arasında Yunus Emre şeyhi Taptuk Emre'ye büyük bağlılık ve samimiyet göstererek en yüksek mertebelere erişebilmiş bir derviş olarak tanınmıştır. Yunus Emre, Divan'ında Taptuk Emre'ye karşı beslediği derin ve çok samimi sevgi ve bağlılığını ortaya koymuştur. Yunus Emre şeyhine tam 40 yıl hizmet ettikten sonra sülükunu tamam ederek irşat mer-

27 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 359.
28 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 360.
29 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 366.

tebesine erişmiştir," diyerek onun tasavvufî hayatını özetlemiştir. Onun o zamandan başlayarak şiirlerini yazdığını, bir ara mürşidinin tavsiyesiyle Şam'a gittiğini, daha sonra Antep'e uğrayarak orada bir takım nutuklar söylediğini de belirtmiştir. Hatta Kâbe'ye gidip onu ziyaret ettiğine dair divanında manzumelerin mevcut olduğuna da işaret etmiştir.

Aşık Yunus'un şeyhine uzun seneler hizmet ettikten sonra onun izniyle ondan ayrılarak çeşitli memleketleri gezip dolaştığını ve başka bir yerde seccadenişin olduğunu, şeyhinin vefatından sonra dervişlerin Yunus'un dergâhına gelerek etrafında toplandığını, Yunus'un uzun seneler hizmet ettikten sonra 1308 yılından sonra vefat ettiğini, Fuad Köprülü kendi tespiti olarak ortaya koymaktadır.[30]

Fuad Köprülü, Yunus Emre'nin ümmi olup olmadığı konusunda araştırmacıların ikiye ayrıldığını ifade etmektedir. Köprülü'ye göre, meydana getirdiği eserleri Acem edebiyatına çok iyi hakim olan Mevlana'nın Mesnevi'sinden geri kalmayacak derecede olan Yunus'un ümmi olması mümkün değildir. Fuad Köprülü'den yaklaşık bir asır sonra Yunus Emre'ye nispet edilen "Risaletü'n-Nushiyye Öğüt Kitabı" adlı kitabını yayına hazırlayan Erdoğan Boz ise Yunus'un eğitim durumu ile ilgili olarak: "Yunus Emre'nin iyi bir medrese eğitimi gördüğü, burada din bilimlerini öğrendiği, Arapça ve Farsça dillerine iyi derecede hakim olduğu konusunda tereddüt yoktur,"[31] şeklinde bir değerlendirme ile Yunus'un üst seviyede eğitim almış biri olduğuna dair tespitini dillendirmiştir.

Yunus'un medfen ve makamının yeri konusundaki ihtilaflara da yer veren Köprülü, Yunus gibi büyük zatlardan nicelerinin medfen ve makamlarının ihtilaflı olduğunu, bu durumun insanların onları benimsemesinden, kendinden biri olarak görmesinden ve zamanla makam olan bazı yerlerin mezarı olarak değerlendirilmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Yunus'un Bursa, Erzurum, Manisa'da mezarının olduğuna dair görüşleri değerlendiren Köprülü, Yunus'un mezarının Porsuk suyunun Sakarya nehrine karıştığı yerde gömülü olduğunu kabul etmenin daha uygun olduğuna dair görüşünü belirtmektedir.[32]

Köprülü, Yunus Emre'yi tanıtmaya devam ederken: "Yunus Emre, Bektaşî büyükleri arasında sayılıp velayetnamelerde yer alarak şöhrete ulaşmıştır. Onun takipçileri onun tarzında yazdıkları ile bir bakıma onu şöhrete kavuşturmuşlardır. Niyazi-yi Mısrî de ondan övgüyle bahsetmiştir. Yunus'un eserleri ihtiva ettiği geniş ve serbest tasavvuf anlayışı sebebiyle kızılbaş Türkmenler üzerinde de etkili olmuştur. Yunus, mutasavvıflarca büyük bir şair kabul edilmektedir. Asırlardır Anadolu, Rumeli ve Azerbaycan'da şöhret bulmuş bir mutasavvıftır," şeklinde tanıtmaktadır. Köprülü, Ahmet Yesevî, Doğu Türkleri arasında nasıl bir şöhrete ulaşmış ise Yunus Emre de Batı Türkleri arasında şöhrete kavuşmuştur,[33] diyerek onu Anadolu Türkleri için Ahmet

30 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 376.

31 Yunus Emre, Risaletü'n-Nushiyye Öğüt Kitabı, Hazırlayan Erdoğan Boz, (Ankara: Gazi Kitabevi 2012), s. 2.

32 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 383.

33 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 395.

Yesevî seviyesinde bir toplum önderi olarak görmektedir. Ayrıca sanatkârların da onun sanatını taklide çalışarak onun şöhrete ulaşmasına katkı sağladıklarını da ifade etmektedir.

3. Yunus'un Eseri

"Yunus'un Eseri" başlığı ile Yunus Emre'nin tek eseri olan 1302'de sonra da 1320'de taş-baskı ile yayınlanan Divan'ını tahlil eden Köprülü, Divan'ın onun birçok gazelini ve ilahisini hurûf-ı heca tertibiyle içine alan bir eser olduğu tespitine yer vermiştir. Hoca Ahmet Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'i gibi Yunus Divan'ının da yazma nüshalarının çok sayıda olduğunu açıklayan Köprülü, yaptığı tüm araştırmalara rağmen Divan'ın 14. veya 15. yüzyılda yazılmış eski bir nüshasına rastlayamadığını ifade etmiştir. Yunus Emre Divan'ının en eski nüshalarının olmayışını, onun Yunus Emre tarafından tanzim ve tertip edilmiş olmayıp ondan yüzyıllar sonra ona çok bağlı bir derviş tarafından tertip ve tanzim edildiğine bağlamaktadır. Yunus Emre de Ahmet Yesevi gibi Divânı'nı kendisi tertip etmediğini dile getiren Köprülü, kendilerinde sanat endişesi ve şöhret arzusu olmayarak sırf kutsi bir gaye uğrunda şiirlerini terennüm eden hakiki mutasavvıfların divan tertibi gibi kayıtlardan uzak olduğunu da ifade etmiştir.[34]

Fuat köprülü mevcut divan nüshalarını tetkik ederken mevcut Yunus Divan'ına Yunus'a ait tüm şiirlerin dahil edilmediğini, Divan'da mevcut olduğu halde Yunus'a ait olmayan birçok parçanın bulunduğunu iddia etmektedir. Köprülü, çeşitli yazma nüshalar arasındaki farkın güvenilir eski bir nüshanın yokluğundan dolayı herkesin kendi kavrayışına göre rastlayabildiği manzûmeleri oraya dahil etmesinden ileri geldiğini, bundan dolayı da Divan'ın yazma ve basma nüshalarının lisan tarihi bakımından güvenilir olmadığını ifade etmektedir. Lisan tarihi açısından güvenilir bir Yunus Divan'ı tertip etmek için çeşitli yazmaları ve muhtelif mecmualardaki dağınık parçaları toplayıp sonra o devirdeki Anadolu Türkçesinin özelliklerine göre o metinleri kuvvetli bir dil tenkidine tabi tutarak yeni bir nüsha meydana getirmek gerektiğini de ilim dünyasının dikkatine sunmaktadır.[35]

Fuat köprülü, "Lisani Mahiyeti" altbaşlığı ile Yunus Emre'nin Divan'ının dil yapısı üzerine de kafa yormuştur. Köprülü; Yunus'la yakın dönemlerde yaşayan Şeyyad Hamza, Sultan Veled, Gülşehri, Aşık Paşa ve daha başka o devir eserlerinin dil özelliklerinin Yunus'un eserinde de mevcut olduğu için onun Divânı'nı en eski Anadolu eserlerinden sayabiliriz demektedir. Köprülü, Yunus Divan'ının eski Anadolu Türkçesi ile eski Oğuzcanın daha sonraki gelişmiş şekliyle yazıldığını ifade etmektedir. Bu noktadan hareketle eskiden beri bir yazı dili mahiyeti almış olan Oğuzcanın Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra bir takım etkenlerin tesiri altında bazı değişme-

34 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 400.

35 Köprülü'nün Yunus Emre Divanı'nın asıl nüshasının ortaya çıkarılmasını farklı nüshalar üzerinden yapılacak tenkitle mümkün olacağını ifade etmesi bazı Yunus sevdalısı ilim adamlarını harekete geçirmiştir. Yunus Emre'nin divanının metnini tenkit ederek yayınlanmasına vesile olan Mustafa Tatçı'nın Yunus Emre Divanı'nın tenkitli metnini H Yayınları arasında yayımladığı görülmektedir. Bilgi için bkz. Mustafa Tatçı, Yunus Emre Divanı Tenkitli Metin, (İstanbul: H Yayınları 2008), I-II. Ayrıca Mustafa Tatçı, Yunus Emre Divan-ı İlahiyat, (İstanbul: Kapı Yayınları 2002).

lere uğramakla beraber yazı dili halinde devam ettiğini de ilave etmektedir. Yunus'un kullandığı dilin O günün saf Anadolu Türkçesi olduğunu açıklamaktadır.[36]

"Edebi Mahiyeti" altbaşlığıyla da Fuat Köprülü, Divan'ın 12.000 mısradan ibaret hece vezni ile yazılmış bir bütün olduğunu ifade etmektedir. Ancak Divan'ın küçük bir kısmını yaklaşık 1200 mısrasını teşkil eden mukaddimeden sonra gelen mesneviyatın ise kendi içinde bir bütünlük arz ettiğini aktarmaktadır. Yunus Emre'nin mesnevi kısmını tasavvufi ahlak kaidelerinden ilham alarak Attar, Senai ve Mevlana gibilerinden etkilenerek aruz vezni ile yazdığını da açıklamaktadır. Bundan da Yunus Emre'nin ümmi biri olmayıp Acem edebiyatına aşina biri olduğuna hükmetmektedir. Köprülü, Yunus Emre'nin aruz veznini kullanmakla beraber ilahilerin büyük bir kısmını hece vezni ile yazarak arasından yetiştiği halk kitlesine daha iyi ve alıştıkları bir ahenkle hitap etme endişesi olduğunu ifade etmiştir.[37]

Yunus Divan'ını tahlil ederken onun ahlakçı yönünü de "Yunus, Ahlakçı" altbaşlığı ile ele alan Köprülü, Yunus Emre'nin mesnevisinin ve ilahilerinin bir kısmının tasavvufî ahlakı yaymaya yönelik olduğunu ifade etmiştir. Yunus'un yaymaya çalıştığı tasavufi ahlakın öncelikle herkesi Kur'an ve Hadis'e uymaya, tarikatın esası olan şeriata en ufak teferruatına kadar riayete davete, buna riayet etmeyenler için ise ebedi azabın tehdit oluşturduğunu açıklayarak birçok manzumesinde sünnete bağlılığın önemine vurgu yaptığına işaret etmektedir. Ayrıca tasavvufî ahlakı Kur'an ve sünnetten sonraya koyan Yunus Emre'nin bir mürşid-i kâmile varmadan maksuda varılamayacağını ifade ettiğini de kaydetmektedir.[38]

"Yunus, Mutasavvıf" altbaşlığı ile Yunus Emre'nin mutasavvıf kişiliğini ele alan Fuad Köprülü'ye göre, Yunus'un sufiyane telakkilerini, bütün o devirde yaşayan Anadolu şair mutasavvıfların da olduğu gibi doğrudan doğruya Mevlana Celaleddin Rûmî'den aldığını da belirterek Yunus'un Mevlana gibi olduğuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca Yunus'un Anadolu'daki diğer mutasavvıflar gibi vahdet-i vücut düşüncesine sahip olduğunu da belirtmektedir.[39]

Fuad Köprülü eserinin bu kısmını şöyle bir değerlendirme ile sona erdirmektedir: "Yunus, Muhyiddin Arabî ve Celalettin Rûmî'nin yaydığı geniş ve serbest telakkileri tamamıyla kendine mal eden büyük ve çok samimi bir sanatkâr şahsiyet, heyecanlı ve hakiki bir mutasavvıf ve dâhi bir şairdir. Bütün Türk edebiyatında Ahmet Yesevi'den sonra Yunus Emre kadar etkili olmuş diğer bir mutasavvıf şaire daha rastlanmamıştır. Yunus Emre ve Anadolu'da yetişen selefleri Ahmet Yesevî ve takipçilerinin etkisinde kalmıştır. Yunus Emre bir tarikat kuracak fikir kabiliyeti gösterememekle ve tarikat kurucunun manevi nüfuzunu kazanmamakla beraber Yesevi'den çok daha yüksek bir hassasiyete malik ve çok daha şahsi bir sanatkârdır. Ondan çok heyecanlı ve çok

36 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 403.
37 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 405.
38 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 414.
39 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 422.

canlı bir mutasavvıftır. Bütün Türk edebiyatı menşelerinden bugüne kadar ondan daha büyük bir mutasavvıf şair yetişmemiştir."[40]

4. Yunus Emre'nin Tesirleri ve Takipçileri

Fuad Köprülü "Yunus Emre'nin Tesirleri ve Takipçileri"[41] anabaşlığını kitabın son bölümü için belirlemiştir. Yunus Emre'nin hayatını ve eserini detaylı bir şekilde ortaya koyduktan sonra bu defa sırayı Anadolu coğrafyasındaki etkilerini tespite çalışmıştır. Bunun için Köprülü, önce "Yunus Tesiri"[42] altbaşlığı ile konuya giriş yapmıştır.

Köprülü, Yunus Emre'nin yaşadığı dönemde Anadolu'nun bütünüyle sulh ve sükûnet içinde olmadığına, toplumu ifsat eden yapıların da olduğuna işaret etmiştir. Bir çok mutasavvıf şair yetiştiren Anadolu topraklarında Babailik, Abdallık, Bektaşilik, Hurufilik, Kızılbaşlık, Kalenderilik ve Haydarilik gibi devlete isyan eden ve toplumun huzurunu bozan zümrelerin de olduğuna işaret etmektedir. Bedrettin Simavî'nin Babailer gibi takipçileri ile birlikte ayaklanmasının daha sonraki dönemde dinî-siyasi ayaklanmaların meydana gelmesine yol açtığını ileri sürmektedir. Bu tür bâtınî hareketler olmakla birlikte yaygın bir şekilde vücut bulan şeriata muvafık tarikatların da Osmanlı coğrafyasında yaygınlık kazandığını da açıklayarak son bölüme giriş yapmaktadır. Ona göre, şeriata uygun olan bu ikinci çeşit tasavufî-dini tarikat yapılanmaları halk arasında büyük kabul görmüş, sultanlar ve diğer devlet adamları indinde de bile saygı ve hürmet görmüşler, manevi nüfuz elde edebilmişlerdir. Bu çeşit tasavvufî cereyanlar gittikçe artan bir kuvvette son zamanlara kadar Anadolu'da etkilerini sürdürebilmişlerdir. Yunus Emre'nin mutasavvıfane şiirleri de Anadolu'da hızla yayılarak kısa zamanda çok sayıda takipçisine ulaşmıştır.[43]

Köprülü, Osmanlı edebiyatına da bu noktada değinmektedir: "Osmanlı edebiyatı, 15. asra kadar İran tasavvuf edebiyatının etkisinde kalmıştır. Bir taraftan Mevlana, Sultan Veled, Attar, Senaî ve Sa'dî'nin nüfuzuna kapılarak Acem vezin ve şekillerini her gün daha artan bir başarıyla kabul ederken diğer taraftan da Yunus'un kuvvetli şahsiyeti ile canlandırdığı milli tarzı bırakamayarak o yolu da tutmuştur. Eğer bu milli tarzı Yunus kendi dehasıyla ortaya koymamış olsaydı edebiyatımız, büyük İran mutasavvıflarının etkisi altında kalmaya devam edecekti. Nitekim dindışı edebiyatta Yunus Emre gibi millî bir dahi yetişmediği için o yol asırlarca bırakılmış ve o çevrede Yunus tarzı dediğimiz tasavvufî edebiyat değerinde ve seviyesinde millî bir şey ortaya konulamamıştır."[44]

Köprülü, Yunus Emre'nin takipçileri ile ilgili şu satırlara yer vermektedir: "İlk defa Yunus tarzının sihrini anlayıp o yolda ilahiler yazan en eski şair bektaşilerin kendi tarikatlarından saydıkları Kaygusuz Abdal'dır. Yunus takipçilerinden bir diğeri Hacı Bayram Veli'dir. Ondan sonra

40 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 454.
41 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 455.
42 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 455.
43 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 457.
44 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 458.

Yunus'un etkisi yaygınlık kazanmıştır. Bir yandan şer'î esaslara uygun tarikatların tekkelerinde, diğer yandan Bâtınîlik meslekleri arasına girebilecek tarikat mensupları, hatta Anadolu'nun ozanları olan eski saz şairleri arasında bile Yunus'un takipçilerine rastlanır."[45]

Fuad Köprülü, Yunus'un etkilediği alanlar ile ilgili görüşünü belirttikten sonra kitabında "Tekke şiiri"ne de yer vermektedir: "Yunus sonrasında Anadolu'da bazı tarikatlar kurularak taraftar bulmaya çalışmışlardır. Anadolu'da tasavvuf esaslarının halk arasında yayılması için bir edebiyat teşekkülü zaruriydi. Mutasavvıflar, halk arasında taraftar bulmak için mutlaka şiiri vasıta edilmişlerdir. Hoca Ahmet Yesevî ve takipçileri halkı Yeseviliğe rağbet ettirmek için hikmetler yazmışlardır. Mevlana, Mesnevi'yi müritlerini irşad için yazmıştır. Sultan Veled ve Aşık Paşa, Farsça bilmeyen Türkler arasında etkin olmak için Türkçe şiirler irad etmişlerdir. Daha sonraki Mutasavvıflar da şiirler, ilahiler ve kitaplar vücuda getirmeye çalışmışlardır. Onlar önlerinde Yunus Emre'nin halk vezniyle ve halk diliyle yazdığı sade, basit ve kuvvetli ilahileri bulmuşlardır. Halkın zevkine uygun olan bu şiirler ve ilahiler halk tarafından büyük kabul görmüştür.[46]

Aşık Paşa, Kaygusuz Abdal ve Hacı Bayram Velî gibi mutasavvıflar da Yunus tarzında şiirler ortaya koymuşlardır. Bunlardan sonra gelen mutasavvıflar da zamanımıza kadar çoğunlukla bu tarz ilahiler vücuda getirmişlerdir. Tekkelerde yaygın olan Yunus tarzı şiir ve ilahiler, tam olarak tasavvufla ilgilenmeyen bazı şairleri de etkilemiştir. Mesela Sultan III. Murat "Uyan ey gözlerim gafletten uyan" ilahisini yazmıştır. Kırım hanlarından IV. Mehmet Giray'ın Arif mahlasıyla yazdığı ilahileri mevcuttur."[47]

Osmanlı memleketinin her tarafında neredeyse tarikatların hepsinde iyi karşılanarak takipçiler yetiştiren Yunus Emre tarzının Mevlevî tekkeleri hariç tutulacak olursa diğer Anadolu tekkeleri üzerinde etkili olduğunu da Köprülü kaydetmiştir.[48]

Köprülü, tekke şiiri ve şairleri ile ilgili olarak şunları da kaydetmiştir: "Yunus tarzında ilahiler yazmış olan tekke şairleri pek çok olsa da, eserleri Yunus Emre'yi andıranların sayısı azdır. Hacı Bayram Veli'nin damadı ve Kadiriye-Eşrefiye tarikatı kurucusu "Müzekkin-nüfus" sahibi İznikli Eşrefoğlu Rumi'den başlayarak Halvetiye tarikatının Sinaniye şubesini kuran Ümmisinan, Melami'yeyi Bayramiyye tarikatından Ahmet Sarvan, Elmalılı Eroğlu Nuri Efendi ve İdris Muhtefî, Seyyid Seyfullah Halvetî, Nakşi Akkirmanî, "Keşfu'l- Gıta" müelllifi Sunullah Gaybi eserlerinde az çok Yunus Emre'yi hatırlatabilecek bir tarz takip etmişlerdir. Eserlerinde Yunus benzerliği olmakla birlikte bunların hiçbirini tam anlamıyla Yunus taklitçisi olarak görmek doğru değildir. Zaten bunlardan hiçbiri Yunus Emre'nin seviyesine çıkamamıştır. Sonra gelenlerden Üftade, Hüdaî ve Niyazi gibi daha birçok tekke şairi varsa da onların üzerindeki Yunus tesiri öncekiler kadar olmamıştır. Yunus tarzının tekke şiirleri üzerindeki tesiri pek az istisnalar bir

45 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 460

46 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 461.

47 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 461.

48 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 469.

tarafa bırakılacak olursa daha çok şekil ve vezin yani onların dış mahiyetleri ile alakalı kalarak asıl ruhuna o nisbette nüfuz edememiştir. Yunus tarzının asıl özelliğini asıl zevkini anlayarak onu kendilerine mal edenler Bektaşiler, Hurufiler ve Kızılbaşlardır."[49]

"Bektaşî Şiiri" altbaşlığı ile Bektaşiliği ve Yunus'un şiirlerinin tekkelerde yayılma göstermesini ise Köprülü şöyle değinmektedir: **"**Yunus'un serbest ve cüretkâr ifadeli açık şiirleri, halkın en aşağı kitlesine kadar inebildiği için, ayınlarında ve evratlarında bile Türkçeye büyük yer veren Bektaşilerin nazarında büyük önem kazanmıştır. Bektaşi babaları başka Şeyhler gibi uzun süreli medrese tahsili görmemişlerdir. Onların dervişleri de genellikle halk arasından çıkmış basit ve sade insanlardı. Bundan dolayı Acem dilini ve edebiyatını tercih etmektense milli dil ve edebiyata kıymet vererek ve yönelerek şiirlerini halkın dili olan sade Türkçe ile sunmayı tercih etmişlerdir. Bektaşilerde bundan başka Hz. Ali'ye veya Âl-i Âba'ya ait methiyeler, mersiyeler, destanlar ve devriyeler de vardır."[50]

Bektaşi şairlerin düşünceleri ve itikatlarını da ortaya koymaya çalışan Köprülü, bu konuda kesin bir fikir ortaya koymanın zor olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bunların çoğunun Hurufiliği ve Fazlullah-ı Esterabadî'nin ulûhiyetini kabul ettiklerini ifade etmektedir. Bektaşilikle alakası olmakla beraber Kızılbaşlar, Kalenderiler ve Haydarilerden de bunlara karışmış olanların varlığından bahsetmektedir. Ortaya konulan bu tabloya göre Yunus'un, bozuk itikatlara sahip şairleri de etkilediğini ifade etmiştir.[51]

Köprülü Yunus'un şiir tarzı ile Bektaşilerde gelişen şiir tarzının benzerliklerini ve farklılıklarını ise şu satırlarla ifade etmektedir: "Babailik, Ahilik, Abdallık, Hurufilik, Kızılbaşlık, Kalenderilik ve Haydarilik akidelerinden mürekkep anlaşılması güç bir itikat karışımını şerh ve terennüm eden manzumelerde, aşk ve muhabbete, Allah-Muhammed-Ali teslisine, sonra âl-i Aba'ya, Fazlın uluhiyetine, harflerin gizli manalarına, Hacı Bektaş Veli'nin Muhammed ve Ali'den ayrı olmadığına, Pir-i Abdalân, sonra Kızıl Deli Sultan ve Balım Sultan gibi Bektaşi büyüklerinin menkıbelerine, Yezid'in mel'anetine ait bir çok şeye tesadüf olunur. Üslup bakımından Yunus'un tesiri o kadar açıktır ki bazen aynı mevzuya hatta bazen aynı mısralara bile rast gelinir. Lakin Bektaşi şiiri genellikle onunkinden daha serbest, daha zarif, nükteli ve incedir. Yalnız Yunus'taki inanma ve inandırma kuvveti bunlarda yoktur. Bektaşi şiirinin edebi tarz, zevk ve eda bakımından en çok milli ve Yunus'tan belki en çok etkilenmiş bir sanat kolu olduğu söylenebilir. Bektaşilik, Kızılbaşlık ve Hurufilik adı altındaki garip inançların halk arasında bu kadar yaygınlık kazanmasında belki de herkesin anlayacağı sadelikte millî zevke uygun güzel şiirler her şeyden çok yardım etmiştir."[52]

49 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 470
50 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 471.
51 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 472.
52 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 473.

"Aşık Edebiyatı"nı da bir altbaşlıkta ele alan Köprülü: **"**Anadolu Türklerinin ilk zamanlarda başlıca şarkı söyleyenlerini teşkil eden saz şairleri 14. ve 15. yüzyıllarda da faaliyetlerine devam etmişlerdir 15. asır esnasında saraylarda bile ozanlara yer verilmiştir. Tarikatlar iyice çoğalınca ozanların hemen hepsi birer "pîr"e intisap etmiştir. Tarikata intisap eden ozanlar eserlerine tasavvuf çeşnisi vermişlerdir. Bu ozanlar tasavvuf dairesine dahil olduktan sonra onlara aşık denmiştir. Ozan kavramı ise "Geveze, herze söyleyen" anlamında kullanılmaya devam etmiştir. Aşıklar ve aşık edebiyatı üzerinde Yunus Emre'nin büyük etkisi olmuştur. Zamanla aşıkların daha çok Bektaşîlik'le münasebet kurdukları görülmüştür."[53]

Fuad Köprülü, Netice bağlamında şunları özetlemektedir: "Ahmed Yesevî'den Yunus Emre'ye ve günümüze gelinceye kadar birbirine bitişik ve bağlı bir silsile şeklinde başlıca unsurlarını halk edebiyatından ve milli zevkten alan bir tasavvuf edebiyatı devam etmektedir. İslam öncesi halk edebiyatı ile büyük alakası olduğu için daha ilk teşekkül anında halkın rağbetini kazanan bu edebiyat, tasavvuf esaslarının Türkler arasında yayılmasına yardım etmiştir. Daha sonrasında Türkler arasında tasavvuf duygu ve düşüncesi geliştiğinden bu edebiyatın yüzyıllar boyunca halk arasında yayılması sağlanmıştır. Orta Asya Türkleri arasında ilk dönemlerdeki gibi safiyetini muhafaza eden edebiyat ve onu doğuran tasavvuf cereyanı, Batı Türklerinin yaşadığı Anadolu'ya geçince "bir zühd ve takva sistemi" şeklinden ilahî bir aşk felsefesi tarzına dönüşmüştür. Bu farklılık ve dönüşümde öncelikle Şeyh Muhyiddin Arabî ile Mevlana Celaleddin Rumî'nin katkısı büyük olmuştur. Yunus, Yesevî'den farklı olarak bir tarikat kurucusu olmayıp sade bir derviştir. Yunus tasavvufu ruhunun bir ihtiyacı görerek kucaklamıştır. Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'i sadece onun takipçileri tarafından okunduğu halde, bir sanat dâhisi olan Yunus Emre'nin Divan'ı bugün bile zevkle okunabilmektedir. Yesevî'nin meydana çıkardığı tekke edebiyatı Orta Asya mutasavvıf şairlerine örnek olmuştur. Bu tekke edebiyatının başlıca merkezi Nakşibendi tekkeleridir. Yunus Emre ise, yeni bir tarikat kurmamakla beraber Yunus tarzı diye hala lezzetle okuduğumuz ve etkilendiğimiz orijinal bir edebiyat, bir tasavvufî halk edebiyatı meydana getirmiş ve bütün tekke şiirlerine, Bektaşî şairlerine, hatta âşık edebiyatına büyük etkisi olmuştur. Hikmet tarzı yalnızca Nakşibendi dergahlarında hüküm sürerken, Yunus tarzı şiir ve edebiyatın Bektaşi tekkelerinde hakim olmuştur. Yunus tarzı en milli ve orijinal tarzı vücuda getirdiğinden yüzyıllar boyunca milli zevki en iyi temsil edebilen bir tarz edebiyat tarihi açısından eşsiz bir değerdedir. Bıraktıkları eserlerle Ahmed Yesevi ve Yunus Emre Türk Edebiyatı tarihinde ölmez birer fasıl olarak ebediyete kadar yaşayacaktır."[54] Köprülü, Ahmet Yesevî ile Yunus Emre'nin etkileri ve takipçileri bağlamında kitabının sonunda yaptığı mukayese ile Yunus Emre'nin Anadolu Müslüman Türk toplumunun dili, edebiyatı ve tasavvufî düşünce ve yaşantısı üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuş olmaktadır.

53 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 478.

54 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 480.

Sonuç

Mehmet Fuad Köprülü'nün "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" adlı kitabı, Türk edebiyat ve tasavvuf tarihinin iki mutasavvıf şairi olan Ahmet Yesevî ile Yunus Emre'nin hayatının ve tesirlerinin ilk defa değerlendirildiği bir eser olması cihetiyle büyük önemi haizdir.

Köprülü, Yunus Emre'ye tahsis ettiği kitabının ikinci kısmını dört bölüme ayırmıştır. "Yunus Emre'ye kadar Anadolu'da Türk Edebiyatı" olarak isimlendirdiği birinci bölümde Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerinden başlamaktadır. Yunus öncesi dönemde Selçukluların Anadolu'da geliştirdiği kültür ve medeniyetten, tasavvuf cereyanının topluma yönelik hizmetlerinden, dil ve edebiyata katkılarından bahsederek tarihî şahsiyetlerin biyografisi üzerinde çalışma yapanlara bir tarih metodolojisi sunmaktadır.

Bu metodolojinin bir devamı mahiyetinde kitabının ikinci bölümünde Yunus Emre'nin hayatını ele almaktadır. Kaynakları mukayeseli bir şekilde kullanarak biyografiyi oluşturmanın usulünü ortaya koyan Köprülü'nün metnin inşasında konuları tasnife büyük önem verdiği görülmektedir. Bu bölümde önce Yunus'un mürşitlerini, sonra da ona ve eserlerine sahip çıkan grupları tahlile tabi tutmak suretiyle onun hayatını ortaya koymaktadır.

Köprülü, üçüncü bölüm için "Yunus Emre'nin Eseri" başlığını kullanarak biyografi çalışmalarında tarihî şahsiyetlerin eserlerini de ortaya koymanın önemine dikkat çekmektedir. Yunus'un tek eseri olan Divan'ın asıl metnine kavuşturulması için eski metinlerinin dil tarihi açısından mukayeseli olarak tetkike tabi tutulmasının gereğine işaret etmektedir. Ayrıca tarihî şahsiyetlerin biyografilerini yazarken onların eserlerinin tanıtılmasının onların hayatlarını ve düşünce yapılarını ortaya çıkarmak için de önem taşıdığına vurgu yapmaktadır.

Köprülü, kitabının son bölümünü "Yunus Emre'nin Tesirleri ve Takipçileri" şeklinde isimlendirerek önce "Yunus Tesiri"ne dikkat çekmektedir. Sonrasında ise takipçileri konusunu ele alarak Yunus Emre'nin biyografisine dair çalışmasını sona erdirmektedir.

Ahmet Yesevî ve Yunus Emre'nin biyografilerini konu edinen Mehmet Fuad Köprülü'nün "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" adlı kitabının İslam düşüncesi ve tarihi alanında biyografi çalışmaları yapacaklara örnek teşkil edecek kaynaklardan biri olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

İnalcık, Halil, *Has Bahçede 'Ayş-u Tarab Nedimler Şairler Mutribler,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul: Golden Medya Matbaacılık ve Ticaret A.Ş. 2015.

Köprülü, Mehmet Fuad "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten,* Temmuz 1943, Ankara: TTK Basımevi 1943, C. VII, S. 27, s. 380-521.

Köprülü, Mehmet Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 3. Baskı, İstanbul: Alfa Dağıtım 2017.

Turgut, Bahattin, "Ahmet Yesevî Üzerine Çalışmalar: Fuad Köprülü Örneği", *VI. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu -Yesevîlik- , 23-25 Kasım 2018, Sempozyum Kitapçığı,* Kastamonu Üniversitesi Yayınları, ISBN: 978-605-4697-22-9 (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2018), s. 365-384.

Yunus Emre, *Risaletü'n-Nushiyye Öğüt Kitabı,* Hazırlayan Erdoğan Boz, Ankara: Gazi Kitabevi 2012.

YUNUS'UN BESTELİ ŞİİRLERİNİN SOSYAL MERÂSİMLERDEKİ YERİ

Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEN[*]

Öz

Türk-İslam dünyasının milli ve manevi dinamiklerinden birisi olan Yûnus, yaşamış olduğu sosyal ve siyasi dönem, almış olduğu dini, milli ve tasavvufi eğitim neticesinde yazmış olduğu şiirlerle Türk İslam Medeniyeti'nde önemli bir mevkî edinmiş, Türk Edebiyatı'nın gelişimine çok önemli katkılar sağlamış, Türk Mûsikîsi için de adeta ilahi aşkın bir sesi olmuştur. Yûnus'un yazmış olduğu şiirler, ilahiler ve nefesler yüzyıllardır Türk Mûsikîsi bestekârları için vazgeçilmez bir hazine olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda bu şiirler ve bunlarla yapılan besteler Türk Mûsikîsi'nin birçok formuna, mûsikîşinasına ilham kaynağı olmuş ve toplumun doğumdan ölüme kadar sosyal merâsimlerine eşlik etmiştir. Bu çalışma ile Yûnus'un şiirlerinin İslâm Medeniyeti'nin bir unsuru olan Türk Mûsikîsi beste formlarından hangilerine ilham kaynağı olduğu ele alınmış ve bu eserlerin toplum içerisinde nasıl değerlendirildiğinin tespiti hedeflenmiştir. Çalışma esnasında Yûnus'un divanı, beste yapılan şiirleri hakkında yapılan çalışmalar, TRT repertuvarı, Türk Mûsikîsi notam programı, çeşitli makaleler, bildiriler ve kitaplardan istifade edilmiştir. Netice olarak burada Yunus'un şiirlerinin hem Türk Mûsikîsi beste formlarına nasıl bir esin hem de Türk Mûsikîsi bestekârlarına nasıl bir ilham kaynağı olduğu ve bu eserlerin sosyal hayatta nerelerde, nasıl kullanıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

The Place of Yunus's Composed Poems in Social Ceremonies

Anahtar Kelimeler: Mûsikî, Medeniyet, Yûnus, Şiir, Beste.

Abstract

Yunus, one of the national and spiritual dynamics of the Turkish-Islamic world, gained an important position in the Turkish-Islamic Civilization with the poems he wrote as a result of the social and political period he lived in, the religious, national and mystical education he received, and made very important contributions to the development of Turkish Literature. It has almost become a voice of divine love for Turkish Music as well. The poems, hymns and breaths written by Yunus have been considered an indispensable treasure for Turkish Music composers for centu-

[*] Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ihsan.sen@kocaeli.edu.tr Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Sanatları ve Dini Mûsikî Anabilim Dalı

Dr. Faculty Member, Kocaeli Unıversity, Fakulty of Theology, Department of İslamıc Arts and Religious Music, Kocaeli, Türkiye ihsan.sen@kocaeli.edu.tr ORCID: 0000-0003-0495-148X

ries. At the same time, these poems and the compositions made with them have been a source of inspiration for many forms and music of Turkish Music and have accompanied the social ceremonies of the society from birth to death. With this study, it is discussed which of the Turkish Music composition forms, which are an element of Islamic Civilization, are inspired by Yunus's poems, and it is aimed to determine how these works are evaluated in society. During the study, studies on Yunus's divan, his composed poems, TRT repertoire, Turkish Music notation program, various articles, papers and books were used. As a result, it has been tried to reveal how Yunus's poems are an inspiration for Turkish Music composition forms and how they are a source of inspiration for Turkish Music composers, and where and how these works are used in social life.

Keywords: Music, Civilization, Yunus, Poetry, Composition.

Giriş

Yunus Emre 1240-1320 yılları arasında yaşadığı rivayet edilen bir şair olarak tanınmaktadır.[1] Yaşamış olduğu dönemi sosyal ve siyasi olarak çok çalkantılı bir zaman dilimi olarak değerlendirmek mümkündür. Bu şartlar içerisinde Yûnus'un eğitim süreci, geçirmiş olduğu maddi ve manevi imtihanlar ve nihayetinde ulaştığı mertebe gönül makamı olarak tarif edilebilir. Tabii ki Allah sevgisi bu makama ulaşmada Yûnus'u Yûnus yapan en önemli husustur. Bu sevgi etrafında şekillenen Peygamber ve insan sevgisi Yûnus'un gönlünde öyle bir yer edinmiştir ki bunlar zaman içerisinde ilahi ve nefes olarak dillere dökülmeye başlamıştır. Yûnus'un dilinden dökülen bu güzel şiirler edebiyatımızda, mûsikîmizde şairlerimiz ve bestekârlarımıza bulunmaz bir ilham kaynağı olmuştur. Biz bu çalışmada Yûnus'un dizelerinin Türk Mûsikîsi'nde nasıl karşılık bulduğunu, Yûnus'un bestekârlara nasıl ilham kaynağı olduğunu ve Yûnus'un eserlerinin halk tarafından nasıl benimsendiğini anlatmaya çalışacağız.

A. Yûnus'un Şiirlerinin Beste Yapıldığı Formlar

Yûnus'un eserleri Türk Mûsikîsi'nde özellikle ilahi formunda bestelenmiştir. Ancak bunun yanı sıra durak, nefes, tevşih, mersiye, şarkı, türkü, fantezi ve tevhit gibi formlarda da besteler yapıldığı görülmektedir. Ahmet Hakkı Turabi tarafından yapılan bir çalışmada Yûnus'un şiirlerinden 21 Türkü, 5 Fantezi, 32 Şarkı, 1 Çocuk Şarkısı, 1 Mersiye, 9 Nefes, 15 Durak, 14 Tevşih, 2 Tevhit, 705 İlahi formunun listesi verilmektedir.[2] Kültür Bakanlığı Yayınlarından çıkmış ve Cüneyt Kosal tarafından yayına hazırlanmış olan *Yûnus İlahileri Güldestesi* adlı eserde de Yûnus'un şiirlerinden bestelenmiş 200 adet ilahi yer almaktadır.[3] Ahmet Hatiboğlu tarafından derlenen *Besteleriyle Yûnus Emre İlahileri* adlı eserde ise Yûnus'un şiirlerinden bestelenmiş 254 eserin

1 Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye* (İstanbul: H Yayınları, 2011), 8.

2 Ahmet Hakkı Turabi, "Türk Din Mûsikîsinde Yûnus Emre", *Yunus'un Çağrısı*, ed. Mustafa Çöpoğlu (Ordu: Yeşiller Matbaacılık, 2015), 136.

3 Cüneyd Kosal, *Yunus İlahileri Güldestesi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991), 203-205.

listesi verilmektedir.[4] Ayrıca Gülçin Yahya Kaçar tarafından hazırlanan başka bir çalışmada ise 255 adet Yûnus şiirlerinden yapılan bestelerin listesi verilmektedir.[5] Bu eserlere bakıldığında dini mûsikî, klâsik mûsikî ve halk mûsikîsi olarak değerlendirilen her üç tarzda da Yûnus'un şiirlerinin bestelendiğini görmek mümkündür. Dolayısıyla Yûnus'un şiirlerinin Türk Mûsikîsi Beste formlarına ilham olma noktasında geniş bir yelpazeye sahip olduğunu zikredebiliriz. Aynı zamanda bu şiirlerin Anadolu irfanını yansıtması dolayısıyla birçok formda beste yapılmasına olanak sağlamış olması, onun dilinin halk tarafından benimsendiğinin de bir ifadesidir. Yani Yûnus'un şiirlerinin Türk Mûsikîsi'nin bütününe mal olduğunu, dolayısıyla Yûnus'un milli ve manevi olarak bütün Anadolu tarafından kabul gördüğünü mûsikîde de görmek mümkündür.

Yûnus'un şiirlerindeki dilin sadeliğinin dini mûsikînin en sade formu olan ilahi ile örtüşmesi de bir tesadüf değildir. İlahi, kelime anlamı olarak Allah'a ait demektir. Bir başka ifade ile Allah ve Peygamber sevgisi başta olmak üzere dini ve tasavvufi konuları işleyen manzum örneklere verilen isimdir.[6] Burada bizim ifade ettiğimiz bir müzikal form olarak ilahidir. Ancak Yûnus'un şiirlerinin aynı zamanda ilahi olarak da isimlendirildikleri bilinmektedir.[7] İlahi kelimesinin o dönemde kullanıldığı mananın şiir olduğunu ifade etmek mümkündür. Çünkü ilk dönemlerde bu iki kelime birbirinden ayrılmadığı için şiir ile mûsikî, mûsikî ile de şiir kastedilmiştir. Ayrıca "Bestelenmiş dini tasavvufi şiir" anlamında ilahi kelimesinin Evliya Çelebi'nin eserlerinde kullanıldığı da bilinmektedir.[8] Daha sonraki dönemlerde ise bir beste formu olarak ilahi kelimesi kullanılagelmiştir. İlahi formu genellikle zemin+nakarat+meyan+nakarat şeklinde murabba, muhammes, müseddes, müsemmen nazım şekli ile bestelenmektedir.[9]

Yûnus'un şiirlerinin bestelendiği bir diğer dini mûsikî formu ise Durak'tır. Durak, Evfer ve Türk-i darb usulleri ile bestelenmiş ve yalnız okunan ilahilere verilen isim olarak tanımlanmaktadır.[10] İlahi Durak olarak da isimlendirilen bu form zikir fasılalarında Zâkirler tarafından terennüm olunan ilahi parçası olarak da değerlendirilmektedir.[11] XVII. Yüzyıldan itibaren teşekkül ettiği tahmin edilen[12] durak formunda konuyu Allah'ın kudreti, büyüklüğü ve fiilleri gibi konular oluşturmaktadır.[13] Güfte olarak A+A+B+A şeklinde olan şiirlerin tercih edildiği görülmektedir.[14] Yunus'un Durak formunda bestelenmiş birçok şiiri mevcut olmakla birlikte Cinüçen Tanrıkorur tarafından bestenigâr makamında serbest bir usul ile bestelenen *Ya ilahi bir aşk ver bana ben kandalığım bilmeyeyim* mısraı ile başlayan eseri özellikle durak evferi formunda bestelenen duraklar-

4 Ahmet Hatipoğlu, *Besteleriyle Yunus Emre İlahileri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu Yayınları, 1993), 360-368.

5 Gülçin Yahya Kaçar, "Yunus Emre ve Türk Tasavvuf Mûsikîsi" *İstem Dergisi* 15/29 (Ekim 2017), 47-56.

6 Ahmet Hakkı Turabi (ed.), *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2021), 157.

7 Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Dîvân Risâletü'n Nushiyye*, 33.

8 Ahmet Hakkı Turabi (ed.), *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, 158.

9 Yılmaz Öztuna, "İlahi", *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 1/385.

10 Kazım Uz, *Mûsikî Istılahâtı* (Konstantıniyye: Ebu'z-ziyâ Matbaası Yayınları, 1893), 25.

11 Dr. Subhi Ezgi, *Nazari, Ameli Türk Musikisi* (İstanbul: Bankalar Basımevi, ts.), 3/60.

12 Saadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikisi Antolojisi* (İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1942), 1/26.

13 Ubeydullah Sezikli (ed.), *Türk Din Mûsikîsi Eğitim Seti* (İstanbul: Dört Mevsim Yayınları, ts.), 118.

14 İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usulleri, Kudüm Velveleleri* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006), 101.

dan bu noktada farklılık göstermektedir.[15] Bu bağlamda başka örnekler de vermek mümkündür.[16] Hüseyin Sadettin Arel, Akbaba İmamı Mehmet Zaifî Efendi, Cinüçen Tanrıkorur gibi bestekârlar tarafından Yunus'un şiirlerinin durak formunda hem durak evferi usulünde hem de serbest usulde Türk Mûsikîsi'nin çeşitli makamlarında bestelendiği görülmektedir.

Bu şiirlerin bir başka beste formu Nefes'tir. Bektaşi tarikatında genel olarak ilahiye verilen isimdir. Kendine has bir üslubu olan nefesler genellikle Bektaşi Raksı, Bektaşi Raksanı, Bektaşi Devr-i revanı gibi usullerle bestelenmişlerdir.[17] Bu usuller dışında da bazı usûller kullanılmıştır. Yunus'un fikri olarak Hacı Bektaş Veli ile benzerliği ve aralarında kurulan samimi ilişkilerin mevcudiyeti kaynaklarda zikredilmektedir.[18] Bu nokta-i nazardan hareketle Yûnus'un şiirlerinin Nefes formunda bestelenmiş olmasının doğal bir netice olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tevşih de Yûnus'un şiirlerinin bestelenmesinde kullanılan bir formdur. Kelime olarak süslemek anlamına gelmektedir.[19] Terim olarak ise Mevlid ve Mi'raciye bahirleri arasında okunan ve Peygamber Efendimizi konu alan Türkçe, Arapça ve Farsça ilahilere verilen isimdir. Daha çok durak evferi, devrikebir, çenber, zencir, evsat, hafif, muhammes, düyek, sofyan, yürük semai gibi usûllerle bestelenmişlerdir. 2-4-5-6- mısralı kıtalar şeklinde teşekkül etmiştir.[20] Yunus'taki Peygamber aşkının ifadeleri olan şiirlerin Tevşih formuna ayrı bir güzellik kattığını ifade etmek mümkündür.

Yûnus'un şiirleri mersiye formunda da bestelenmiştir. Mersiye, Kerbela'da şehit edilen Hz. Hüseyin ve Ehl-i beytin ardından duyulan üzüntüyü ifade eden manzumelerin besteli ya da bestesiz okunması olarak tanımlanmaktadır.[21] Yûnus'un eserlerinden *Şehitlerin ser çeşmesi / Evliyanın gözü yaşı / Enbiyanın bağrı başı / Hasan ile Hüseyin'dir* mısraları ile başlayan eser türün en çok bilinen önemli örneklerinden birisidir.[22]

Din-dışı formlar içerisinde değerlendirilen şarkı da Yunus'un eserlerinin bestelendiği diğer bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Şarkı, 4,5,6,7,8,10,12 mısralı kıtaların bestelenmesinden meydana gelen ve genellikle küçük usullerle ölçülen terennümsüz bir formdur.[23] Özellikle Selahaddin Pınar tarafından düyek usulünde ve neva makamında bestelenmiş olan *Ben yürürem yane yane / Aşk boyadı beni kane* mısraları ile başlayan eser türe güzel bir örnektir.

Halk müziği formlarından türkü de Yûnus'un şiirlerinin beste yapıldığı bir form olarak görülmektedir. Türkü, genellikle hece vezni az da olsa aruz vezni ile yazılmış Türk Halk Edebiyatına

15 Bu eserin notası için bk. Aytaç Ergen Türk Mûsikîsi Notam Programı.

16 Örneğin "*âşık oldum bugün meydan benimdir"* mısraı ile başlayan şiirin hüseynî-necîd makamındaki bestesi de serbest usul ile bestelenmiştir.

17 Onur Akdoğu, *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler* (İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1996), 258.

18 Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Dîvan Risaletü'n Nushiyye* (İstanbul: H Yayınları, 2011), 22.

19 Ekrem Karadeniz, *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 167.

20 M. Nazmi Özalp, *Türk Mûsikîsi Beste Formları* (TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayın Müdürlüğü Yayınları, 1992), 54.

21 Ahmet Hakkı Turabi (ed.), *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, 136.

22 Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi* (İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1942), 2/477.

23 İsmail Hakkı Özkan, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usulleri, Kudüm Velveleleri*, 108.

ait sözlerin basit ve küçük soluklu melodilendirilmesi ile oluşan bir türdür.[24] *Gönül çalabın tahtı gönüle Çalab baktı* mısrası ile başlayan Sadun Aksüt tarafından Hüseyni makamında, curcuna usulü ve türkü formundaki eser türe ait örneklerdendir.

Çok sınırlı olmak kaydı ile Yûnus'un şiirleri Fantezi, Tevhit ve Ninni formunda da bestelenmiştir. Fantezi, kuralları esnetilmiş bir şarkı örneği olarak izah edilebilirken Tevhit, tarikatlarda Kelime-i Tevhitlerin zeminini teşkil eden ve yedi heceli manzum eserler olarak tarif edilmektedir.[25] Ninni ise çocuk uyutmak için söylenen türküler olarak tanımlanmaktadır.[26]

B. Yûnus'un Besteli Şiirlerinin Sosyal Merâsimlerdeki Yeri

Yûnus'un şiirlerinden yapılan besteler asırlardır sosyal hayat içerisinde varlığını devam ettirmiştir. Hayatın hemen her alanına şiirleri ile dokunan Yûnus adeta toplumun sosyal hayatına eşlik etmiş ve onların doğumundan ölümüne merâsimlerinde hep bu şiirler bir şekilde icra edilegelmiştir. Yûnus'un besteli şiirlerinin hangi sosyal merâsimlerde kullanıldığına dair bilgiler görebildiğimiz kadarıyla kaynaklarda şöyle geçmektedir: Kandil merâsimleri (mevlid kandili, berat kandili, miraç kandili), Çeşitli tarikat tekkelerinde icra edilen zikir merâsimleri, Ramazan ayı içerisinde icra edilen çeşitli merâsimler (Ramazanı karşılama, uğurlama, teravih namazları vs), Okula başlama merâsimleri, Hac merâsimleri (hacıları uğurlama ve karşılama), nikâh merâsimleri, cenaze merâsimleri, hilâfet (şeyhlik tacı giydirme) merâsimleri, hafızlık-icazet merâsimleri, Muharrem ayı içerisinde Kerbela hadisesinin yıl dönümünde yapılan merâsimler, Mevlevi ayini merâsimleri. Bu merâsimlerin yanı sıra çocuklara isim koyma, İslam'a giriş ve derviş olmaya ilk adımı atma, çocukları uyutma aşamasında yapılan uygulamalarda da bu eserlerin okunduğu görülmektedir.

Çocuğun dünyaya gelmesinden sonra güzel bir şekilde isimlendirilmesi anne babanın vazifelerinden birisidir. Yûnus güzel ismin mahiyetini şu satırlarla dile getirmektedir: *Canım kurban olsun senin yoluna /Adı güzel kendi güzel Muhammed / Gel şefaat eyle kemter kuluna / Adı güzel kendi güzel Muhammed.*[27] Çocuğun büyüme çağlarında annelerinin okudukları ninniler de yine çok kullanılan bir form olarak bilinmektedir. Yunus'un "*Seyrettim Muhammedi / Doğmuş nurlar içinde"* dizeleri ile başlayan şiiri hicaz makamındaki bestesi ile ninni olarak okunan önemli eserlerimizden birisidir.[28] Okula başlama ve hafızlık merâsimleri de yine Yûnus şiirleri ile süslenmiştir. Özellikle bestesi Zekâi Dede'ye ait olan sofyan usulü ve uşşak makamındaki *Allah emrin tutalım / Rahmetine batalım* dizeleri ile başlayan eser ve yine Zekai Dede'nin hüzzam makamında ve düyek usulünde bestelediği *Ne bahtlı ol kişi kim / Okuduğu Kur'an ola* dizeleri ile başlayan eser

24 Onur Akdoğu, *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler*, 148.

25 Ahmet Hakkı Turabi, "Türk Din Mûsikîsinde Yûnus Emre", 134.

26 Onur Akdoğu, *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler*, 150.

27 Bu eserin birçok bestekâr tarafından birçok makamda bestelendiği bilinmektedir. Ve halk arasında da yaygın olarak kullanılmaktadır.

28 Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Yunus'un Bestelenmiş İlahileri Nerede ve Ne zaman Okunurdu", *Tasavvuf Kitabı*, ed. Cemil Çiftçi (İstanbul: Çalış Ofset, 2003), 430.

bu merâsimlerde okuna gelmiştir.[29] İslam'a yeni girenler ve yeni derviş adayları için yapılacak olan uygulamalar esnasında da okunan yine *Yunus'un dervişlik der ki bana / sen derviş olamazsın* mısraları ile başlayan hüseyni makamındaki eser de bize bu noktada örnek teşkil etmektedir.[30] Yine nikâh alaylarında da Yûnus'un şiirlerinin ilahi olarak icra edildiği zikredilmektedir. *Arayı arayı bulsam izini / İzinin tozuna sürsem yüzümü* mısraları ile başlayan düyek usûlünde ve saba makamındaki eserin aslında devran ilahilerinden olduğu ancak mahalle düğünlerinde damadın yatsıdan sonra camiden getirilişi esnasında da okunduğu kaynaklarda görülmektedir.[31] Hilâfet (şeyhlik tacı giydirme) merâsimlerinde Yûnus'un *Dervişlik baştadır tacda değildir / Kızdırmak oddadır sacda değildir* mısraları ile başlayan özellikle segâh makamındaki bestesinin önemli bir yeri mevcuttur. Cenazelerde de Yûnus'un şiirlerinin icra edildiğini görmek mümkündür. Bu noktada bir örnek vermek gerekirse *Bir tahta yaratmışsın / Halim anda yazmışsın* mısraları ile başlayan düyek usulünde ve neva-uşşak olarak bestelenmiş eseri zikredebiliriz.[32]

Yûnus'un şiirlerinin mübarek gün ve gecelerde de cami ve tekkelerde sürekli icra edildiği görülmektedir. Örneğin Mevlid merâsimlerinde çokça okunduğu bilinen *Âlemler nura gark oldu / Muhammed doğduğu gece* mısraları ile başlayan ve Rast makamında bestelenmiş tevşih önemlidir.[33] Muharrem, Ramazan gibi ayların yanında hacı uğurlama ve karşılama, tekkelerde özellikle zikir esnasında çeşitli aralarda da bu eserlerin okunduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda Ramazan ayı içerisinde icra edilen *Allah diyelim daim Mevlâ görelim n'eyler / Yolda duralım kaim Mevlâ görelim n'eyler* mısraları ile başlayan muhayyerkürdî makamında bestelenmiş olan ve çokça okunan eser zikredilebilir.[34] Bu örnekleri artırmak mümkündür. Ancak biz daha detaylı olarak bir liste vereceğimiz için burada sadece birkaç örnek vermekle yetineceğiz. Şimdi sosyal merâsimlere eşlik eden bu eserlerin listesi kaynaklarda görülebildiği kadarı ile aşağıda sıralanmaktadır:

C. Yunus'un Sosyal Merâsimlerde İcra Edilen Besteli Şiirlerinin Tablosu[35]

Eserin İlk Mısrası	Bestekârı	Makamı	Usûlü	Formu	Hangi Platformda İcra Edilebildiği
Âlemler nura gark oldu Muhammed doğduğu gece	-	Rast	Düyek	Tevşih	Mevlid Kandilleri
A sultanım sen var iken	Zekâi Dede	Uşşak	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
A sultanım sen var iken	Zekâi Dede	Acemaşiran	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Aceb bu benim canım	-	Mahur	Düyek / Devr-i Kebir	İlahi	Zikir merâsimleri
Adım adım ileri beş âlemden içeri	Ali Rıza Şengel	Uşşak	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri

29 Revnakoğlu, "Yunus'un Bestelenmiş İlahileri Nerede ve Ne zaman Okunurdu", 430.

30 Mustafa Özdamar, *İslambol Geleneğinde Sivil Merâsimler ve Doğumdan Ölüme Mûsikî* (İstanbul: Kırk Kandil, 1997), 81.

31 Revnakoğlu, "Yunus'un Bestelenmiş İlahileri Nerede ve Ne zaman Okunurdu", 449.

32 Revnakoğlu, "Yunus'un Bestelenmiş İlahileri Nerede ve Ne zaman Okunurdu", 446.

33 Mustafa Özdamar, *İslambol Geleneğinde Sivil Merâsimler ve Doğumdan Ölüme Mûsikî*, 131.

34 Mustafa Özdamar, *İslambol Geleneğinde Sivil Merâsimler ve Doğumdan Ölüme Mûsikî*, 157.

35 Bu listenin oluşturulmasında özellikle Cemaleddin Server Revnakoğlu'nun "Yunus'un Bestelenmiş İlahileri Nerede ve Ne zaman Okunurdu?" ve Mustafa Özdamar'ın "İslambol Geleneğinde Sivil Merâsimler ve Doğumdan Ölüme Mûsikî" adlı eserleri dikkate alınmıştır.

Âlemler nura gark oldu	Çalakzâde Mustafa Efendi	Rast	Evsat	Tevşih	Mevlid / Zikir merâsimleri
Allah diyelim daim	Fehmi Tokay	Rast	Sofyan	İlahi	Mevlid / Zikir merâsimleri
Allah diyelim daim Mevla görelim n'eyler	Salahi Dede (Selahaddin Demirtaş)	Muhayyer kürdî	Sofyan	İlahi	Ramazan şenlikleri
Allah emrin tutalım	Zekâi Dede	Uşşak	Sofyan	İlahi	Okula başlama merâsimleri
Allah emrin tutalım	Zekâi Dede	Mahur	Düyek	İlahi	Okula başlama merâsimleri
Allah emrin tutalım	-	Hicaz (Hümayun)	Durak Evferi	Durak	Tekkelerde zikir merâsimlerinde
Alma tenden canımı aman Allahım aman	Sermüezzin Halit Bey	Eviç	Sofyan	İlahi	Teravih namazları
Alma tenden canımı aman Allahım aman	Sadettin Kaynak	Hüzzam	Düyek	İlahi	Mevlid merâsimleri / Ramazan ayı
Arayı arayı bulsam izini	Neyzen Mahmut Bilki	Ferahnakaşiran	Sofyan	İlahi	Hac merâsimleri
Arayı arayı bulsam izini	-	Saba	Sofyan	İlahi	Zikir / Nikâh merâsimleri
Âşık oldum ben Allah'ın adına	-	Hüzzam	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Aşk bezirgânı sermaye canı	-	Muhayyer	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Aşk bezirgânı sermaye canı	-	Uşşak	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Aşkın aldı benden beni	Ali Şirugani Dede	Saba	Nim sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Aşkın ile âşıklar	Necdet Tanlak	Hüzzam	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Aşkın ile âşıklar	Zekâi Dede	Besteısfahan	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Aşkın ile âşıklar	-	Hüzzam	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Ayırma beni senden	Hacı Ramazan	Mahur	Düyek	İlahi	Ramazan ayı / Teravih namazları
Be-hey gafil uyan	-	Hicaz	Yürük Semai	İlahi	Bektaşi cenazeleri
Ben dervişim diyene	-	Çargâh	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Ben dost ile dost olmuşam	-	Tebriz	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Ben yürürüm yane yane	-	Bestenigâr	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Ben yürürüm yane yane	Dede Efendi	Arazbar	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Ben yürürüm yane yane	-	Acemaşiran	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Ben yürürüm yane yane	Balat Şeyhi Kemal Efendi	Acembuselik	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Ben yürürüm yane yane	-	Şevkefza	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Benem ol aşk bahrisi	-	Saba	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Benem ol aşk bahrisi	Ahmet Münir (Koyun Halife)	Saba	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Benem ol aşk bahrisi	-	Irak	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Bir gece Muhammede Çalab'tan geldi Burak	Hafız Sami Özer	Segâh	Sofyan	İlahi	Mirac kandilleri
Bir gece Muhammede Çalab'tan geldi Burak	-	Acem	Sofyan	İlahi	Mirac kandilleri
Bir köprü yaratmışsın	Muallim İsmail Hakkı Bey	Uşşak-Neva	Sofyan	İlahi	Bektaşi meclisleri
Bir tahta yaratmışsın halim anda yazmışsın	Muallim İsmail Hakkı Bey	Neva	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri / Tarikat cenaze merâsimleri
Canım kurban olsun senin yoluna	-	Ferahnak	Düyek	İlahi	Çocuklara isim koyma
Canım kurban olsun senin yoluna	Hafız Zeki Altun	Hüseyni	Yürük Semai	İlahi	Çocuklara isim koyma
Canım kurban olsun senin yoluna	Ali Rıza Şengel (Eyyubi)	Hüseyni	Düyek	İlahi	Çocuklara isim koyma
Canım kurban olsun senin yoluna	-	Irak	Sofyan	İlahi	Çocuklara isim koyma

Canım kurban olsun senin yoluna	-	Mahur	Sofyan	İlahi	Çocuklara isim koyma
Canım kurban olsun senin yoluna	Abidin Gerçeker	Sazkâr	Yürük Semai	İlahi	Çocuklara isim koyma
Canım kurban olsun senin yoluna	Amir Ateş	Segâh	Sofyan	İlahi	Çocuklara isim koyma
Canım kurban olsun senin yoluna	Muzaffer Özak (Aşki)	Suzinak	Sofyan	İlahi	Çocuklara isim koyma
Cebrailim selam eyle dostuma	-	Hüseyni	Sofyan	İlahi	Mirac kandilleri
Çalab nurdan yaratmış canını Muhammedin	Aslan Hepgür	Mahur	Düyek	İlahi	Mevlid kandilleri
Çıktım erik dalına anda yedim üzümü	Mehmet Efendi (Zakirbaşı-Eyyubî)	Gülizar	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Dağlar ile taşlar ile	Hüseyin Sebilci (Hafız)	Saba	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Dağlar ile taşlar ile	Kutb'unnayi Osman Dede	Hicaz	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Derviş olan kişiler	-	Segâh	Düyek	İlahi	Bektaşi meclisleri
Dervişlik baştadır tacda değildir	Şikarizade Ahmed Efendi	Segâh	Sofyan	İlahi	Zikir / Hilâfet (şeyhlik tacı giydirme) merâsimleri
Dervişlik baştadır tacda değildir	Ali Rıza Şengel (Eyyubî)	Nikriz	Sofyan	İlahi	Zikir / Hilâfet (şeyhlik tacı giydirme) merâsimleri
Dervişlik der ki bana	-	Hüseyni	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Dervişlik der ki bana sen derviş olamazsın	-	Hüseyni	Sofyan	İlahi	İslam'a giriş ve dervişlik
Dinin imanın var ise hor görme gel dervişleri	Muallim İsmail Hakkı Bey	Bestenigâr	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Dolap niçin inilersin	Selahattin Gürer	Uşşak-Neva	Sofyan	İlahi	Mevlid merâsimleri / Zikir merâsimleri
Dolap niçin inilersin	Abdullah Dede	Rast	Devr-i Hindi	İlahi	Mevlid merâsimleri / Zikir merâsimleri
Dolap niçin inilersin	Selahattin Gürer	Segâh	Curcuna	İlahi	Mevlid merâsimleri / Zikir merâsimleri
Durmaz yanar vücudum	Zekâi Dede	Rast	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Durmaz yanar vücudum	Zekâi Dede	Mahur	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Durmaz yanar vücudum	Zekâi Dede	Muhayyer	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Dünyaya mağrur kişi tövbeye gel tövbeye	Yaşar Okur (Hafız)	Segâh	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Edelim cevlan kılalım seyran	-	Nevruz (Hüseyni)	Evsat	İlahi	Zikir merâsimleri
Ey âlemleri yaradan	-	Uşşak	Sofyan	Nefes	Bektaşi meclisleri
Ey âşıkan ey âşıkan	Şeyh Mes'ut Efendi	Hicaz	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Ey dervişler ey kardeşler	Ali Rıza Şengel	Uşşak	Çifte Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Ey dervişler ey kardeşler ne acep derdim var benim	-	Hüseyni	Sofyan	İlahi	Cenaze merâsimleri
Ey enbiyalar serveri ey evliyalar rehberi	-	Uşşak	Sofyan	Tevşih	Mevlid / Zikir merâsimleri, Ramazan
Gani Mevlam nasip etse	-	Rast	Sofyan	İlahi	Hac merâsimleri
Gelin ey âşıklar gelin	-	Saba	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Gelin ey âşıklar gelin	-	Dügâh	Serbest	Durak	Zikir merâsimleri
Gönül hayran olup dur aşk elinden	-	Hicaz	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri / Teravih namazları
Gönül hayran olup dur aşk elinden	-	Mahur	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri / Teravih namazları
Gönül hayran olup dur aşk elinden	-	Uşşak	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri / Teravih namazları
Gönül hayran olup dur aşk elinden	Seyyid Efendi (Şeyh)	Bayati	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri / Teravih namazları

Haktan gayrı sevgiler külli yalandır	Buhurizâde Şeyh Abdulkerim Efendi	Rast	Evsat	İlahi	Zikir merâsimleri
Haktan gayrı sevgiler külli yalandır	Ayhan Altınkuşlar	Şehnaz	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Halet ile bana bir hal göründü	Eyyubi Mehmet Efendi	Neva	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Her kaçan anarsam seni	-	Uşşak	Evsat	İlahi	Mevlid / Zikir merâsimleri
İlham ile dün gece	-	Dügâh	Çifte Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
İsm-i sübhan virdin mi var	-	Saba	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Kâbe'nin yolları bölük bölüktür	-	Rast	Sofyan	İlahi	Hac merâsimleri
Meded kıl derdime dermanım Allah	Ahmet Özhan	Saba	Düyek	İlahi	Hac merâsimleri
Milk-i bekadan gelmişim	Mehmet Efendi (Yakupzâde-Bursalı)	Gerdaniye	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Müştak olup özlediğim	Sermüezzin Rıfat Bey	Uşşak	Evsat	İlahi	Ramazan ayı / Teravih namazları
Ne bahtlı ol kişidir ki	Zekâi Dede	Hüzzam	Düyek	İlahi	Mektebe başlama / Ramazan / Hafızlık icazet merâsimleri
Nice bir besleyesin sen bu kadd u kameti	Ali Şirugani Dede	Buselik	Evsat	İlahi	Teravih namazları
Nice bir uyursun uyanmaz mısın	Ahmet Efendi (Şikârizade)	Bayati	Durak Evferi	Durak	Zikir merâsimleri
Ölümü aklına getir	-	Hicaz Humayûn	Sofyan	İlahi	-
Ömür bahçesinin gülü solmadan	Küçük Ahmet Ağa	Rast	Sofyan	İlahi	Zikir / Cenaze merâsimleri
Seni ben severim	-	Hüseyni	Sofyan	İlahi / Nefes	Zikir merâsimleri / Bektaşi tekkeleri
Sensin bize bizden yakın	-	Hüseyni Kürdi	Semai	İlahi	Zikir merâsimleri
Seyrettim Muhammedi doğmuş nurlar içinde	-	Hicaz	Sofyan	Ninni	Çocuk uyutma aşaması
Şehitlerin ser çeşmesi	Dede Efendi	Hicaz	Düyek	İlahi	Muharrem ayı / Kerbelâ merâsimleri
Şehitlerin ser çeşmesi	-	Hicaz	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri / Muharrem ayı
Şol cennetin ırmakları	-	Hicaz	Evsat	İlahi	Zikir merâsimleri
Şuride vü şeyda kılan yarin cemalidir	Zekâi Dede	Hicaz	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Şuride vü şeyda kılan yarin cemalidir	Zekâi Dede	Muhayyer	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Şuride vü şeyda kılan yarin cemalidir	-	Acem Aşiran	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Şuride vü şeyda kılan yarin cemalidir	Abdurrahman Nesib Efendi	Saba	Çifte Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Şuride vü şeyda kılan yarin cemalidir	Sermüezzin Baha Bey	Uşşak	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Şuride vü şeyda kılan yarin cemalidir	-	Tebriz	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Şuride vü şeyda kılan yarin cemalidir	-	Çargâh	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Şuride vü şeyda kılan yarin cemalidir	-	Hicaz Humayûn	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Taştı rahmet deryası	-	Hûzi	Sofyan	İlahi	Okula başlama merâsimleri / Berat kandilleri
Taştı rahmet deryası	-	Eviç	Düyek	İlahi	Okula başlama merâsimleri / Berat kandilleri
Taştı rahmet deryası	-	Uşşak (Huzi)	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Taştı rahmet deryası	-	Rast	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Taştı rahmet deryası	-	Segâh	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri

Taştı rahmet deryası	-	Hicaz	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Taştı rahmet deryası	Muallim İsmail Hakkı Bey	Eviç	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri
Tehi sanman siz beni	Derviş Ali Şirugani	Eviç	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Uyan be hey gafil hâb-ı gafletten	Hayrullah Taceddin Efendi	Rast	Düyek	İlahi	Cenaze merâsimleri
Uyan be hey gafil uyan	Seyfettin Osmanoğlu (Şehzade)	Eviç	Evsat	İlahi	Zikir merâsimleri
Yar yüreğim yar	-	Mahur	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri / Mevlevi ayinleri
Yarab n'ola halim benim	Fatih Koca	Kürdi	Düyek	İlahi	Cenaze merâsimleri
Yine yaz ayları geldi	Hasan Efendi (Yeniköylü)	Karcığar	Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Yüce sultanım derde dermanım	Zekâi Dede	Sûzidil	Ağır Düyek	İlahi	Zikir merâsimleri
Yürük değirmenler gibi	Dede Efendi	Şehnaz	Evsat	İlahi	Zikir merâsimleri
Yürük değirmenler gibi	-	Hüseyni	Sofyan	Nefes	Bektaşi meclisleri
Yüzbin cefa kılsan bana	-	Çargâh	Sofyan	İlahi	Zikir merâsimleri

36

36 Aytaç Ergen, *Türk Mûsikîsi Nota Programı* (1 A Takımı Bilgisayar, ts.).

Sonuç

Yaklaşık yedi asırlık bir tarihe sahip olan Yûnus şiirleri yüzyıllardır insanlar tarafından sevilmiş, kullanılmış ve günümüze kadar varlığını muhafaza edebilmiştir. Türk Mûsikîsi'nin birçok formda yapılan bestesine ilham kaynağı olan, hem aruz hem de hece vezni ile yazılan bu şiirler, halkın duygu ve düşüncelerini ifade etmenin en önemli araçlarından birisi olmuştur. Bu bağlamda özellikle bestelenmiş olan eserler halkla bütünleşmiş, sosyal hayatın adeta kendisi olmuştur. Zaman içerisinde bu eserler kandil merâsimleri, çeşitli tarikat tekkelerinde icra edilen zikir merâsimleri, Ramazan ayı içerisinde icra edilen çeşitli merâsimler, okula başlama merâsimleri, Hac merâsimleri, nikâh merâsimleri, cenaze merâsimleri, hilâfet (şeyhlik tacı giydirme) merâsimleri, hafızlık-icazet merâsimleri gibi zaman dilimlerinin vaz geçilmez bir enstrümanı haline gelmiştir. Ayrıca çocuklara isim koyma, İslam'a giriş ve derviş olmaya ilk adımı atma aşamasında ve çocukları uyuturken yapılan uygulamalarda da bu eserlerin icra edildiği anlaşılmıştır. Daha detaylı bir çalışmaya vesile olması temennisiyle sözlerime son verirken sempozyumu hazırlayanlara ve katkıda bulunanlara en kalbî duygularımla şükranlarımı arz ederim.

KAYNAKÇA

Akdoğu, Onur. *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1996.

Ergen, Aytaç. *Türk Mûsikîsi Nota Programı*. 1 A Takımı Bilgisayar, ts.

Ergun, Sadettin Nüzhet. *Türk Mûsikîsi Antolojisi*. 2 Cilt. İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1942.

Ezgi, Dr. Suphi. *Nazari, Ameli Türk Musikisi*. 5 Cilt. İstanbul: Bankalar Basımevi, ts.

Hatipoğlu, Ahmet. *Besteleriyle Yunus Emre İlahileri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu Yayınları, 1993.

Kaçar, Gülçin Yahya. "Yunus Emre ve Türk Tasavvuf Mûsikîsi" *İstem Dergisi* 15/29 (Ekim 2017), 41-59.

Karadeniz, Ekrem. *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

Kosal, Cüneyt. *Yunus İlahileri Güldestesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

Özalp, M. Nazmi. *Türk Mûsikîsi Beste Formları*. Ankara: TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayın Müdürlüğü Yayınları, 1992.

Özdamar, Mustafa. *İslambol Geleneğinde Sivil Merâsimler ve Doğumdan Ölüme Mûsikî*. İstanbul: Kırk Kandil, 1997.

Özkan, İsmail Hakkı. *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usulleri, Kudüm Velveleleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 8. Basım., 2006.

Revnakoğlu, Cemâleddin Server. "Yunus'un Bestelenmiş İlahileri Nerede ve Ne zaman Okunurdu". *Tasavvuf Kitabı*. ed. Cemil Çiftçi. 427-460. İstanbul: Çalış Ofset, 2003.

Sezikli, Ubeydullah (ed.). *Türk Din Mûsikîsi Eğitim Seti*. İstanbul: Dört Mevsim, ts.

Tatcı, Mustafa. *Yûnus Emre Dîvan Risaletü'n Nushiyye*. İstanbul: H Yayınları, 2. Basım, 2011.

Turabi, Hamet Hakkı (ed.). *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 6. Basım, 2021.

Turabi, Ahmet Hakkı. "Türk Din Mûsikîsinde Yûnus Emre". *Yunus'un Çağrısı*. ed. Mustafa Çöpoğlu. 131-172. Ordu: Yeşiller Matbaacılık, 2015.

Uz, Kazım. *Mûsikî Istılahâtı*. Konstantıniyye: Ebu'z-ziyâ Matbaası Yayınları, 1893.

Yılmaz Öztuna. "İlahi". *Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*. C. 1. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.